

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

(ગુજરાત કોપીરાઈટ વિભાગ)

અનુક્રમાંક ૧૦૧૬ કિંમત

ગ્રંથનામ ગુજરાત તથા કાઠીયાવાડ
દેશની વાર્તા

વર્ગાંક

NOTICE.

WHEN the merit of the first volume of the Folklore was acknowledged, I promised to the D. P. I. that the forthcoming volumes would be equal, if not indeed superior, to the first; and, under the condition, asked order to continue my volumes, till the subject should be exhausted. The two Volumes now presented will bear out the truth of this promise. My pledge stands good for the future still—1st, to supply tales, which are not translations either from Sanskrit or English nor false imitations therefrom, but which are legends current in the people's mouths—2ndly, to make selection from the people's tales and publish only such as either reflect nationality or touch the heart and even then such as form a *complete picture* and not mere *morceaux*, which might count by the thousands—and 3rdly, from such a selection, again, to admit only representative tales, so that no two may be alike and of a class.

In the stories in the four volumes published, I have confined myself as yet to the outskirts of Gujarat Proper and the eastern confines of Kathiavad. They may, therefore, be said to be not half so national as those I have kept behind, with the object, as it were, of "serving the best dish last." Out of a hundred tales yet in reserve with me, I make selection of about a third part and give their names below, dividing them into three classes, according to their idyllic beauty. Those named in the first class are tales in the fashion of the earlier French Romances, half poetry (from 400 to 40 verses) and half prose and in spiritedness might bear comparison with the best romances, which the Troubadours have given to the European nations. To note how tenderly, devotedly the people love them, it is enough to mention that on one occasion when the Compiler had to plead having not heard one of them—*નર્મદ સંકેત*—, his Kathi friends bluntly remarked—*ત્યારે તો તમારો મનખો ફોકટ ગયો*—that, for the matter of that, I had lived my life in vain!!!

In the list appended hereto I have excluded (1) all stories current in Katch, as more appropriate to Sindhi than Gujarati language and (2) also florid love-tales as unacceptable to the Educational Department; and yet there is matter left for at least three volumes, if not more. And I have with me a number of Gujarati *morceaux* of wit, 'wise-saws,' and table-talk, which might be collected into a companion volume to the present set as one of Gujarati "*Wit and Wisdom*," on the model of its English namesake. To publish them or not is a question, which I leave in the hands of the Director of Public Instruction and the Committee for Gujarati Literature. It will be perceived that as I have taken care to write in social and colloquial language, each successive volume would be useful even as a study of the Gujarati language.

* One edition of the 4th Volume has been published in Parsi Gujarati as "*Rajvadani Katha*."

વાર્તા શોધન કરવાને હમે ૧૮૬૯ ની આખરીએ શરૂ કર્યું અને ૧૮૭૧ ખેસ્તે છપાવવા માંડી. અઘાપિ સુધીમાં ૪ પુસ્તક થઈને નજીક ૫૦ વાર્તા છાપી છે, તોપણ હજી ૧૦૦ ઉપર વાર્તા બાકી રહી છે, તેમાંથી ૪૦ તારવી કાઢી હમે તેમનાં નામ નીચે પ્રગટ કર્યો છીએ. છાપી ગયલી ૫૦ વાર્તા કરતાં પણ આ વાર્તા વધારે સુરશ ને મનોરંજક છે:

FIRST CLASS.

૧. રૂપસિંહ ને માનાસિંહ	૧૧. વિંજરો.
૨. ઢોલા માર.	૧૨. હમીર ને હોથી.
૩. હાલામન જોડવા.	૧૩. લાખો ફલાણી.
૪. નર્મદ રોડાડ ને શકુચાદ.	૧૪. રતન ઝવેરી.
૫. શક્કર ખેલમ.	૧૫. તેરસંગજી.
૬. હસરો અથવા રાય.	૧૬. કનકભોમ આવડો.
૭. ચંપા રોડાડ ને અમ્મર.	૧૭. ઝોઢો ને હોથલ
૮. ખેમરા વાળો.	૧૮. ભરથરી.
૯. દેવમશી.	૧૯. સો-શસ્ત્ર-લખ-નેકોડખુદિ
૧૦. વેળનંદ.	હત્યાદિ. હત્યાદિ,

(રબારીની)

૨૦. શીહા લૂણી.	૨૧. જગા સામલ.

SECOND CLASS.

૨૨. જસમતસંગજી.	૨૮. વાંધાની વાત.
૨૩. અમ્મરસંગજી.	૨૯. દુલારામ.
૨૪. નારણસંગ હોડો.	૩૦. અમ્યો ભગત.
૨૫. લાલાં ને ઉમાદે.	૩૧. ગજર ને ઝગર.
૨૬. નાથમદે ભેડી.	૩૨. ગધેસેન રાજા.
૨૭. રણમલજી.	૩૩. પતાઈ રાજા.

THIRD CLASS.

૨૯. વીશાખોલી.	૩૩. ધુલવતી.
૩૦. મુસદ્દીની વાત.	૩૪. રતન મણી.
૩૧. ખેણા ચોપટ.	૩૫. માણુકખાઈ.
૩૨. ઝવેરચંદ.	૩૬. ઉમોજી.

સૂચના.

નીચે લખેલી વાર્તા છાપી ગઈ છે ને તેનાં પુસ્તક કાલખા દેવીનાં રસ્તા ઉપર આત્મારામ સગુણની દુકાન ઉપરથી તથા સરકારી બુક ડીપોમાંથી મળશે. દરેકનાં રૂ. ૨).

રજવાડાની કથા—(વિશેષ પારશીયુજરાતી ભાષામાં):

૧. જય વિજય.	૫. પડપાસા પોખાર	૯. કલીમલી
૨. હાડીરજપુતાણી	૬. દેવલદે મહિયારી	૧૦. રનધીરસિંહ.
૩. માનસિંહઆવડો	૭. લાલજીસોદાગર	૧૧. હંશ રાણી.
૪. લાલ ને હીરાં.	૮. રીશાલુ ગોહિલ.	૧૨. હરીચંદ રાજ.

—૦૦૦—

યુજરાત તથા કાઠીઆવાડ દેશની વારતા—
ચહેલા પુસ્તકમાં.

૧. યુજરી.	૫. સોના રૂપાનાં બાળવાળી.
૨. જ્ઞેમંગલહાથીનું કુંવરી હરણ.	૬. ચ્ચી ચરિત.
૩. રાજ રવકર્ણ ને અંબોલા.	૭. હરી પદમ.
૪. રાજ, 'ધાદાણ, સુતાર ને વાણ્યો	૮. આપરાજ હોડો ને સોન રાણી.

૯-૧૦-૧૧-૧૨. ચાર બાળગાથા.

બીજા પુસ્તકમાં.

૧. ગોપીચંદ.	૫. સ્વપનાવતી.	૯. બુદ્ધિશાલીમાણ્ય.
૨. મહંદર.	૬. સોનારૂપાનુંઆડ	૧૦. રા કવાટ.
૩. માનસિંહ અંબોસિં	૭. બેલા રાણી.	૧૧. ચંદ્રસેન.
૪. ભોજ રાજ.	૮. માતદીન મહેતાય.	૧૨. સોનરો પરમાર.

ત્રીજા પુસ્તકમાં.

૧. અક્કલ વેચનાર	૪. દેવડો મહેપાલ.	૮. સારંધર સલાટ.
આદાણ.	૫. નજવા પુતલી.	૯. શિયાલનેખીલકોરી
૨. હિંદુ હરપાલ.	૬. ભોજ રાજ.	૧૦. પાપુ ભાલેરો.
૩. ગજરા માર.	૭. કોયલા રાણી.	૧૧ રિદ્ધિ સાધકજીતી.
	૧૨. નાગડો ભોગડો.	

તયાર થાયછે.

૧. સ્ત્રી ચરીત્ર:

નજદીક વીસેક નવીન વગર છપાયેલી સ્ત્રીચરિત્રની વારતા.

—૦૦૦—

૨. છેલાણી પુરુષો:

છેલપટાઉ, છેલ જરાર, છેલ માંગરો છેલ પરખણી, વગેરે

છ છેલાણીઓની વારતા.

THE
FOLK-LORE OF GUJARAT:
BEING
LEGENDS AND STORIES
OF THE
PRINCE AND PEASANTRY
OF
GUJARAT AND KATHIAVAD.
FROM
ORAL TRADITION ONLY.

THIRD SERIES.

BOMBAY:
PRINTED AT THE "EAGLE" PRINTING OFFICE.

1874.

(All Rights Reserved.)

Price Rs, 2.

ગુજરાત તથા કાઠીઆવાડ

દેશની વારતા.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઓપીસ: અમદાવાદ
(દેશમાં ફક્ત એક જ કોલેજી ઉપરથી જ ઉતારી લેવાયેલી.)

૭૨૬

શ્રી ૭ કથામાળા.

(કર્તાએ સર્વ પ્રકારનો હકક રાખ્યો છે.)

મુદ્રક:

મગલ પ્રાંટીંગ છાપખાનામાં છાપ્યું.

૧૮૭૪.

કિંમત રૂ. ૨.

REMARKS.

OF the stories in this volume, *Gujrā Mārū* has been published at Ahmedabad ere this ; but, for the matter of that, my version is not to be accounted a transcript. I have in this, as it has been my misfortune in many greater emergencies of my life, been only left behind by others by the force of mere accident. My enquiries in the matter of the folk-lore commenced in 1869, and I began printing in 1871 ; but as the first volume took over a year in printing through bad hands, and, on account of the shortness of funds, about as long in getting the award of the Educational Department, without which I had for obvious reasons determined to forego publication, the Ahmedabad print had time to appear in the interval. I have evolved an English idyll out of this tale, and half-a-dozen of my Ahmedabad friends will avouch to have read several thousands of my English verse even four years ago. The Ahmedabad print was brought to my hands after more than half the story had been printed, or I should probably have omitted it in this volume. I have in the conduct of this story followed my own notes, and hence the difference in some of the names and incidents of the two versions before the public. My version contains some 50 couplets more than that of Ahmedabad, some of which, it will be noticed, are of very high poetic merit in the whole story. Such as I had got incomplete in my notes I have not attempted to finish off, as it would be pedantry to touch old national verses with the modern tinsel of one's own scholarship. My version, I venture to say, will on comparison, be found to be greatly superior in finish, art and even language to that of Ahmedabad published in 1871. The same publisher has anti-

cipated me only lately (1873) in another most popular tale, mentioned in Col. Tod's work—*viz.* *Sadevant and Shāvalinga*; and, as I have a greater stock of tales than I can bring forth, I would not care to omit it from my series, though if I were to write it, there would be the same difference of art, finish and language in the two versions of *Sadevant and Shavalinga*, as in those of *Gajrā Mārū* now before the public.

The story of *Devdo Mehpāl* displays the same Rajput passion for gambling as we have been reading of since the days of the *Pandavas* and *Nal*. Here it is the woman, who bets with the enemy of her family, and, curiously enough, the right side of her body, and having lost her bet, dedicates that portion of her body to the winner, in spite of her marriage with another prince, though all the complications thereby involved end dramatically in peace. There are *duhas* or couplets without rhymes in this tale; and, though it would be ridiculous to imagine for one moment that such an effeminate language as Gujarati should have a capacity for blank verse, such as we have been accustomed to read in English, it may be remarked that with the lower class of people in the country, rhymes do not at all enter into the idea of poetry. They will drawl out any prose line—the grammatical order only partially changed for the sake of sonorousness—and call it a *dāhā* or couplet. One line may be twice as long as the other, and there may even be a single line, but it constitutes a rustic *dāhā*! The last tale, *Pābū Bhālerō*, a curious medley of grotesque imagination, is full of these rustic *dāhās*, which I have left intact. *Najivā Pātli* and *Koelā Rāni* are fairy romances, and the less said about them, the lovelier they are. The story of *King Bhoj* involves the Hindu idea of the incarnation of life; but the moral is too good to be improved, while plucking the knowledge of one's previous state has been punished with the loss of life's content and dignity. *Sidhi-sādhmārō Jati* resembles at its close to the introductory tale in the series of *Vikram and Vampires*; but the resemblance is only in a couple of incidents, while it affords room for a second Poet

Vaital, should there be one, to imagine another set of 25 tales, as thoroughly original as the present introduction is.

It will be perceived that of the three volumes now completed, each successive one is a great deal superior to the preceding in matter as well as style ; and there is such a wide range of the tales that no two of them are alike and of a class ; while I have nowhere allowed a single sentence to appear for the sake of mere effect. The stories advance, especially in this volume, with such rapidity of incidents and a thickness of the plot as to bring the reader to the end before he has time to digest them. This, as marked by a Gujarati-speaking English Missionary, who had an occasion to read a portion of the volume coming out of the press, "while it might be put down as a blemish so far as it betrays impatience with the author, forms a distinctive feature in Gujarati, in which all writers, good or bad, have indulged in much useless prolixity." As for the language, it will be found to be expressive and idiomatic in a manner that few other works have been. Having not availed myself of the assistance of any Hindu scholar hitherto, there might be mistakes ; but I feel confident that they are of such a trifling character, as the candid reader will allow, that devoting a little more time in writing and getting out a couple of proofs more for examining than I do at present under engagements of other business and study, would have removed them.

May 1874.

કરતાના વિચાર.

“ મુંડા શું જાણે મજાનું મુળ. ”

કહેવત.

ગોક જાત તે રતન શું આળખે, આપર ચૈતન આકરનો
ગરીબતાણે ઘેર પેટ ભરે, તે ઠાઠ શું જાણે ઠાકરનો ;
મેરૂ તણા મહિમા નવ જાણે, કરે વિખાણુ તે કાંકરનો,
આપરની ખિલોડી અંગદ, રેવાદ શું જાણે સાકરનો.

ગામળ.

યુજ્જશતી ભાષા જાલનાચે એકદર લોકની એકદરની લીધે યુ-
જ્જશત દેશની ચારતનાં પુરતકો જાલની પહાર નિકળી ચકયાં નથી.
આપણાં લોકમાં હજીમુઝી મધ્યમ ને કનિષ્ઠ વર્ગના માણસોમાં પૈસા
અરચાને પુરતકો જાલની રચિ કિંવા ચકિત ઉત્પન્ન થઈ નથી, તેથી
અંધોને આશ્રય મળવો એ માત્ર શ્રીમંતો ઉપર આધાર રાખેછે.
પારસીઓને પોતાની તોતલી ને બુટ્ટુ ગામડીયા ભાષા સ્વાભાવિક
થવાથી શુદ્ધ યુજ્જશતીને સંસ્કાર થતો નથી. તેમને શુંશામાં જાણે
હિંગ મરચાનો દુર્ગંધ આવેછે, અને જોડાક્ષર તેમની નજરમાં
જાગેલા અક્ષર જેવા જણાયછે, તેથી ઉકેલતાં તેમને અયમાં જો-
ઈએ ! ત્યારે શુદ્ધ યુજ્જશતીની માર્મિક હપ તો લગારે પણ પસંદ
કયાંથીજ કરે ? તેમ હિંદુ શેડિયાઓ અંધોને આશ્રય આપવામાં
દેવળ સ્વાથં પૂરો પાડેછે. (૧.) જે વર્તમાન પત્રવાળામાયે તેમને
અંધાંધ જ્ઞાપ તેના તરફથી કોઈ અંધ નિકળે તો તેની પરચીશ અ-

યવા ત્રીસ નકલો વેચાતી રાખેછે. તેનું કારણ એ કે શેઠની આશિવાજમાં તે પત્રવાસી શેઠનાં પ્રમંથોપાત બુગલો વગાડે ને તેના શત્રુઓને નિંદી શેઠનાં હૈડાં ટાઢાં કરે. (૨) જેઓ શેઠને બંગલે સવાર સંજ કે આઠ પંદરે સલામ ભરવા જતા હોય ને મહિના ને મહિના તેમને પહેલે તાણાઈ આણે ધડકા ખાતા હોય, તેઓ અંથ કષ્ટે તેા તેની પચાસ કે સો નકલ ભરી આપેછે. તેથી અભણા લોકો તેા શેઠને વિદ્યાના મોટા સ્તંભ ગણીને ગીતડાં ગાવા મંડી પડે છે ; પણ ‘પરે-પર’ જોતાં તે તેા પેલા આપડાની ઘણા દિવસની ખુશામતનો ચહેલો પગાર તેના અંથદારે આપેછે. (૩) નિશાળનાં ભણનારા છોકરા શક્તિહીન અને અનુભવહીન ઝોળિયાવિદ્યાર્થીજ, જેમ ‘બીયાં’ ગોઠવનાર ‘બીયાં’ ગોઠવેછે, તેમ હજાર બેહજાર મોહોડે ચઢેલા યુજરાતી શબ્દો ગોઠવીને ખાયલા જેવાં વાક્ય રચ્યાં, એટલે તેનું “નિબંધ” એ નામ ટોકી મેસાડેછે. વળી જેમ મોચી ટોકા મેળવેછે તેમ જે વિચારો વપરાઈને જીણું થઈ ગયલા તેના તેજ, નેવા જૂના ‘આખ અલ કારો સાથે થોડી ઝડઝમક અને અનુપ્રાસની ટાપટીપ કરી એટલે તેમની “કવિતા” ; અને નાયક નાયકાને પોતાના ઘરમાં પોતે જેમ ભાયડો ખાયડી વાત કરતાં હોય તેમ વાત કરાવી એટલે તેને “નાટક” ઠરાવી, પચીસ કે પચાસ પાનાંનું ‘ઓપાર્તિયું’ કાઢીને શેઠને ઘેર રાજ “દક્ષિણા દેહો” કરતા હાથ ધરેછે. ત્યારે આમાં છ છ કે આઠ આઠ આનાનાં સીધરાંની વીસ કે ત્રીસ નકલ લેતાં સહજ દશ કે બાર રૂપિયાના અરચી ઝોળિયાઓમાં શેઠ વધાઈ મનાવેછે ! જેથી કરીને આજ બે ત્રણ દત્તન છોકરા અથવા છોકરા જેવા વિચારના ઉમ્મરે પુગેલા, જેઓ ધર્ત્ય પ્રમાણે દશ કે પંદર રૂપિયાની મહેતાગિરી અથવા વડીતરૂં કરીને પેટ ભરવાને મરજેલા છે, તેઓ દશને સુધારનારા અથવા કવિ વગેરેનાં ડોલ ધાલી કેવળ નિરૂપી ભટકતા ફરેછે. !! તેથી એકાદ માસમાં બે

ત્રણ લખનારાઓ શાકભાજી જોઈશું મને એવાં ચોપાનિયાંઓ પચી
શેઠને ગળે ભરાવી ગયા હોયછે, ત્યારે તેમના પછી કોઈ યોગ્ય અંથ
બાહાર પડેછે તો તેને આશ્રય આપવી શેઠને હૈડે વાગેછે, ને કહેછે
કે “અમે અમણાંજ એ ત્રણ ચોપડીની પચીસ પચીસ નકલ રાખી
છે—(તેમાં થોડે પૈસે વધારે મંજૂઆ બતાવવાની શેઠની નીચ નિહા
હોય છે તે તો બૂલી જાયછે)—ત્યારે વળી ખીજી કોટલી રાખીએ?”
“એ ત્રણ નકલ જોઈએ તો મુકી જઈએ”——“વધારેનું શું અ-
થાણું કરીયે”? જાણે એમણે કે એમના પૂર્વજોએ એમની પહેલાં
અથાણું કરવાની કારિગરીથી નામના મેળવી હોય!

એક વખતે એક નામાંકિત શેઠિયા પાસે કોઈ સમાનાં કામમાં
આશ્રય લેવાને પાંચ છ જુવાનિયાઓની કમિટી ગઈ હતી. તે વેળા
તેમણે અંગ્રેજીમાં કહ્યું કે, “મારે હવે શું બાકી રહ્યુંછે? “હું
જરિય આવધ પીસ થયો છું,” * * * જો મેમ્બર થયોછું, “ઈશ્તિર
મળવાનોછે,” “કાંઈ હવે મને સરકાર નાહિ કરશ, એમને નથીજ,
“માટે નકામે ખરચ મારે રાત્રે વારતે કરવો?” તેમજ એક
પ્રખ્યાત પારસી શેઠ નીમ રાખ્યો છે કે ગમે તેવા અંથ હોય, પણ
તે જો તેમને અપણું કરે તો તેની પચીસ નકલ રાખવી. જેવા
દારિદ્ર શેઠ તેવા તેમને ભીખારી લખનારાઓએ ઘણા મળ્યાછે.
જે જાણીતા શેઠિયાઓનાં નામ ઉપર કોટલાએક અંથની ટીપમાં
પચાસ કે એક નકલ આપણે જોઈએછીએ તે ઉપર વાળેલા ત્રણ
પ્રકારમાંથી કોઈ એક પણ સ્વાર્થને અર્થેજ ભરી આપેલી જણાયછે.
બાકી સ્વાર્થાવના કોઈપણ અંથની નકલ તેમને ભરવી હોયછે તો
એચાર ભરી વધારેને માટે પાતાના આચાર પ્રમાણે અથાણું ભર-
વાનો ઉપયોગ દેખાડશે!!! †

† જેવા હિંદુનાં શેઠિયા તેવાજ પારસી શેઠિયા પણ સમજવા,
કૂરક એટલેજ કે પારસી શેઠિયા અથાણું ભરવાનું બતાવવાને બ-
દલે કહેશે કે “અમને તો બધાવને જવાબ આપવોછે, તેથી જો
આપે તેની પાંચ માત્ર નકલ રાખીયે: હમે કાંઈ સારી માઠી ચોપડી
ઓળખતા નથી!”——ખરેખર, બાપડા જવાબા શેઠિયાઓની ઓ-
ખળી બાપડીમાં સારઅસાર શકત તો હોયજ કયાંથી ?

કર્તા પોતાની શ્રેષ્ઠતા સમજે છે તેમ તેને શેડિયાઓનો ધણી વરસથી પરિચય છે; તોપણ તે કોઈ પાસે પોતાનાં ગ્રંથ ભરાવવાને ગયો નથી. તથાપી ઉપર જે વિચાર દરસાવેલા છે તેમાં તેણે શેડિયાઓમાં સુધારાને નામે ઢોંગ ચાલે છે તથા છાલકાઈનો છાક મારે છે તેની માત્ર નોંધ લીધી છે. સુધારેલા દેશમાં ને કદર બુદ્ધ-નારા લોકમાં આવા ગ્રંથો, જે પોતાના દેશની અનુરાધ, શરાત્મક ને શ્રેષ્ઠતા પ્રકાશમાન કરે છે અને જેમ કાળ વહે છે તેમ તેના પ્રકાશ દિવસ દિવસ ઝાંખો મારતો જાય છે, તેની વિદ્યા અર્થે નહિં તે દેશહિતાર્થે પણ હજારો નકલો જેવી છપાય છે તેનીજ ખાસી જાય છે. એમ છતાં એની પરચુરણ ૧૦૦ નકલ પણ હિંદુ ને પારસી વાંચનારાઓમાં ખપી નથી. આપણા દક્ષિણ દેશની વાતો માજી ગવરનર સરે બાર્ટલ ફરીયર સાહેબની કુંવરસેન્સે બોકું કથયું વિલાયતમાં છાપી; તે વિલાયતના લોકમાં એવા પારકા દેશની વારતાના ગ્રંથની પણ વિદ્યા અર્થેજ ચાર વરસમાં જે આવૃત્તિ ખાપી ગઈ! અને આઠી ગુજરાત દેશની વારતાનાં બાકી રહેલાં પુસ્તકોની છપામણી બંધામણીના ખર્ચ જેટલું પણ કેળવણી ખાતાના આશ્રય વગર લોકમાંથી મલવાની આશા દૂર રહે છે.

લોકની કદરવાનીની આટલી નોંધ લીધા પછી અને જણાવ્યું જોઈએ કે કેળવણી ખાતાના વડા—ડાહરેકર આવ પબ્લિક હન્ડરેકશન—સાહેબે ત્રણ મહિના ઉપર કર્તાને પહેલાં પુસ્તક વિશે લખી જણાવ્યું છે કે—“તપાસ કરનારી મંડળીએ તમારા ગ્રંથની તારીફ શીને તેને ઉચી પંકિતનો કહો છે” તથા “તેની રવતઃ કુપના અથવા અસલપણ તેમજ તે કેટલો ઉપયોગી છે તે પુરે પુરે પિછાણ્યુ છે, મિત્રાત્રી.” તથાપિ તપાસક મંડળીમાંથી થોડાક સભાસદોએ ગ્રંથની કિંમત માંધી છે એમ સ્પષ્ટ હતું. પણ હર કોઈ ગ્રંથની કિંમત ઠરાવતાં તેમાં કેવા પ્રકારનો વિષય છે તે

ધ્યાનમાં રાખવું અવશ્ય છે. આ અંથનો સંગ્રહ ધરને ખૂણે આરામમાં ખેંચી રહીને લખી શકાય તેમ નથી. તેને અર્થે કર્તાને આખો યુજરાત તથા કાઠિઆવાડ ફરવો પડ્યો હતો. તેમાં સંકડો મૈલ તો આગગાડીની સુગમતા વિના પગરરતે જતાં ફેટલો અરસ્ય ને વખત ગયો હશે તેનો વિચાર કરવો—તેમાં આ વાત તો જરૂર ધ્યાનમાં લેવી કે હિંદુના જીવનવૈભવ કરતાં વારસીના જીવનવૈભવમાં ઘણો લાખો ફરક હોય છે *

હિંદુઓમાં ભાટ, ચારણ, રાવળીયા, તુરી ને મુસલમાનોમાં મીર ને લુંધા એટલી જાત યુજરાતમાં વારતા કહેનારી છે. તેઓ બધા

* મેં વારતા શોધન કરવાને સન ૧૮૧૯ ની આખરીએ શરૂ કર્યું અને સન ૧૮૭૧ ખેસને છપાવવા માંડી. તેમાં પહેલું પુસ્તક છપાતાં ૧૩ માસ લાગ્યા. અને તે પછી કેળવણી ખાતાંમાંથી તેવિશે જવાબ ફરતાં ખીણું ૧ વરસ લાગ્યું. તે દરમ્યાનમાં આ પુસ્તકમાં આપેલી “ગજરા માફ” વાળી વાત અમદાવાદમાં કોઈએ છાપી છે. મારી વાતનાં ૫૦ પાનાં છપાઈ રહ્યા પછી એક મિત્રે મને અમદાવાદમાં છાપેલી વાતની ભાજ આપી, નિકર છાપેલી વાત મુકી દેવાનો મારો ઠરાવ છે, મારી “ગજરા”ની વાતમાં અમદાવાદવાળો કરતાં ફરક છે તેનું કારણ કે હું મારી નોંધપ્રમાણે વાત ઉખન કરને! સાહ્યો છું ને કાયદાની સલાહ લઈને મેં મજકુર વાત આ અંથમાં રહેવા દીધી. મારી પાસે તો ચાર વરસથી મોટો સંગ્રહ છે, જે મેં ૧૮૭૦ માં સચિપત્ર કાઢી જાહેર કર્યો. તેમ છાપલાજ છપાવનારે મારા પાસેની ખીજ રસિક ને મોટી વારતા—સદેવંત ને શાવલિંગા—ગઈ સાલમાં છાપી કાઢી, તેથી હાલ તરત તે મારી કથામાંનામાં દાખલ કરી મેં અંધ રાખી, તે ફક્ત એવાજ વિચારથી કે કોઈ ગરીબની મહેનતને ધાકેડા ન પહેચિ.

અમદાવાદમાં છાપેલી ગજરા માફની વાત કરતાં આ વાત ભાશા, રસ ને કાવ્યમાં ફેટલે પ્રકારે મરસ છે તે વાચનાર સહેલથીજ પિછાણશે.

અશીર્વાદો ને વિષયો હોય છે. રજવાડામાં દેશાચાર એવો છે કે જેની પાસે ભાટ કે ચામચ જઈ જાઓ કે તેણે તેનો સત્કાર કરીને ઘાન આપવું, નહિં તો તેની અપકીર્તિ થાય છે. એ પ્રમાણે જ્યાં તેઓ અંડગા નાખે ત્યાં વિનામહેનતે પૈસાની પ્રાપ્તિ થાય એટલે તેઓ બે-પરવાહ અને સ્વચ્છંદી કાં ન હોય? હવે એવાઓમાંથી એકાદને આપણે વાત કહેવાનું કહિયે તો ધીમે ધીમે અશીર્વાદ આપો, હુકકો ગગડાવો, ઝાકાં આપો, રાગડા તાણો, એક કલાકનું કથન એક પોહોરેપણ પૂરું કરો નથી. તેજ પ્રમાણે એકજ ખેડકામાં જો વાત પૂરી કરે તો ભાટની જલ લજવાય! તેથી કડકો સવારમાં, તો કડકો સાંજે, કે બીજે, ત્રીજે કે ચોથે દહાડે પણ કહેવા આવે; ને કદી મનમાં આવ્યું તો કડકો રહ્યા હોય તે સંભળાવેજ નહીં. કરતલ ટાડ પોતાનાં “પશ્ચિમ દિંદુરતાન કૃત” માં ક્રિયાદ કરે છે કે સદેવંત શાવલિંગાની પોણી વાત સંભળ્યા પછી તેના પા ભાગને માટે તેમણે દશ મૈલનો સફરનો આયોજો પણ પ્રાપ્ત કરી શકાઈ નહીં.

બીજું, ભાટની સામે જે કાગળ ને કલમ લઈને બેઠા તો કાંતો તે ભડકીને ઉડી જશે કે કાંતો વાતમાં કંઈ ભાગ મુકી દઈ ગોટો વાળી મુકશે. આપણે લખવા લાગ્યા એટલે તે કહે છે કે “તમે લખી લો ત્યારે તો અમારી સહકૃત્યની જીવિકા પર પાણીજ ફરી વળ્યું તો. પછી અમારે આવું ક્યાંથી? માટે અમારા યુજ્જરાનને માટે કાંઈ ગરાસને બંદોબસ્ત કરી આપો તો લખાવિયો!” ગરાસની એ સલાહ થતાં જ્યે કે એમાં કાંઈ વળે એવું નથી, ત્યારે એક વાતને માટે પચ્ચીસ પચ્ચીસ ને સો સો રૂપિયા માગે છે!! ફારમસ મહિમે પોતાની રાસમાળામાં ભાટોની આવી બેહુધી માગણીની ક્રિયાદ કરી છે ને તેઓ લખે છે કે પોતાની કોચીસમાં નાશિપાશ થયા પછી તેમને મહિ કાંટાના પુલિટિકલ એજન્ટનો હોદ્દો મળ્યો, તેથી કરીને તેઓ રાજ્યમાંના સંબંધમાં આવ્યા, ત્યારે તેઓની મારફતે ભાટ

ચારણોને દબાવીને તેમનાં પાસેથી કાંઈ પ્રાપ્ત કરી ચક્રવા હતા. હવે જેમ અંગ્રેજ અમલદારને દેશમાં ફાવતું આવેછે, તેમ કોઈપણ દેશી ગૃહસ્થને પૈસા ખર્ચાને કરવા જતાંપણ ફાવતું નથી, એ વાત સહુ કોઈ સ્વીકારશે. જે લાખનારા ધરમાં બેસી લાડમાં લાગેછે તેમને અનુભવ હોતો નથી; પરંતુ જેઓ માંદલા પ્રાંતમાં ફરી ભાટ ચારણોના એકવેળા સંબંધમાં આવેછે તેઓ સારી પેટે જાણેછે કે આ વિષયી ને ખેરવાહ લોકની સ્વાર્થબુદ્ધિ અને તેમના અતિજાભને લાંબી કંટાળો, નકામો વખત, પૈસાનો ખર્ચ અને પરિશ્રમ ધાસ્યા કરતાં દય ગણા વધારે લાગેછે.

ત્રોળું, એકજ ભાટ પાસેથી વાત સાંભળી જે સંખસ તેને ખરી ને સંપૂર્ણ માને તે સજ્જડ છકકડ આવેછે. કારણ, આજ કાજનાં ભાટો કાંતો એટલા અભણ છે કે તેમને વારતા ખરાખર આવડતી નથી, કે કાંતો તેઓ લુચ્ચાઈ કરેછે, તેની પૂરેપૂરી કહેતા નથી. મને દરેક વાત ત્રણ જુદા જુદા સંખસોને મોઢિડે સંભળવી પડી હતી મે પછીજ તેને સંપૂર્ણ થયલી જાણતો હતો. વળી તેમાં પણ ફેરફાર કરવાની ફરજ પડતી. કારણ કે, ભાટ ચારણો જેમ વારતા કહે છે તેમજ લખીને છપાવતાં તે શીકી પડે છે. ભાટની બોલવાની છટાજ કેટલાંએક વાતને લીધાવેછે. પરંતુ બોલવાની છટા કોઈનાથી લખીને દરસાવી ચકાતી નથી. વળી, વાત કહેનારના બોલબાલ જાહિયા તરીકે ઉતારી લઈ છપાવવાની ગ્રંથ કેવો ને કેટલો નીરમ અથવા શીકા થાયછે તેનું દૃષ્ટાંત એક હિંદુકર્તાની “ખરતાવિક કથા સમાજ” તથા પારસી કર્તાની “મનોરંજક કથા”નાં પુસ્તકો ઉપરથી મળશે છેલ્લે, જેટલી વાતો દેશમાં સાંભળવામાં આવેછે તે મુશ્કેલી છપાવવાનો જરૂર નથી, પરંતુ દર નકામો ટુકડા મળેછે, ત્યારે એક રસિક અથવા આખી સારી વારતા મળી આવેછે. નહિંતો દેશમાંથી જેટલાં ગણોડાં મને મળ્યાં તે મુશ્કેલી છપાવત તો ગ્રંથનું.

પૂર યોગ્યતા થાત, પરંતુ તેથી મનનું રંજન તો ચોથે હિરજે પણ થાત નહિં.

ઉપર જણાવેલા સર્વ કારણો ઉપરથી આ અંથની કિંમત ફેટલી મોંઘી રાખવી જોઈએ તેનો વિચાર કોણેપણ સુમ માણસ સહેલ-થી કરી શકશે. હવે અંથમાં વારતા કેવા પ્રકારનો જોઈએ તેનો વિચાર કરવો જરૂરનો છે. એટલું તો ખરું જ છે કે અનીતિની દુ-ર્ગંધ મારતા વારતાઓ તો દાખલ કરવી ન જોઈએ. તોપણ મા-ણસ જાતના સંદોષ નિર્દોષ મનોવિકારોની યથાર્થ પ્રતિમા જેમાં ચી-તરેલી હોયછે, એવી વારતાઓ તો પ્રસિધ્ધિમાં આવવી જ જોઈએ, નહિં તો વાંચનારને માત્ર એક ઇન્દ્રિયું અથવા એક દેહીજ્ઞ માન મલેછે. માત્ર નીતિની વારતા—પછી શું અગ્રેજ કે યુગ્મરાની—ને નીરસ હોયછે. તેથી તરણ વાંચનારાઓનું મનરંજન થવું નથી, ત્યારે તેમને બોધ પણ મળતો નથી. દુનિયામાં દેવતા વસતા નથી, પરંતુ મનુષ્યો વસેછે. તે મનુષ્યોમાં સજ્જન દુર્જન ભેલમેલ છે અને આજ છાકરાઓ છે તે કાલે મનપ્રાવતારમાં માણસ થયાનાં છે. ત્યારે અંથ કર્ત્તાએ માત્ર નિતિગીજ્ઞ જોખમ કાનને કંટાળો ઓપાડવે એટલી વાર વગાડ્યાં કરવી અને એવી એકજ ઇન્દ્રિયું માન આપવું તેના કરતાં મનુષ્યનાં અંતઃકરણમાં વાસો કરનારા દેહી આસુરી મનો-વિકારોનો ભાજ આપવો શા કારણથી બાધક છે ? જેણે એકતરફી વાંચન રાખ્યું—પછી તે નીતિનું હોય તોપણ—તેની કેળવણીમાં પરચીસ વરસ ઉપર (વેદિયાં ઢોરોનો ગમે તે વિચાર હો તોપણ) આજનાં વિચારફેરની પંડિત સમાજમાં તે ખામી ગણાયછે. વળી જીવાનીમાં વસ્તુ માન જે નીતિ પ્રાપ્ત કરવી એ મનુષ્યની મુખ્ય ફરજ છે. તોપણ તેનીજ પછવાડે લાગી રહીને રસમાનમાં મુઠ રહેવાથી મોટાપણે જ્યાંસુધી દુનિયામાં બધાય વેદિયાં ઢોર ન થઈજાય, ત્યાંસુધી તો તેને જુકમાન કયા કરેછે. શ્રદાચરણીને શ્રદાં અને

દુરાચરણીને માઠું કળ મળે, એવી રચના જ્યાંસુધી વારતામાં કરવામાં આવે, ત્યાંસુધી છાક મારતી વારતા પણ જનોનાં મન ઉપર ખોટી અસર કરતી નથી. એ કાયદાને અનુસરીને મેં મારાં પહેલાં પુસ્તકની મધ્યલી રચના રચી છે. તેમાં ઉપર-ચોટ વિચાર કરતાં કદાપિ રાજા રવકર્ણ ને સ્ત્રિચરિત્ર એ બે વારતામાં વ્યભિચારનો ભાગ આવેછે, તોપણ તે છોકરાઓ વાંચેથી ખોટું શું થાય ? વ્યાભિચારીને વાતમાં અંતે શિક્ષા થાય છે, ત્યારે જો વાત વાંચેથી કદી વ્યાભિચાર ઉપર વાંચનારનું મન ચળે, તો પાપનું પરિણામ ભણેથી તે પાશ્વું અટકે કે નહિં ? જો વ્યભિચાર કર્મની શિક્ષા થયલી જાણતા છતાં વાંચનારા છોકરા વ્યભિચાર કરતા શીખતા હોય, તો પછી ચોરને શિક્ષા થયલી જોઈને તેઓ ચોરી કરવાને શીખતા હશે ખરા !!

એક વખતે બાદશાહે તાનમેનને કહ્યું કે તું દર રાજ કનૈયા (દુસ્ક)નાં ગીત ગાયછે તો એક વખત પલટીને કોઈ ખીજાં તો ગા. ત્યારે તે મોઢાંપર પીછોડી નાખી રાવા બેઠો. બાદશાહે પુછ્યું— અલ્યા ! શું કરેછે ? તેણે કહ્યું કે મારું ! કનૈયાવનાનાં ગીત ગાઉં છું ! તેમ ઘણીખરી રસિક વાતમાં-(પછી દેશી હો કે અંગ્રેજી હો) તેમાં પ્રીતિ અથવા દુસ્ક તો હોયજ હોય. અધુરા ભણેલા ગામડી ગમે તેમ ઠરાવે, તોપણ હું માન્ય કરતો નથી કે પૂરા વિદ્વાન ને અંગ્રેજ શિક્ષકો કોઈ દિવસે પણ એવો અવિચાર કરશે કે શીખાડ જીવાનીયાઓની માંદ્રિમાંથી પ્રીતિ ખાતલજ કરવી ! આપણે નિરાલના છોકરાઓને ભણીને રસવિનાના જડ માણસ થયલા જોઈએ છીએ, તેનું કારણ એજ કે તેમને બધો વખત જડ વિદ્યાનાં વાંચનની દેખવણી મળેછે. તેથી છોકરાઓનાં મનને તુરંગો અને રસ પ્રીય થાય તેવા જેમ અંગ્રેજી નિરાળિયાઓને ગલીવરની મુસાફરી, રાખિનસન કૃષ્ણ અને આરેખિયન નાઈટસ વગેરે મનોરંજક કથાઓ વાંચવાને મળેછે, એવાં પુસ્તકો યુજરાતીમાં

રેવંતઃ કાંઠ નથી. યુજ્જરાનીમાં “પંચો પાખીઆન” ને “ઈસ-પનીતિ”ની વારતા છે. ખરી, પરંતુ તેમનું ધોરણ તદ્દન જુદું જ છે.

આટલો ખુલાસો કર્યા પછી પણ મારે જણાવવું જોઈએ છે કે કેળવણી આતાની કમિટીનાં મતને અનુસરીને મેં મારાં પુસ્તકની કિંમત રૂપિયા ત્રણને બદલે બે રાખી છે. તેમજ સ્ત્રી સ્વરિત અથવા છેલાણી પુરૂષોનાં લાડની છાક મારતી વારતા પુસ્તકમાંથી દૂર રાખી છે. કેળવણી આતાના વડા મી. ચાટ્ટર્જી સહિત પેહલાં પુસ્તકને જે આશ્રય આપ્યો છે તેવી આ બે પુસ્તક બહાર પડી શક્યાં છે. એ આશ્રય જો કે ધણા ઊદાર છે, તેપણુ વારતા સંગ્રહ કરવા પછવાડે મુશ્કેલી કરતાં જે ભાટચારણાને રાજી રાખતાં મને જે વખતનો અને પેમાનો ખરચ કરવો પડ્યો છે તે તથા વારતાઓમાંથી વધઘટ કરીને લખવામાં જે વખત ને વિદ્વતા વાપરવાં પડ્યાં છે, તેનો બદલો એ આશ્રયથી મળી શક્યો નથી. કેળવણી આતાનું પિછા ઊત્તેજક ફંડ કમનસીબે મરાઠી ને ખીજી ભાષાઓના ગ્રંથોમાં મારી પેહલાં રોકાઈ ગયું છે ; કે જેથી ડાહરેરડર સહિત તે ફંડમાંથી વધારે નકલો ખરીદવાનો હુકમ આપી શક્યા નથી ; તેમ ભવિષ્યને માટે હાલ જેટલી પણ ચોક્કસ કબજાત કરી શકતા નથી. પરંતુ કમિટીનાં સુચર્યા પ્રમાણે પુસ્તકોમાં જે ફેરફાર કર્યા છે તે ઉપરથી જો નિશાળના અપ માર કમીટીને હવે કાંઈ વાંધો નહિ રહ્યો હોય, તો નિશાળનાં ફંડમાંથી નકલો ખરીદ કરેથી ઘટતો આશ્રય મળશે. અને તેણે કરીને જે વારતા સંગ્રહથી યુજ્જરાત પ્રકાશ-માન થાય છે. અને જેમ કાળ જાય છે તેમ તેના પર અધઃકારનો પટ ફરી વળવાનો સંભવ છે, તે પૂરો કરવાને બની શકશે.

પ્રગટ કરેલાં પુસ્તકો એક એકથી અનુક્રમે બાપાની મરણતા અને વારતાના પ્રકારમાં સઢિયાતાં છે. એક વારતા ખીજી સહિ છાયામાં પણ આદર્ય ધરાવતી નથી. એવી રીતનો ભેદ રાખવો ધણા

વિકટ છે તે છતાં તે કેટલે દરજ્જે પાર પડ્યા છે તે વાંચનાર વિચારી લેશે. જે વાતથી એકાદ બે પ્રસંગ કે લક્ષણ જાણવામાં આવે તેવા ટુકડાઓ તો એકઝે ને હજારો રરને રરને રજળતા રખડતા મળી આવેછે તેથી તેવા કોઈનો પણ આ ગ્રંથમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો નથી. તેજ પ્રમાણે જ્યાં જ્યાં ન્યૂનતા દિ-એ પડતી ગઈ અથવા નીરસ લાગતું ગદ્ય ત્યાં ત્યાં તેને બદલે સ્વતઃકલ્પનાથી એસતું આવે તેમ ચારતાના મૂળ સ્વરૂપમાં અંતર ન પડે તેવા પ્રકારનું ઉમેરણ કરી સંપૂર્ણ કર્યુંછે ; જેમાં ઘણી વિદ્વાનો ને વખતની જરૂર છે. એથી ઉલટું વક્તાના એવે બાલનો ઉતારો કરી છપાવેલો એ દસ રૂપિયાના લહિયાનું કામ છે. વળી જ્યાં એક વાક્યથી કામ ચાલે ત્યાં બે વાક્ય લખ્યાં નથી. માત્ર ભાષા-અર્થ લખાણ કરી જગા રોકવી એ બાળ-શુદ્ધિઓને બહુ ખર્ચ પડેછે ; તેમજ એકનો એક વિચાર સહજ ફેરફારથી લખાણમાં ફેરી રીતે ફરી ફરી વિરલાતો આવેછે તે પરખાવાનું તેને મામરું હોતું નથી. દરેક લખનારમાં બાળ્યાવસ્થામાં ટાયલું કરવાનો દોષ તો હોયછેજ ; કે જેમાંથી તે ઊમર વધે નહીં, પરંતુ મનશક્તિમાં વધવાથી સુક્ત થાયછે. આ પુસ્તકોના લખાણમાં અદ્યાપિપર્યંત મેં કોઈપણ હિંદુની સહાયતા લીધી નથી, તેથી કોઈ કોઈ ટેકાણે ભાષા દોષ તો હશેજ. જે બીજી રીતનું મને રોકાણ ન હોય તો લખવામાં વધારે વખત વાપરવાથી અને એકાદ વધારે પ્રૂફ સુધારવા જેટલી નિવૃત્તિ મળવાથી કદાચ દૂર થઈ શકત. શુદ્ધ ગુજરાતી લખનારા હિંદુઓની પણ ઘણી અછત છે ને હું અનુભવ ઉપરથી કહી શકું છું કે મુંબઈ ને અમદાવાદ જેવાં શહેરોમાં પણ તેવાઓની સંખ્યા માત્ર આંગળીઓપર ગણી શકાયછે ; બાકી કપાળે ટીલાં તાણીને માથે પાઘડીનાં ગોળ ચકરાં કિંવા ઢલતાં જ્યુનાં સુપડાં સહારીને ફરેથી ગુજરાતી લખનાર ગણાતા નથી અને

તેમનાવડે આપણા હેતુ પાર પડી શકતો નથી. એમનો મારી પાસે એ ત્રણ મુખ્ય કવિનાં પાઘડાં ચડાવી, એ ચાર અથકારનાં થાથાં બગલમાં મારી ને ચાર પાંચ મેહતાજીની સોડી દેખાડતા ને એથી એ વધારે અંખ્યા માસ્ટરની પિછોડી લટકાવીને મ્હાલતા મ્હાલતા આવ્યા હતા કે જેમને મેં અથથી તે ઇતિપર્યંત જોધ પૂરી કરી આપ્યાં છતાં તેને સરળ વાક્યોમાં ગોઠવવાનાં, તેમજ દશ પાનાં પૂરે પૂરાં લખી આપ્યા પછી તેમાંનાં પાંચ વાકા પણ ફેરવી વધારે મામિક કરવાનાં સંસાં પડ્યાં. કારણ, તેઓ વિચારગ્રન્થ હોવાથી ધાંચીનાં બિલની પેટે ભાષારૂપી ધાણી એકજ રીતે ફેરવેલે અને જે ઢપ વાંચેલી તેજ તેમને એમી ગયેલી હોયછે તે વગરની કાઠ પણ રીતની નથી છતાં અથવા મામિક વાકા રચનાનું આતુર્ય, એવા માત્ર ભાષાનું લાદાવહિતર ઉપડવાને સરજેલા વઠિયાઓ, શમજી શકતા નથી. હવે મહજ્જ હૂરવ, દીર્ઘ સુધારે અથવા હરતદોષ દૂર થાય (કાંઈ રોકાણની વાપને એક હિંદુ લખનાર પાસે ત્રીસેક પાનાં તપાસાવ્યાં હતાં તે શિવાય) એટલીજ માત્ર મદદ કંઠત સાધારણ હિંદુ પાસેથી મળે તે લેવાની મેં હાલ બંધ રાખીછે. ચઢવિશ્યંતિ તદ્દવતુ.†

---

† કેટલાક વાચનારાઓને આ પ્રસ્તાવના તેનાં કટાક્ષ વિચારને લીધે દોષિત લાગતો હો તો લાગો ; પરંતુ જેમનું અંગ્રેજી વાંચન દુઃકલ્પંડોગિયું કિંવા એક ધોરણી નથી તેમને અંગ્રેજીમાં એવી વિધિનાં લખાણ ધણાં વાંચ્યાં હશે.

સાંકળિયું.

વારતા.	પૃષ્ઠ.
અકલ વેચનાર 'ધાત્માણુ'.....	૧
હીંદુ હરપાળ.....	૧૧
ગજરા મારૂ.....	૩૬
દેવડો મહેપાલ.....	૧૧૯
નજીવા પુતલી.....	૧૩૧
કોયલા રાણી.....	૧૪૧
ભાજ રાજ.....	૧૫૧
શિયાળ ને ખિસ્કોળી.....	૧૫૯
સારંગધર સલાટ.....	૧૬૦
મિદિધસાધનાર જતિ.....	૧૬૯
પાબુ ભાલેરો.....	૧૭૯

અકલ વેચનાર બ્રાહ્મણ.

એક ગરીબ પણ ગુણવાન બ્રાહ્મણ હતો. જે પોતાની મહેતાગીરીમાં માંડમાંડ પોતાના કપીલાનું યુજ્જરાન ચલાવતો હતો. એનો એક છોકરો હતો તે દરરોજ નિશાલે જતો, ત્યાં રૂડી રીતે શિખવાપર લક્ષ આપતો. મહેતાજી તથા માબાપનું કહયું બરોબર કરતો. નિશાળના ધારણે કોઈ દિવસ અપમાન ન કરતો. નંબર પહેલો રાખતો, એવી બધી રીતનો ડાહ્યો છોકરો હતો. પણ તેના કમ નસીબે એક મોટો રોગ પેદા થયો તેથી થોડા દિવસ દુઃખ વેઠી તેનો બાપ મૃત્યુ પામ્યો. આવા કારણથી બીચારા ગરીબ માબાપના છોકરાને પોતાના અબ્યાસમાં ઘર ચલાવવાની શીકરથી ભંગ પડ્યો. અને કોઈ પણ રીતે પૈસો પેદા કરવાની જરૂર પડી. તેથી ઉમેદવાર દાખલ દરબારમાં જવા લાગ્યો. ત્યાં અરજી લેખવા શિવાય બીજી કોઈ તરેહની તેને પેદાશ નહોતી, તેથી ત્યાં પણ પોતાના યુજ્જરાનની ભુખ પુરી પડી નહિ. હવે ઘરની શીકર કરવામાં તે એકલોજ હતો અને દરબારમાં ગએથી તો કંઈ ખર્ચનો નિભાવ થવા લાગ્યો નહિ. દરબારમાં તો કોઈ દિવસ બે, તો કોઈ દિવસ ચાર આના મળે, તેમ કોઈ દિવસ ઝમુળયુ પણ ન મળે. આવી રીતની પેદાશમાં મહીને આશરે ૩—૪ રૂપિયાની પેદાશ થવા લાગી; અને ઘરનું ખર્ચ તો ઘણું તેથી નિભાવ શી રીતે થાય ? તેથી છોકરે બીચારે વિચાર કર્યો કે આમાં કંઈ આપણું વળે એવું નથી. ખર્ચ ભેટવું પણ મળતું નથી ને આપણે જાતે ગરીબ તેથી આગલ ઉપર આરા રાખી કેમ બેસી રહેવાય ? ઘર ખુલ્લું પડી રહેવાથી ગમે તેવા વિ-

દ્વાનોનો પણ ભાવ પુઝાતો નથી. માટે હવે આપણે કંઈ પણ ખીન્નો ઉપાય કરવા બહાર નીકળવું તે ઉપરથી ધંધો કરવામાં કોઈ નવોજી ઉદ્યમ ઉઠાવવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

આવી રીતે ઠરાવ કરી તેણે બજાર વચ્ચે એક એટલો ભાડે રાખી અકકલ વેચવાની દુકાન કાઢી. પાસે થોડા દોરો કાગળ, કલમ, સાંધી, ખડીઆ, પેટી એવી રીતનો સામાન રાખી દુકાનની બહાર એક પાટી ઉં “અકલ વેચવાની દુકાન” એમ લખી ચોડ્યું. તે દુકાનની આમપાસ ગાંધીઆની દુકાન, ડોંગીવાણીઆની, કાઠીઆ લોકની, તેમજ દોઢા દોઢા નાણાવટી લેકિઝી દુકાનો, આવી હતી. તેમાં શાકવાળા “હયોરે ડોલુ, તુરીઉં ને વાલોર!” એવી રીતે લાંબે સાદે બોલતા હતા તે સાંભળી અકકલ વેચનારો દોડકરો પણ બોલવા લાગ્યો કે “હયોરે અકલ !” પણ એનું એક વખત બોલવું કોઈના કાન ઉપર આવ્યું નહિ તેથી વારંવાર એવી રીતે બોલવા માડ્યું. તેથી તે ને તેજ એટલે પોહલે દહાડે એની લોકમાં જાણ થઈ અને ત્યાં ઘણા લોક એકઠા થયા અને તેનો તમાજો જોઈ નવાઈને લીધે મરકરી રી બોલવા લાગ્યા કે જુએ આ ભાઈ આજે અકકલો વેચેછે ! આમાં તે એ શું કમાશે ? ઉલટો દુકાનનો ભાડા ખરચ પણ માથે પડશે. જેમ જેમ ખીજ લેકો આવી રીતે બોલેછે તેમ તેમ તે અકકલ વેચનારો બ્રાહ્મણ ઉપર પ્રમાણે વધારે જોરથી સાદ પાડવા લાગ્યો, તેથી વળી કોઈ કોઈ અન્યો અન્ય મરકરી વારતે કેહવા લાગ્યા કે “ભાઈ તમારે અકકલો લેઈને ડાહ્યા થવું જોઈએ !” જેમ જેમ વખત થતો જાય છે તેમ તેમ લોક વધારે એકઠા થાય છે અને મરકરીઓ કરેછે; પણ બ્રાહ્મણ તેમાંના કોઈની વાત કાનપર નહિ લેતાં, ને શરમ નહિ રાખતાં, ઉલટો હમેંએ અને પોતાનું કામ તે રૂડી રીતે કર્યો જાય છે. આમ થતાં તે બ્રાહ્મણની વાત આખા શહેરમાં પસરી ગઈ અને ધીમે ધીમે અકકલો લેનાર

મહાકો આવવા લાગ્યા. અંતે લોકે પ્રથમનું મરકરીપાણું દુર કરી બાજની છે એમ જાણ્યું ને બેશમજીએ શલાહ લેવાને બેધડક આવવા માંડ્યા. તેથી દરેજાજ અડધા પાણા રૂપિયાની પેદાશ થવા લાગી.

તે શહેરમાં એક ઘેલા શેઠ કરી કાળા અક્કરને કાવાડી મારે એવો અંગાન અને નામ પ્રમાણે નામનાં રાખે એવો શેઠ રહેતો હતો. તેમની પાસે બાપની કમાએલી આશરે બે લાખની પુંજ હતી તેથી શહેરની અંદર ઝોચી હિાટામાં એ ગણાતો હતો. ગામમાં તેનો વહવાર પણ જારી ન મલે. તેનામાં ખરી મતિની ખોટ હતી, ને વહકણો રવભાવ હતા જેથી કોઈ માથ તેને બનાવ નહિ હતો. તેને ડાહ્યાભાઈ નામનો ચીશ વરસનો છોકરો હતો તેપણ બાપ જેવો અધો ઘેલો હતો. તેને એક દિવસ બોલાવી ઘેલા શેઠ કહ્યું કે આ બે પૈસા લઈ હમણાં હમણાં કંઈ નવાઈનું શાક લેઈ આવ. પિતાનું આયુ કહેવું સાંભળી છોકરો બે પૈસા લઈ બજારમાં ગયો. ત્યાં શાકવાલા પોતાનાં શાકના નામ દર્શાવે પાડતા હતા, તેમજ અક્કલવાલો પણ પ્રથમની માફક બુઝો પાડતો હતો. તે છોકરે સાંભળ્યું અને વિચાર્યું કે અક્કલનું શાક નવાઈ જેવું છે, મોટે બે પૈસા આપીને એજ શાક લેઉં. એમ વિચારી શેઠનો છોકરો અક્કલ વાળાની દુકાન ઉપર ચડ્યો અને બાપ પૂછ્યો કે અક્કલ કેમ શેર આપશે? ત્યારે 'બ્રાહ્મણે કહ્યું કે જેને જેથી જોઈએ તેને તેથી મળશે, અક્કલનું મૂલ કંઈ થઈ શકતું નથી. દામ પ્રમાણે માલ મળશે, મોટે ભાગે કેટલાની જોઈએ છે. છોકરે બે પૈસા આપી પોતાનો રમાલ ધર્યો, “લે આમા બે પૈસાનું અક્કલ શાક નાખ્ય.” 'બ્રાહ્મણે તો કડકો કાગલ લઈ “બે જણ લડતા હોય ત્યાં ઉભા રહેવું નહિ,” લખી ચપ્પરખી ફેંકી આપી. પણ બાજક હજી નહિ ચેતવાથી રમાલ ધરી રહ્યો છે અને કેટલીક વારે કહેવા લાગ્યો

કે મને શાક ક્યારે આપશે? 'બ્રાહ્મણ કહ્યું કે આ ચીઠીમાં અકલ છે. ત્યારે છોકરો તે લેઈ ઘેર ગયો અને પોતાના બાપને ચીઠી આપી—બાપા હ્યો આ નવઈ જેવી ચીજ લાવ્યોછું. ચીઠી વાંચી કે તરત શેઠને તો જોઈ અડ્યો અને બોલ્યો કે એ મુર્ખા આ શું લાવ્યો! આમાં શું નવઈ જેવું છે? કાણી કુંભારણુ અને આંધલી માલણુએ જાણેછે કે એ જાણુ લડતા હોય ત્યાં કેઈ ઉભા રાખે, તોપણ ઉભા રહેવું નહિ. એવી રીતનું ધમકું કાઢી બાળકને ધમકાવી પુછ્યું કે આ તને કોણે આપ્યું! ચાલ બતાવ મને, કીઆ મા— એ બે પૈસા ધૂતી લીધાછે! બાળકે કહ્યું કે ચૌરાની વચમાં એક મહારાજ છે તે અકલ વેચેછે, ત્યાંથી હું લાવ્યોછું. બાપે કહ્યું મને બતાવ કે તે ક્યાં ખેંચેછે. એમ વાત ચીત કરી બાપ દીકરો ચૌરામાં આવ્યા એટલે છોકરે વેગળેથી પૈસા 'બ્રાહ્મણને બતાવ્યા. શેઠ તો રીસે ભરેલા જઈ બોલ્યા કે “અલ્યા બામાણ! કેમ આટલો બધો વેલકાયોછું? કીકે આજ તારો દોઝ બતાવુંછું. મારા છોકરાને તે નહોતો અને એકલો જાણી કડકો કાગળ આપી ફોડા લાવી ધૂતી કાડ્યો; પણ વસી જા 'બ્રાહ્મણ છું, તેથી જવા દેઉંછું. પણ મારા છોકરા પાસેથી લીધેલું નાણું આપ, નહિ તો પછી છોડવાને નથી.” પછી 'બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે, “બાહ આટલા બધા ઉતાવળા શું કરવાં થાએછે! તમે દેવાળિઆ છો કે વેલવારિઆ! હું તો જાણુને કે તમે વેલવારિઆછો! તમારા છોકરાને પુછો કે મેં અકલ આપીને દામ લીધું છે કે ધૂતી લીધા છે. તેમ છતાં તમારી મરજીમાં ધૂતી લીધા આવતું હોય તો મને મારી અકલ આપીને તમારું દામ પાછું હ્યો. આમ જરાવારમાં લીલા પીલા થઇ અમરેતુ તુત શું કરવાને કરેછો?” શેઠ ચુંબમાંથી ચીઠી ફેંકી કહ્યું કે “આ લે તે તારી અકલ ને ચાલ ઝટ લેઈ મારા પૈસા પાછા આપ.” પછી 'બ્રાહ્મણે ધાંસામથી કહ્યું કે તમે ચીઠીમાંનું સઘલું જાણી લીધું; હવે હું

એ કાગલની અબરખીને શું કરું ? આ કામ કંઈ પેહેવારિઆનું ન કહેવાય કે સઘળી હકિકત જાણી લેઈને પાછી ચીઠી આપેછો. તેને હું શું કરું ? ગમે તો લેઈ જાવ, નહિતો અડીઆ છો પડી રહે. જો તમારે તમારા પૈસા પાછા લેવા હોય તો મને લખી આપો કે ચીઠીમાં લખી આપેલી મદદલાયી ન ચાલવું ને આજ પછી જ્યાં પણ કે જે જાણુની લહાઈ દેખું ત્યાં મારા પુત્રને મોકલું, ત્યારે મારી અક્કલ મને પાછી આપી કહેવાશે.” પછી એવાર જાણુએ અક્કલ સઘં શેઠ પાસે એવી રીતનું લખાવી આપી કહ્યું. પતાવ્યો. પછી પુત્ર ને બાપ એ પૈસા લેઈ ઘેરેતો આવ્યા ; પણ લોકમાં તેમની ક-જેવી થઈ અને વળી ઘરમાંથી અકરી કાઢતાં ડંટ પેડું.

આ વાતને એ ત્રણ માસ વહી ગયા, ને એક દિવસ તે શહેરના રાજાની એ રાણીઆની એ દાસીઆ ગાંધીની દુકાને કંઈ જાણુ લેવા અક્કલ વખત જઈ પહોંચી. એક કહે કે પેહેલું મને આપ ત્યારે ખીજીએ પણ જોર બતાવીને કહેલું કે પહેલું મને આપ એમ કરતાં તે બન્ને જાણુ ઘણું વઢી પડ્યાં, તેથી ગાંધીને બહોંક લાગી ને તે ખીચારો તો ત્યાંથી જીવ લઈને નાંટો. એટલે બન્ને દાસીઆ ચોટલે ચોટલો ગાંધીને વઢી. તે બપોર પેલા ઘેના શેઠ સાંભળી કે તરત પોતાના છોકરાને બોલાવી જોવા મોકલ્યો. છોકરો જઈ પહોંચ્યો એટલે પેલી દાસીઆ એક પછી એક કહેવા લાગી કે જુઓ શેઠ આ દાસી મને મારેછે તે હું દરબારમાં બડેલું ત્યાં શાહીદી પુરજો; તેમજ ખીજી કહે કે જો આ મને મારેછે તેના તમે શાહીદી છો. પછી પેલી દાસીઆ ને છોકરો પોતાને ઘેર ગયા. છોકરો ઘેર જઈ પોતાના બાપને દાસીઆની વઢવાડની બધી વાત કહી.

દાસીઆએ જઈ રાજાને કુરીઆદ કરી, એટલે રાજાએ ખીજે દિવસે ન્યાય કરવાનો ઠરાવ કર્યો. તે વાત એ રાણીઆએ જાણી

તેથી તેમણે દરેકે મન સાથે ઠરાવ કર્યો કે “જે વાણિયો શક્તિ છે તે જો મારી તરફની શક્તિ નહિ પુરે, તો કાલે એને મ-રાવવાને હું ચુકનાર નથી.” તે વિચારની ગડબડ ફેલાવાથી પેલા શેઠનો એક અંધુ જો દરબારમાં રહેતો હતો તેણે જઈ પેલા શેઠને કહ્યું કે કાલે ડાહ્યા ભાઈને માથે મોત થયાની તકસીર છે. માટે કંઈ પણ એવો ઉપાય કરો કે ભાઈનું મોત થવું બચે ; કેમકે શક્તિ બંનેના કાયદાની કોહેરી મુશ્કલ છે. તે જો તેમ ના થાય તો ભાઈ બચવા પણ મુશ્કલ છે. આવી કોર વાણી સાંભળીને શેઠ ઘણો શોકાતુર થઈ ગયો, ને વિચારમાં પડ્યો કે “ભાઈ જ્યારે કાલે મરશે ત્યારે પછી મારા શા હાલ થશે? મારા બે લાખ રૂપિયા ને હપેલીઓ શા કામમાં આવશે? મેડીઓ ઝરૂખા ઝો રાખ થઈ જશે, ને મારી ગતિ શી થશે?” આવા વિચારમાંને વિચારમાં માથું કુટી રૂદન કરવા માંડ્યું. એને “હવે હું વાંઝાઓ કોહવાઈશ રે મારા આપ—,” એમ કહી મોટી પેદા મુકવા માંડી. તે સાંભળી ઝવે ઝગાં સંબંધી આદિ લોક ધાઈ આવ્યું એને જોઈ બોલવા લાગ્યા કે આ તે શી બલા કોહવાય? પછી શેઠને ઝગાં સંબંધીઓએ પુછ્યું કે છે શું? શેઠે જવાબ દીધો કે તમે શું પુછો છો? મારા છોકરાની કાલે ઘાત થવાથી મારા કરમના ભાગ ફરી વળવાનાં છે, માટે કોઈ દયા આણીને મારે ડાહ્યા ભાઈ ઉગરે એવો ઉપાય બતાવો. તે ઉપરથી એકે પુછ્યું શા કારણથી ભાઈને ઘાત જશે. પછી શેઠે રડતાં રડતાં બધી વાત કહી. તે સાંભળી ખીજ એક જણે કહ્યું કે અડકલ વેચનારાની દુકાને જઈ બંધી વાત તેને માંડીને કહો એટલે, તે અડકલ બતાવે કે જેથી બાળક ઊગરશે.

પછી શેઠ પોતાના વાણીતરોને તેડી પેલા અડકલ વેચનારાની દુકાને જઈ એકદમ અંદર યુસવા માંડ્યું. કે શ્રાદ્ધાણે તરછોડીને

કહ્યું “એ શેઠ ક્યાં આરા આવોછો ! તમે ધણા ક્યારા છો—
જાઓ તમાર શું આહી કામ? તમારી સાથ મને વેહવાર નથી; શીદને
તમે ઊપર હેડોછો—ઉતરે હટા ! ” શેઠ કહે “અરે ભાઈ આમ કાં
કહોછો? છેક ક્યા તજીને શું બોલોછો ! જરા આવવા તો દો.” વિપ્ર
કહે કે ના આમ બોલશે નહી—મારે તમાર કામ નથી. પછી
શેઠ ધણું કરગરયા, તેથી આવવા દીધા એટલે શેઠ બધી વાત તેને
કહી. ‘ધાત્રાણુ કહ્યું કે હવે તો પાંચશે’ રૂપિયા આપો તો અડકલ
આપું, નહિ તો આ કામની સુંબી અડકલ મારી પાશે નથી.
આવું સાંભળતા વારજ શેઠ રૂપિયા કમ્બલાયા. એટલે પછી છોકરાને
પોતાની પાશે રાખી વિપ્રે શિક્ષા આપા કે તને રાજજી પુછશે—“તું
સાચે સાચું કહે કે દાસીઓ ક્યારે અને કેવી રીતે લડી? તું ત્યાં
હતો કે નહી?” ત્યારે કહેજે કે “લડી-લડી-લડી-લડી-લડી.
હાહાં હતો-હતો-હતો-હતો-હતો.” પછી રાજ કહેશે કે “ધેલા છે
કે શું !” ત્યારે કહેજે કે “ધેલા-ધેલા—ધેલા-ધેલા-ધેલા-ધેલા !”
એવી રીતે ગાંડુ ગાંડુ બોલજે એટલે ગાંડો જાણી તને છોડી મુકશે.

બીજે દિવસે ક્યેરી ભરાઈને બેઠી છે, ત્યાં રાજ આવી પેલા
છોકરાને બોલાવી દાસીઓનું કામ તપાસવા માંડ્યું. તેમાં શે-
ઠના છોકરાને પુછવામાં આવ્યું ત્યારે પેલા ‘ધાત્રાણુના કહેવા મુજબ
જ પુછ્યું. એટલે તે પણ શિષ્યવ્યા પ્રમાણે રાજના આગલ બોલ્યો.
હ-હતો-હતો-હતો-હતો-હતો ! અધ્યા ધેલા છુ શું? તો કહે ધેલા-
ધેલા-ધેલા-ધેલા-ધેલા ! તે સાંભળી ભરાયલા સુધલા સમાજ
ખડ ખડ હસવા લાગ્યો. તે રાજ બોલ્યો કે આ છોકરો ગાંડો છે,
માટે એની શિક્ષા કામની નહિ, તેથી એને તાકીદથી વિદાય
કરો કે પાછો બીજાને પુછતાં વચમાં બોલી ન જોડે. આવી શિષ્યા-
મણમાં એક જીવ ઉગરયો તે વળી પોતાને દામ મધ્યું તેથી આપા
શેઠેરમાં અડકલ વેચનારાની પ્રખ્યાતિ વધી.

બે ચાર મહિને શેઠ વિચાર્યું કે મારા ડાહ્યા છોકરાને ગાંડો કેમ કેહેવાય ? આખા શહેરમાં એની આપ્ત પડી અને જો રાજા આવી તરાહની વાત જાણ્યોતો નિશ્ચે ધાત કરશે. આ વિચારથી શેઠને ધણી પશ્ચાતાપ અને શીકર થઈ, તેથી ફરીને 'ધાહ્યાણુ' પાશે ગયો અને નિરાશ થઈ કરગરી-બોલ્યો કે રાજા મારા છોકરાને જ્યારે શાણા જાણશે ત્યારે ઉલટો વધારે શિક્ષા કરશે, માટે તેની તમે અકકલ આપો કે જેથી મારા છોકરાને શિરથી વગર ફોકટનો ચડેલો ડાઘ મટે. તે સાંભળી 'ધાહ્યાણુ' બોલ્યો કે આ ઉચાટ ટાળવાની અકકલના પાંચશેં રૂપિયા આપો. પાંચસે રૂપિયા લેઈને 'ધાહ્યાણુ' અકકલ આપી કે આજે જ્યારે રાજા ખુશ મિજાજમાં હોય ત્યારે તેને આપણે ઠગવા માટે જેવી રીતે ગોઠવણ કરી હતી, તે અરેખરી કહી દેજો. એટલે હું મત્ત્ય કહું છું કે રાજા કંઈ પણ નહિ ચડીડવાતાં ઉલટો ખુશી થઈ તમારા છોકરાને ખીલ-કુલ મારવાનો વિચાર કરશેજ નહિ.

વણિક અરેખરે લાગ જોઈ દરબારમાં ગયેલો તે રાજાને પ્રમુખ જોઈ 'ધાહ્યાણુ'ના કેહેવા પ્રમાણે સંઘલો વિસ્તાર ફેલ્યો. તે સાંભળી રાજા ધણો વિરમય થઈ બોલ્યો કે આપણું નગરમાં એવો કોણ અકકલ વેચનારો છે ? વળી ખુશી થઈ બોલ્યો કે એને મારી પાશે બોલાવો, આપણે સર્વ એને જોઈને સાખાશી આપીશું. આ હુકમ સાંભળી દરબારમાં સહીકડો નેહર ઊભા હતા તે-માંથી દશવીર દોડી ગયા. તે જઈ 'ધામણુ'ને બોલાવી રાજાના આગળ હાજર કર્યો. એટલે રાજાએ કહ્યું કે આ શહેરમાં તમે અકકલ વેચોછો? 'ધાહ્યાણુ' કહ્યું કે હા સહિય? પણ મૈ આપના પ્રતાપ વડે, નહિ તો હું શી રીતે કમાત? રાજાએ કહ્યું, ત્યારે મને અકકલ આપશો? વિપ્રે કહ્યું હા સહિય! શા વારતે નહિ? ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે મારે ફેટલી અકકલ જોઈએ? વિપ્ર કહ્યું મારા વિચારમાં તો આ

વે છે કે તમારે રૂપિયા લાખની લેવી જોઈએ. તેનાં કેહવા મુજબ એક લાખ રૂપિયા આપી રાજ સંધલા સમાજ વચે અડકલ ખરીદવા બેઠો. પછી 'ધાત્તાણુ કાગળ લેઈ લખી આપ્યું કે “ જો કંઈ કામ કરવું તે પોતાના હૃદ સાથે જોઈને અથવા વિચાર કરીને કરવું,” એવી રીતે લખી રાજના હાથમાં મુક્યો. અને કહ્યું કે હાલને હાલ તમારા સંધલાં વાસણ વસ્ત્ર મંગાવી તેના પર આ વાક્ય લખાવો. અને વળી સુવા ખેસવાના સ્થલો, મેડી, મંદીર, માળા, વિગેરે ઘરમાં સર્વે ઠેકાણે આ ઉપરનું મારું લખેલું તે ફાતરવો. તે વેળા તુરતજ 'ધાત્તાણુનાં કેહવા પ્રમાણે વાસણો મંગાવી તે પર મજકુર વાક્ય ફાતરાવ્યું. તેમજ હોલમાં સર્વે જગોએ લખાવ્યું.

આ વાતને થોડા દિવસ થયા પછી રાજ માંદો પડ્યો. ત્યારે પ્રધાને વૈદને બોલાવી કુડથી આસડમાં ઝેર મેળવી પીવા અપાવ્યું. તે રાજ લેઈ જરા ટૂંકવવા લાગ્યા, તેવામાં ખ્યાલાની ડોરે વિપ્રનું લખાવેલું વાક્ય વાંચી વૈદનું આશય થોડાવાર જોયા કર્યું. રાજને પીતાં વાર લાગી તેથી વૈદને બાન્તી થઈ કે રાજ ચેત્યો કે શું ? આવી બાન્તી લાગવાથી વૈદ પગે લાગી માફ માગી, “ ખરેખરી રીતે માની દીધું કે સાહેબ ! આ ખ્યાલામાં ઝેર નાખ્યું છે, માટે પીશો નહિ. મને તો વજીરે શીખાવ્યું. આવી રીતનું વૈદનું કહયું સાંભલી વૈદને દેવપાર કાઠો મુક્યો અને દુષ્ટ દિવાનને ગરદન માર્યો. 'ધાત્તાણુના આવા વાક્યથી પોતાનો જીવ બચ્યો, તે ગુણ નહિ વિચારવાને માટે રાજએ તેને પોતાનો કારભારી કર્યો.

सवैया.

चातुर्की दोर चाकरी चमला कीजीये
 मूर्खकी रोजे क्रोर कोरी कर जानवीः
 सिंह हाथ मरवो सो बहद बखाने सहु
 शुवालके संग मन लाज हुन आणवी.
 पंडितसे प्रीतसो तो गुन गतिरति जाने
 ए यारो जानिसे बीबाद बात कांहां लगु ताणवी.

હીંદુ હરપાળ.

કચ્છમાં કોઇ કાળ વિશે એક કુરપાળ નામનો ચાવડો રાજા હતો. તે રાજાને લીલાવતી કરીને એક ચાહાણુ કૂળની રાણી હતી. તે ઉપર રાજાની ઘણીજ પ્રીતિ હતી, ને તે આખો દાહડો ને રાત લીલાવતીની જોડેજ યુગ્મરતો હતો. તે લીલાવતીને ખે કુંવર થયા, લાલ ને સુણ. તેમાં લાલ કુંવરને રાજા અતીજ ચાહતો હતો. એક દિવસ રાજા લીલાવતીના મેહલની બારીમાં ખેઠો હતો, ત્યાં રસને એક ભરવાડણુ જોઈ. તેણે મોનાની આખડી પેહરેલી, માથા ઉપર પાંચ છ મણનાં દડાનાં માટલાં મુકેલાં, ને એકેકે હાથમાં સવાસો સવાસો વાછડાંની રાશ લીધેલી ને મદમાંની થઈ ચાલીજાયછે. રાજાએ તો મોટાં ખેડાં જોઈ પામે. એક અવાસ ખેઠો હતો, તેને પુછ્યું આ ખેડાં અધ્ધર કેમ ચાલેછે? કારણ, ખેડાં એવડાં મોટાં હતાં ને વળી રાજા ઉપર માળપર ખેઠેલા તેથી ભરવાડણુ એની નજરે દેખાઈજ નહીં. અવાસે કહ્યું માહારાજ એ તો આપણાં ગામની નંદગુણી ભરવાડણુની દીકરી સરંધાર ગુવાલણુ દુધ વ લોણું લઈ જાય છે. ત્યારે રાજા બોલ્યો આહા! ભરવાડણુમાં આટલું બધું જોર છે? ખરે એની સાથે પરાણ્યા કોઇએ તો તેનો કેવો બળવાન પુત્ર થાય? પછી કચેરીમાં આવી હુકમ કર્યો કે એવો કોઇ આહીં હાજર છે કે આ ભરવાડણુનું ખેડું હલાવી આવે? સર્વે ભરવાડણુને જાણુતા હતા તેથી કોઇની હિંમત ચાલી નહીં, ને સર્વે મુગા થઈ બેસી રહ્યા. ત્યારે રાજાએ વિચાર્યું હુંજ જાઉંની. ગમે એટલી પણ અબળા જાત છે, એમાં શે માલ છે?

એમ કહી ઘોડે સવાર થઇ પોતે ચાલ્યો. ઘોડા તો સીધે રસ્તે ન ચલાવતા આડા અવલા કુદકા મારતો સીરધારના પડખામાં નાખતો ચાલ્યો. ભરવાડણે જાણ્યું કાંઈ દગો છે તેથી જમણા હાથમાં સવાસો વાછડાની રાશ હતી તે ડાબા હાથમાં લીધી ને એક હાથ ખાલી કર્યો. રાત્ર બેડાં પાડવા નજદીક આવ્યો, તેવીજ ગુવાળણી એ તેને લપડક મારી. તેમાં પોતાનાં બેડાંને આળ ન આવી ને રાત્ર ઘોડા ઉપરથી નીચે આવી પડ્યો ! પાસે પ્રધાન વિગરે આવી પોહાચ્યા, તેમણે કહ્યું એહો! આપણા રાત્રને ગુવાળણીની ખુબ મુર્તિથી મુઠ્ઠાં આવી કહી પેલી ખરી વાત ઠાંકી દીધી. રાત્ર મનમાં તો સમજ્યો પણ શરમનો માર્યો બેદ ખુદલો ન કરતાં મુંગે હોડે ઘેર આવી પોહાચ્યો. ભરવાડણે તો હમેશની માફક મદમાંની મદમાં ઠણકારા કરતી ચાલી ગઈ. પછી રાત્રએ પોતાની કચેરી કરી ગહા ગહા અમીર તથા પ્રધાનોને બોલાવ્યા, ને કહ્યું કોઈ પણ જઈ એ સરધાર ગુવાળણી સાથે આપણાં લગ્ન કરી આવે, તે તેને મન માનતાં ઇનામ આપું.

તે સાંભળી પ્રધાન ઊઠ્યો ને લાગણી ભરવાડની ઝુંપડી પાસે આવ્યા. ને જીએ છે તો ઝાંપો લગાવ્યો છે, નંદયુણી બાહાર બેઠી છે, તેના એક હાથમાં ડાંગ છે, કમરે ધાખળી વીટીછે ને પીછા કાંખળીમાંથી વીટી છે. તેના બાલ બાલા બાલા જેવા લાંબા છે. પ્રધાન બોલ્યો “નંદયુણી તમને જવાર છે. બાહજવાર છે.”

નંદયુણી—“તમે અહીં કીમ આવ્ય પ્રધાન ભા? બેસો, થોડી છાંછ પીઓ. ધન ભાગ અમારાં કે રાજીના પ્રધાન આવ્યાં.”
તેને તો લાગલાજ એક પડખે જગાએથી ધાખળી વતી કચરો ખંખેરી ચોખી જગા કરી બેસાડ્યા. ને પાસે એક મોટી છાસની તાંસળી મુકી, એક વાડકામાં થોડું અણાણ ને થોડી સોપારી મુકી.

પ્રધાન—“બાઈ, અમે તો તારી પુત્રીનાં રાજ સારથે લગનનાં માગાં કરવા આપ્યા છિએ.”

નંદયુગ્ની—“મારી સાકરી મોટી છે, માટે તેને પુત્રી જોગી. જો કબુલ કરે તો મારાથી હા કેહવાય.” એમ કહી પ્રધાનને ખિસાડી ઘરમાં પુછવા ગઇ.

નંદયુગ્ની—દીકરી! તારા તો આ ગામના રાજ્યનાં માગાં આપ્યાં છે. તારી સી મરજી છે? કબુલ કરાં કે પાસાં વાલું?

સરધાર—મા, મારે તો રાજ્ય બાજુ સારથે નથી વરસાં. રાજ્ય એના ગામનો ધણી. મારે રાજ્યને શું કરવો છે? કોણ એના કેદખાનામાં પડે? કોનાં ભોગ લાગાશે? હું ભરવાડને પરાયું નહીં, કે મજેની ખાટી મીઠી છાશ પીને ગમે તાં કરતી ફરે. રાજ તો સુકાઇને કાકીડા જેવો થઇ ગયો છે. એક લપડાકમાં પડી ગયો, તેને મારી બહાર રાત પરાણે. એવાં માગાં કબુલ કરતાં નહી.

નંદયુગ્ની—(બાહાર આવેને) ભા, એ તો સમજતી નથી. તમારે જોઇએ તો રૂબરૂ જઇ સમજાવો.

પ્રધાન—(રૂબરૂ જઇને) બાઈ સરધાર, અમને રાજ્યએ માગાં લેઇ મોકલ્યા છે, તમે કબુલ કરો એ મારી વાત છે. રાજ્યની સારથે સગપણ કરવાથી આપુ ગામ તમને નમશે. ને બાઈ સુખી થશે. એમાં તમને શું અડચણ છે?

સરધાર—રાજ્યનું મારે શું કામ છે? એના કેદમાં કોણ પડે? રાજ્યને પરાણું પછી ગાંદરે ને પસરમાં, મારે ગમે તાં જવા માયું તો જવાય નહીં. ને મોહોલમાં ગાંધાઇ રહેવું પડે. ઝીણાં પાંપરા જેવાં કપડાં, અડકું તાંહાં ફાટી જાય, ને માંહીથી આપું દલ દેખાય. મારે આ ધાબળો જો. તારા જેવા પાંચને બાંધી ડિપાડી જાગે, ને તાણુ ફાટી ન

જન્ય. 'આવાને પણ તીઆં ને આરાં, જ્યેથી મોં બળી જન્ય. મારિએક છાછનો વાડકો પી તો તારા બોતેર પડીઆં ને ઠંડક વળે. મોટે સરચુ બોલ પ્રધાન, હાથે કરીને પીડા-માં કુણુ પડે? રાજની રાણી થવામાં છું સુખ મે ? રાજ કાંઈ અમારી રીતે પરણે ?

પ્રધાન—બાઈ, પરણવાનું પણ બધું તમારી મરજી પ્રમાણે થશે, મોટે તમારી મરજી હોય તો તમે કહો છો તે પુછી આવું ? સરધાર—જો તારો રાજ્ય અમારી ભરવાડની રીતે પરણે. એને તો કંઠાર આવાને જોઈએ, પણ મારે તાં કંઠારને બદલે ડાઠ માછની આઠી છાછ ભરવાડ માફક પીવા કબ્બલ કરે તો પરણું. સાથે જનમમાં ઘણા લેકિ આવવા નહીં દઈ. ભરવાડની રીતે બે ચાર માણુલ લઈ આવીને આવવું. તેમાં કંઈ ફેરફાર થશે ને છાછ પીવા ના પાડે તો મા-ડવેથી પાછો વાળીછ.

પ્રધાન—વાર રાજને પુછી આવું છઈ.

રાજ—કેમ પ્રધાન ચાંલલા થયા કે ?

પ્રધાન—સાહેબ, ચાંલલા થવામાં જે અડચણો છે, તે તમને કહી દેઆડું. એ રીતે તમારાથી બનશે નહિં, ને એ હઠીલી ગુવાલણુ તમને વરશે નહીં. એમ કહી સરવ કહી દેઆડું.

રાજ—વાહ ! એમાં શું ? ડાઠ માથ તો શું પાણુ ત્રણ માસની હશે તે છાથ પણ એ ગુવાળણુ મોટે પીથ. ને પરણવા પણ ભરવાડની રીતે જઈશ. મોટે જ વાર ન લગાડ. જલદી ત-મામ કબ્બલ કરી લગનનો દાહાડો મુકરર કરી આવ.

પ્રધાને સર્વ કબ્બલ કરયાથી લગનનો દાહાડો મુકરર થયો. તે દિ-વસ રાજ પોતાનાં બે ચાર માણુસ, 'ધાણુ, બાટ, સેનાપતિ અને

પ્રધાનને લઈ ચાલીને ભરવાડને તોરણે આપ્યા. કે તુરત સાસુએ આવી વધાવ્યો. પોપ્પી પગ ધોઈ રાજને ઘરમાં લાવી બેસાડ્યો કે પ્રથમજ ભરવાડે આઠી છાશનો વાડકો મુક્યો. તેની વાસરી 'પ્રા-હ્મણુ' ને ખીજી જનયા દૂર જઈ ગિભા. પણ રાજએ તો તરતજ હાથમાં લઈ મેઢિ માંડ્યો. તે જોઈ સાસુએ કહ્યું ખસ છે. મોએ વંદન કર્યું એજ પીધા બરોબર છે. એમ કહી પછી સારી કસાર આપ્યો.

લગન થયાં પછી રાજ રાણી મોહિરામાં બેઠાં, ત્યારે ઇન્દ્રનું ઇન્દ્રા-સન ડોલવા લાગ્યું. તેથી ઇન્દ્રે માધવ નામના પોતાના અનુચરને આજ્ઞા કરી કે જલો તપાસ કરે કે ઇન્દ્રાસન હાલવાનું શું કારણ? અનુચરે ખબર આપી કે મૃત્યુ લોકમાં એક કુમારી સતિ પરણે છે તેની ધામ ધુમ થઈ રહી છે. તે વખત ઇન્દ્રની સભામાં ચાંપલો માળી બેઠો હતો, તેણે ઇન્દ્રની પાસે રજા માગી કે મને રજા આપો તો પરણવાની રચના જોઈ આવું. ઇન્દ્રે કહ્યું, જા. ચાંપલો તો મૃત્યુ લોકમાં આવી એક દિવસ રહ્યો, ને જીવે છે તો સર્વ ખાવા પીવામાં ને ગાન તાનમાં ખુબ ખુશ માલમ પડ્યાં. હર્ષનો તો પારજન-નહીં હતો, તેથી ચાંપલો તો એકને બદલે ત્રણ દિવસ રહ્યો. પછવાડે ઇન્દ્રની પાસે કામતી અને મોહિની નામની બે પાતરે ગાવા આવી, તેમણે ચાંપલાની ખબર પૂછી, માહારાજ એ ક્યાં ગયો? ઇન્દ્રે ક-હ્યું કે મૃત્યુ લેદિમાં સતિનાં લગન જોવા. પાતરેએ કહ્યું, અમને-રજા આપોની? ઇન્દ્રે કહ્યું તમારે પણ જોવું હોય તો જાઓ. તે થી તે પણ ગઈઓ. ચાંપલે તો મોહિની ને કામતીને જોઈ ધારણ કે મને તેડવા આવે છે, તેથી લેતી હું અગાધીજી જાગે કરી ચાલ્યો. ઇન્દ્રે પૂછ્યું મૃત્યુ લોકમાં શું જોયું? ત્યારે ચાંપલે કહ્યું ખાવું પીવું ને મોજ મળે તો ત્યાંજ છે. આંહી સ્વર્ગમાં સામ સાં માં બેસી રહેવું ને એક ખીજના માં જોવાં એટલુંજ છે. મૃત્યુ લો-

ક્રમાં વર કન્યા કેવાં શોભતાં હતાં? વાહ! વાહ! તેનેજ માખાપ કરી-
એ તો ચાલો. ત્યારે ઇન્દ્રને સાંભળી ગુસ્સો ચઢ્યો કે ચાંપલાં તુ
રવર્ગ કરતો મૃત્યુ લોકને વખાણે છે તો જ તે જોડમાં અવતાર
લે. આંહી કામ નથી.

ચાંપલો તો આ વચન સાંભલી ગભરાયો કે મેં ખોટું કર્યું.
આ તો મહારાજનો શ્રાપ થયો. પછી વિનંતી કરવા લાગ્યો ત્યારે
ઇન્દ્રે કહ્યું મારો ખોલ પાછો ન ફરે. તારે બાર વર્ષે મૃત્યુ લોકમાં ર-
હેયું. ચાંપલે કહ્યું ત્યારે એક વચન આપો. ઇન્દ્રે કહ્યું માંગ.
ત્યારે કહેજે બાર વર્ષમાં જ્યારે તમને સંભારે ત્યારે મદદે પધારજો.
ઇન્દ્રે કહ્યું ઠીક. પછી ચાંપલો ઘેર જઈને સુતો કે તેનો જીવ મૃત્યુ
લોકમાં રાજા ને ભરવાડણના સમાગમથી ભરવાડણને જે ગર્ભ
રહ્યો તેમાં સંચર્યો, ને પાછલ ખોખું પડ્યું રહ્યું. તેવામાં પેલી
એ ગુણિકા પાછી આવી. ત્યારે ઇન્દ્રે પુછ્યું મૃત્યુ લોકમાં શું જો-
યું? ગુણિકા ખોલી શું વખાણુ કરે? સુખ તો ત્યાંજ છે. શું વર
કન્યાનું જોડું શોભતું હતું? મધુર માણસ તો ત્યાંજ છે? આંહી
તો એમાનું કાંઈજ નથી. ઇન્દ્રે કહ્યું તમે સવર્ગ કરતાં તે જગોને
વખાણી ને મનુષ્ય જાત તમને મધુર લાગી તો જાઓ, તમે ગઢગા-
જાણમાં લીલી પાલી ઘોડી અવતરશો, ને નિત્ય એક માણસ ખાશો.
ગુણિકાએ પ્રાર્થના કરી, ત્યારે કહ્યું જે બાર વર્ષ પછી તમે ચાંપલા
માથે પાછી આવશો, હવે મારું વચન ન ફરે. પછી તે પ્રમાણે થયું.

હવે આંહી રાજા અને ભરવાડણનાં લગન થયાં પછી રાજા તો લી-
લાવતીને મુકીને ગુવાળણી ઉપરજ વહાલ કરવા લાગ્યો. ખાંધને
પેટ આધાન રહ્યું હતું તે વધતાં આઠ માસ થયા. તેવામાં ગાજાણુ.
ગઢથી એક જોધી દેશે દેશ જીતતો ને સવાસો પુતલાં પગે બાંધતો
આ રાજાના દરબારમાં આવ્યો. તે જોધાનું કામઠું સાત મણનું
ને તીર બે મણનું હતું. તેથી તે એક કોચ દૂર નિશાન પાડ-

તો. તે આવી બોલ્યો રાજા કાંતો તીર માર ને કાં વાઈ જોનાવું
પુતળું બાંધી આપ, કે પછે બાંધી લઈ જઈ. ને તેમ નહિં તો નગર
આવી કર ને બિંબ માગી આ. રાજા તો સાંભળી વિમાસણમાં પ-
ડ્યો. વિચારમાં ને વિચારમાં ત્રણ દિવસ ગયા તેમાં અન્ન પાન તથા
ગુલાલણીને મેહલ પણ જવાનું છોડી દીધું. તેથી રાણીએ પુછા-
વ્યું કે રાજા ત્રણ દિવસ થયા મેહલ કેમ નથી પધારયા ? ત્યારે દા-
મિએ આવી રાણીને હકીકત કહી કે રાજા તો દુઃખમાં છે. ને આ
ગીત એક ગદગાજણનો જોધો આવ્યો છે, તે પુતળું મારે છે.

રાણીએ દામિને કહ્યું કે મારે માટે મરદાની પોશાક, ઢાલ, તરવાર
અને તીર કામતું લાવ ને કોઈને કેહતી નહિ, નીકર માગી નાંખીશ.
બાંધણીએ તો તે પ્રમાણે હાજર કર્યાં પછી રાણી તો નાહી પોશાક
પહેરી સુષની બાંધી કરી મરદાની પોશાકમાં ચોરે આવી ઉભી.
ચોરે આવી પલા જોધાને કહ્યું ચાલ ઊઠ શું કહે છે ? તું કહે તેમ
કરવા તૈયાર છું. તને બાહારથીજ વિદાય કરે કે ગામમાં પાછો આ-
વેજ નહિં. તેટલામાં ખીને રાજા બોલ્યો, ના માહરાજ મારે
હોડ કરવી નથી, હું તો પુતળું આપણે તૈયાર છું. ત્યારે મરદાર તો
અટકુંજ બોલી છે, ઊઠ તાર નીચાત માંડ, જુએછે શું ?

પછી જોધો પુતળાં મીકે દોડતો ને ગુલાલણી ઘોડા ઉપર બેઠી
એ ગીત બે ગાંજર જઈ એ જડા વાંચ દાટયા ને તેને મંદિત આદર
બાંધી. તેમાં કાળો ચંદરમાં પાડ્યો. પછી બાઈ બોલી, પાડ નિ-
શાન. ત્યારે જોધે નિશાન ખેંચ્યું. રાજા બોલ્યો મારે હોડ કરવી
નથી. હું તો પછે ધમકાઈશ. એ બાઈ જોધો તું કોણ છું--લડક
હોય તો તારા નગરમાં લડ. ત્યારે ગુલાલણી બોલી રાજા તું મુંગ
રેહ છેતી ? જોધે તીર ફેંકી નિશાન માર્યું ને બોલ્યો કે મારી હોડ
પૂરી થઈ. ગુલાલણી બોલી, નહિં. જો હું નિશાન મારું છું. એમ કહી
ખીજી નિશાન માડ્યું. ગુલાલણીના પેટમાં ગળં હતો, તેણે મરિદરનું

રમરણ કર્યું કે માહરાજ! મારી માની લાજ રાખજે. તેમ કેહતાંજ યુવાણુના હાથમાં બાર ગોધાનું બળ આપ્યું, ને તેણે તરત કામદુ અહડાવી મારવા તૈયાર કર્યું. ફરી જોધધાને પુછ્યું કે આથી બારે હોય તે લાવ. તેથી જોધધે પચીસ મણનું આપ્યું. તે પણ યુવાલણીએ અહડાવી એવું માર્યું કે એક કોશને બદલે નિશાન વીંધી બે કોશ ગયું, ને પછી જોધધાને કહ્યું જોઈ આવ. જોધધા જુએ છે તો નિશાન માર્યું છે પણ બાણ મલે નહીં. ત્યારે કહે જે બાણ ક્યાં ? તો કહે જે આગળ જ. તે પ્રમાણે જુએ છે તો એક એક ગાઉ દૂર પડેલું. પછી કહે બચ્યા ! ચાલ ચેરે હવે તારી વલે કહ. પછી ચેરે લાની નવધર ઊતારી પુતલાં છોડવી લીધાં. ને તીર કમાન છોનવી લઈ હાથમાં ઠીકઈ ને ગળામાં ખાસડાનો હાર નાંખી હાંકી કાઢાડ્યો. રાજ્યએ પોતાના જોધધાને બોલાવ્યો, ત્યારે કહે જે માહારાજ ઘોડાને પાણી પાછ આપું. રાજ્ય કહે મારો ખાસદાર જશે. ત્યારે કહે જે ના, મારો ઘોડો ખીજને હાથ રહે નહીં, કહી ચાલી નિસરી ને કપડાં ઊતારી મોહિલમાં આવી બેઠો. રાજ્ય તો વાટજ જુએ છે. ને વિમાસણમાં વડ્યો કે આને કોણ ? કોઈ દેવતા તો સાચ કરવા નહોતો આવ્યો ? આતો મને આશાજ ન હોતી. ઘડીમાં માઈ કીરમત ફેરવી ચાલ્યો ગયો. રાજ્યએ તો સરધારના મોહિલમાં આવી સર્વ હકિકત કહી દેખાડી. રાણી બોલી, હશે રાજ્ય ! એમ કહી પોતાની વાત છાની રાખી.

એક દીવજ લીલાવતી અને સરધારની દાસીએ પતઘટ ઉપર પાણી ભરવા આવેલી તેમને પરસ્પરમાં વાતચીત થઈ. બેડાં બન્નેનાં બરિલાં તેથી લીલાવતીની દાસી બોલી આવો આપણ એક ખીજનાં બેડાં ચઢાવ્યે. સરધારની દાસી તો જાને ભરવાડણુ તે માતેલી હતી, તેથી તેને તો પરવા ન હોતી, તેણે પોતાની મેજે ચઢાવી સામી-ને ન ચઢાવતાં ચાલવા માંડ્યું. ત્યારે લીલાવતીની દાસી બોલી, તુ

એક ચડાવતાં ત્રીસી થાય છું કે ? પણ જા ભરવાડગી જાત હલકી તે હલકી. એમ કહી બન્ને લડવા લાગ્યાં. ભરવાડજી બોલી હલકી શું કહે છે ? બીજી માગી નિકલવાનો વખત આવ્યો હતો તે મારી યુવાલણે લાજ રાખી. એમ કહી ચાલ્યાં ગયાં. પેલીએ તો સવં વાત લોલાવતીને કહી. ત્યારે લીલાવતીએ સરધારગી ચાડી ખાધી કે જો તારી રાણીએ શું કર્યું ? પણ રાજા તો સાંભળી ખુશ થયો ને સરધારને જમ પુછ્યું. ત્યારે સરધારે જાણ્યું કે રાજાને ખબર પડી, તેથી તેણે પણ કચ્છલ કર્યું.

થોડા દીવસમાં સરધારને પેટ પુત્ર આવતયો. ત્યારે તેણે દાસિને રાજા પાસે વધામણી ખાવા મોકલી. તે, ગાંડી ભરવાડજી તો ખરી, તેથી મુગી ન રહેતાં મોઢિયે પુકારતી ચાલી કે મારી રાણીને પુત્ર આવ્યો, મારી રાણીને પુત્ર આવ્યો ! તેથી રાજા પાસે તો પોઢિયી નહીં તેટલામાં તો તે ખબર લીલાવતીને પડી. રાજાએ સાંભળી કહ્યું રાંડ ધારે બોલ પડોશમાં શોક્ય છે, તેનો તો ડર રાખ. એમ કહી રાજાએ તો વસ્ત્ર આબુપણ આપી વિદાય કરી. તેટલામાં લીલાવતીએ રાજાના જોષીને બોલાવી પુઠકળ પૈસા આપી સમજાવ્યો કે પુત્ર ને મા બન્ને વનમાં જાય તેવા ઘટ કરી દેખાડજો. થોડી વારમાં રાજાએ જન્મભક્ષર કરવા જોષીને બોલાવ્યા. જોષીએ તો મુહુર્ત જોઈ ઘટ કુંડળી બતાવીને કહ્યું કે રાજા કુંવર તમારે મુજે છે. તે ઘરમાં રહેશે તો ડાઘડી, ડાઘોહોર, ડાઘ દીવસ, કિલા ડાઘ મહિનામાં તમે નગર વગરના થઈ જશો.

રાજાએ જાણ્યું કે નગર જાય તો છોકરો શું કામનો ? પછી પ્રધાનને બોલાવી હુકમ કર્યો કે જાએ રાણી ને કુંવરને કાળાં વસ્ત્ર પોહેરાવી ક્યાંક નગરગી બાહાર મેલી આવો. ત્યારે પ્રધાન દાસિએના હાથમાં ચુલનિ પોશાક આપીને સરધારને મેહલે ગણો. દાસિએ જ્યાં સરધાર બેઠી છે ત્યાં આવી ત્યારે સરધાર દાસિએને બોલી કે રાંડો આ

કાળા પૌશાકથી દૂર રહેા, મારા ઊંઠકરને પરજાયો પડશે. દામી બોલી બાહ્ય એ તો પંહેરવાં પડશે. ત્યારે પ્રધાન બાલ્યો બાહ્ય, રાજાનેા આ પ્રમાણે હુકમ છે. અમે તો સ્વીટીનાં ચાકર, મરિ તૈયારી કરેા. તોપણ બાહ્યએ તો તે કાળાં વસ્ત્ર ફેંકી દીધાં ને પોતાનાં જમીનાં વસ્ત્ર આમુખણ ને પુતળા દ્રવ્યથી પુત્ર લઈ ચાલી નિસરી. પ્રધાન તેને વનમાં તેડી ગયો, ને જ્યાં કોઈ માણસ જોવી જાત નહી, એવા અંધાર વનમાં જઈ કહ્યું આહીં એમો બાહ્ય, મને એમ કરવા હુકમ છે. તે બોલી આહીં કેમ રહેવાય ? વાઘ વર અમને આહીં જશે, મરિ કોઈક નગરમાં મુકી જા, પ્રધાન બાલ્યો એમજ હુકમ છે, બાહ્ય થાય નહીં. વાર, ત્યારે આ ઝાડ ઊપર ઝોળી તો બાંધી આપ. પછી મવા લાખમની સાડી કાઠી ઝોળી બાંધી, ને પુછ્યું મારા કુંવરનું રાજાએ શું નામ રાખ્યું છે ? પ્રધાન બાલ્યો જન્મનાં વનવાસ મળ્યો તો નામ શેનાં ? ત્યારે કહે જે તે હીં ચક્રે મુતો છે ને હું હીં ચક્રા નાંખું છું મરિ હીં દોળા હરપાળ નામ રાખ્યું છે. તું રાજાને કહેજે. પછા પ્રધાન તો ચાલ્યો ગયો.

મા દીકરો વનમાં એકલાં છે પણ બરવાડણી જાત છે એટલે માણું ડરતી નથી. થોડી વારમાં ચાર કપાડી આવ્યા, ત્યારે તેમને કહ્યું, આ ઝાડ પર અમને માળો બાંધી આપો તો તમને થોડુંક મુઠી મુઠી મોનું આપું. નીચે રહ્યાં વાઘ વર આહીં જશે. તે સાંભળી કપાડીઓએ તેઓને માળો બાંધી આપ્યો, ને પેતું મોનું લઈ ચાલતા થયા. તે વખતમાં તેઓએ વિચાર્યું કે થોડા રાજામાં કોઈ વસ્ત્ર વર તેને મારી નાંખશે, એટલે રાજા આવો બધું મોનું લઈ જઈશું. આહીં તો કુંવરની સ્ત્રીચાઆડીથી આરાપાશના વાઘ વર પાશુ નાંચી ગયા. નિત્ય ઈન્દ્રને ત્યાંથી એ કુલ આવતાં તે આહીં નિર્વાહ કરતાં, પુત્ર ધરીએ ને પળે વધવા માંડ્યો ને ચાર પાંચ વર્ષનો થયો કે ઝાડ નીચે એક વાઘ માણસની ગંધ પરથી

આવી બેઠા. તે પંદર રોજ બુખ્યો પડ્યો રહ્યો, પણ ખાજ હાથમાં આવે નહીં. મા તો ધારું ડરવા લાગી કે રખે મારા બાળકને મારે તેથી તેને નીચે ઊતરવા દે નહીં ને પાસે ને પાસે રાખે.

એક દિવસ મા બેઠી ગઈ છે, ને વાઘ ત્રાડો નાંખે છે જોઈ કુંવરે વિચાર્યું આ મને ને મારી માને ઊંઘવા દેતો નથી કરી નીચે ઊતર્યો. તે જોઈ વાઘ તો તૈયાર હતો તે ઉપર આવ્યો ને બને બથાબથ આવતાં છેવટે હરપાળ વાઘને મારી પુરો કર્યો. ને પાછો મા પાસે પથારીમાં આવ્યો. ત્યારે, મા ચમકી બેઠી ને કુંવરને હાંકતો જોઈ પુછ્યું કુંવર ક્યાં હતો ? કુંવર બોલ્યો મા, પેલું હાલતું નીચે હતું, તેને જવા કહ્યું તે ન ગયું. પછી મેં તો પકડી પુછકું જાણી બાડે પછાડ્યો તે હવે બાલતોયે નથી. મા બેઠી જુએ છે તો વાઘને મારેલો દોઢો તે કુંવરનું બળ જોઈ આશ્ચર્ય પામી કે, આ તે કેવું બળ ? કુંવર કહે મા, હવે આપણને નીરાંતે ઊંઘ આવશે.

ધોડા દિવસમાં કપાડી આવ્યા, એવી અશાથી કે મુવાં હોય તો દ્રવ્ય લાવડાં. તેમને આવતા જોઈ હરપાળ બોલ્યો મા, કોણ ? મા બોલી કુંવર, તારા મામા. કુંવર બોલ્યો, અહીં બાલ આ મામા શના ? મામા હોય તો વન શાનું પેઠીએ ? માએ કહ્યું મેં બાઈ કહી બોલાવ્યા, માટે તારા મામા થાય. કુંવરે કહ્યું ત્યારે હું સામે જઈ એમ કહી ચાલ્યો. મા ખાની કે રખે બીચારાએને મારે, તેથી બલામણુ કરી કે દીકરા તેમને મારતો નહિં. ટીક કહી હરપાળ તો નીચે ઊતરી નાગો નાગો સામે ગયો. કપાડીએએ ધાર્યું આ છોકરો તો હજી જીવે છે, માટે મારી પુરો કરેની કે વાટ જોવી ન પડે. તેટલામાં છોકરો મામા, મામા, કરી આવ્યો ને કહ્યું મારે સાથે આવો કે બેળી એક કોઠી કરે. પેલ્યા હરયા ને કહ્યું બાઈ જા, કોઠી કરતો અંધ જઈશ. તો કહે ના, આવો તો ખરા, કરી ઇન્દ્રને સંભાર્યો.

ને પછી ચારેને જાહ પકડ્યા કે તેમણે ચીસ નાંખી, ને થોડી વારમાં કુવરે દાખી મારયા. તે ચારે જાણે ચીસ નાંખી, પછી કુંવરે કહ્યું એ તો દાખે પડ્યે ફાટી થઈ, હવે આંખો જામણે પડ્યે કરી-એ, તો કહેજે નાં આવા, અમે તો બન્ને બાજુ ભેટી ચુક્યા. પછી તેમનાં કામઠાં લઈ કહ્યું આ શું મામા ? તો કહે જે કામઠાં. કુવરે કહે નહીં એવાં કામઠાં હોય ? એ તો બચ્ચનીશખી છે એમ કહી ચારે ભેગાં કરી બાગી નાંખ્યાં. તેથી કપાડીએ તો ખીંચા. પછી તેઓની કાંધ પર ફહાડી જોઈ પુછ્યું, આ શું કામની ? તો કહે જે જંગલ-માંથી લાકડાં કાપવાનો. કુંવરે કહ્યું ચાલો મને જંગલમાંથી ફરવાનો એક લાકડી કાપી આપો. કપાડીએએ તો ના પાડી. ત્યારે ધમકાવી કહે જે આંખો છાં કે નહિ ? નીં કર એજ ફહાડી ને તમારા વાંસા. પછી કપાડી ચાલ્યા. તેમને પ્રથમ તો જંગલમાં ફરવો કુંવરે ખુશ થક્યા ને જે ઝાડ બતાવે તે માટે કહે જે એ પાતડું છે. પછી એક જુનું જો વર્ષનું ખેરનું ઝાડ હશે, ત્યાં લઈ ગયો, ને કહ્યુંલો આનું થડ કાપી ડાળીએ છુટી પાડી આપો, કે લઈ કરે. પેન્ના બોલ્યા તે જાડું ને વળી ખેરનું તે કેમ કપાય ? તોપણ ધા માટે તે પાછા હો ને વળતું નહીં. ત્યારે કુંવરે બોલ્યો લાવો ફહાડી, વાંદરાએ તમથી શું થવાનું છે ? તમારામાં કશું જોર નથી કહી પોતે કાપી નાંખ્યું. પછી ડાળીએ તેમના પાસે છોલાવી કપાડીને પુછ્યું આહીં કપાડી શેહર છે ? તો કહે જે હા. ત્યારે કહે જે ચાલો, ઊઠાવી સુતારને ત્યાં લઈ ચાલો. પેન્ના રડ્યા કે અમારાથી ઊપડે નહીં. પછી કહે જે ચાલો એક નહિ તમે ચાર ને ખીજે નહિ હું એકલો, એમ કરી ચાલ્યા. ને ચેતયા જે મીંચા ચાલજો નીં કર પાછલથી મારીશ તો મરી જશો. પછી રેતા કુટતા નગરનાં બારમાં ઊભા. ત્યારે કુંવરે કહ્યું ચાલો સુતારને બતાવો. તેઓએ સુતાર દેખાડ્યો. પછી કહ્યું એ ઝાડ મને એકલાને બહાડાવી જાઓ ને ફરી મળતા નહીં. કુંવરે તો

ઉપાડી બ્રહ્મા સુતારના આંગણમાં જઈ નાખ્યું. હવે તે વખતે સુતાર રસોડામાં જમતો હતો, ને તેની જીવાન છોડી બાથું પીરમી હતી, તેવામાં લાકડાના ધમકારથી બાથું ઉડી પડ્યું ને આવાનું પેરાઈ ગયું. ત્યારે સુતારે છોડીને પુછ્યું, જોની દીકરી ધરતી કંપી કે શું? છોડી બાહાર આવો જીએ છે તો એક દશ વર્ષના છોકરાને નાગો દીઠો. તેણે લાકડું નાચે નાખ્યું હતું, ને પોતે ઉભો હતો. તે ખબર આપને આપી. આપે જાણ્યું કાંતો પરમેશ્વર ને કાંતો દેવ માની પગે પડતો નમતો નમતો ને બહીતો બહીતો આવ્યો. ને પુછ્યું માહારાજ શો હુકમ? કુંવર બોલ્યો સુતાર, જે આ કાઠ ! એમાંથી સવાશરે છેતાં કાઠાડી મને હાથમાં ફેરવું એવી લાકડી કરી આપ. ને જો હલકી થઈ તો મારીશ. સુતારે જાણ્યું સવાશરે છેતાં કાઠાડવાં ને તરત ને તરત લાકડી ઘડવી, એ વિકટ કામ છે. માટે એને બાહાર મોકલી જમાવને તેડું તો થાય. એ માંથા ઉપર ઉભો રહેશે તો ધૂજતાં આપણથી કામ થશે નહીં. પછી કહ્યું માહારાજ લાકડી કઈં બાળુ બાળો બાહાર આવ જીગારી છે, તે કામટાથી જીગાર રમે છે, માટે તેની સાથે હાડ રમી આવો, તેટલામાં તૈયાર કરી રાખીશ. હરપાળ તો ઠીક કાઠી ત્યાંથી તરત જીગારીઓ પામે ગયો. ત્યાં છ જીગારી પેટેલવાન ઉભા હતા, તેને કહ્યું બાઈ મને રમાડો. તો કહેજે જ જ દામિના તને શું રમાડે? અમે તો જીગારમાં ધર, એતર, એમાં હારીએ. તારે તો લગોટી પણ નથી. વળી તું બાળો એટલે તારાથી અમારું ત્રણ મણનું કામટું કેમ ઉચકાશે? કુંવરે કહ્યું સરત કરો કે તમે સાત જણ નિશાન પાડો તો તમે મને એક મુકામી મારજો, ને હું પાડું તો તમને સાતને એક મુકામી મારું. જીગારી બોલ્યા, અલ્યા તું એટલો છોકરો અમને કેમ મારીશ? છોકરો બોલ્યો, એ હું તમને પાછળથી દેખાડીશ, એક વખત સરત

કરે. જુગારી બોલ્યા, જ જ અમે તને નથી રમાડતા. તારે
છોકરો બોલ્યો, એમ કરશે તો હું પણ તમને નહિં રમવાદઉં.

જુગારી—જ જ, એક મુકકીમાં મરી જઈશ. તારું ગળું જોતી?

છોકરો—ગળું ગમે તેટલું છે, પણ રમો નીં કર તમને હું રમવા
દેનાર નથી.

જુગારી—આ છેકરું અજવીતરું દીએ છે, માટે ચાલો રમો !
કહી એક ગાઉ ઉપર નિશાન માંડી ત્રણ આસના કામડાં ઉપર સવા-
મણની તાર ચહાડી સાતે જણે નિશાન પાડ્યાં. પછી કહ્યું બચ્ચા
લે હવે આ મુકકીઓ. તારો જીવજ જશે. છોકરે કહ્યું મારો મારી
આંધર. તેથી તેઓએ મારી, પણ છોકરાને કશું જણાયું નહીં.
પછી કહ્યું લાવ કામડું હવે મારો વારો, એમ કહી તેણે કામડું
ઉપાડ્યું કે જુગારીને આશ્ચર્ય લાગ્યું ને બીજાએ જરૂર આ કોઈ
અમલકારિક માણસ છે તે આપણને મારશે. છોકરાએ નિશાન
મારી સાતેને કહ્યું હવે સુખે ભોંયર, ને મારી હોડ પૂરી કરો.
પછી સાતેની હાર થવા કહ્યું, પણ કોઈ સુખે નહીં, ને માંહી
માંહી મારા મારી કરવા લામ્યા. પછી છોકરાએ એક એકને
પકડી નીચે નાંખ્યા. પછી કોઈને લાત ને કોઈને મુકકી મારી
આગળ પાછળ હતા તેમને સીધા કર્યા. ને પછી ગદ્દન ઉપર એક
મુકકી મારી સાતેના પ્રાણ લીધા. તેથી શેઠેરમાં તો હાહાકાર થઈ
ગયો કે એક નાના નાગા છોકરાએ સાતના જીવ લીધા. તે ખામશ
છેવટ દરબારમાં પેહોચા. કોઠવાલ થોડે ખેમી તપાસ કરવા આવ્યો,
ને બોલ્યો કે ક્યાં ગયો એ દાક્તરો છોકરો ? આ કઠોર શબ્દ સાંભળી
દરબારને રીસ ચઢી, ને વિચાર્યું કે આના પેટમાં કાંઈ દરખા
ણાય છે. પછી બોલ્યો કોઠવાલ અહીં આવ, તને જવાબ દઈ.
એમ કહી ઠોકા મારી બે આંગળીઓ તેના ગળામાં ઘેંચી થોડા ઉ-
પરથી તેને હોટે પાડ્યો, ને છાતી ઉપર પગ મુકી ચાંપી મારી નાંખ્યો.

પછી હરપાળે જાણ્યું હવે સુતારે લાકડી ઘડી હશે માટે ચાલ લઈ આવું કહી સુતારને ત્યાં ગયો. સુતારે બાર મણગી લાકડી તૈયાર કરાવી રાખી હતી, તે હાજર કરી. ત્યારે હરપાળે હાથમાં લઈ ફેરવીને કહ્યું આ તો ખહુ હલકી થઈ. પણ જી, તને જવા દઉં છું, નીંકર એ લાકડી ને તારો વાંસો કરત, એમ કહી જાય છે તેટલામાં કોઠવાલને મારવાની ખબર સાંભળી શહેરનો રાજા પોતાના લાખ લસરકર સહિત ચઢી આવ્યો. રાજા હાથી ઉપર બેઠો હતો, સાથે ડંકા વાજતા હતા. તે આવજા સાંભળી હરપાલ બોલ્યો, આ હાંડલાં કોણ ફેરવે છે ? પણ વનમાં દોડી જઈને તો મને મેદાનમાં લાકડી ફેરવી મર્યાને મારવાની કીક પડશે. એમ કરી વનમાં ગયો. રાજાને પ્રધાન તેને પૂછવા લાગ્યા, અલ્યા તું કોણ છું ? દેવ, દાણવ, કે ભુત પ્રેત, તે ખરું કહે. તેં મારા શહેરમાં આટલાં ખુન કેમ કર્યાં. તું કોઈ જમનો અવતાર તો નથી ? આ સાંભળી હરપાળે રીસ ચઢી ને બોલ્યો, જી તને ચોળી નાંખીશ તો ઘેર આવળા રાશે. અલ્યા તું મને જમ કહે છે કે ? તેણે ક્ષત્ર્યું કે આ બે રાજા પ્રધાનને જ મારવા કે તેઓએ મને ગાળ દીધી. પણ પ્રથમ માને પુછી જોઈ કે મારું કે નહીં ? તે દોડતો દોડતો મા પાસે ગયો. રાજા પ્રધાન પાછલ થયા. એકરો તો હાંકતો હાંકતો મા પાસે ગયો. મા રાહ જોતી બેઠેલી હતી, તેણે પૂછ્યું બા તું હાંકે છે કેમ ? દુખ હોય તે બોલ. કુંવર બોલ્યો મા, પેલા મામાને મલવા ગયો, તેને કોટી કરવા કહ્યું તો આવ્યા નહી. પછી ધમકાવ્યા તો આવ્યા. મા બોલી બેટા, માર્યાતો નથી ? કુંવર કહે છે ના મા, મેં તો પછી કોટી કાપી આપવા કહ્યું તે ન કાપી આપી. પછી લાકડું કપાડી સુતારને ત્યાં લઈ ગયો, જે તેઓને રજા આપી. સુતારને ત્યાં ગયો, ત્યાં જીગારીની ખબર મળી, તે સાથે રમવા ગયો. તેમાં તેમને માર્યા. તેથી રાજા ચંદડી આવ્યો છે, માટે તેમને મારું કે નહીં તે

પુછવા આયો છું. તે એક ઊંઘા હોલા ઉપર બેસી આબું છે. તેનું નામ લેકિ રાજુ કહે છે, જે તે હાંડલાં ફાડતું આવે છે. જે તેણે મને ગાળ દીધી, માટે હું એને માફ ? મા બોલી ના બેઠા, મારતો નહીં, એ તો તારો આપ છે. કુંવર બોલ્યો, આપ હોય તો જંગલ વેડાએ ? એને તો લેકિ રાજુ કહે છે, આપ કહેતું નથી. જે તેમને દિલા રાખી આયો છું. માએ કહ્યું બેઠા મારતો નહીં. આપને મારતાં હત્યા લાગે.

આ મંવાદ રાજ્ય પ્રધાને સાંભલ્યો. તે વખતે રાજ્યએ પ્રધાનને કહ્યું, અલ્યા તું રાણીને આ વનમાં તો નથી મુકી આયો ? પ્રધાન બોલ્યો, એજ વનમાં. પછી બન્ને જાણુ ઝાડપર ચઢી ગયા. વજીર બોલ્યો આઈ, માફ કરો, આ રાજ્ય આયો છે. કુંવર બોલ્યો મા, આજ મને બે જાણુ મારવા આયો છે, તે મને મારવા દે તો ! મા કહે ના દીકરા, તેમને તો નમિએ. કુંવર બોલ્યો, તમે શાના ? એણે તો મને જમ કહ્યો, માટે આવા દે. પછી માએ વારી ત્રણે વધે સમજી કરાવી. પછી રાજ્યએ આઈ માટે રથ મગાવી તેમાં બેસાડી, જે કુંવરને પોતાની સાથે હાથીપર બેસાડી ઘેર આલ્યા. હાથીપર બેસતાં કુંવરે એટલો ભાર કર્યો કે હાથીએ ચીસ નાંખી. પછી ખીજે હાથી મંગાવ્યો, તે પણ તેમજ ચીસ નાંખવા લાગ્યો. પછી ઊંટપર બેસાડ્યો, તે પણ બેસી ગયું. પછી પ્રધાન તેની મા પાસે ગયો ને કહ્યું આઈ કુંવરને શાપર બેસાડિએ ? કોઈ જનવર ભાર બેસતું નથી. પછી માએ કુંવરને કહ્યું બેઠા, સાત વર્ષે ગામમાં જવા વારો આયો છે, માટે માફ કર. પછી પાલખીમાં બેસાડ્યો કે કુલના હાર જોયા હલકો થઈ ગયો. શેકેરમાં વધારા આવી. રાણી કુંવર મોહિલમાં પધાર્યાં. આ સાંભળી લીલાવતી દ્રેશ કરવા લાગી કે નકકી હવે આ આગળ મારાં છોકરાં રખડશે. પછી તેણે પોતાના બે કુંવરને ચિપ્પબુંડે દીકરા, તમે બે જાણુ છે

ને હરપાળ એકલો છે. માટે રમવા તેડી જઈ તેને કોઈ તળાવ દ-
રીઆમાં ડુબાડી આપો કે તમે નિરાંતે રાજ ભોગવો. છોકરા બો-
લ્યા ના મા એ તો હમને મારે, માટે હમારાથી તો એમ થાય નહીં.
મા બોલી પિટયાએ પાણીમાં એનું જોર નહીં ચાલે, અને જો
તમે એમ નહીં કરો તો ગારી ખોશો. પછી માની શિખામણુ
પ્રમાણુ વર્તવાનો વિચાર કરીને તેઓ હરપાળ સાથે રમવા ગયા ;
રમતાં રમતાં પેલા બોલ્યા ભાઈ ચાલો આપણુ તળાવ નાહવા જ-
ઈએ. હરપાળ તેમની સાથે નાહવા ગયો, અને સર્વે પાણીમાં
નાહવા પડ્યા. ડોક સુધી પાણીમાં ગયા એટલે બે ભાઈએએ હર-
પાળને ધકકો માર્યો અને ઉપર પગ દેઢને ડભા રહ્યા. હરપાળ જોર
કરીને ઉઠ્યો અને ઘા દ્રને યાદ કરીને બે ભાઈ એને બે હાથમાં ધધા.
એકની બોચી પકડી અને બીજાનો પગ પકડ્યો, અને એક બેભાન
થઈ ગયા ત્યાં સુધી પાણીમાં એ બે જણને અકળાયા, અને અને
જયારે મુલા જેવા થઈ ગયા એટલે કિનારે નાખી દઈને ચાલી
ગયો. થોડી વાર પછી તેઓ શુષ્કમાં આપ્યા એટલે ઘેરે પાછા
આપ્યા. માએ પૂછ્યું કેમ દીકરા, એને મારી નાંખ્યો કે નહીં ?
છોકરા બોલ્યા મારી આપ્યા, મારી આપ્યા શું કરેછે, એ તો મા—
હમને બંધેને મારી નાંખતો હતો, પણ વળી એના મનમાં કાંઈ ઝારો
વિચાર આપ્યો કે મુશી દીધા. કરીને આપું કામ બતાવીય નહિં.

એમ કરતે ફેટલાંક વરસ વીતિ ગયાં પછી, એક વરસમાં ફાગણ
માસમાં એમની માએ પાછું છોકરાએને હરપાળને મારવાનું કહ્યું.
છોકરા બોલ્યા ના મા હમારાથી તો એને મરાય નહિં. એ હમને
માકણની માફક પીલી નાખે. પછી માએ બહુ ધમકાયા એટલે તે-
ઓએ હા પાડી. પછી તેમની માએ કહ્યું કે આ હોળીના દિવસે
માટે તમે તેને દડે રમવાનું કહીને મારા મેહલની નીચે તેની સાથે
દડે રમો, અને રમતે રમતે જયારે તમારો શવ આવે એટલે દડો

ઐરાવત હાથી જે જગ્યાએ બાંધેલો છે તે જગ્યા તરફ ફેંકજો. તે ઐરાવત હાથી આગળ લેવા જશે એટલે હાથી તેને માર્યા વિના મુકશે નહિ. કારણ કે શહેરમાં આવતી વખત તેણે તેને બહુ દુઃખ દીધું છે. છોકરા મોઢયા મા હાથીને તે શું દુઃખ દીધું હશે? માએ કહ્યું બેટાએ જ્યારે તે આ શહેરમાં આવ્યો ત્યારે ઐરાવત હાથી ઉપર ત્રણ હાથીનું જોર કરીને બેટો હતો, તેથી હાથીને તેની સાથે વેર છે માટે જરૂર મારશે. તમે દડો ફેંકશો એટલે હું મહેલ નીચે ઉતરીને આરતે રહીને હાથીને છોડી મુકીશ. આ પ્રમાણે છોકરાએને ઝમઝમવું એટલે તેઓ બહુ પુશી થયા અને આ કળા સારંચિ એવું ધારીને હરપાળ સાથે રમવાનો નિશ્ચય કરીને તેને બોલાવવા માટે ગયા. હરપાળને આ વાતની કંઈ ગમ નહોતી, તેતો પુશીથી રમવાને માટે આવ્યો અને રમત શીરૂ કાઢી. એક બાજુએ હરપાળ થયો અને એક બાજુએ બે ભાઈ થયા અને હરપાળને પહેલો દાવ આપ્યો. હરપાળે તો તેમને દોડવી દોડવીને બહુ થકયા. તેઓએ પોતાનું બધું જોર અજમાવ્યું તોપણ તેમનો દાવ આવ્યોજ નહીં. અંતે તેઓએ વિનંતી કરી અને કહ્યું કે ભાઈ અમને એક તો દાવ આપ. પછી તેણે દાવ આપ્યો. જેવો દાવ આપ્યો કે તેઓ બહુ પુશી થયા, અને પ્રથમજ દડો ઐરાવત હાથીનાં પગ પાસે નાખ્યો. દડો હાથી પાસે ગયો કે લીલાવતી સોંકળ છોડી નાહડી ગઈ. પછી પેલાઓએ કહ્યું ભાઈ દડો લઈ આવ. હરપાળ દડો લેવા ગયો કે હાથીએ તેને એળખ્યો અને તેની સામે થયો. હરપાળે હાથીની મુંઠ પકડીને તેને નીચે નાંખ્યો. તેના દાંત તોડી નાખ્યા, અને બે પગ ઝાલીને ચીરી નાખી એક ભાગ આપની કચેરી તરફ ફેંક્યો અને બીજો ભાગ માના મોઢિાલ તરફ ફેંક્યો. જેવો ભાગ કચેરી આગળ પડ્યો કે મોટો અવાજ થયો અને ગળ બચબિત થઈ ગયો અને પ્રધાનને પુછ્યું આ શાનો

અવાજ થયો. પ્રધાને કહ્યું માહરાજ ! તમારી લીલાવતીએ હાથી મરાવ્યો. જેથી હરપાળને અને હાથીને લડાઈ થઈ કે છોકરા-એતો ખીહીને માતા મેહિલમાં ભરાઈ ગયા, અને જેવા તે મેહિલમાં ગયા કે મેહિલ આગળ મોટો અવાજ થયો. માએ પુછ્યું કેમ છોકરાએ વરસાદ પડે છે કે શું ? માનું આવું બોલવું જોઈને છોકરા-એને રીસ ચડી અને બોલ્યા, એતો તારા બં—એ હાથીને મારી નાખ્યો. અમે ના કહેતા હતા પણ તે માન્યું નહીં, અને તારી હઠ પ્રમાણે ક્યું તો તેમાંથી આ કળ નિકળ્યું. હાથીએ મુએ અને હમને પણ મારશે. એવી રીતે છોકરાએએ બહુ ધમકાવીને કહ્યું.

એમ કરતાં કરતાં આ વાતનો વિચારે પડી. એ વરસ વિત્યાં કે પાછું લીલાવતીએ છોકરાએને ચિખ્ખું, કે તને હરપાળને મેહિલમાં તેડી લાવે અને તેની સાથે ઝોગટાંબાજી રમે. અને એની ચરત બાંધે કે એ સાત વખત હારેતો ગઢગાજણમાં જઈને એની માનું વેર લઈ આવે, શુરા જોધએને મારે અને લીલી પીળી ઘોડીઓ લઈ આવે. છોકરાએ બોલ્યા મા એતો હારે એવો નથી, અને અમે હારેતો અમારાથી એમાનું કાંઈ થાયે એમ નથી. એતો હારે તો વેર લાવે એવો છે, માટે હંમેતા કદી એની સાથે હોડ કરવાના નથી. એની રમતમાં હારપાળતો મગ્ન રહેતો હોતો. આ વખતે એની નવ વરસની ઉંમર હતી અને એપતિની એને ખીલકુલ ગમ ન હોતી, કે આ લોકો વારે વારે મને દગાથી તેડી બાયછે. પછી આ છોકરાએ હારપાલને પોતાની માતા મેહિલમાં રમવાને માટે તેડી લાવ્યા. માએ એવારણું લીધાં અને બોલી બેરાએ તમે રમે અને હું જોડું. પછી તેએએ રમત શીરૂ કીધી. હરપાળ સાત બાજી હાર્યો. પછી લીલાવતી જે ઉપરથી પ્યાર બતાવતી હતી તે બોલી, જા મારા પિટીયા તું આ નગરનું પાણી પીએતો તારી માને ગધા ગાળ. જા તું મુમરાએને મારી લીલી પળી ઘોડીએ

લેઈ અન્ને આવ. આજથી તારે આ કામ કર્યા વનાં એક ઘડી પણ આ ગામમાં યુજ્જરાવી નહી. હરપાળ આવાં વચન સાંભળતાંજ ઉઠ્યો અને એની મા પાસે જઈને ક્રેહવા લાગ્યો કે મા, ઝવાર! જીવી શું તે આ નગરનું પાણી પીશું, નહિતે. મારી મા આ મારા છેલા સમસમ છે. માર્યે પુછ્યું મેટા તને શું દુઃખ છે, તેવું મને ક્રેહ. છોકરો બોલ્યો ના મા કંઈ દુઃખ નથી. પછી છોકરાએ પોતાની વીતિ માને કહી. મા આ વાત સાંભળીને ખેદયુક્ત થઈ અને બોલી મેટા ત્યાંતે તુંને મારી નાંખશે અને તારાથી સુમરાએ જીતાશે નહિ. સુમરાએની મા મકવાસણુ સતિ છે, તે પાંચ છ ગાઉ દૂરથી આવતા માણસના અભિપ્રાય આગળથી સમજી લે છે, માટે તારાથી આ કામ અને તેમ નથી. તારે માટે જાત વરસ મેં વન ભાગ્યું અને ચાલ પાંચાં વીડ વરસ તને લેઈને ભાથરામાં રહું અને તું તે જગ્યાએ જવાનો વિચાર છોડીદે. આવી રીતે તેની માર્યે હરપાળને ખડું સમજાવ્યું પણ તે કાંઈ સમજ્યો નહિ અને ઘોડે સ્વાર થઈ ગઢગાજણુ તરફ ચંચર્યો.

હવે ગઢગાજણુમાં હરપાળનું નામ સાંભળે તો એને માયાં વિના મુક્ર નહી. ચાલતાં ચાલતાં ગામ સો ગાઉ દૂર રહ્યું, કે ગોલાએની પોઠ જતી હતી તેમાં તે મળી ગયો અને અતિતનો વેશ લઈને તે લોકોને સમજાવ્યું કે જ્યાં મુકામ કરે ત્યાં પાડો ખોદી મને માંછી દાટીને ઉપર પોઠ નાંખજો. હવે સો ગાઉ દૂરથી મકવાસણુને સ્વપ્ન આંખું કે હરપાળ ગોલાએના સંગમાં પોતાના છોકરાએને મારવા માટે આવે છે. પછી તેણે સરવે હકિકત સુમરાએને કહી. આ વાત સાંભળતાંજ પાંચમે સુમરાએ ઘોડેસ્વાર થઈને જ્યાં ગોલા લોકોની પોઠ પડેલી છે ત્યાં આપ્યા, અને કહ્યું કે હમારો ચોર તમારી પોઠ માંછે તે આપો, નીકર ખંચી પોટો લુટી લેશું. ગોલાએ બોલ્યા મહારાજ આ હમારી પોટો જીએ, તમારો ચોર હમારી પાસે નથી.

સુમરાઓએ સરવે પોટો ઉકેલીને જોઈ, પણ હરપાળ હાથ લાગ્યો નહીં. પછી તેઓને ખાતરી થઈ કે આ વાત ખોટી છે અને તેઓ સરવે પાછા ગયા. તેઓ ગયા એટલે ગોલાઓએ હરપાળને ખાહાર કાઢ્યો અને કહ્યું કે જો તને રાખવાથી આ સુમરા લોકોએ હમારી સરવે પોટો છોડીને બધા ચોખ્ખા થઈ નાખ્યા. હરપાળે ચોખ્ખા થેરેલા જોઈને કહ્યું કે સીંતા નથી, હું તેનો બદલો વાળી આપીશ. પછી તે લોકોએ યુગ્મો હતી તેમ સીંચી અને સરવે આગળ આલ્યા. ચાલતાં ચાલતાં ગઢગાજાણ આવી પહોંચ્યા. હવે ગઢગાજાણની ભાગોળ પેત્રવરી નામિ નદી વહેતી હતી. નદીમાં છાતી સમાન પાણી હતું તેથી પોટો લેઈને ગવેડાઓથી ઉતાર્યું એવું નહોતું. ગોલાઓ તો ગભરાયા. પછી હરપાળે કહ્યું કે તમે ગભરાશો નહીં તમે એકે એકે સરવે યુગ્મો લેઈ જાઓ એટલે ગવેડાં હું ઉતારી આપીશ. આવા વચન સાંભળીને ગોલાઓ બહુ ખુશી થયા. પછી તેઓ સરવે પોટો સમિપાર લેઈ ગયા અને હરપાળને કહ્યું કે આ ગવેડા ઉતારી આપ. હરપાળે ગવેડાં બે બે પગ અને માથું પકડીને સામે કિનારે એક પછી એક ફેંકી દીધા. આ પ્રમાણે સરવેને પાર ઉતાર્યા. પછી ગોલાઓ બાલ્યા ભાઈ, તેં હમારો પાક વાળ્યો. હરપાળે કહ્યું જાઓ મારા વિશે કોઈને કેહતા નહીં. પછી ગોલાઓ ચાલી ગયા અને હરપાળ તળાવ કિનારે ધરમશાળા હતી તેમાં ઉતર્યો. પછી ખીજી રાતે મકવાસણને સ્વપ્ન આવ્યું કે હરપાળ તળાવ કિનારે આવીને ઉતર્યો. મકવાસણે તે ખીના પોતાના છોકરાઓને કહી. છોકરાઓ માની ચિખ્ખામણ સાંભળતાંજ ચઢાઈ કરીને ઘેં ઘેં કરતાં તળાવ કિનારે હરપાળને મારવા માટે આચ્યા. હરપાળ આ અવાજ સાંભળતાંજ માછલી થઈને પાણીમાં પડ્યો. તેઓએ આવીને ધર્મશાળા વિગેરે સરવે ડોકાણે જોયું પણ કોઈ માણસ નામે દીડું નહિ. પછી તળાવ કિનારે એક

ખીચાઈ કુતરૂં બેઠું હતું તેને જોઈને વિચાર્યું કે આ હરપાળ હશે. પછી કુતરાને મારીને તેઓ ચાલી ગયા.

હરપાળ પાણીમાંથી નિકળીને નગરમાં પેઠા. નગરમાં જઈને કુંભારને ઘેર ઉતારી માંગ્યો, પણ કુંભારે જરૂર કે આ હરપાળ છે તેથી તેને ના કહી, અને કહ્યું કે ભાઈ જો સુમરાઓને ખચર પડે તો મારું ઘરખાર ખોદી નાખે. હરપાળે કહ્યું ભાઈ તું ઝહીશમાં, તને જે જુકશાન થશે તે હું વાળી આપીશ. પછી કુંભારે તેને પેતાની વાસણ પકવવાની ભઠી નીચે પુરીને ઉપર ભઠી ગોઠવી. રાત પડી એટલે પાછું સુમરાઓની માને સ્વપ્ન આંધું કે હરપાળ કુંભારને ત્યાં છે. પછી સવારે માંમે તેના પુત્રને કહ્યું કે એટા તમારો વેરી નગર વચ્ચે કુંભારને ત્યાં સંતાયો છે, માટે જાઓ શોધ કરો, નોકર તમારા કુળજી નિકંદન કાઢી નાખશે. છોકરાઓ આ વાત સાંભળીને નગારાં નશિાન સહિત કુંભારને ત્યાં આવ્યા અને કહ્યું કે કુંભાર હ-મારો ચોર તારે ત્યાં છે, માટે તું હમને આપ, નોકર તારા કાળ આણીશું. કુંભારે કહ્યું માહારાજ, મારે ત્યાં ચોર નથી: તેથી તમને વિરવાસ નહીં આવે તો હાથ તો મારું ઘર તથા મારી ભઠી વગેરે જે છે તેમાં ચોકાસ કરો. સુમરાઓએ ઘર જોયું તથા ભઠીના સર્વ વાસણ ભાંગી નાંખ્યાં અને તેમાં પણ જોયું, પણ હરપાળ હાથ લાગ્યો નહીં. હવે વડો સુ-મારો પછવાડે રહી ગયો હતો, તે ઉધમાંથી ઊઠીને જોયો તરવાર લેવા ગયો કે ટોકર વાગી અને નાખમાંથી લોહી નિકળ્યું. જોયો અગુઠો અંબાલવાળય છે કે ખીજા ભાઈઓ આવ્યા અને કહ્યું કે ભાઈ કુંભારને ત્યાં ચોર આકર કોઈ નથી. વડા સુમરાને રીસ ચઢી કે મા ગાંડી રાજ જીતું બેલે છે. અને વળી અંચુટ વાગ્યું છે તેથી ક્રોધાયમાન થઈને પેતાની માતા આરડામાં જઈ તેને ખરકી મારીને મારી નાખી. આ વાત હરપાળને કુંભારે કહી. હરપાળ બહુ રાજી થયો અને કહ્યું ભાઈ મને આહાર કાઢ. પછી કુંભારે હરપાળને આહાર કાઢ્યો અને પો-

તાને જે નુકશાન થયું હતું તેનો બદલો આપવાને માટે તેને કહ્યું. હરપાળે કહ્યું આંતા કરીશ માં, તારો બદલો હું વાળી આપીશ.

હવે લીલી અને પીળી ઘોડીઓ વિશે શાંભળો. તે ઘોડીઓ મનુષ્ય નો આહાર કરતી હતી, અને તેમને બાયરામાં રાખી હતી. ગામમાં ઘર દીઠ વારા આંધિલા હતા અને સરવેને વારા પ્રમાણે માણસ મોકલવાની ફરજ પડતી હતી. તે એમકે વરસમાં સરવેને ઘર દીઠ એકેકું માણસ આપવું પડતું હતું. હવે જે દાહડે હરપાળને આહાર કાઢ્યો તે દાહડે કુંભારનો વારો હતો. બપોર થયાએટલે રાજાનો સીપાઈ આવ્યો અને માણસ તૈયાર કરવાનો હુકમ કરી ગયો. પીચારા કુંભારને એકજ પુત્ર રહ્યો હતો. આ કુંભારને સાત પુત્ર હતા તેમાં છ પુત્રોનું તો ઘોડીઓનીજ મોત થયું હતું, અને સાતમાનો આજે વારો આવ્યો ! સિપાઈનાં વચન સાંભળીને કુંભારના તો હાથ ઊડી ગયા અને કૈદિ પોક રડવા લાગ્યો.

એટલામાં હરપાળ નગરમાંથી આવ્યો, અને પુછ્યું બાહ કેમ રહેજે? કુંભાર બોલ્યો બાહ આજે મારા છોકરાનો ઘોડીઓનો બક્ષ થવાનો વારોછે, અને મારે આવડેલો આજ છોકરો છે, તેથી હું રડું છું. બાકી મારે કંઈદુઃખ નથી. હરપાળે કહ્યું બાહ તું રડીય નહિ, તારા છોકરાને બદલે હું જઈશ. તેથી કુંભારને આનંદ થયો. પછી કુંભાર પાંચે ત્રણ ગજ કાપડ મંગાવું તથા અડધા શેર મધ મંગાવું. રત્રિ સિપાઈ તેડવા આવ્યા એટલે ઊપર કહેલો સામાન લઈને તે ગયો. સિપાઈ બાયરન બતાવી ચાલી ગયા અને પોતે બાયરામાં ગયો. જ્યાંસુધી રાત પડી ન હતી અને હરપાળ ગયો ન હતો ત્યાં સુધી કુંભારના મનને તો લેમેલ થતી હતી કે રખેને નાપાડે. પણ હરપાલ તો આ કામ માટે આવેલોજ હતો. પોતે બાયરામાં ગયો અને ઘોડીઓ ઉપર હાથ ફેરવીને કહ્યું, હે રાંડો માણસોનો બક્ષ કરો છો ? ઘોડીઓએ સામું જોયું કે તેમને માન થયું કે આતો આવેલો માર્લો.

પછી તે ત્રણ જણાએ સુખ દુઃખની વાત કરી. હરપાળે વચન માન્યું કે હું જો કામ કરું તે તમારે કરવું. ઘોડીઆએ ખુશીથી વચન આપ્યું. હરપાળે કહ્યું કે હવે આપણે ઇંદ્ર સનામાં જવાને વરસ એક બાકીએ, અને આજથી બે માસ ઉપર દસરાનો તહેવાર આવનાર છે, તે દાહાડે હું મારી તરવાર ચલાવીશ, અને તેમાં તમે પણ સામેલ થાશે. તમે મોહિાડેડી માણસનો ભક્ષ કરાશે અને પછવાડે પગથી લાત મારાશે. ઘોડીઆએ કહ્યું ઠીક. પરાહીયું થયું કે હરપાળે પગે મધ ચોપડ્યું અને ઉપર પાટા બાંધ્યા. સવાર થઇ એટલે ઢેડો સિપાઇને લેઇને રાજ પ્રેતમાસનાં હાડકાં કાઢી નાખવાને બાયરામાં જતો તેમ આજ પણ હાડકાં કાઢી નાખવાને માટે આવ્યો. સિપાઇએ જોયું તો ભક્ષ જીવતોએ, તેથી તેને પુછ્યું, અધ્યાત્મ જીવે છે કે? ત્યારે હરપાળ બોલ્યો, અધ્યા નામરદ હોય તેનો ભક્ષ જનવર કરે છે, બાકી મરદનો ભક્ષ તો કોઈ કરતું નથી. પછી પોતે બાહાર નિકળ્યો અને ઔરા વચે જઈને એટા, ને તેના પગ ઉપર માંખિયો બેડવા લાગી. લોકો આ વાત સાંભળીને અજાએબ થઇ ગયા અને મરવે એને જોવાને માટે ટોળેટોળાં મળ્યાં. આખખર દડાએ તથા સિપાઇએ રાજગી કચેરીમાં જણાવી. રાજાએ સાંભળતાંજ એને બોલાવ્યો અને પુછ્યું કે તુ કોણ છું? હરપાળ બોલ્યો કે હું લીલીપીળી ઘોડી એને ગરાવવાવાળો છું અને મારું નામ આંદમીયાં છે. રાજાએ કહ્યું, અધ્યા આંદમીયાં જોઈ હમારી ઘોડીઆને ગામમાં ફેરવ. હરપાળ બોલ્યો, તો મહારાજ હમણાં તો મારા પગે વાળા નિકળ્યા છે, તે મારે એટો ફેરવીશ. પછી રાજાએ દરબારીઓને હુકમ કર્યો કે જાઓ એને હજમને ત્યાં મુકી આવો અને મોદીને હુકમ કરો કે દરરોજ એને માટે ખાવાનું સીધું સામાન વિગેરે પહોંચાડે. દરબારીઓએ રાજાનો હુકમ માન્યો અને હજમને ઘેરે લઇ ગયા તથા મોદીને વરસી આપી. પછી તે હજમને ઘેરે ગયો અને પાટા છોડી નાંખ્યા, તથા

હજમને તાકીદ કરીકે જો આ વાત કોઈને કહીશ તો તારો પ્રાણ કાઢી નાખીશ. હજમે આ વાત કોઈને કહી નહિં. એમ કરતે કરતે દસરાનો દિવસ આવ્યો એટલે હજમ સાથે હરપાળે કેદવરાબંધું કે મહારાજ સાંદમીયાં માંજો થયો છે. રાજ્યએ કહ્યું એને ખોલાવી લાવ. પછી પોતે કચેરીમાં ગયો એટલે રાજ્યએ કહ્યું, કેમ હવે ઘોડી ફરવો. હરપાળ ખોલ્યો ના મહારાજ. મારી પાસે સારો પોચાક નથી, માટે મારે માટે પોચાક લાવો. એને ફેરવું. રાજ્યએ પોચાક મંગાવ્યો અને પેહરવાને માટે આપ્યો. પછી પોતે એ ઘોડીએને ભાવરામાંથી એ હાથે પકડીને બહાર લેઈ આવ્યો અને સરવે પોચાક પેહરી લીલી ઘોડી ઉપર બેસી તેને એ ત્રણ વાર ફેરવી. સરવે સુમરાએ જોઈને ચકિત થયા અને ખોલ્યા વાહ! વાહ! સાંદમીયાં! તે ખોલ્યો વાહ! વાહ! શું કરો છો? હરીઆર વિના શોભતુ નથી, માટે કોઈ હથીઆર આપો. પછી વડા સુમરાએ પોતાના હાથમાં તરવાર હતી તે આપી. પોતે તરવાર લેઈને પાછો એક એ આંટા ફર્યો એટલે પાછા સુમરાએ ખોલ્યા વાહ! સાંદમીયાં! હરપાળ સામો આવીને ખોલ્યો, સાંદમીયાં શું કરો છો? સાંદમીયાં તમારો આપ! હું તો હરપાળ છું. એમ કહીને પોતે એ તરફથી તરવાર ફેરવી અને સરવે સુમરાએને કાપી નાંખ્યા. પછી પોતે ચોરે આવીને બેઠો, અને સાત દિવસ સુધી ગામમાં રહ્યો. પેલા કુંભારને તથા હજમને કહ્યું કે જેમ લુટાય તેમ લુટો. પછી સાતમે દિવસે ખીલને ગાદો ઉપર બેસાડીને પોતે ઘોડીએ સહિત પોતાને વતન એટલે કેરેકોટમાં આવ્યો. હજમ તથા કુંભાર તો મોટા શ્રીમંત બની ગયા અને વિવિધ તરેહનું સુખ ભોગવવા લાગ્યા.

પોતે શેહરમાં આવ્યો એટલે વધાઈ ગીડી કે હરપાળ લીલી પીળી ઘોડીએ લઈને આવ્યો. રાજ પોતાના લશ્કર સહિત આમો ગયો અને આનંદ ભરે તેડી લાવ્યો. ગામમાં પણ જયજયકાર થઈ ગયો.

આ વાત સાંભળીને લીલાવતીને બહુ ક્રોધ ચઢ્યો અને છોકરાઓને કહ્યું કે જાઓ હરપાળને બોલાવી લાવો, એ ફતેહ કરીને આઓ છે તે હું એને વધાવી લઉં. લીલાવતીએ એ બોલ્યા સાકરથી ભરી, એકમાં ઝેર નાખ્યું, અને ખીજમાં એકલી સાકરજ રાખી. હરપાળ આઓ એટલે લીલાવતી બોલી, બેટા આ સાકરના બોલ્યાએ તેમાથી એકબોલ્યામાંથી સાકર તું મને ખવરાવ અને ખીજમાંથી હું તને ખવરાવું. હરપાળ બોલ્યો, મા એ તો વડુ કરે કે ભાભી કરે; મા દીકરા તે એમ કરતાં હશે ? હરપાળે તો બહુ ના કહી પણ લીલાવતીએ માન્યુ નહી. પછી હરપાળ બોલ્યો, મા બોલ્યા આમ ઘર, હું તને ખવરાવું. જોજો મા ! તારા પાપ તું જાણે. મા બોલી, બેટા તારા મનમાં પાપ આવેછે ? તુ પણ મારો છોકરો છું. તારામાં અને આ બિમાં કાંઈ ફેર નથી.

લીલાવતીએ બોલ્યા આગળ ધસ્યો. પછી હરપાળ ખવરાવવા લાગ્યો. લીલાવતી હરપાળનું મનોહર મોં જોઈને ચાંડી બની ગઈ અને સાકર ખવરાવતી બોલ્યા ભુલી ગઈ. હરપાળને કાંઈ બોલ્યાનું ભાન રહ્યું નહી, અને તેના મનમાં કાંઈ કપટ પણ હતું નહી, તેથી તેણે ઝેરના બોલ્યામાંથી ખવરાવવા લાગ્યો પાંચ, છ કાંકરા ખાધા, એટલે લીલાવતીને તો ઝેર ચડ્યું અને એચિંતાની બેશુદ્ધ થઈને પૃથિવ ઉપર પડી અને તરત પ્રાણ છુટી ગયા. હરપાળ તો ભયભિત થઈ ગયો, અને પાછો લાળ ને શીણ બોલા રહ્યા હતા તેને પુછ્યું. અધ્યા ! તમારી માને શું થયું છે ? પેલા બોલ્યા, બાઈ એનો તારો મોટે ઝેર લાગી, તે તેણેજ ખાધું, એમાં કાંઈ તારો વાંક નથી. પછી પોતે પાંચા ઘેરે આવ્યો. આ વખતે તેને ચાર વરસ પૂરાં થયા આઠાં હતાં. હરપાળે તેની માને કહ્યું, મા હું જન્મી છું, આ મારો છેલ્લો જવાર છે. મા બોલી, બેટા હમાણા આઓ અને એટલામાં ક્યાં જન્મું ? હરપાળ બોલ્યો હું તારો ક્યાંનો બેટો ? અને તું મારી ક્યાંનો મા ? આતો ઇંદ્રના ત્રાપથી તારે પેટે અવતાર લાધો હતા. એમ કહીને પોતે મેહલમાં જઈને સુઈ રહ્યો. અર્ધ રાત્રે પ્રાણ છુટી તેણે ઇંદ્રપુરી જઈને વાસ કર્યો.

ગજરા માટે

જે ઉપવન વિષે ગિરિ ઝરણુ ઝરતાં ઝાર,
 તે નાદથી તવ જણાય તમરીતણું રવર ધોર.
 નિરંતર ગિરિતણુ ઝરણુ, તરવર સિંચાય,
 તવાં પદ્મવ મદા જેમાં, તેથી મદા શીતળ વાય.
 વાધુ વાતો સરિ સરોવર, ઝરણુ શીત સખંધ;
 કલહાર કંજિકા કમલ મંચે, પરાગ એડો ગંધ.
 હરિત તૂણુ ધરણીવિષે, દીસતો લીલા આપ;
 વનવાસો મહુ તેમાર શીતળ, ન લાગે સંતાપ.
 અગાધ જલ સલિતા ભરી, બે પાસ તે છલકાય;
 એકો તટના તર તૂણુંકુર, તે સેજમાં સિંચાય.
 સવંદા શીતળતા હથી, રવિ ન શેષિ રસ ઝાર;
 સવંદા પૃથિવી સરસ તૂણુ, શું ભાણું વનેવિહાર.
 ઔદિશે કુલ્યાં વાટિકા, વનમાં બોલેછે માર;
 કોયળ કુંજે ભ્રમર ગુંજે, વળી પક્ષી કરતાં માર.

એવી વાડીમાંથી પ્રાતઃ કાળે સમયે, સૂર્યોદય થતાં પહેલાં, પૂર્વ દિશાનાં આસમાનપર લાલ રંગ છવાઈ ગયોછે, તેવામાં ઘોડાને ન-આવતા કોઈ બે રવાર આદ્યા જાયછે. તેમણે મંદ્રિત પણ ઊંચો પોચાક પેઠેરયો છે, માથે મંડીળ રહી ગયાં છે, અંને કેડે કટાર લટકે છે. તેઓ મહિા મહિે વાતચીત કરતા સંપાત્રડને માર્ગે વહ્યા જાય છે. તેમને રસ્તામાં એક આળગાશી (ઢેડી) સામી મળી તેણે માં આડી સાવણી ધરી, તે જોઈને એક જણે તેને દરબારમાં બોલાવી આમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું:

હએ ચડી રાયે સંચર્યા તે અતિ પ્રાતઃકાળ,
મુખ્ય આગળ દીઠી સનર્જમાની, આડી ધરી ચંડાળ.
રાજા કહે, મેં સું વદે, રમે જીવું બોલે રંડ,
માચું કહેતાં ઘટે તેવો, હમે દહશું દંડ.

ત્યારે ઓળગાણી જવાબ આપે છે કે—

રાજા માચું કહેતામાં તમે કોણેશો, દેશો વાંઝામાં ધાપ;
જ્યારે પુછેછો તો સાંભળો, પછે તેવો કરજો ન્યાય.
ત્યારે ચંડાળણી વાંણી વદે, સાંભળો તમે માહારાજ;
પ્રાતઃ સમે મુખ્ય જોવું નહિં, જાણી કીધી મેં લાજ.
વાણે રાજા જોવું નહિં, તે વાંઝીઆનું વદન;
કાંઈ નથી તમને છોકરું, મોટે ધરી સનમાર્જન.

રાજા ઝમજીને ચુપ રહી ગયો અને રીઝ ઉતારી સિસાર્ પાસે ક-
મોદના ચોખ્ખાની ગાંસડી ઓળગાણીને બાંધતી આપીને કહાડી મેલી.
ઓળગાણી ચોખ્ખા લેખને જુદી થઈ જ્યારે ઘેર આવી, ત્યારે
ઓળગાણીએ પુછ્યું કે આછલા બધા ચોખ્ખા ક્યાંથી લાવી? ઓળ-
ગાણીએ અથથી તે ઇતી સુધી હકાકત કહી. તેનો ધણી બોલ્યો કે
રાજા વાંઝીઆ છે તેના ચોખ્ખા શા ખપના? વાંઝીઆનું અન્ન કેમ
ખવાય? ઓળગાણી કહે, આજુ શેહેર તો રાજાનું અન્ન ખાયછે
ત્યારે આપણે કઈ મોટાં કે ના ખાય? ઓળગાણી બોલ્યો, આણુ
ઝમજી ખાતા હશે, પણ ઝમજીનો ખાય નહી; ને તેનું પારખું લેવું
હોય તો આપણાં ઘરમાંથી કોદરા ભરડી તેમાંથી કોદરી કાઢી રાજાના
ચોખ્ખા મથિ મેળવી તું ચકલાને નાંખી જો. પછી ઓળગાણીએ તેમ
કર્ચું, ત્યારે ચકલાં કોદરી વીણી ખાઈ ગયાં અને ચોખ્ખા પડ્યા રહેવા
દીધા. ઓળગાણી ઝખાવાંણી તે ચોખ્ખાની ગાંસડી બાંધતી દર-
બારમાં નાંખી આવી, કે માહારાજ! ચકલીએ તમારું અન્ન ખાતાં
નથી, ત્યારે અમારાં તો કેમ ખવાય?

આળગાણીનાં આવાં વેણુ સાંભળીને રાજનુ મન બહુજ દુઝડું કે
જ્યારે આળગાણી સરખી મારાં વાંઝીઆપણાની આટલી પ્રસંસા
કરેછે, ત્યારે ખીજ વરણુ તો શું કેહેતી હશે ! તેને સાત રાણિએ
હતી, તેમને અંતઃપુરમાં જઘને રાજ્યએ વિતક કરી જણાવી. રા-
જનની વાત સાંભળી વડી રાણી બોલી—રાજ ધરવર પાસે જઘને પૂત
માગો, તમને એક મેંચુ લાગેછે તે હમને દસ ઘણાં સાલેછે:

• પૂત વિના ધન શા કામનું, તમે વિચારી જુઓ મન માહિ,
પૂત વિનાની જે માનિતી, તેતો માન ન પામે ક્યાહિ.
પૂત વિનાની જે માનિતી, તેનો આગિઆગિ અવતાર;
પૂત વિનાની જે માનિતી, તેને માને નહીં ભરથાર.
પૂત વિનાની જે માનિતી, તેના પરવશ અડયા પ્રાણુ;
પૂત વિનાની જે માનિતી, તેનું જીવું પૃથા જાણુ.
પૂત વિનાની જે માનિતી, દીસે રણમાં જેવો તાડ;
પૂત વિનાની જે માનિતી, તે કેને લડાવે લાડ.
પૂત વિનાની જે માનિતી, તે ઝોના આઠાં જાય;
પૂત વિનાની જે માનિતી, તે જીણુ બેસીને રાય.
પૂત વિનાની જે માનિતી, તેની મદા સુતી સોડ;
પૂત વિનાની જે માનિતી, તે ક્યાંથી બાધે મોડ.
પૂત વિનાની જે માનિતી, તેને સાંસરી રમઝાન;
પૂત વિનાની જે માનિતી, તેને મૈયરમાં નહી માન.
રાણીએતો મળીએ પિયુડા, લાજે વણુએ કાજ,
મા આપ પાસે છોકરાને, માંગતાં થેની લાજ ?

નિચના મેણાડી રાજ ધરમાં આવ્યો ત્યારે રાણીએ પણ તેને
જંપવા દીધો નહી, ત્યારે તેણે હવે એકવાર વનમાં જઘને તપ આદર-
વાનો નિશ્ચય કરીધો. તેથી પ્રધાનને રાજપાટ સુંપી વનકુળ પરિધના

કર્યાં. તેની પ્રજાએ તેને ઘણા સમજાવ્યો પણ તે એકનો એ થયો નહીં, તેથી સર્વ કોઈ તેને વલાવો માહા શિક્ષી પાછા કર્યા.

રાત્ર દિવસ ચાલ ચાલ કરતાં ફેટલાક દિવસે તે એક અધેર રાતમાં આવી પોચો. ત્યાં એક સીવનું મંદીર જોયું તેથી ત્યાંજ દૂઠ આસન વાળી તપ કરવાને બેઠો. એમ કરતાં એકાદ્યયિતે તપ કરતાં આરવરસ વિતી ગયાં, પણ માદદિવ કાંઈ પ્રસન્ન થયા નહિ. એવામાં જ પોંઠારા શિકારી શિકારની કોયલાઓ અમે ભરાવીને જ્યાં રાજ બેઠો છે તે ભાગી આવી ચઢ્યા. રાજને જોઈને તેમની નજર બગડી, તેથી મારોને તેનો ઘોડો વિગેરે લૂટી લેવાનો ઇરાદો કર્યો. પણ જેવા શિકારી રાજની પાસે આપ્યા અને તેની આમુ જોગે કે તેના તેજની તેઓ અંજાઈ ગયા અને પઠ થઈને ઉભા. તેમને જોઈને રાજ બોલ્યો, કેમ, આપ્યા હતા તે ઉભા કેમ રહ્યાં ? શિકારીઓ રાજનું આવું બોલયું માંભળીને નબળા થઈ ગયા અને વિચાર્યું કે માનો ન માનો પણ આ કોઈ દેવતા જણાય છે, કારણ આણી મનોવૃત્તિ એ કરી ગયો. તેથી પોતાનો સ્વાર્થ બુલી જઈ હાથ જોડીને પુછ્યું કે મહારાજ, આ જંગલમાં તમે કેમ બેઠા છો ? રાજએ પોતાની હકીકત યથારિથત કહી માંભળાવી. શિકારીઓને પેરે પણ કાંઈ ફરજત ન હતું, તેથી તેઓ પણ પુત્ર પ્રાપ્તિને અર્થે શિવસેવન કરવાને તત્પર થઈ ત્યાંજ ધ્યાન લગાડીને બેઠા.

એક દિવસ અને બીજા દિવસ સુધી તે તેઓ બુખ્યા રહ્યા, પણ જ્યાં ત્રીજો દિવસ થયો એટલે તેમનાં મન વિઘ્નલ થયાં, ને ભક્ષની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ. તેથી જોળીઓમાંનું ભક્ષ કાઠીને તે માહદિવની જળાધારી ઉપર મુકી કાપવા તયારી કરી. તેઓ શિકાર કાપે એટલે તે જળાધારી લોહીમાં રેલ છેલ થઈ જાય. આ ભ્રષ્ટાચારથી માહદિવે બ્યાકુળ થઈને તેમને દરશન દીધાં. પછી જોળીના પેચ લઈ શિકારીઓના સાંભા આવીને કહ્યું કે બેટા ! હું તમારી સેવાથી પ્રસન્ન

થઈ તમને વરદાન આપવા આવ્યો છું. કહો શું જોઈએ છે ? તેઓ-
એ સીવને શાષ્ટાંગ દંડવત કરી કહ્યું કે હમારે પૂત્ર નથી,
તે પૂત્ર આપો. ત્યારે માહદેવે ચિકારીઓને કહ્યું કે જાઓ તમને
અંકેકો પૂત્ર થશે. પછી ચિકારીઓ વચન લઈને ઘર તરફ ચાલતા થયા.
હવે રાજા જમાજનમ આ બનાવથી વિચારે પડ્યો કે જુઓ કરમની
ગતિ! આર વરપ થયાં મને અગ્રીં ભુખ તરસ વેડતાં, પાણુ મારી
સેવના તો અફળજ ! માહદેવે મને કાંઈ આપ્યું નહીં. અંડાળોને બે
દિવસમાંજ આવાં નીચ કરમથી માહદેવે પ્રસન્ન થઈ પૂત્ર આપ્યા;
માટે એમ કર્યા વિના મારૂં પણ કામ થનાર નથી આ વિચાર્યો! તેણે
કમળ પુજા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. રનાનાદિક કરી શુદ્ધ થઈને મંચ
રાત્રે તરવાર હાથમાં લઈને કમળ પુજા કરવાને તે ગિંધે મસ્તક
ઠીંગાવ્યો. ત્યારે માહદેવે હાં: હાં: કરીને તેને અટકાવે “ માગ,
જે માગે તે આપું.” માહદેવના આવાં વચન સંભળીને રાજાએ
દેવને દંડવત કીધા. પછી પુછ્યું, માહારાજ ! આ કેરા અન્યાય !
હું આર વરસથી ધ્યાન દઈ બેઠો છું તો મને આજ પ્રસન્ન થયા,
ને પેલા અંડાળોને બે દિવસમાં દરવન દેવને પૂત્ર આપ્યા ! મહાદેવ
બાધ્યા, રાજા, તેમનાં કર્મ પ્રમાણે તેમને પૂત્ર આપ્યા; તારી સેવા
પ્રમાણે તને આપીશ. જેમ છાણુ ન કીડા ઉત્પન્ન થઈને ત્રીજે દિવસે
મરી જાયછે તેમ મેં એઓને પૂત્ર આપ્યા તે કીડા માફક સુકાઈ
મરી જશે. તને પૂત્ર જોઈએછે તો —જોડેપર !” જોતાંજ એક આ-
શ્વત્સુ દેખાડું. તે ડેપર માહદેવે ડંડો માર્યો કે માત્ર ફળ નીચે
પડ્યાં. તે લઈને દરેક રાણીને છાલ ગોરલા સહિત અંકેક ફળ
ખવડાવવાની આજ્ઞા કરી ને કહ્યું, “આથી તને માત્ર પૂત્ર થશે !”
મહાદેવ પછી અંતરધ્યાન થયા, જે રાજા પોતાને દેવ ગયો.

રાજા વરદાન લઈને આવ્યો, નગરના લોકે મળીને વધાવ્યો.

સુભા ભરીને ત્યાં બેઠો રાય, અંગે ઉલટ તેને નવ માય.

પંડિતો બોલાવી સમુહૂતે રાજને પુનઃ પટા બિષેક કર્યો. રાજને સાત રાણિઓમાં એક આણુમાનિતી હતી તેથી ખીજે દિવસે પોતાના રંગમેહલમાં જઈ માનિતી રાણિએ બોલાવીને છ કેરી આપી, ને સાતમી પોતે રાખી આણુમાનિતીને આપી નહી. રાણીઓએ આવી; પણ માનિતીએ એટલે લાડમાં લોતેલી તેથી છોડાં ગોટલાં મેહલની બાહાર ફેંકાઈ દીધાં. આણુમાનિતી રાણી દંભાવતીએ પોતાની દાસીને બોલાવીને કહ્યું કે, રાજજી બાર વરસે પાછા ફર્યાએ, તે કાંઈ પણ નવિન પદાર્થ લાવ્યા હશે, તેથી જ, માનિતીઓના મેહલ આગળ જઈને જો કાંઈ નિવાની પડી હશે. દાસીએ ત્યાં જઈ આમતેમ નજર ફેરવતાં કેરીનાં છાલ ગોટલા દીઠાં. આ દહાડામાં આંબાને પાંદડાં પણ હોએ નહિ, તો કેરી ક્યાંથી ? મોટી તેજ નવિન જાણી, દાસી છાળ ગોટલા વીણી લઈ રાણીને આપ્યા. રાણીએ વિચાર્યું કે ગોટલા તો ગોટલા! ઇશ્વરની પ્રસાદી ગોટલા પણ ક્યાંથી ? પુણું ભાગ્ય હોય તોજ દેવનાં પ્રસાદની રજ કણ મળે ! રાણિએ તો નાહી ઘાંઘને શુદ્ધ મને છાળ ગોટલાને વાટીને પીવા સાડ તેની રાખ તૈયાર કરી. પછી દર-બારના એક વૃદ્ધ વિદ્વાસુ કામદારને બોલાવ્યો, તેની હજીર પોતે ઝોળે શણગાર મળેને રાખથી ભરેલું સોનાનું તાસડું લઈ ઊભી:

ચંદ્રમા સુરજ તમને વીનવુરે,
મારી સાચેરી પુરજો સાખરે—મારી
આણુરે માનિતી જોને હુ ઠરારે,
મારી લજ્યા ભલેરી રાખરે—મારી
રાજ મહેલરે નથી આવતારે,
મને કુડી ચઢાવશે આળરે—મને કુડી
પિતા રે વનાં જો ને પૂત્ર કીધારે,
એમ આપશે મુજને ગાળરે—એમ

કુળનાં કામદાર તમને વીનવું રે,
મારી બદલેરી પુરજો સાંપરે—મારી

તમે કામદારની વિદમાનમાં અને ચંદ્ર સુર્યની પ્રત્યક્ષ આ હું પાન
કરું છું. હવે મારી લાજ તમારે હાથે છે હિંદર ! આ તારી પ્રસાદી
હું ખરા બાવથી પોઝિશ્ન માટે મારી લાજનો રક્ષક તું છે. એવી
પ્રાર્થના કરી પોતે તાંમરું મોઢિ માંડીને રાખ પાંચી; ને બાકીની બધી
તે પોતાના કાળી ઘોડીને પાઈ. છ રાણીઓ, દંભાવંતી ન ઘોડી-એ મ-
રેને મથિજ ગર્ભ રહ્યા. જ્યાં નવમાસ પુરા થયા ન થયા એટલે
માને રાણીઓને પેટ પૂત જન્મ્યા. માહદિવજની આજ્ઞા તોડી
તેથી કુળની પ્રાપ્તિ તો થઈ, પણ છ માનિતી રાણીઓને પેટે કંઠંગા
પૂત્રો આવતરયા. કોઈ કાન-ટુટે, કોઈ મોં-વાકો, કોઈ પાંગ લો, કોઈ
ખૂંધવાલો, પણ છ માયી કોઈ ખોડદિણુ મળેજ નહિં. દંભાવતીને
કેરી નહિં મધ્યાથી તેણે પ્રેમ પૂર્વક પ્રસાદી છોડાં ખાયાં, તેથી તેના
ઉપર હિંદરે પ્રસન્ન થઈને તેને કંદર્પ કુંવર આપ્યો. છએ રાણીઓને
મથે પૂત્ર થયાની વધામણી રાજને ગઈ એટલે રાજન હરખ પામ્યો,
ને આખા શેહરમાં વધાઈ પેહુચી. દંભાવતીના પૂત્રનાં તો કોડને
ખબર પડીજ નહિં. સવાર થઈ એટલે રાણીએ પોતાના કુળના
જોશને પૂત્રના જન્મભક્ષર કરાવવા માટે દાસી પાસે બોલાવી મંગાવ્યા.
જોશી આ વા ત્યારે રાણી બોલી:

હોહો.

કુલના જોશીરે હું તમને વિનવું રે,
હું તો તમથી નનિરી લાચું બેનરે—હું તો.
જનમોત્રિરે કરજો તમે જોઈનેરે,
જન્મ્યો છે કુંવર માજમ રેનરે—જન્મ્યો છે.
કીએરે નખેતરે કુંવર આવતયોરે,

તમે પકિર કરજોતી કામરે—તમે.

ધરિણી ધુજેર એના તેજ્યારે,

માટે તેવું ધારજો કુવરનું નામરે—માટે.

પછી જોશીએ કુંડળી મુકી ઘડ તપાસીને નીચે પ્રમાણે બોલ્યા:—

સારે નક્ષત્રે કુંવર અવતરયોરે,

એનો રાખે કાંઈ પિતાનો ઠામરે—એતો.

ધરિણી ધુજેર એના તેજ્યારે,

ને રાખશે અચીયલ નામરે—ને

જોરે કરી એતો જોને જીતશેરે,

ભરશે એતો માટા સચે હામરે—ભરશે

જગદિશ્વર કરશે એની સાહ્યતારે,

પાડો ગજરો મારે એનું નામરે, પાડો.

રાણિની આગામી દાસીઓએ જોરાંતે મોળીથી વધાતિને એક થાગ ભરી રત્ન આખ્યાં, જે પગે લાગી દિદાય કર્યા દંભાવતાંએ ભાટ, ભવૈસા વગેરે માગણુ જાતને બહુ પુન્ય દાન કર્યું. અહાર મંદિતા થયા એટલે કાળો ઘોડાંતે પણ કોઈ આતંકીક બહેરે અવતર્યો. ગજરોમારે દોન-પર દોન વધતો જાયછે. અને ઘોડો પણ વધતો જાયછે. કુંવર સાત વરસનો થયો એટલે રાણિએ તેને ધરતી અંદર ભણાવવા માંડ્યું. સાત વરસમાં કોઈ દિવસ રાણિએ પુત્રને નિચે ઉતાર્યો નહોતો. રાણિએ પુત્રને ભણાવી સર્વ કળામાં સંપૂર્ણ કર્યો. માનિતિઓનાં કુંવરે સાત વર્ષના થયા, ત્યારે એક દિવસ રાજ્યએ તેમને કચેરીમાં બોલાવ્યા. કુંવરે કદવા એટલે આવાતાંજ મહિમાહિ સમામાં હમયુ આલ્યું. તેઓ આવી રાજપાસે બેઠા એટલે તમામ સભા લજવાડ ગઈ. એ પ્રમાણે જ જણાનાં સભામાં આયાતી સભાનું મન દરરોજ આકૃત્યું હતું. ગજરોમારેને દરેક વર્ષે થયાં, ત્યારે એક દિવસ તેને રાજ ચિન્હ ધારણ કરવાની મરજી થઈ, અને પ્રથમ માપાસે તેણે ઘોડો

માગ્યો. માએ કહ્યું, એટા તારો આપ રાજ છે, પણ હું તો મારા ભાઈ એાનું અનન્યાઈને દાહાડા કાઢું છું. તારો આપનો બદામપણ આપનો નથી, ત્યારે થોડો તે હું ક્યાથી લાવું ? કુંવરે ધણી જાક લાંબી, ત્યારે માએ કહ્યું કે જા, આપણાં ભાવરામાં કાળી થોડી છે, તેને તારા જન્મનો એક બચ્ચેરા થયો છે, તે લે. ભાવરાનું મોં બંધ છે, તે ઉઘડવું નથી. ઉપલી સહ્યા બહુ વજનદાર છે, માટે કોઈનાથી ઊંચકાની નથી. તોયે કુંવરે માને કહ્યું કે તું મને દેખાડ! હું તે ઉપાડું. કુંવરને રાણીએ જાહેરે બતાવ્યું, ત્યારે કુંવરે પોતાની આંગળી કાપીને લોડીનો છાંટો નાંખી પયર ખસેડ્યો, ને થોડો બારાર લાવ્યો.

પછી કુંવર અરવાર થઈને બાહાર નિકળ્યો. ફરતો ફરતો રાજ મહેલ આગળ આવ્યો, તો પ્રધાન બારીએ ઉભો હતો, તે કુંવરને જાહેરે છક થઈ ગયો. કે આજે કોણ તેજસ્વિ પુરૂષ છે. એજો ક્ષત્રી હશે તો રાજ્ય લેશે અને વાલ્મીકી હશે તો મારું પ્રધાનવડું લઈ લેશે, માટે ચોકસી કરવી. એમ વિચારીને તે નિચે તજરીજ કરવાને આવ્યો. જોયછે તો:

કમળી મંડોળ મથિ બાંધ્યુરે,
કાંઈ સીરપેચનો જળકાટરે,—કાંઈ
કળગીરે તોરા મહિ શોભતારે,
જેમાં મો ની મણી નો ચળકાટરે.—જેમાં
જરકસીરે જામો પરિયારે,
માઢી ઝાઝેરા જળકે તારરે,—માંહી
હીરાજડીતરે કંઠે હારરે,
તેની શોભા તણા નહીં પારરે,—તેની
કસીરે કમર સેજાં બાંધી આરે,
પેહરીછે રેશમી સુરવાળરે,—પેરી

કનક કટિ મેખલા કેડમાંરે,
 તેમાં લટકે તરવારરે,—તેમાં
 શામિરે કેડે કરારી વાંકડીરે,
 દિસેરે તે તો નાનેર બાળરે,—દિસે
 હાથમાં ઝાળીએ ભમર બાળડીરે,
 ખમે ઢળકતી છે ઢાળરે.—ખમે
 અતર ખસખોડ નાંખી શીરમાંરે,
 એાલી છુટા મુક્યાએ કેવરે,—એાલી
 એવારે લટકાળો દેખીવચનેરે,
 થયો માનિતીને મન કલેશરે—માહી
 કામ કુંવરે પ્રગટ્યા મારે જીરે,
 જાણે તેજ તણે અંબારરે,—જાણે
 પ્રધાનાદિએ આવી તેને વિતત્યારે,
 કેમ પંચાયો ઠાકિર આ ઠામરે.—કે.

કુંવરે કહ્યું કે હું અંબાવડનો રાજા જાણાજામની દંભાવતી રા-
 ણીનો પાટવી કુંવરછું. મારું નામ ગજરેા માર છે. રાજાને ખ-
 બર નથી માટે તું જાહને રાજાને જાણુ કર. કુંવરનું બોલવું સાં-
 ભળતાંજ તેના સામુ પ્રધાન જોહજ રહ્યા. પછી કચેરીમાં જાહને તેણે
 વિનય પૂર્વક રાજાને પુછ્યું. માહારાજ, તમારે કેટલા પૂત્ર ? છ કે સાત ?
 રાજા બોલ્યો, ગાંડા તું શું પુછેછ ? ડાહ્યા માનો દીકરો વાણિઆ
 અડધા ગાંડાજ હોય; મારે છ છોકરા છે તે તું જાણુતો નથી ?
 પ્રધાન બોલ્યો, માહારાજ ! છ છ શું કરેા છો ! સાતમી અણુ-
 માનિતી દંભાવતાને એક સૂર્ય જેવો પૂત્ર છે, તેને છાનો રાખ્યો
 છે ને ? તે છયનાં રાજપાટ ખુંચીલે તેરો છે. પ્રધાનનું આપું બો-
 લવું સાંભળાને રાજા એકદમ ક્રોધાયમાન થઇને બોલ્યો, હું બાર

વરસથી તો તેને મેહેલે ગયો નથી, તો એને પૂત્ર ક્યાંથી ? શુ ! એણે મને કલંક લગાડ્યું કે ? એમ કહીને પોતે એકદમ તરવાર લેધને રાણીને મેહેલે ગયો. બુઢો કામદાર બેઠો હતો તેને લેમલ થઇ ગઇ, અને વિચારવા લાગ્યો કે રાણિએ મારી હજુરમાં આ કામ કર્યું છે અને જો તે રાણિને મારશે, તો મને સ્ત્રિ હત્યા લાગશે. પછી પોતે પણ રાજ્ય પછવાડે શક્તિ પુરવા માંડ દંભાવતીને મેહેલે ગયો. રાજ્યએ જાહેરને પુછ્યું “બાલ રાં-પૂત્ર ક્યાંથી લાવી” રાણીએ સર્વ ખીના કહી અને કામદારે સમક્ષ શક્તિ પુરી તે ા રાજ્ય રંજન થઇ ગયો, અને આખા શહેરમાં માકર વેંદેથી અને વધાઇ પોકરાની ગામમાં આચ્છવ મનાવ્યો. પછી સભામાં લઇ જાહેરને કુંવરને પોતાની ગાદી ખસેડી તે ઉપર બેસાડ્યો. કુંવર ધણો હુશિઆર છે તેથી માનિતી રાણિએને અદેખાઇ થઇ, અને તેના ઉપર બહુ અદાની યુક્તિઓ કરવા લાગી. પરંતુ રાજ્યની મરજી આગળ કોઇનાથી બોલાય ? આઠ દિવસ કચેરીમાં આવ્યો કે કુંવરે તો પ્રધાનને દેશની ઉપજ નિપજ વિગેરે પરપુછ કરવા માંડી, તે જોઈ પ્રધાને વિચાર્યું જો હજુરનો એ ગાદીએ બેઠો નથી ને આટલી પંચાત કરે છે, તો ગાદીએ બેસશે ત્યારે તો હજારો વર્ષનો હિસાબ માગશે, અને હમારાં કુટુંબ સહવર્તમાનને શુનીએ દેશે, માટે એનો આગળથી ઘાટ ધડવો. સવારમાં રાજા કચેરીમાં બેઠો છે ને મેહેલમાં એકલી માનિતી રાણીએ છે તે દરમ્યાન પ્રધાન ત્યાં ગયો અને કહ્યું કે આણુમાનિતીના છોકરો આજથી અડધી ગાદી ઉપર બેસે છે, તો કાલે આખી ગાદી ઉપર બેસશે. પછી તમારે તો એનું આખું ખાવું પડવાનું ને તમારા કુંવરો ભીખ માગીને મરશે, માટે કાંઈ ઉપાય કરો. રાણિ આએ કહ્યું કે કાંઈ બતાવો, એ મરે અને હમારામાંથી કોઇને માથે નહીં આવે, તો હમે તમને અતુળ ધન આપીશું, તથા વંશપરંપરા તમારી પ્રધાનવર્તી કાયમ

રાખીશું. પ્રધાને કહ્યું ઠીક. આજે હું તમને મલવાને સાર ગજરાને મોકલીશ અને એ તમને મળીને જય એટલે તમારાં વસ્ત્ર કાઢી હાર તોડી માતી વેરી નાખજો, અને પલંગપર કોડી ભાંગીને ઠીકરાં પાથરીને સુજો, અને દામીઆને ફરિયાદ! ફરિયાદ! કરતી કચેરીમાં મોકલજો. રાજા તમારી પાસે આવે એટલે કોરુજો કે મહારાજ, તમારા કુંવરેતો હમારી આપર લાભી, ને હાડકાં ચુરો કરયાં !

ખીજે દિવસે ગજરામાર પોતાનાં આપની કચેરીમાં ગયો ને ત્યાંથી ઉઠ્યો કે પ્રધાને પાછળ જઈને કહ્યું કે કુંવર તમારી માતાએને તમે મહ્યા નથી, તેથી દુખડાં લેવાને રાણિઆ ખોલાવે છે. ઉમંગ ભર ગજરા પોતાની છ માએને મલવા ગયો. તે એક બાળગુથી માહલમાં પેરાકે ખીજી બાળગુથી શીતુરી દામીઆ દરબારમાં ગઈ. થોડીક વાર વાતચીત કરીને રાણી તથા દામીઆએ એકદમ કદવાંત કરવા માંડ્યું, જે જોઈ ગજરા ને આભાજ થઈને ઉભો. તેવામાં પેલે પાસ છુટે ચોટલે, રડતી કકળતી ધાભરી થએલી, ફરીયાદ! ફરીયાદ! પોકારતી એ ચાર દામીયાં આની રાજસભામાં પ્રાપ્ત થઈ. તેઓ પોતાના કેથ તેડે છે, પથિવપર પછાડા આપે છે, વસ્ત્રનાં ઘાંતી નથી અને વારે ઘડી-એ જાણે ગભરાઈને આમપામ જાય છે ને રડાપીટ કરે છે. રાજા પણ આ બનાવ જોઈને મુંઢમુંઢ બની ગયો. પુછે તેનો કોઈ જવાબ આપવું નથી. ફક્ત ફરિયાદ! ફરિયાદ! કરી બુમા પાડે છે, અને કદવાંત કરે છે! આવી રીતનું ધાંધલ ઘેલે દિવસે અને વળી બર કચેરીમાં પોતાની રૂબરૂ થતું જોઈને રાજાના ડોળા ફાટ્યા. તે કોપાયમાન થઈ નાગી તરવાર હાથમાં ઝાલને એકદમ બરાડી ઉઠ્યો, “મંબળીઆ! આ શું કૃત્રીમ છે ! બોલો ઝટ! નહાંતર આ માથા વનાનાં ઘડ થયાં !” બયને મારે જરા શીતુર નરમ પડ્યું અને તેમાંની એકવૃદ્ધ રાજાની સામે હાથ જોડીને ગદગદ કંઠે “માર ! ગજરા-માર !” એટલુંજ બોલી રહી ગઈ ને પાછું ઢીંગાંણું મચા-

ધુ. એટલામાં રાજ ચક્ષુ ચઢતી બોલ્યો, “ગજરા મારૂએ શું કી-
ધું!” એકદાસીએ જવાબ વાળ્યો, “રાણીઆની લાજ!” ઉતર સાંબલ
તાંજ રાજનાં તેણમાંથી અગત અને મોંમાંથી બાણ વરસવા લાગ્યાં.
ક્રોધનો મારયો હાંફો કાંફો ખતી ગયો. કચેરી તજને તે જનાના-
ને માર્ગે ધર્યો ગયો, તેવામાં જનાનાની દેવડીની બાહાર નિકળતાં
તેણે મારને દૂરથી જોયો. તેણે સિંહની પેરે ગર્જના કરી મારને
કહ્યું “ઉભા રહે! ઉભા રહે ચોર! હવે તું મારે હાથથી ઉગરનાર
નથી.” મારનેતો આશ્ચર્ય લાગ્યું કે આતે શું કહેવાય! પણ જાતે
હિમતવાન એટલે પોતે સાવધ થઈ મેરની માફક ઉભા. રાજ ધસ-
મર્યો શસ્ત્ર કાઢાડી મારને ઝમે કરવા આવ્યો, પણ તે તેના નુરથી
લેવાયો. એક સમય બોલ્યો નહિં. ઇસારતથી ખીજા પચાસ જો-
ધાએ તેને ઘેરી લીધો. તેમનો નાયક આગળ વધી આવીને ક્રોધથી
બોલ્યો, “મારૂ, તું રાજનો યુનેગાર છું ને હમારો બંધવો થયો છું
ને હવે તને મોતની સજા થશે. મોટે ચાલ મારી સાથે. જોધ્યા
સામે તું બાળકનું બળ કેટલું? મોટે બાપા, બલાકાર કરાવીશ માં!”
આ સાંભળતાં ક્રોધ કરીને મારૂ જાણે મારૂ તાન્માજજ દેખાવવા લા-
ગ્યો. નાયક મનમાં એવું કયો કે આ કોઈ જોવો તેવો પુરૂષ નથી,
જે હમારો આમન્યા રહે. એવો વિચાર કરેછે એટલામાં ગજરા
મારૂ બોલ્યો, “યુનેગાર! કોણનો! સને મારૂ સજા! મોતની!
શું કારણ! જોધું આ સજા!” એમ કહીને તરવાર મ્યાન બાહાર
કાઢાડીને દેખાડી.

તેઓ આમન સામન એ પ્રમાણે તકરાર કરેછે એટલામાં રાજ
અંતઃપુરમાં જઈને જુએ શું? એવામાં પોતાની ચાર રાણીઓ
ફરીયાદ! ફરીયાદ! કરતી આવીને ચક્ષુ આગળ પડી રૂદન કરતી, બાળ
પીંખતી, નિરવાસ મુકતી, જમીનપર ટળવળવા લાગી. વચ્ચનું કે
અલંકારનું કોઈને જ્ઞાન નથી. તેથી વિનય અને મર્યાદા પણ ધ્રુમ

થઈ ગયાં છે. રાજ પુત્રો પણ તેમનો ભોજનનો વેળ પડી ગયાથી રડવા અને બરાડવા લાગ્યા.

રાણીએ ઉપર રાજનનો પ્રેમ ધણેજ, તેથી તે નરમાસથી પણ ક્ષમાથી બોલ્યો—“પ્રણ સખીયો ઉઠા! સાવધ થાએ! અને મારો આમળ નિવેદન કરેકે તમને આપણું દુખ ઉત્પન કરનાર કોણ અભાગ્યો પ્રાણી પોતાનું મોત મુઠીમાં લઈને ભમેછે. સ્ત્રીઓ! પવને કે સુરમે કદાચ તમને આજ મહાબુધ હોય તો તેને પણ શક્તિન કરવાને હું સમર્થ છું.” એટલે એક પડરાણી જે ઉભી ઉભી નિશ્વાસ મુકતી હતી તે બોલી, “મહારાજ! આપના જેવા દેવ પુરુષ હમે રાંક દાસીઓ નાં શિરપર ખીરજોડે તો હમારી અવગણના કે અમરયાદા કોઈ કરી શકે એમ નથી. પણ મહારાજ આપ સુમ એટલે હવે આમારે મોડે શું બેધાવોછો? અંદર આવી—હમારી બે બેનના હાલ જુઓ!” રાજ પાસે ગયો કે બે રાણીઓ ફટિલા વસ્ત્ર શયિ પલંગપર પડેલી જોઈ. “મારે હમારી લાજ લેવા માગીને હાડકાં ભાગ્યાં!” કહી કોર મરડી કોઠીના ઠીકરાં કડડડ ભાંગ્યાં કે રાજ સમજ્યો ને ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં ત્યાંથી ચાલી નિકલ્યો. દેવડી આગળ જ્યાં મારે ખીજ યોદ્ધાસાથે તકરાર કરેછે ત્યાં આવી પોહ્યા. “છોડા! તું આ યોદ્ધાને બર આવતો નથી; પણ સંભાળ, તું એવો અકર્મિ નિપજ્યો કે જામનુ નામ તેં આજેજ બોળ્યું; તારો ગુનો એવો છે, જેની માફીજ મળે નહીં. (ખીજ તરફ કરીને) હારે કોઈ છે? આ છોકરાને કચેરીમાં લાવી આજનો આજ સુળિએ દો.” એટલે જામનુદો સુતારોને તેડવા દોડી ગયા. સુતારો ચોકમાં આવી પુઝા કે સુતારોને સુખી તૈયાર કરી આપવાનો હુકમ કર્યો.

સુતારો મનમાં ખેદ કરેછે, કે આવા રતન જેવા છોકરાને સુળિ-એ દેવડાવેછે તે પાપ (બાળ હત્યામાં) આપણને સમેલ કરવા માગેછે, મારે આપણે તો સાફ ના કહેવી. તેઓ ચોકમાં આંસુ આ-

તાજો બોલ્યો—કે—ભાટ તમારો વેળ થયો
 જવાનું છોડી દઈ, અહીંથી ઉત્તરમાં સીધા ચા-
 રસતામાં તમને એક મોટો મેહુળ દેખાશે તેમાં રાજગી
 ૧ દંભાવતી રાણીનો દીકરો ગજરામાર તમને ઘોડા પ-
 ને તો પાશે. આ સાંભલી ભાટ હરખાયો અને ઘોડાનું માં
 ઉત્તર દિશા ભણી ફેરવ્યું. વજીર પણ પોતાનો સાથ છોડીને ભા-
 ઠની પછવાડે ચાલ્યો.

કેટલીક વારે તેઓ મારગની સરહદ પર આવી પહોંચ્યા. મારગના
 મેહુલના મિનારા, પ્રવાસિયોને છાતામાના ઝાડોમાં રહીને જાણુ જોતા
 હોયની, એમ એકાએક તેમની નજર તેના પર પડી. આ તે તેઓ
 મેહુળને આંગણે આવી પહોંચ્યાં. જ્યાં એ જવાન હાથમાં કસુંબાથી
 ભરેલા મોનાના ત્રાંસલાં લઈને વટેમારગની રાહ જોતા ઊભેલા તે-
 મણે દોઠા. ભાટની અને જવાનની નજરો નજર એક મલી કે
 એક જાણુ આગાડી જઈને ભાટના હાથમાં આપ્યુંજ. એક, ખાલી
 થયું કે બીજું તૈયારજ, તે પણ ભાટ ઠાંસી ગયો. પછી બીજે જ-
 જવાને આવી દુધનાં એ ત્રાંસલાની જોડ હાજર કરી કે ભાટ
 તેમી ગટ કરી ગયો. એટલે ત્રીજો જવાન હાથમાં મેવા મિઠાઈ
 અને તંબોળ વગેરેની ત્રાંસ તૈયાર કરી ભાટની હુજુર આવી ઊભો.
 ભાટે ઘોડે બેઠાં બેઠાં, તેમાંથી પોતાની રૂચી પ્રમાણે પેટ ભરીને ફુગો
 કરી લીધો. તેમાંથી તંબોળ લઈ માં લાલચોલ કાઢ્યું. પછી આશિ-
 રવાદ દઈ જોયો તે ભાટ પાછો ફરવા માંડે, તેવામાં પોળને નાકે,
 એક જાણુ ભાટના હાથમાં નાણાની ભરેલી એક થેલી આપીને ચા-
 લતો થયો. ભાટ પાછો સિમાડે આવી પહોંચ્યો કે એક જાણુ અટકા-
 વીને તેને ચડે ઘોડેજ પાછડી બંધારી કસખી ખેસ ઓરાડ્યો. ભાટ
 તો આનંદમને આનંદમાં આશિર્વાદનો વરસાદ વરસાવતો આગળ
 ચાલ્યો. અને મનમાં બોલ્યો, વાઃ ઈશ્વરે આવા પણ માણસ પૃથ્વીની

પીઠપર પેદા કયોંછે તો ! અને તેનો યશ ગાત,
ધડનો રમતો પકડ્યો.

વજીર દૂર સંતાઇને ઊભા ઊભા આ સંધ્યું પુત મુ-
જોયા કરતો હતો. માર્કનો પૈભવ જોઇને તેને તો કંઈ ન.
થઇ આજુ. તેથી તેપણ ભાટ પાછળ તેને કોઇ જોય નહી તેવી રી-
તિ નિકલિ આવ્યો. આગલ પાછલ આવ્યા આવ્યા બંને ધડમાં
આવ્યા. ભાટ ભાઇ તો ધડ જોતાજોતા જઇને દરબારેજ ટેકયા
અને વજીરે પાણુ તેની ડેડ મેલીજ નહી.

મહેલને પાછલે માર્કે થઇને વજીર દરબારમાં રાજગી પાસે જ-
ઇને બેઠો. રાજગી સાથે તે વાતચીત કરેછે એટલામાં પેલો ભાટ
ત્યાંજ આવી પોહ્યો. કચેરીમાં કોઇએ તેનો સત્કાર કીધો નહી,
તેથી ભાટના ડોલા ફાટા અને મનમાં આવ્યું તે બોલવા લાગ્યો:

ખાંડિયે બેંડિયરે હલે લંગડરે,
જામે લજવી મારું આધું ધડરે—જામે.
ધનરે અણમાનીતી પુજા કુખનેરે,
રેહશે નામજ તાર નવખંડરે—રેહશે.

ભાટને સંભલિને જસાજમ કોપ કરીને બોલ્યો-અરે ભાટુડા ! તુ
મારી મારા સમક્ષજ અવગણના કરે છે. ! જા તને ભિક્ષુક જા-
ણીને જીવતો મુકુંછુ, હવે જળદી તારો જીવ ઊગાર ! નહિતર અહીં
કાંધ નવીનજ જોઇશ !

ભાટે જામની કાંધ ઉલટીજ રીતી જોઇને બોલ્યો:—

તેરે માગણુ ખોત હેં, મેરે ભુપ અનેક,
જસા જામ ન જામિયે, યહ ભાટનકી ટેક.

એટલું કહી ભાટ ત્યાંથી નિકલી આવ્યો. જામનો ભિક્ષુક વજી-
રના કબાથી પ્રથમજ ગયો હતો, તેમાં વલી ભાટે મમરો મુકી પાણુ

માર્ગો. એટલે તેના રદ્યમાંનાં સોસરાં નિકળી આવ્યાં. તેણે હુકમ કર્યો કે, “હમણને હમણા આણુમાનિતીના કુવરને જઈને કોઈ કોહો કે રાજા તને દેશપાર કરે છે, માટે જસા જામની આણુ ફરે તેટલામાં તેણે રેહવું નહી. હુકમને માન આપશે નહી તો, જીવથી માર્યો જશે. એટલેથી ચમજ, નહી તો મુરકેટાટ કરીને મારીહજીવુર લાવવો !”

રાજાને હુકમ તો થયો પણ જવાની હામજ ભીડે કાણુ ? કચેરીમાં સવે કોઈ જોઈજ રહ્યું છે. આથી રાજાની આંખમાં વધારે ઝેર ઉત્પન્ન થયું ને ક્રોધ આણીને બોલ્યો “કેમ ! આજેજ સવે રજપૂત વંદલ થઈ ખેઠા ! કોઈ ધરવીર કચેરીમાં રહ્યોજ નથી કે ! નેણુ પોતાની માનું દુધ પીધું હશે, તેજ આ પિડુ લેશે !”

એક બેવાર કચેરીમાં પિડુ ફેરવ્યું પણ કોઈએ હામ ભીડી નહી, તે જોઈને એક ખુણામાં બેઠેલા કોઈ સામતે બાહાર આવીને ત્રાંસમાંથી ખીડ ઉચકી, માથે ચડાવી ખાઈ ગયો. તેનો હાથ પકડીને રાજા તેને સાપાસી આપેછે—“ધીરા ! તે આજેજામનું નામ રાખ્યું છે !” “પૃથિવપતિ ! આપની આમા માથે ચડાઉં છું. આ ઘટમાં પ્રાણુએ ત્યાંસુધી પાછો ફરનાર નથી !” રાજાને વંદન કરી તે જાયછે.

સામત રહેતે ચાલતાં ચાલતાં વિચાર કરેછે જે મારા આપને એના મોસાલિયાથે માર્યો છે. માટે બલે ધમ્મર ! આજે મારો લાગ અંતે આવ્યો છે. હવે જોડું શું થાયછે તે ! પૂર્વના વૈર સંભારતો સાંભારતો તે મહેલને આંગણે આવી પાંદડ્યો. ઘેડેથી તે ઉતરે તેની અગાઉ ગજરાના સેવકો ત્રાંસ લાવી બિભા. તેમનો ઇતકાર કરીને તે કચેરીમાં જઈને ઉભા. જ્યાં નજર ફેરવી જુએછે તો સાડી સાતથે થરા રજપૂતોથી કચેરીના ઠાઠ સોબતો હતો. દરએક સામતના હાથમાં ચિરોઈ, કેડે કટાર, ને વાંસે ઠાલ લકતી હતી. સવેને માથે રંગ-બેરંગીન બનારસી શિરપેચ આવી રહ્યાં. સવેના કટાક્ષમાં ખુણુ-સ વરતાઈ આવેછે. સવેને મથાલે ઉંચા ચિંહાસનપર બેઠેલા

તેણે માફને જોયો. “આ રહ્યો મારો શિકાર! પણ તે હાથ આવેલા દુર્લભ છે!” પછી પોતે હિમ્મત ધરી સભાની મધ્યસ્થમાં આવી ધોરનાદે માફના તરફ નજર રાખી બોલ્યો:

“રાજમાન્ય મારૂં અને આ સભામાં બિરાજેલા સામંતો તમે સાંભળો:—

“એવા ઘડયી રાજા જસા જામનો મોકલ્યો તેના હુકમથી તમારી દરબારમાં આવી જાહેર કરેછું કે રાજા જસા જામનેના કુંવર ગજરા માફને દેવવેળા લેવાને હુકમ કરેછે. રાજા જસા જામની આણુ ફરે તેટલા મુલકની હદ પાર કરી જવાને ગજરામાફને તે કરમાવેછે. મોટે તે રજપૂત બચ્ચો તેનાં પિતાની આગા લોપથે નહિ.”

આ મહુત સાંભળતાંજ સાડી સાતમેં સામંતો એકદમ મેઘની પર ગગડી ઉઠયાપણુ માફએ વારસા કે આતો અનુચર છે, મોટે એને શાસન થાય નહી. પછી અનુચર તરફ ફરીને “સામંત સાંભલ! જા જઈ તારા રાજા જસા જામને એના પુત્ર માફનું કહેણુ કહે કે પુત્ર માફ તેના પિતા જસા જામની આગા લોપેતેમ નથી. જા કહે કે જસા જામની આણુ ફરે તેટલા મુલકની સીમ વટાવીને તે ક્યારનો વસ્યો છે.”

અનુચરના આગા પહેલાં જસા જામની દરબારમાં ચારણનાં મેણા ઉપરથી જે ચચાં ચાલી હતી તેની દંભાવતીને જાણ થઈ હતી, તેથી રાણી વિચારમાં પડી-કે-આમ તે કયાં સુધી નિભાશે? જે ગામમાં રાજા ધાડ પડે તે કોઈ દીવસ પણ લુટાય. લાકડાની તરવાર શત્રુ સાંભા શા કામની? તેમજ પુત્ર હવે દીનપરદીન મોટો થતો જાયછે. માને ત્યાંસુધી હું માને તે દીકરો! મોટે હવે કાંઈ ધલાજ કરવો મજાવાર છે કે જેથી પુત્ર પ્રયાણુ કરતો અટકે. એવા મનસુઆમાં આખી રાત્ર વીતિ ગઈ: દિવસ વાડી ગયો અને રાતપણુ

જવાબમાં બંધ ચાલી. એ પ્રમાણે દાહાડનાં અથવાડિયાં ને પાપવાડિયાં થઈ મહિનાવાં મહિના વહી ચાલ્યા, શેઠમાં ને શેઠમાં દેખાવની રાણીને કાંઈ ચેલ પડતું નથી. એટલે એક દીવસે ખારિયે ઉભી હતી તેવામાં તેની નજર પોતાના એક 'બ્રાહ્મણ' પર પડી. દાસી આકલી તેને મહેલમાં તેડી મંગાવ્યા, રાણીયે 'બ્રાહ્મણ'ને સત્કારથી વંદન કરી બેસાડ્યા.

'બ્રાહ્મણ' રાણીને અપશિયાદ દીધી "અખંડ શોભાગ્યવતી ભવ!" સગી 'બ્રાહ્મણ'ની વિનંતી કરી કહેછે:—

'બ્રાહ્મણ' વીર તને વિનંતુરે, જાયે તું ગામો ગામ રે—જાયે કુંવરના જોડી કન્યા લાવજો રે, માંડ એટલું કરેની તું કામરે. રૂપે ગુણે કન્યા બહુ શોભતી રે, તેમાં ના જોઈયે આપણુ કે ખોડરે. જોને માંડ રે મારો મોહિ રેહુ રે, તેથી મેલવની તું જીગલ જોડરે. ધન લેરે જોઈયે તારે તેટલું રે, વળતી પુરીશ તારી હું તો આશરે. ગુણ નહિ જીવું વિપ્ર વહાલડા રે, રાખીશ નિશ્ચે તુને મારી પામરે.

રૂપિયાની ભરેલી એક ચેલી 'બ્રાહ્મણ'નાં હાથ આપી અંજો એક હે-મની કંઠી તેના ગલામાં પેરાવી. 'બ્રાહ્મણ' મનમાં વિચારેછે કે આથીજ આપણા દારિદ્ર દૂર થયાં. પ્રથમ જોણે આટલું કાંઈ, તો પછી કામ થયા કેડે તેનું શુંજ પુછવાનું? પણ તે બોલ્યો, "રાણી આહેય! હમે તમારા ધરના આશ્રિત, (કાચલી તરફ આંગલી કરીને) તેને આની કાંઈ ગરજ નથી. હમારે ત્યાં તે કોનું છે? સર્વે તમારુંજ કેની? એટલે પછી હાલ એ માંડીવાલો." રાણી 'બ્રાહ્મણ'ને બાવ જોઈને બોલી, "ના સાહરાજ! એતો કાંઈજ નથી!"

ખીજે દિવસે સમૂહતે જોઈ, સુકનવંદી 'બ્રાહ્મણ', કન્યાની શોધ કરતા ગામે ગામ જોતા ચાલ્યો. માર્ગમાં તેણે મોટી મોટી દર-ખારો જોઈ પણ કહે તેનું મન માને નહી. અંતે તે વિરાશ થઈ

જાણે કરતાં કમલાવતી નગરીમાં આવ્યો. ગામમાં પેસતાં ગાયોને જુથ અને પહિયારીઓ તેને સાંભે મલી, પહિયારીઓની ખુબસુરતી જોઇને 'બ્રાહ્મણ પ્રસન્ન થઈ વિચારવા લાગ્યો કે આ નગરીમાં મારી મેહનત સફળ થાય ખરી. પડખું કરતાં માનમ પડ્યું જે કમલાવતીનાં રાજાને એક સંપાદે નામની મહાયુદ્ધી અને રૂપવાન બારવરસની કન્યા છે, જેના તેજથી સંદ્ર સરજા પાણુ બે ધંડી થઈ જાય છે. આવી કીર્તિ સાંભળીને 'બ્રાહ્મણને ચટપટી થવા લાગી કે એકવાર એ કન્યા નિરખવી. તેમ પૂર્વી હવે પરણવા લાગ્યું થઈ છે તે સાચમાં તેનાં માતપિતાને ઉગપણુ આવતી નથી. તેવામાં પેલો 'બ્રાહ્મણ ફરતો ફરતો રાજ કન્યાની મેડીનીએ ઘૂમી જાય છે, ત્યાં તેની નજર ઉપર જરખામાં ઉભેલી રાજકન્યાપર પડી. એટલે તે પાંચરો સાંભે જઈ તેના સમક્ષ એકી નજરે મીટ માડી ઉભા. ઘોડીવારમાં તે બેઠી નજરે નજર મલી. આ કોઈ પ્રદેશી જણાય છે મારે તેને બોલાવીને વર્તમાન પુછ્યે, એવા હેતુથી તેણે પોતાની ઘસી મેકલી 'બ્રાહ્મણને તેડી મંગાવ્યો. પુત્રિયે 'બ્રાહ્મણને સારો સત્કાર કરીને તેને પુછ્યું:—

કિયે રે મુલકથી તમે આવિયારે, કિયરિ મુલકમાં તમે જાયરે-ક્યા.
કોની જુવો છે તમે વાટડીરે, તમો કોને સારું ખોટી થાવરે—તમો

'બ્રાહ્મણે જવાબ આપ્યો કે:—

બીતરખંડી રે અમે આવિયારિ, કાંઈ મુલક જેવાને કાજ રે-કાંઈ.
જેણું રે નગર રૂડું શોભનું રે, તેમાં રહેરું ચાલેછે રાજ્ય રે-તેમાં.

સંપાદે મનમાં કોડેછે કે માન ન માન, પણ આ કોઈ રાજાની તરફથી કન્યાની શોધમાં આવેલા જણાય છે. મારે ગમે તે પુછિત થઈ એને પાડ લેવોજા—

સારે કામે તમે આવિશા રે, રવામિ સાચેઈ ખોલજો આપરે-રવા.
જીવું ખોલો તો તમને સમ છે રે, તમ શીર સ્ત્રી હત્યાનું પાપરે-તમ.

‘ધાણસુને કન્યાએ જોયન આપ્યાં એટલે સાચે સાચું ખોલવાની
તેને કરગ ૫ડી:—

સાંચુ રે કેહેતાં કન્યા સત ચઢે રે, મોહિરથી તમને વળગશે બાજરે
ઘડ રે સંપા થકી હું તો આવીઓ રે, કાંઈ કન્યા જોવાને કાજ રે.
કો નથી રે જગીતાએ જન્મિયો રે, કે નથી એવો સાંભલ્યો કાનરે.
નામ રે સાંભળતાં નારી ઠણે રે, કાંઈ વાગે મોહિતશ આણુ રે.

‘ધાણસુને કહેડેથી સંપાધડનું નામ સાંભળીને કન્યા મનમાં
વિચારે છે જે ગજરા માર શિવાય ત્યાં ખીજી કોણ હશે ? પણ
એનેજ મોહિડેથી ખોલાવવું:—

કંઈ જનેતાયે પૂવ પ્રશ્નવિયો રે, કે ક્રિયા રાજને એ કુમાર રે-કંઈ.
સાચું ખોલો હું તમને કરગરે રે, આણુ હું તો આ એકાવળ હાર રે.

કન્યાનો આગ્રહ જોઈને ‘ધાણસુ કેહેછે:—

કુંવરે રાજ જગા જામને રે, એનું બધું સંપા છે ગામ રે-એનું.
આણુમાનીતાને એ દીકરો રે, એનું ગજરા મારજી નામ રે-એનું.
પૂજ્યા હશે હરિ તે નારી પામશે રે, જેને ગજરા મારજી ભરધાર રે.
સફળ જ-માશે થાશે તેનો રે, જેના બાગ્યતણા નહી, પાર રે-જેના.

‘ધાણસુની અમૃત વાણી સાંભળીને કન્યાનું મન વિહળ થયું:—

વચન સુણીને વિહળ થઈ રે, માર મનડે તે નવ રહે શીર રે.
વરમાળ ધાણુ એને હેતસુ રે, કરી ધાણુ નણુદી કેરો શીર રે—કરી.

મારે ઘેર બેઠાં ગંગા આવી, તે હવે શીદ સેતુ નહીં? એકું ધાત્રીને કન્યા 'ધાત્રી'ને કહેછે—“માહરાજ! આણિમાં થઈને તમે દરબારમાં જઈને મારા પિતાને નિવેદન કરે, તે તરત વેવિમાલ કરશે.” પછી દરબારમાં જઈને 'ધાત્રી' સર્વે જતાં કહી સંભળાવું. રાજ્યે 'ધાત્રી'ને શ્રીકૃષ્ણ આપી, પૌતાની કુંવરી સંપાદિનો વિવાહ ગજરા માં સથે કરી તેને વળાવ્યો. વાડન ત્યાંથી ચાલ્યો ચાલ્યો પાછો ઘડમાં આવી રાણી દબાવેલીને કહ્યું કે વધામણી આપો. પછી સર્વે ખુલાશો કરી સંભળાવ્યો.

'ધાત્રી'નાં આચાર કેડે બે ચાર દિવસે જમ્યા જમનો અનુચર માંની દરબારમાં આવ્યો હતો. તેને માંએ તે તરફે જવાળા આપીને કાઢ્યો; પરંતુ તેને હવે 'આપનું' નામ સંભળે ત્યાં રહેવાને શોચ થયો, તેથી માને સર્વે હકીકત કહી પાછો દેશપાર જવાને તયાર થયો. પુત્ર વિચળ દુઃખે તેથી મા પાછી ગદગદિત થઈ:—

તમેરે ચાલ્યા માં પરદેશ રે, અમને કોનોએ આધારે—અમને દુઃખનીરે વાતે કેને કીજયેરે, મારી કાણજ કરશે વારે—મરી.
(માં)તમેરે સોંપી અમરથ સાચરીરે, માતા સાંપી મહિયરીયાની વારે.
માતા જો અંદિ ન રહે ॥ તમે સુખથીરે, પિયર ગયે મરશે ઉચારે.
(માતા)સાચરીમાંરે માં મારે રસમાંરે, પિયરમાંરે મારે ભાજાલાંઠરે.
રતન સમેરે કુંવર તું જયછે રે, મારે જીવતરે ઉઠીછે વારે.

વાદવિદ કચ્છા પછી પુત્ર રહેનાર નથી, એવો નિશ્ચય કરીને કાંઈ નવિન તદખીર કરવા રાણી શોચમાં પડી. પછી હિંમત પકડીને—કે-હેછે, કે હવે રાત્ર પડી ગઈ છે તેથી—

જમિનીરે વાસો રહેલો મહેલમાંરે, તમને વાણમાં દઈશું શીખરે.
નારે કચ્છા ઉપરાંત જો નીસરેરે, નિશ્ચ યોગી પીઠે હું તો ચીખરે.

મારૂં—પોતાની માતાનો આગ્રહ ધણીજ હોવાથી તેને નાપાડી ચડ્યો નહી. પછી મહેલમાં જઈ સાંજ માં ભિગી ચુલ્લનીને રાત્ર વેળા સુતે.

મારૂં સુતાપછી દંભાવતી મહેલની બહાર આવીને આજ પાઝ ત્યુવેંછે, તો મર્ય સ્થળે અધાર પછેડો પસરેલોછે. કાળા ચિત્રાવ પીળું કાંઈ નજરે પડતું નથી, કોઈ આવતું કે જતું નથી તે જોઈને રાણી પ્રસન્ન થઈ. શૂકન વંદીને તે આગળ અંધારામાં ચાલી ચાલી રખારીવાડમાં આવી, ત્યાં એક ગ્રાંથા આગળ ઉભી રહી રખારીને બોલાવેછે:—

હાંરે રખારી વીરા વિનવુંરે, હું તો તજથી નાનેરી લાગુ બેનરે-હું.

કામરે પડયું વીરા આપડીરે, માટે આવીધું માજમ રેણુરે—માટે.

જટપટરે જાગી તું ઉઠજેરે, લાચી મારાપર બહુ મેરરે—લાચી.

માગ્યારે મહેના મુજ આપશુંરે, જાયે તું તો અમદનગરશેહરે-જાયે.

કુંવરરે વિદેશે મારો સંચરેરે, જોને જોખન બાંધે વેશરે-જોને.

માલા સુજાને કહે મંધિસડરે, તારો બાણુજ બાયે પરદેશરે-તારો.

રખારી પોતાના કોઠારમાં સુતો હતો અને રખારણુ તેના પગ દા-ખતી હતી તેવામાં તેણે કોઈ સ્ત્રીનો અવાજ સાંભળીને વિચાર્યું કે સફિલો પકિલો હવણુજ સુતો છે ત્યાં વળી મારા રવામિને કપી ખુંડી બોલાવે છે તેના પોશ્વરથી કદાચ તે જાગી ઉઠે માટે પોતે નીચે આવી રાણીને કહેછે—

તાઠોરે રાત્રે તું તર ટળવજેરે, બાહ સ્થેર તારો અંધ રાખરે—બાહ

રખારી ગયા છે એમને સાસરેરે, એમની ગામેરી દુખેછે આંખરે.

રાણી એની કે રખારી ઘરમાં સુતેલો છે ખરો, પણ તેને ગંધમાંથી જોઠાડ્યો પડે માટે રાં—ના કહેછે. તેથી રખારણુને કહેછે:

રખારીને આપું માયા મહેલિયુંરે, તુને આપું નવસેરો હારરે—તુને

જટપટ જગાડ તું તો તેનેરે, પડયુંછે કાંઈ કામ દરખારરે—પડયુંછે.

દરબારનું નામ સાંભળીને રખારણુ મુજરાહ કે આટલી રાત્રિ સર-કારનું તેડુ આવ્યુછે તે પિટ્ટાએ કાંઈ કંઈ કરીને કોઈના ખેતર ખેતર બગાડ્યાં છે શું ? એવા બેયથી સાદ માસી તને પુછેછે—

કેણીમેરે ગાયું ભિસું ચારીઆરે, તેં તો કેણીમેર ચારીએ તેં-સાંડર.
કેનાં ખેતર ખલાં ભિળવ્યારે, ભુંડા કેનો કયો ભંજવાડરે—ભુંડા.
કોનું ખાધું ને કોનું ખોદીપુરે, તું તો સચેરી કહેજે વાતરે-તું તો.
દરબારે તેડું તુજને મેઠકલુરે, ભુંડા ગળતો માજમ રાતરે-ભુંડા.

એટલે રખારી જગી ઉઠ્યો ને ખાસડીને ધોરજ આપી કે મેં તો માસી સીમમાં ભેંસ ગાય ચારીએ:—

ઉગમણિ ગાયું ચારિયોરે, મેં તો આથમણિ ચારીએ સાંડરે-મેં તો.
કોઈના ખેતર નથી ભેળવ્યારે, કોઈનો નથી કરે ભંજવાડરે-કોઈનો.

એટલી ખાતરી કરીને રખારી આંખો ઉઘાડીને જુલેછે તો દંભાવ-તી રાણી એકલી ઉભેલી છે. કોઈ દામ દાસી સાથે મળે નહીં, તેથી બહેલો થઈને પુછેછે, “રાણીઆપણે લાચુલુ—આ કાશી રાત્રે એકલાં કેમ પધાર્યાં? કહેા એવું શું કામ પડ્યું છે ?” રાણી બોલી:-

કામ પડ્યુંછે વીરા એપતિનું રે, આણિ. મારાપરમેરરે—આણિ
માઝ્યાં મેંનાં મૂલ આપશું, જાવું તારે અમદાનગર શહેરરે—જાવું

રાત્રે રાત કોઈપણ પ્રકારથી તું અમદાનગર પોહચી આ લાખોટા મારા ભાઈ સાલા મુલાને આપી આવ્યાં રખારી રાણીને કોઠારમાં લઈજઈ સાંગામાચીપર બેસાડીને પોતે હાથમાં ધુધરમાળા લઈને સાંડસાજમાં આવી બાલ્યે:

કેને પ્હેરાઈ સોના સાંકળા, કેને નાખુરે ધુંધર માળરે—કેને

ચાર તેમાંની એક સાંડને વાચા થઈ તે કહેછે—

મુજને ખેરાવ સોના સાંકળા, મુજને નાખ્ય ધુંધર માલ રે—મુજને.

રખારી—સાંડને બાળુએ લઇને સજેછે—

સાંડણીરે કોટે સોના સાંકળી રે, એને ઉર એકાવળ હાર રે-એને.
પાયે તોડા રેળો ને ધુધરા રે, થાયે ઝાંઝરાનો ઝમ કાર રે-થાય.
સોના રૂપાનો એનો કાઠલો રે, માંહે રતન જડિત છે પલાણુ રે-માંહે.
હીરા જડિત છે એનું મોઢિયું રે, જાણે ઝળક્યા કીરણ બાણુરે.

એવી સાંડ તૈયાર કરીને તે રાણીપાસે આવી પગે લાગ્યો. રાણીએ લાખોટો અને ખાંડું આપ્યું. રખારી તયાર થઇને ચાલવા માંડ્યું, ત્યારે રાણીએ તેને બલામણુ આપી:—

રરતે જાળેરે જોઈ જાળરી રે, વીરા અંધારી રાતનું કામ રે-વીરા.
બહાલેસરી હતો તું તો મારો રે, માટે જવા કેરી ધાલી હામ રે-મટો.
ચુણુ રે નહિ બુણુ તારો રે, કાંઈ ચુણુ ઓગિયાળ થાઉં રે—કાંઈ
કડા, કંઠી ને સેલાં પાધડી રે, સવા લાખ સોનૈયાદર્જ રે.
રખારી—કસખી રે વાધર બઈ હાથમાં રે, પછે રૂડિયો થયો અરવાર રે.
ગોળો છુટયો જાણે ગોઠેણુનો રે, તેમ સાંઠ ચાલી સમકાર રે.

આવી રીતે રૂડીયા રખારિયે ઉગમણથી પશ્ચિમ તરફ સાંડને ખેડી સાંડ મણુમણુટ કરતી વાણવેગે જાડી જાયછે. એક મહા ખીયાખાન જગલમાં રહીને પોતાનો રરતો કાપેછે તેવામાં અકસ્માત રૂડિયાની નજરે એક અમત્કાર પડ્યો. જોત જોતામાં એક અપહર સમાન પણ કાળી ધબ આકૃતિ તેણે મનમુખ્ય આવતી જોઈ. રખારી જોય શું ? એવામાં તેની નજરે એક રમઝમ કરતી ચાલીજતી મહા તેજસ્વી પુવાન મુગધાપર પડી. જોઈનેજ તેતો ડંગ થઈ ગયો. તે ત્રિચાર કરવા લાગ્યો કે આતે કોણુ ? ઇંદ્રાણી ? રૂંદ્રાણી ? અલ્લાણી કે લક્ષ્મી ? કે કોણુ હશે ? કે રખેને શક્તિ થાતેતો.

ના હોય ? ગમેતે હો પણ આત્રી કયા શિવાય અમલું નહી ! એવા મનોમદથી તેણે સાંડને નરમ પાડી. મુઘ્ધાની અને રખારીની નજરે નજર એક થતાં રખારિ નમ્રતાથી બોલ્યો “અરે આ અરણ્યમાં ભમનારી તું કેમ દેવી છું ? વળી અત્રે પ્રાપ્ત થવાનું એવું શુ પ્રયોજન તને પડ્યુંછે ?” મુઘ્ધાએ કહ્યું કે તું કોઈ બડો મુખ્ય જાણાય છે તારે મારે આલ્યો જ”. ત્યારે રખારી આ મુકુન સાંભળતાંજ એાશિયાળો ભડું પડી ગયો. પણ ધીરજ આણીને ફરીથી બોલ્યો કે હું જાણુતો અરે કે તું દેવાંગના છે ! મુઘ્ધાએ કહ્યું “ના ના ! હું તારા જેવી નવરા નથી. મને અશુર થાયછે, ને મને ઘણું કામ કરવાનુંછે !” ત્યારે રખારી બોલ્યો કે “હું જ્યાંસુધી તારા વૃતાંતથી વક્રિય થઈ નહીં ત્યાંસુધી તું એક પાવલું અગાડી ભરવા પામનાર નથી !” એમ કહી સાંડ વચ્ચે નાખી. મુઘ્ધાએ રખારીનો આશ્રહ જોયાથી જાણાવ્યું કે “મારે વિષે જાણવાનો આટલો તું અંતીજ છે તો કહુ છું. રજની હું પોતેજ છું. આ મારે હવે હું વાંચુ વાવાના નિર્મિતે પશ્ચિમથી પૂર્વે જાઉં છું.” એ સાંભળતાંજ રખારીએ હાથમોની આપક જમીનપર નાખી દીધા. “રજની મા, કૃપા કરીને આપક ભાંચે પડેલોછે તે મને આપો, નહીતો મને ઊંઠ બેસાડવો પડશે”. રજની મુઘ્ધા આપક ઊચકીને રખારીના હાથમાં આપેછે તેવાજ તે કમ્મમાંથી નિચો વળી જઈને આપક જાલવાને મીથે રાત્રનું કાંડુ સાંધનેતેને ઉપર ઊંચકી લીધા. પછી તેને સાંઢણીસાથે કમીને બાંધીને સાંડને હં કારી મેલી. ને માર્ગમાં તેણે વિચાર કર્યો કે રાત્રને હું છોડીશ નહી, ત્યાંસુધી વાંચુ વાવાનું નથી. એટલેતો અમદનગરને દરવાજો આવી પોહિઓ. જોયછે તો દરવાજા બંધ થયા તે દરવાજાનને બોલાવાને કહેછે—

દરવાજા વીરા તું ને વીનવું રે, જાવુંછે મારે રાજની પાસ રે-જાવું.
ઝટપટ લઈ મુજને શેઠિરમાં રે, પછે દરવાજો તારો વાસરે—પછે.

અંદરથી દરવાજે આવજા સાંભળી તેને જવાબ આપ્યો:—

અંધ દરવાજો નવ ઊગડે રે, સહ રે કુંચ્યાઓ પડી દરબાર રે.
જામિની નિરગમી શેહરે પાગલે રે, પ્રભાતે ઊઠી આવજો અરવાર રે.

રખારી આ ઉત્તરથી વિચારમાં પડ્યો કે મરિા વાયદો વાંછાનો છે,
મોટે રતોવધ મારે પાછુ ફરવું જોઈએ. વળી રાત મારાપાસ કબજે
પડીછે એટલે વાંછુ પણ વાવું કઠણજ ! એવું ધારીને એકવાર ફરીને
દરવાજાને બોલાવ્યો:

લલિ લલિ લાયું તારે પાવલે રે, જઘ તું તો દરબારને જગાડ રે.

વેલેરો લાવે વીરો કુંચિયોરે, કાંઈ કામ પડ્યું અવધડરે—કાંઈ

દરવાજા સુરતી હતો તેથી ચિરડાને બોલ્યો કે—દરવાજો અંધ
થયા પછી રાજા પોતે કદાચ આવે તો તેના પણ સુકવણું થાય !
ત્યારે તારા જોવાની શું યુગ્ગસ ? મોટે કહુંછું કે મુગો મુગો હાલ
બાહાર પડી રહે ને વાંછુ ચાલ્યો આવજો.

દરવાજાની વાત સાંભળીને રખારીનાં તો હાજાં ગગડ્યાં અને શોક
સાગરમાં ઝુડ્યો. વાચું વાવા વગર આ ભઠયા કાંઈ દરવાજો ઉઘાડે
તેમ નથી. હવે શો ઉપાય કરવો ? કદાચ એકલો કોઠજ હોત તો
ટેકાવી જાત. પણ કમ તસિમે કોઠને ફરતી મોટી ખાઈછે. એમ
નિશ્ચય મુકે છે—હે ઇશ્વર ! હવે ગોડિયાની લાજ તારે હાથ છે !
પછી સાંડને ફેડેછે—

ફટરે ગોળગરી ફટરે પાપણીરે, મેં તો તારો ક્યો વિશ્વાસરે—મેં તો
એવ કરી તે સહ ખાલી ગાઈરે, દામ મળવાની નથી કાંઈ આશરે.

ધણીનું મેલું સાંભળીને સાંડને વાચા થઈ તે બોલેછે—

મજરે છતાં શી તને સોચનારે, રવામિ આવડો દુખિયો શિદ થાઉરે.
અં હાંથી ઉડીને જાજો આકાશમારે, તેની ખબર એક ધડીમાં કહુંરે.

તાણીને ભીડ તંત્ર તાજણેરે, કાંઈ ઠિલેરી મેલને વાધરે—કાંઈ
એતરવા સાધી એક ફેરીરે, મુજને ઠેકાવને જોઈ રૂડો લાગરે.
કોટના રે પાડું એના કાંગરારે, ટેકી જાળે સમુદર ખાધ રે—ટેકી
અહીંથી તળપાને હું તો ઉછડું રે, જરૂર જઈ પડું શેહરના માંહરિ.

સાંડના ચેતાબ્યા પ્રમાણે હિમત રાખીને રખારિયે સાંડને લલકારી
કે જોત જોતામાં તે આકાશ માર્ગે ચાલી. કોટ અને ખાઈ એ-
લંગી મધ અને શેહરના મધ્યસ્થમાં ચાલા મુલાના મિહલની
પોળે આવી ઉભી. રૂડિયો રખારી પણ હવે પાખીને હવે પોળિયાને
જગાડવાને હાંક મારી કેહેછે—

પોળિયા મારેરિ તું તો અંધવેરિ, ભાઈ સાળા મુળાને જગાડરે-ભાઈ.
કામ મારે છે ધણુ એપરીરે, તું તો ઝટપટ પોળ ઉગાડરે—તું તો

પોળિયાયે પોળ ઉગાડીને રખારીને અંદર લીધા કે પેલો શયનગ્ર-
હની ખારી નિચે ઉભા રહીને બોલેછે :—

ઘઠરે અંપાથી હું તો આવિયા રે, મુજને વાર ધણેરી થાયરે-મુજને.
સાળા મુળારે તમને પેનવું રે, ખાપા લળિલળી લાયુ પાયરે—ખાપા
મોટે વેહેલેરા તમે ઉઠજોરે, ઝટ તમર થાઓ નરેશ રે—ઝટ
દંભાવતીનો રે જે દીકરેરે, જશે પરભાતે પરદેશરે—જશે
મોટે રાણિયે મુજને મોકલ્યોરે, કેહેજો ભાણેજ જાય વિદેશરે.
તમે આવીને એને રોકજોરે, કુંવર હજુર છે ખાળે વેશરે—કુંવર.

રખારીનો અવાજ સાંભળીને સાળા મુળા ખંને ભાઈયો જગી
ઉઠયા અને રખારીને મેડી ઉપર બોલાવીને સર્વે પૃતાંતથી માર્હત
થયા. રખારી રાજના હસ્તકમળમાં પત્ર આપેછે તે વંચી ગજરાની
મર્ધ વિતક જણી સાળા મુળા અંધે ભાઈમિત્રાંથી એક જણે પાધરે.
બનખી પાસ જવાને તૈયારી કરી અને ખીજાયે ખાંડ શણગારી,

સાથે લાવ લશ્કર લઇને કમલાવતી નગરી તરફ ત્યાંનાં રાજાની કન્યા અંપાદે સાથે પરણાવવાને અમદાનગરથી જન લઇને વાજતે ગાજતે આહ્વા.

મોટા ભાઇ સાંડપર સાપ્પદો યધને બેઠા કે રૂડિયોય સાંડને લલકારી મેલી. જોત જોતામાં તેઓ એક ગામને સિમાડે આવી પોહચ્યા, જ્યાં ભવાયા લોકો ભુંગલ વગાડીને રમત કરતા તેઓએ દીઠા. તે જોવાના હેતુથી રખારિયે સાંડને જરા વિશામો આપ્યો. એટલામાં તેણે એક ત્રગાલાને ખોલતાં સાંભળ્યો કે આજે અમે આટલા ખેલ કર્યા, તે છતાં હજુર રાત ખુટતી નથી, તેથી રખે કોઇયે રાત ખાંબી હોય ? આ શકુન ગોડિયાને કાને પડતાંજ તેને સંભારી આજુ કે મેં રાતને ખાંબી રાખીછે પણ તેથી ગરીબ ગુરખા ને તો નુકસાન થવાનું, માલીના ફળ કરમાવાનાં, ને ભરવાડનાં દહી ખાટાં યધ જવાનાં ! એવું ધારીને ત્યાંથી નિકલતી વખતે તેણે ત્રગાલાને પોતાના પગને તોડે કાડી આપ્યો, સાંડને પાછી લલકારી અને રાતને રરતામાં છોડી મેલી. પછી અંપાધડનાં તેઓ સિમાડમાં દાખલ થયા. દાતણ પાણી કરવાસાથે વાંણમાં લોકો પાદરે એકઠા થયાછે તેમને ઝવાર કરીને તેઓ પાધરા દંભાવતીને મેહલે ગયા. ભાઇ ખેન મહ્યાં. પછી ખંને જણાં મારની દરખારમાં ગયાં, જ્યાં માતા અને મામાને મલીને માર ધણેજ ખુશી થયો. તેમની સોખતમાં તેણે સુખ ચેનમાં દિવસ ગુજરવા માડ્યાં અને દેશવટાની વાત ફરી બુલી ગયો.

ગજરા મારનો ખીલો મામો જે અમદાનગરથી ખાંડું શણગારી જન લઇને પરણાવવા ગયો હતો, તે કમલાવતી નગરી જઈ પોહચ્યો અને રાજાને કહ્યું કે કન્યા ઝટ પરણાવો, કેમકે અમારો ભાણેજ દેશવટે જાયકે. રાજા આ વાત સાંભલીને ધણેજ શ્રોત્વ કરવા લાગ્યો. પછી પોતે અંતઃ પુરમાં જઈને રાણીને ચેતવી કે “અંપાધડથી ખાંડું

લછને જાન આવી છે. લગનની ઉતાવળ કરે છે પણ કુવરને એના આપે દેશવટ્ટા દીધા છે તેથી તેતા તર્તજ પરદેશ જશે” રાણી બોલી “ત્યારે દીકરીને કુવા બુવામાં નાખવી છે કે શું ? એવી રીતે પુત્રી પરણવાય નહી.” પણ રાણીનું આવું સંભાવણું સાંભળીને રાજ્યે કહ્યું, “નાતો કેવાયજ નહી. કોઈ રેગી પેગી હોત તો જીદીજ વાત હતી. જાન લછને સાલો પોતે આવ્યો છે, અને વળી સાંમે વેવાઈ જામની સાથે કામ છે.” રાણીએ રાજ્યને કહ્યું કે “તમારી એવી મરજી છે ત્યારે હું નાચાર થઈ, પણ આપણે કુંવરીને પુછીએ” તે ઊપરથી અંપાદને બોલાવી તેને પુછેછે:

જાનઆવીરે ધડ અંપારે, જોને પરણવાને હાલરે—જોને.

પિતા તેનાયે આપ્યો દેશવટ્ટારે, જોને વિદેશે જશે તે કાલરે—જોને રાજ કુંવર પરણીતે પુજારે, છાંડી હવડાં જશે વનવામરે—છાંડી લખ્યું હશે ત્યારે તે આવશેરે, કુંવરી મુઠા પરણ્યાની આશરે.

રાજ કુંવરને પરણે તું જાણતીરે, બેઠી મેહલે આવીશ પાનરે—બેઠી. રેહેશે પુજારે તેનો આરિયારે, અમ કહ્યું કાંઈ બેઠી તું માનરે.

ત્યારે કુવરી માતા પીતાને શરમાઈને કહેછે:—

કરમ લખ્યું હશે મારામાં જોરે, કયમે મિથ્યા નવથાયે માઆપરે.

રૂડો જૂડારે જે કોઈ મેં વયારે, ખીજો કેહતાં બેસે મુજને પાપરે.

કન્યાતાં વચન સાંભળીને રાજ રાણીનાં મન અંપવાણાં ખરાં; પણ એમાં કાંઈ આપણો ઉપાય નથી. બાવી પ્રયત્નછે ! તે કોઈનું. વાયું વળનાર નથી. એવું ધારીને રાજ્યે લગનની તૈયારી કરવા માંડી અને જાનને ચોરે ચોપાટો ઊતારે આપ્યો. પછે ‘ધાણેણને બોલાવીને કન્યાદાન આપ્યું.

પછી રથ જોડીને રાજ્યે કન્યાને વિદાય કરી, ત્યારે તેની સવન પ્રમાણે તેણે દાસ દાસિયો વગેરે સમૃદ્ધિ કન્યાને આપી. જાનૈયા

લેકિને પણ મારી વિદાયગીરી આવી. કન્યાને લઈને તેઓ અંપા ધડ આવી પોહચ્યા. જન સહિરમાં આવેછે અને મારની દરબારમાં મામા અને માતા વગેરે સર્વે મળીને બેઠાં છે તેવામાં એકાએક જેમ પુનેમતા અંદરને રાહુ આવી ગ્રહ છે અને કાલુ ધાતુ થઈ જાયછે. તેમ મારનો મુખાર્પિદ સર્વેની નજર આગળ રયામ થવા માંડ્યું તેનું દૃદ્ય જડ થઈ ગયું. તરત ત્યાંથી તેણે ઉઠીને પોતાની મા આગળ જઈને કહ્યું કે—

શીખ આવિતો માતા ચાલિયે, હમારે ભલજવા પરદેશરે—શીખ.

ત્યારે માયે તેને કહ્યું કે બેટા, એકવાર ફરીને તું કચેરીમાં જા ! હોય બાપછે, એક વેળા ચુક્યોહોય પણ હવે કડવાવેણુ તને કેહશે તો હું તને રજા આપીશ.

માની આજ્ઞા લઈને અગાઉની માફક માજ સજીને હથવાર ભાડી ઘોડાને નચાવતો નચાવતો માર બાપની કચેરી આગળ થઈ નિકળ્યો. ત્યારે બાપને જોઈને ભાવથી

પિતા આપણાં બજાર સેરી આંકડારે, મજને ઘોડો ફેરવવાની બહુ આંતરે.

ત્યારે પિતાયે ક્રોધથી તિરસ્કાર કરીને મેણુ મારી કહ્યું કે—

તું તો કાળા મોહાડાનો કાગડારે, કે ફરીને આવ્યો તું દરબારરે.

પિતાનો તિરસ્કાર સાંભળતાંજ મારયે ઘોડાને લલકારી કહ્યું કે, પિતા તમપુઠેસા સામત હોય, ને હોય ગજરે માર એકજોરે જોળા!

એટલા સકુન બોલતાં બોલતાંમાંતો છઠા માલની પારીમાં મારના ઘોડાએ પુર ભરવ્યાં. માર હાથ ઊંચો કરી બાલો મારવા જાયછે ને બાલો લાગેો નહી તે જોઈને, માર નિચે ઉતરતાં પિતાને કેહેછે કે બાપા એક માલ રહી ગયો, નહીતર ધાવ દેખાડત.

સાંકળી સેરિયે પિતા જો મલાર, તો શિશુમના જોત ધાવર.

એટલું બોલી ઘોડાને ફેરવીને તે પાછો મા પાસે ગયો. આંગણી રહીને માપાસે શીખ માગેછે:—

સકન આલેરે માતા મારીરે, મારે તો ભલ જવા પરદેશરે.

હવે જ્યેા માર માનાં કહેવા ઉપરથી બાપ પાસે ગયોછે તેવાજ કુલાદેની જન આવીછે ને માએ રાણીને મહેલમાં ઉતારીછે તેથી ગજરાને કહેછે:—

સકન આલે તારી રાણિયેરે, સકન આપે શ્રી ભગવાનરે—સકન.

માર કહેછે:—

કડવાં વેણુ ન બોલિયે માતા, કડવાં માથાને ધાવરે—કડવાં.

હું પરણ્યો નથી ને તમે મારી માતા ઘડને આપું આજ મારે માથે શીદ ચડાવોછો? કેમકે મારને ખાંડ મોકલી પરણાવ્યો તેની એને ખબર ન હતી. તેવામાં સાસુ વહુને જગાડેછે.

શું સુતારે સુધડ ગોરલારે, તારી મેડિયે વહુદેલ રાયરે—તારી

સાસુનો અવાજ સાંભળીને વહુ ઝબકી ઊઠીને કહેછે:—

મેતાયે વધાવું રાયના મોલ્યારે, કે રાયના ઘોરલાને વેણુ નાગર વેલરે.
મેજાડી ઊતારે રાય ચોકમારે, પાગડી ઉતારે રાય મેહેલરે-પાગડી.

વહુ મારને તો પરદેશનીજ લખલાગી, એટલે ખીજ કોઇનું સાંભલે શેનું?

શીખ આપિની રાણી સતવારીરે, અમે જમ્મીનું હવે વનવાસરે.

ખારેવણરે પાછા આવશુંરે, મુકો તમે અમારી આશરે:— મુકો.

ત્યારે રાણી કહેછે:—

રેહિતા રાંધું ઠાકારલાપસરિ, ક્યાંઈ જાઓતા આસાવું જીણી સેવરે
મોઠે મેહલરે પધારે મારા વાહલડારે, છોડી દિા છોકરવાદી રશીયા દેવરે.

સેવ કહી તેમાં માન સુકન કહા તેથી મારે રાણીને કરગરીને કહેછે
જે હવે તમે નકામા માનસકુન માં કહો; હવે હું રેહનાર નથી, મોઠે
સુકન આપો. ત્યારે રાણી અતુરાધથી પાછા માન સુકન કહીને
રેકિછે:—

આટા કુટો ને રાજા બી ધડારે—કાંઈ છુટે કેશ નારે
એવે સુકને રાજા તમે ચાલશેતા, ફરી ના બાળો દરબારે
દાખા જમણીરે તેતર મોલતારે, રાજા આડી ઊતરે મંજરે
એવે સુકને તમે ચાલશેરિ, મળશે તમને ધાતક નિરધારે.

ત્યારે રાજા કહેછે:—

કંકાસ મુકોરે તમે કામિનીરે, કાંઈ ધારજ રાખજો અંતરે—કાંઈ
સુકન બલેરાં અમને આપિયેરે, પળિયે-અમે અમારે પંથરે—સુકન.

હવે રાણી મારને રાખવા મોઠે સુકન કહેછે:—

કાઠા ધંબીનીરે રાંધું રેાટલીરે, મહિ મેલવું માળવિયા ગોળરે
કુર આસાવુંરે હું કમોદનેરે, રેહિતા રાંધું ગલગલ્યો કંસારે
સરત મંગાવું ગૌરી ગાયનારે, જમોને તમે મજ નાણુડીના વીરે
પોડા બાંધુ હું ઘોડાલમારે, પળાણુ મેલુ કાંઈ પરસાળરે
દબાવતીનારે તું દીકરારે—દાસી અંપાદેના સરદારે
આજનો વાસોરે મારી મડિયેરે, ઠાકાર પંથી પહાણુ થાવરે
સાન રહેરે મારા મેહલમારે, તમે વાહાણુ સુખેથી જવરે.

રાણીનો ઘણા આગ્રહ જોઇને મેહલમાં જવાની તેનેફરજ પડી. આમી આરિયે ગજરા માફની મા દંભાવતી ખેઠી હતી, તે પુત્રને મેહલમાં જતા જોઇને વહુને હવે વધારે આવચેત રાખવાના હેતુથી છ'છેડેછે:

આછારે કુળના વહુજી તમેરે, સેજ મનામણે માન્યો ધરજાયરે
દીસેરે ગોરી તમે ઘેલડારે, રખે છકિ છતી છતે છલકાયરે—રખે.

વહુ ઉલટું શમજીને ઉત્તર આપેછે:—

આછાં કર્મતાંરે તમે જનમિયારે, કે તમ જયો જય પરદેશરે
નારી તજી કો નથી ગયાવિદેશડેરે, લખ્યું લલટે નવચલે મિનમેધરે.

નરનારી મેડીમાં એકલાં બેસીને વિનોદ વાર્તા કરેછે. પણ રાત્ર જતી નથી અને રાણીને બગાસાં આવવા માંડયાં તેથી તેણે સોકટાંબાજી મંગારી રાજા અને રાણી રમવાં બેઠાં. રાણી હજુ-ર નાદાનજ, એટલે તે રમતાં રમતાં બેંધી ગઈ અને પાસુ મરડીને ઘોરવા લાગી. એટલે માર્યે જાણ્યું કે રાણીતો સુઈ ગઈ, ત્યારે જંગલ મટી. એવું ધારીને તે છાનોમાનો મેડી હેઠે ઉતરીને ઘોડાપર સામાન નાખેછે. અંધારામાં ઘોડાને સજ કરતાં મારને તેની માયે જોયો, તેથી તે વહુને સાદ કરીને કહેછે:—

શું સુતી ગોરી ગોજરડીરે, તુજ મન માન્યો પંથે જાયરે—તુજ.
છકીછતે છેત્રાહ છપ્પીલડીરે, બીઠી ઝટ પંથી પલાણે આશ્વરે—બીઠી.

સાસુની વાણી સાંભળી કે તે ઝપ્પકી બીઠી જાયછે તો મેડીમાં માર મલે નહિં. આમાસાની વિજલીની માફક તે નિચે બીતરી કે અંધારામાં મારને ઘોડે ચડતો જોયો. તેરીજ સુમે માંએ જઈને ઘોડાને

બાથ ભીડી તેમ્ની ગરદનનાં વાલ પકડી લટકી રહી. મારથે ઘોડાની પ્રદક્ષિણા કરી, તેના કાનમાં કાંઈ બોલી રવાર થયો, કે ઘોડાએ પગ ઊંચક્યા. ક્ષણમાત્રમાં અંપાધડી તે અહુષ્ટ થયાં:—

પુત્ર સરખુ રતન સાચવવાને મારે ગજરામારની માંતા દંભાવતી રાણિએ અનેક ઉપાય કર્યા, પણ તે મર્વે બર્થ થયલા નોંધા. પુત્ર ખોયો એટલું જ નહી, પણ તેમ્ની માથે વહુને પણ હાલ યુમાની. તેથી રાણીએ વિલાપ કરી રડવા માંડયું:—

સુનોરે સમરથ માર ઢોલિયોરે, ઘોડા સુન્ની તારી ઘોડારે—ઘોડા સુંનીરે મેડીને સુન્ની માવડીરે, જોને સુના પડ્યા દરખારે—જોને સુનારે દાસ ને સુન્ની દાસિયોરે, સુના કર્યા સહને તે નિરાશરે—સુના સુનોરે બાગ ને સુના બાંગલારે, બહુ સુના પડ્યાંએ અવાસરે—બહુ.

ઘોડાને ખેડ ખેડ કરતો મારે ઝડપથી વધ્યો જાય છે. ઘોડો દેવ તણજ, એટલે પુછવુજ શું! તે અંતીરિક્ષમાંગે પક્ષીની પેટે અંધારામાં ઉડાણુ કરવાલાગ્યો. ઘોડાનો આપો અતિ વેગ છતાં તેમ્ની ખૂંચીનો અવાજ કેમ સંભળાતો નથી, તેથી અંપાદે મરતક ફેરવી નજર કરેછે તો અંધારાની કાળાશ્ચિવાય કાંઈ જોયું નહી. ને તેને તમર આવવા માંડી, તેથી ઝડ આંખો મીચીને ઘોડાના યાજ વધારે મજબુતીથી સાડીને પગ તેના કાંટલામાં ભિરવી દીધા. અરવના આવા દુસહ ગમનથી પાછલી રાતના થંડા પવનમાં તે ઠરીજ રહી, તેથી તેને માહદેવનુ રતવન કરવા માડ્યું. હથરી પ્રેરણાથી અરવની છાતી ધરડી ચોટી રહેથી તેને સુવાન થર્જ. એ પ્રમાણુ ચાલતાં ચાલતાં પરીઠીયું થવા આવ્યુંએ અને ઘોડો તો સપાટા-બંધ આલ્યો જાયછે, તેવામાં મધુર રેવરે રાણી બોલી કે:—

હજવે રે એડો ઠકાર ઘોડીસોરે, મારાં કાળજડાં કરે—
દમેરે કલિયો અંપા છોડનીરે, તે તો નખ દાખલુ બિલટી
ની વેલ લપ-

રવર સાંભલીને રાજ્યએ પાતાની આસપાસ ચારે બાજુએ નજર ફેરવી જોયું, પણ કાંઈ નહિ દેખાયાથી પોતે વિરમય પામીને ઘેડાને તેજ ચાલથી અગાડી ચાલવા દીધા. 'આ પ્રાતઃકાળમાં આવા અધાર અરણ્યની અંદર અને વળી આકાશમાર્ગે હું આવા વેગથી વલ્લે જઈશું, ત્યાં મારા કાનમાં આવે મધુર સ્વરે બોલી કોણ મને અચત કરવું હશે ? વળી મને તેના કેમ દરશન થતાં નથી ?' એવા વિચારમાં પડ્યોછે, તેવામાં:—

ઉત્તરના વાયા હવે વાવડા રે, ઉડી ઉડી જાયે મારાં ચીગરે—ઝીડી.
હજવેરે રેવત રાજ હાંકજેરે, મારી મગી નણુંડના વીરરે —મારી.

વળી રાજ કોયલના જેવો સુગીળ રવર સાંભલીને ચારે બાજુએ જોયે છે તેા તેને કોઈ દેખાવું નથી. આ તે શું કેહવાય ! એટલુ બોલી તે પાછો અચરત થઈ ચાલ્યો જાયછે, તેવામાં:—

દંભાવતીના રે દીકરારે, કયમ આવી તુજને આવી અધારરે
કઠાર કાળજડારે તમે કાં કરેા રે, મારું સોમઈ જાયછે શરીરરે.

ફરીને એજ રવર રાજને કાને પડ્યો. પોતે ચોખતો નથી તેથી હવે રણીએ અદૃષ્ટ રૂપે તેને ટાલેા માર્યો. પાતાની સ્ત્રી સંપાદિ જાણે બોલતી હોય એમ તેણે પ્રયત્નથીજ સાંભળ્યું; પણ સંપાદડમાં પોતેજ તેને મેડીમાં સુતેલી મુકાને ચાલી નિકલ્યોછે, તેા પછી આવા વગડામા તે ક્યાંથી હોય ? એ વિષેની ધુંમરીમાં ને ધુમરીમાં તેણે ઘેડાને આગળ જવા દીધા: રાજ કાંઈ સમજતો નથી તેથી રાણીએ કંટાળીને અંતે ઘેડાને આગળ આપ્યાં:

આપેરે હિડ્યાની રે રેવંત આખડીરે, રૂડા માદેવની છેઆણરે.
રે તું તેા હોડમુંરે, આપે એટલું હુંને તું તેા દાનરે.

ધોડાએ મહા દેવજીની આણુ સાંભલી કે તર્તજ તે પૃથિવર આની ઉભા. રાજ આખખા મારી મારીને યાકયો પણ ધોડા એકનો ખે થયો નહીં. આ દેવતણ અરવ છે એને એકાએક શું થયું, જે એ પગ-લુએ માંડતો નથી, તે તપાસવા સાઈ રાજ નીચે ઉતરીને ધોડાની પીઠ ઠાકી તેની આસપાસ જોએ છે, તો પોતાની આંખ સમ ધોડાની ઉકે વળગેલુ તેણે જોયું ! ત્યાં એક ઝાડ નીચે ધોડાવરથી સામન ઊતારી ધારીયા બિઝાવ્યો. પેલીએ ધોડાને માંડ મારેલા અને તેના યાજ હાથમાં પડેલા તે મુકેલીથી છોડારીને તે સિંગડા જેવી થઈ ગયેલી રાણુને બિઝાનાપર લઈ જઈ સુવાડી. પોતે આ નવી એ પત્તિનો આવા વનવાસમાં ભોગ થયાથી ગભરાયાને બદલે ધીરજ રાખી કાંઈ યોજના કરવા લાગ્યો. આમ તેમ ફરી લક્ષપૂર્વક અવલો-કન કરતાં એક અલૌકિક બુદ્ધિ તેની નજરે પડી. મોટા આનંદથી તે ઈચ્છા લઈને એક સિલાપર વાટી તેનો રસ કાઢીને તેનાં ચાર ચાર ટીપાં મેદ્યાં કે રાણી તરત ઊડી બેઠી થઈ. રાજ પણ તેની પાસે આવી બેઠો. બેઠુએ સાથે મળી કાંઈ કુંગો પાણી કરી લીધા-ઠાકિર બોલ્યો “હું અંપાગડનો રાજ જોડે અને તમે પગે ચાલો એથી જગતમાં આપણી શોભાને કલંક લાગે છે, મોટે ઠકરાણી તમે પાછું જાઓ. વાઘ વર અને સર્પ રાક્ષસનાં ધોરનાદે કરીને આ ગાજી રહેલા વનમાં કાયર નરનાંપણ કાળજાં કકડીજ જાય! તમે એકતો રાજ પુત્રી અને વળી બાળવેશ એટલે તમારી કોમળતામાં પુછવુંજ શું? તમ જેવી સકોમળ મુગધાને સરજનહારે વગડાની વરમી વાટે જવાને સરજી નથી.”

રાણુએ ઉત્તર આપતાં, એક દિસા તરફ આંગળી કરીને બોલી “જુઓ પેલા હાથી કેવો મરત જણાય છે. સર્યના ઉપર તે ધુળ ઊરાડે છે, તેમાંથી એકે રજ તેને અડી શકે તેમ નથી; પણ ઊભડી તેનાજ આંગપર ધુળ પડે છે. જુઓ આ તરફરને કેવી વેલ લપ-

ટાઇને નવ પદ્ધતિ થઈ રહી છે, તેનો ખાર ખીણથી આજે તે ફલ-ફલોથી પ્રકુલિત થઈને દીસે છે. આવા આવા રમણિક ખુદ-તના દેખાવાથી ખરેખર જંગલમાં મંગલજ થઈ રહ્યું છે. મરિ ટાકાર, તમારા સંગમાં આવા સુખાનંદ ભર્યા એત્સવોનો બહાઓ તજીને પાછાં પગલાં હું ભરનાર નથી. ગરઠ ગાંઠે, વિદ્યા પાઠે, અને સ્ત્રી સાથેજ જોઈએ. એમાંથી બિહુ પડેલું કોઈએ ઉપયોગમાં આવ્યું નથી. વનવાસનીજ ઉત્કંઠા તમને થઈ છે તો આજ વનની અંદર મેહલ બંધાવીને આપણે રહીએ.”

રાણીનો આવો આગ્રહ જોઈને અંતે રાજાએ નાઆરીથી એક મુશોભિત દેવત્ત મેહલ ત્યાં ઉભી કરાવ્યા. મેહલ તયાર થયા એટલે ત્યાં આવી વસ્યાં. ખીજે દિવસે રાજાએ રાણીની શીખ માગી:—

અકત આવો રાણી શીખવવંતીરે, અમને ભલ જવા પરદેશ રે
ખારેરે વધેપાછા આવીશું રે, હાલ મુકેતમે અમારી આશરે.

રાણી કહે છે—કે મારો ખાપ ખારસેં ગામનો ધણી છે, તેમાંથી અડધાનું રાજ હું તમને અપાઉ તેમાંથી ખાધ પી મેજ કરીને સાથે રહો. ત્યારે રાજા ચિરડાઈને બોલ્યા:—

ખાલુરે તારાં ખારસેં ગાંમડારે, કે માહિ ઉઠજો લાહજ રે
ખાલુરે તારાં ખારસેં ગાંમડારે, કે જાએ હમારા રાવળાની લાજરે
ખાલુરે તારાં ખારસેં ગાંમડારે, કે મારી જાએ ધડયંપાની લાજરે
ખાલુરે તારાં ખારસેં ગાંમડારે, કે જાએ મારા જસાજામની લાજરે.

આવી અવસ્થામાં રાજાની કુકરાજી જોઈને તેની રાણીએ મેલ્યું માર્યું:—

એછારે કરમના કાંન જનમિયારે, તો મારે સરેાવરના ખતજાજરે
તારી ગોરાડરીને માથે ટાપલોરે, તે લઈ વેચવા જાત તતકાજરે

આજનેરે વાસો વસો મેડિએરે, તમે વનવાસી પડાણા થાવરે
રજની નિરગમેરે આ મેહલમારે, તમે વહાણામાં સુખેથી જાવરે.

રાણિએ રાડ માંડી તેથી ત્યાંજ રાતવાસો કીધો. પલંગમાં રાજ
સુતો છે અને રાણી તેના પગ તલાસેછે. રાજતો ગંધી ગયો છે,
ત્યાં બેઠી બેઠી રાણી આંદાની પ્રાર્થના કરેછે:

અંદરે પુજને હું પુજતી રે, વળી કરતી આદિતવારે—વળી
ધડીએક મોડો જીગજે રે, મારો પરણ્યો ચાલે જોઠારે—મારો

એવામાં અંધી રાત થઈ એટલે મરઘાએ બાંગ દીધી, જેથી મારૂ
ઝબકી ઉઠ્યો, ત્યારે રાણીએ કહ્યું કે હજુર તો મધરાત થઈછે. એમ
સમજતી તેને પાછો સુવાડી દીધો. પછી રાણી ક્રોધ કરીને મર-
ઘાને કહેછે:—

મધ રાતના રે મરઘો બોલિયોરે, મારા મારૂને પડાવ્યો ત્રાસરે
મુંવા સવારમારે બોલાવું વાઘરારે, તને પકડી મંગાજી મારી પાસરે
થોડે થોડેરે એ આવું તારાં પિછડાંરે, તારી આંચડિએ દેવડાવું ડામરે
મારૂ જી ઝબકાને જાવા જાગિયોરે, મારૂં બગડ્યું બગાડે તું કામરે.

મરઘાને વાચા થઇને તે રાણીને કહેછે કે હું તો રાતના ચોર
ચકાર ભમેછે તેમને માટે બોલ્યો છું:

શીદને વઠાવે રે રાણી મારી અંચડીરે, રાણી શીદને પડાવે પાંજરે
પહેલીરે રાતનો મરઘો બોલ્યો, રે એતો તરકર કેરે કાજરે
તમરે કારણ હું નથી બોલ્યોરે, તમે ભલે સુવોળી માહરાજરે
પહેલીરે રાતનો મરઘો બોલ્યો રે, એ તો દૈવતધરોને કાજરે.

એમ કરતાં પાછલી રાત થઈ અને મરઘો પાછો બોલ્યો. એટલે
મારૂએ પાછી આંખ જોગાડી રાણીને કહ્યું કે હવે સવાર થઈ, માટે

પહેલાં થાઓ. ત્યારે રાણીએ કહ્યું કે માહારાજ ! હજુર રાતજાએ તમે સુઈ રહો. પછીરાજા ઉઘાડી ગયો. એટલે રાણીએ પાછો મરઘાપર ફોધ કરીને:—

પાછલીરે રાતના મરઘો ખોલિયોરે, મારા મારને પડાવ્યો ત્રાસરે
મુવા સવારમાં ખોલાવું વાધરારે, તને પકડી મંગાઉ મારી પાસરે
થોડે-થોડે રે એંચાઉ તારાં પિછડારે, તારી ચાંચડિએ દેવડાઉ ડામરે
મારજી ઝબકીને જવા જાગિયોરે, મારે બગડેલું બગાડે તું કામરે.

તારે મરઘાયે કહ્યું કે રાણી સાહેબ તમારાં જવાં સુખિયા લોકાને
મારે નહી પહુ રાતના જે ચોર ચકાર બમે છે તેમને સંતાહ
જવા કહા પછી ધંધારતી લોકને મેં જગાડયા:—

તમરે કારણ હું તો નથી ખોલિયોરે, ખોલ્યોહું ધરપાહુ ને કાજરે
પરધરનો માગીધર ચાલ્યો જાય, ને ધરનો બલે રહે માગીધર ધરમાજરે
શીદને વઢાયે રે રાણી મારી ચાંચડીરે, રાણી શીદને પડાયે પાંચરે
પાછલીરે રાતનો મરઘો ખોલ્યો, પહેલાં ધંધારતી લોકાને કાજરે.

એમ કરતાં સવાર થઇ ગઈ અને સુરજ ઉગ્યો. મારે
ઉઠીને રાણીને કહ્યું કે હવે તમે ખુશીથી મને રજા આપો—હું
ઘડી રહેનાર નથી:

ઘડીરે રહ્યાની મુજને આપ્યડીરે, આન પાણી લેવું મારે વીખરે
ઝડ પડે હવે અમે ચાલિશુંરે, રાણી ખુશી થઈને થોળી શીખરે.

મારી રીતના પ્રયાણની વાત સાંભળીને રાણીએ કલ્પાંત કરી
મેલ્યો. “જેને મારે આટલી વિપત્તિનો હું ભાગ થઈ, મારા માત-
પિતા, સાસુ સસરાનો ત્યાગ કરીને રાજાનો સંગ કીધો, ત્યારે મારા

કરમે પાશું પાનડું ફેરવ્યું". એવો મનમાં તે કલેશ કરેછે અને રૂ-
દન કરતી રાજાને પુછેછે—

તમેરે આલ્યા રાજા વિદેશડરે, અમારી કોને બાળવણી દેછોરે
સુખદુખ જોવા કોણ આવશેરે, તેવી તમે કોને સુપરત કરે છોરે.

ત્યારે રાજા કહેછે:—

તમને સોંપ્યારે મંદાર માળિયારે, રાણી સોંપી હિંચોળા ખાટરે
ખાવો પિયો ને ખેલો મોજમાંરે, તમે મહાલો મહિયરિયાની વાટરે.

રાણી જવાબ આપેછે—

મેહલ બંધિયાનું માલિયુંરે, હિંચોળા મારે સુલી સમાનરે
મોજો મુકીને રૂદન માડ્યારે, રાજા મહિયર ઊજડ થયાંવેરાનરે.

રાજા ખીજી બલામણુ કરેછે:—

તમને સોંપ્યારે કળસી કોદરારે, તમને સોંપી દુઝણી ખે જોટરે
દુધ સાકર પિયો તમે દાડિયરે, વસ્ત્ર શણગારની નથી કાંધ જોટરે.

રાણી જવાબ વાલેછે:—

કોદરા રાજા મારે મન કોપણારે, દુઝણી જોટા ચામડિયાને દોરે
દુધ ને સાકરરે રૂધિર દેખિયેરે, વસ્ત્ર ખાલી રખ્યા ચોલી રહુંરે.

રાજા બોલે છે:—

તમને સોંપ્યારે સમરથ રેટિયારે, સોંપ્યોછે તમને બાર કપાસરે
સરખી સેયર મલીને કાંતજોરે, તમે તેથી નહી થાઓ ઉદાસરે.

રાણી પ્રતિઉત્તર આપેછે:—

રેટિયો ભાંગીને સંધ ખીચડીરે, કાંધ કપાસે લગાડુ લાહેરે—કાંધ
સાહેલિયોનો સંધ નથી કામજોરે, રાજા મેં તારી અંલીખાંધરે—રાજા

રાજા બેસિછે:—

પલાસ પિપલારે તમને સોંપ્યારે, રાણી ગાણુજે પિપલિયાના પાનરે
ખારેરે વર્ષે અમે આવિશુંરે, તારે વાલિશું રાણી તમારા વાનરે.

રાણી ઉત્તર આપેછે:—

સાથરે તેડો મારા સાહ્યારે, મારા ખાર વરસ કેમ જાયરે
વિલેગની ધડિયો જાય વેગળારે, મુજને દાહડો વરસસમ થાયરે
આવું જાણુત તો નવ પરણુતારે, રાજા બાળકુંવારી હું રહેતરે
ઠાળોરે હાથ મેં તો ઝાલિયોરે, મારા કરમને દોષ ના દેતરે
સાસરી જ્ઞયાનાંમારે ઓરતારે, રવામિ ધુંધટ તાણ્યાના રહ્યાકોડરે
તમેરે ચંપો ને હું છું કેતકીરે, મારે બલી મલીતી જોડરે
પેરી ઓઢીને ફરત સાસરેરે, તે હરખ સઉ થયા મારે ભંગરે
નથીરે છુટયાં મેંઢ્યાં હાથનાંરે, નથી ઉતર્યો મારાં પાનેતરનો રંગરે.

રાણી વિલાપ કરીને રાજાની સાંમે રડેછે:—

નર વિનારે નારી અપ્પલીરે, તેનો પગલે પગલે વંકરે—તેનો
દીસે દીનમુખે બિહામણીરે, હું તો છું કરોડભરી કલંકરે—હું તો
ચાલોરે કેહેતાંમાં ચમકિયેરે, પુંઠ દીઠ કાંઈ જીવ જાયરે—પુંઠ
નેણારે મારામાંથી નીર વહેરે, જોને કાળજડાં કડકા થાયરે—જોને
હીમરે પડે ને ધરતી ગડગડેરે, કાંઈ અંધું મારે છે દુઃખરે—કાંઈ
જાયરેરે રાજા તમને દેખશુંરે, ત્યારે તો થાશે કાંઈ મુખરે—ત્યારે

રાણીને નરમ થયલી જોઈને તે બોલ્યો:—

સકન આણો તો રાણી ચાલિયેરે, ભામિની તમને લઈશું સંગાથરે.

રાજાહજીર તો બેસિછે એટલામાં રાણી હધાન'દધી બોલી ઉઠી કે:-

સકન રે આણું હું ફલવાડિયેરે, ભલે પધારે મારા પ્રાણ નાથરે
 ડામેરાં બોલે રાજ દેડકારે, કાંઈ જમણેરી ભિરવ હોયરે
 એવે સકને રે રાજ તમે ચાલશે રે, તમને વેરી ગાંળે નવ કોય રે
 કોરે ધડે રે કુમારિકા રે, તેને બોલે અખ્યાણું જવ જર રે
 એવેરે સકને રાજ તમે ચાલશે રે, તમને મલશે કુલંદે નારરે
 અખંડ રે સૌભાગ્યવંતી માલણી રે, કાંઈ છે છામે ભરેલા હાર રે
 એવે રે સકને રાજ તમે ચાલજો રે, તમે પરણશે સુધડ મે નારરે
 વર કન્યારે પરણીને આવતાં રે, સામા મલે નિશાલિયા સારરે
 એવે રે સકને તમે માહ ચાલજોરે, વરજો તમે માખલદે નારરે
 દેવ સકળ શુભ સંગ જોગણીરે, જો માત પિતા કહેવાય રે
 રક્ષા કરે રે રાજ તે તમતણી રે, રાણી કહે સુણા મારા રાય રે
 ચોરે ચોટરે ચાહ ચાવડીરે—જ્યાં મડદાં બલે મસાણીરે
 ત્યાં રક્ષા કરેરે મુજ માવડીરે—સકલ હજો તમને કલ્યાણીરે
 શહેરવાડી ને રાય રણવિખેરે—જ્યાં પરવત ને હોય પહાડરે
 હું રે આરાધું અંબા માવડીરે, આવીને પુરે તે તારા લાડરે
 પથુરે પંખી ને દહત માનવીરે, સહ નરનારીને પૃથિવના રાયરે
 સવં વશ થાશે રાજ તમતણેરે, થઈ છે તુષ્ટમાન દુરગામાયરે
 પરમુલક ને પરદેશમારે—વલી પરધરતી ને પરવાસરે—વલી
 રેહશે જગદિધર મહાદેવ સાલ્યમારે, તે તો પુરી કરે સહ આશરે
 રાણી કહે સુખે તમે સંચરોરે, રાજ ચલાવો ચતુર તોખારે
 કહેતાંમાં સકન સાંધિ ચાલિયારે—ગજરા માહને ચંપાદે નારરે.

રાજ ઘોડાપર અંને-રાણી પગે એક ખીજ સાથે વાત ચીત કરતાં
 ધીમેધીમે ચાલ્યાં જાય છે. ચૈતર વધશાખનાં ફાહાડાં, સુર્ય પ્રકાશે
 છે. ઉત્તર માહત વાઈ રહ્યાં છે. મંદમંદ સુગંધ આસપાસ ખેંટી
 રહી છે. ભમરો યુગ્મરવ કરતા આમતેમ ઊડે છે. વૃક્ષોપર મધમાં-

ખીના ટોલેટોલાં ઉડેછે. ફલકુલોનાં ભારે તરવર નચ થઈ રહ્યાંછે. પક્ષિયોના નાનાપ્રકારના મધુરનાદ કરીને વન ગાછુ રહ્યુંછે. આવી રચના જોતાં, માંહોમાંહે વિનોદ વારતા કર્યા જતાં ફેટલીક વારે એક આજ વૃક્ષનાપર બેઠેલી કોયલને બોલતાં સાંભલીને બે-નેનુ લક્ષ તેનાપર ગયું. રાણી વાત કરેછે અને રાજા હુકારે દેછે પણ તેનુ ધરધ્યાન હવે કોયલ કેવો સકન આપેછે તેનાપર ગઉ એટલે હુકારો બંધ થયોછે. તેથી રાણી કોયલને કહેછે કે મારા પતિએ તારા ટલુકાપર લક્ષ લગાડ્યુંછે માટે તું બીમંધીને બોલ:—

મરઆ સાદનીરે કોયલડીરે, વેરણુ તું મધરી બોલે મધુરરે—વેરણુ. તારરે આઆવન હુકડારે, મારા વાલમના પંથછે દુરરે—મારા.

ત્યારે કોયલ કહેછે કે “રાણી ! તુંજ નચણી છે કે આવા ઉના-લાના દાહાડામાં તને મુકીને, તારો ધણી પરદેશ જાયછે:—

ચૈતર વૈશાકના રે દાહાડારે, આંબે ઉધરલી છે શાખરે નચણી તજમાં ચુલુ નહીં, જે તું પરણ્યો જાયે તજ પાંખરે.

એવું સાંભલીને રાણી સ્થિજતછે તે મેંણું લાગ્યાથી ઉથલા મારેછે કે જેમ ગાયને આંજર વાહણુ છે, તેમ મારા ધણીને પર દેશ વાહલોછે:—

મેધને વાહલા ઝદુર રે, પ્રજાને વાહલા નરેશરે ગાયને વાહલાં ગાંજરા રે, મારા માજને વાહલા પરદેશ રે.

એટલે કોયલ પાંખે ઉથલા મારેછે—અરે વજર છાતીની રાણી, તારો ધણી જાયછે ને તું રડતી પણ નથી ?

વજર હૈયાની રે એ રાણીજી, તારો વાલમ જાયે પરદેશરે સંધ્યા ખીલીરે એ રાણીજી, તને આસુ નહીં લોચન લેશરે.

રાણી કોયલને પાછો બોલ મારેછે કે અરે મારાં આંસુથી મારી
કાંચલી બીબલ ને મારા કુરકાથી તો તારા વડની ડાલો પાણુ બાગે:

આંસુએ બિભલરે, મારે કંચુએ, કાંઈ કુરકે બાગે વડલાની ડાલરે
મારે હૃદયે ઉઠયો ચેલોરે, તુ તો આંધલી ચઢાવે આળરે.

કોયલ સાથે રાણી આવી ટાપાટાપી કરેછે તેમાં ધડીબર તેણે
પાતાના ધણીને વિચાર્યો. એવામાં ગજરા મારે ધાડાને તલપાચી
મુક્યો. પલકારામાં તો તે જંગલની ઝાડીની અંદર કેયે આલોપ
થઈ ગયો. રાજનો ગયો અને રાણી ત્યાંજ રહી ગઈ! રાજની પુઠ
દેખાઈ ત્યાંસુધી રાણિયે જોયા કીધું. થોડાની પગથી ઉડતી ધુળ જવારે
દેખાતી અંધ થઈ ત્યારે એકાએક રાણીની છાતિએ કુચો ભરાઈ
આવ્યો, તે પુછું જ શું! રાણિએ તો અશડ આવળુ રેલી મેલ્યા!

કુવારે ખોદાઈ વાવડીરે, એતો તરસિયા મારેજીને કાળરે
આંખા રે રાપાઈ આંખળી રે, એતો રસિયા મારેજીને કાળરે
શિયાળેરે ઠંકાર શીત ઢળેરે, ઠંકાર ઉનાળે જુવાયરે
ચોમાસાનારે ચાર ચીકનારે, ઠંકાર ચાકરિએ ના જવાયરે
નવારે દાહડા ઠંકાર આવશેરે, ત્યારે રાજ ગામ જવાયરે
દિવાલી દશરાનારે દહારલારે, ઠંકાર તીરથ ગામે ફરાયરે
આજનારે તડકાએ કારમારે, રાયના મુખડાં કરમાં જાયરે
કાં ન સરજી હું તો વાદલીરે, મારા પિયુડાને કરતી છાંયરે
કાં ન સરજી હું તો હંસલીરે, સકન બલેરાં દેત રણુ ધીરરે
ખજેરે પાને ત્યાં વડ્ડો રાપિયોરે, વડનો થઈ રહ્યો છે ઘોર ધંભિરે
સરવારે સાદની કોયલડીરે, હવે તું મધુર મધુર મા બોલરે
વિદાગ બાણ મુજને સાથે ધણારે, મારે કાળજડું-તું શીદને છોળરે
તુજ આંખાવન છે દુંકડારે, જુંડી મળથી મારે જાએ દૂરરે.

રેદનરે દેખી રાણીતણુરે, વડજો સિંચાઈ થયો ચક્રચુરે
રાણી રે રહે છે જોને કુસંકરે, તેથી તુટી પડે છે વડની ડાળરે
વિલાપ સુણી થેભાયાં વનચરે, કાંઈ પડીછે હયામાં તેને કાળરે
આંસુડે ભિંજાયે રાણીનો કંચુઆરે, જોને ભિંજ્યાછે નવ રંગચીરે
કલ્યાંત કરતી તે રાણી જોઈનેરે, થંમ્યાછે સહિતાનાં નીરરે.

ધોડાને ખેડ ખેડ કરતો ગજરા મારૂ વધ્યોળાયછે, તેવામાં માર્ગ-
માં એક મોટી નદી આડી આવી, ત્યાંહાં હીમરને કેહેછે કે—

દિમર ગામનાંતુ કેહ તે આપુ જોરે, મજને ધોડલાસાહિત ઉતારતીરે!

ત્યારે દિમરે જવાબ આપ્યો:—

અમર રેહિરે તમે રાજ્યારે, નામ ઠામ તમતણું ખતાવી ઊતરો વીરે!

રાજા પોતાનું નામ ઠામ ખતાવતો નથી અને માછી લોકો તેને
નાવમાંથી લેતા નથી. આપ્રમાણે કેટલીકવાર રગજક થઈ પાલુ કેઈ
માનવું નથી, ત્યારે ધોડો રાજાને કેહેછે કે—

મજ છતાં શાને કરે વીરા સોચનારે, આવડો ઓચયાળ શાનેતું થાયરે
એહિથી ટેકાજાળ જોને આભમાંરે, ત્યાંની ખપ્પર તો પલકમાં લવાયરે
તાણીનેરે ભીડ તંગ તાજણુરે, કાંઈ ઢાંગેરી મેલજો વીરા વાધરે
ભાલુડીવા એક પાછેરે હઠવીરે, મુને ટેકાવજો જોઈ રડો લાગરે
નાવનાં પાકરે હું તો નાગરાંરે, ઓલંગી જાળ હું સમુદ્ર આધરે
અહીંથી તલવીને હું તો ઊત્પત્તરે, રખે રહેતો તું મજને સાહીરે.

ધોડાની વાત સાંભળીને રાજા ખુશી થઈ ગયો. માછીઓનાં દેખતાં
તેણે ધોડાનો તંગ ખેંચી બાંધ્યો. એક ભાગાવાર જમીન ધોડાને
હઠાવીને તેને તલરાબ્યા.

તે જોઈને પેલા માછીઓએ વિચાર્યું કે આકાશ વીરપુરુષ છે
અને મોટાનું ફરજન છે. કાંઈ જનાવરનો વિશ્વાસ રખાય નહી. રખે

એ મધ નદિએ પડે ને એ આઈ બધ. એવું ધારીને ઠિમરાએ બર નદિમાં નાવ છોડી. નાવવાળાએને પાછળથી આવતા જોઈને તેણે જોળ મોર કાઢાડી આપી ને હવે નદી એાળંગ્યા પછી પોતાનું નામ કહ્યું:

ધડ સંપાનો રાજીએ, દંભાવતીનો બાળ
જસાળમનો ખેટડો, ગજરામાર માર નામ.

માર નામ પુછતું કદાચ કોઈ પાછળથી આવે તેને તમે આ પાર ઉતારી મેલજો. હાલ તમને જોળ મોર આપીએ, પણ હું ફરીથી ત્યારે તમને ખુશી કરીશ. એટલું કહી ધોડો હંકાવો. આલ્યો આલ્યો તે એક વનમાં નિકલી ગયો. જ્યાં તેણે દુરથી પાહાડની તળાટીમાં સાંડ ચરાવનાર એક રખારીને દોઢો. તેની પાસે જઈને તેને પુછે:-

વિરા રખારીરે હું વિનવુંરે, તું તો સાચેજ બણે નિરધારરે.
આરે મલકનો કોણુ રાજીએરે, ને કોની વરતે આણુ આવારરે.

ત્યારે રખારીએ જવાબ આપ્યો કે અહીં મારા જોતામાં બારસે ઠિમરાવ થઈ ગયા તેથી હું બણુતો નથી કે આ મુલકમાં કોની દુઆઈ ફરેછે. કેમકે રોજ મરે તેને ફેટલું રેડે. તારે ગરજ હોય તો બા! મારી રખારણુ પાછળ આવેછે તેને પુછ! રાજ કુંવરે ધોડાને ફેરવ્યો. મહામદભરેલી રખારણુને માંથે માટલું ને પછવાડે સાંડનું બચુ ચાલતું તેણે જોઈ. વગડામાંની રખારણુને તેની લેંકાતી ચાલથી તેના ધનુષાકાર ભંમર અને તારા સરસા ચળકતા ડોળાથી, રાજ-કુંવરને મોહબાણુ વાગ્યાં. તેથી તે ધોડાને નચાવતો ને કુદાવતો બીમે બીમે આડે માર્ગે રંગીલી રખારણુ તરફ આલ્યો જાયછે. રખારણુ રેવં-તને પોતા ઉપર આવતો જોઈને કેહેછે ‘વીરા! હવે હાંકેછે તો સંભા-ળીને હાંક! નહીંતર મારા માથાપરનું મહી છળકાશિ. એટલેથી તું નહી સમજશે તો, જોયું આ સાંડનું બચુ! હમણાંજે તે તારા માથામાં મારીશ, તો તું તારા હયસહીત આ ધૂળમાં રોળાશિ.”

રખારણે તેને વીરા કહી બોલાવ્યો, તેથી તેના મનમુખ્યા રેલા માફક રેલાઈ ગયા. પછી તેણે તેને બેન કહીને એક મોર કાઢાડી આપી તે લઈને રખારણે તેને માર્ગે ગઈ અને રાજકુંવર ખીન્ને માર્ગે ચાલ્યો.

એક ગામને પાદરે ઉજડ પડેલા બગીચામાં આવીને તેણે ઉતારી કીધી. ઘણા દીવસોના થાક અડચાથી એક વૃક્ષનાં ફૂટાસાથે ઘોડાને બાંધીને પોતે એક કોરે જઈને સુતો, ને ઘોડીવારમાં બંધી ગયો. તે ગામના ગરીબ યુરખાઓ લોકડાં વિણવા સારું નિત્ય તે પેરાનમાં આવતા હતા. એકજ દિવસમાં બગીચાના પાન ફરેલા જોઈને તેઓ આશ્ચર્ય પામ્યા. તેમાંનાં કેટલાએક તો ત્યાંથી ઝટ તેના માલિક પાસે દોડી જઈ વધામણી આપી કે ત્યાંકોઈ સુમાણસના પગલાં થયાં છે તેથી તારે બાગ લીલો કંજર થઈ ગયોછે. ત્યારે માલણે કહ્યું કે આજે તમને લોકડાં મલ્યાં નહીં હશે તેથી મને બમાવવાને તમે આવ્યાછો. પેલીની ખાતર જમા કરવાને તેઓએ સોગનસપરાં આપ્યાં, અને કહ્યું કે હમારા બોલવાનો તને વેહમજ હોયતો હમારી સાથે આવીને તારી ખાત્રી કર. એથી માલણે ત્યાં જવા ચાલી તો બાગમાં આવીને જોયથું! ઝાડ ઝાડ અને પાને પાન લીલાં છમ તેની નજરે પડ્યાં. આ અમત્કારનો કરનાર કિયો દેવતાછે તેની શોધમાં તે આખો બગીચો ફરી વળી. અંતે તેની નજર એક ઝાડનાં ઢુટે ઘોડાની ઝોડમાં સુતેલા કોઈ પુરૂષપર પડી. તેના તેજથી માલણે સુરજને લજવાતો જોયો. એ દેવ પુરૂષને વધાવી લેવાને માટે માલણે કુલના હાર ગજરા બનાવી તેની છાતીપર મુક્યા, તે થંડાં લાગેથી રાજકુંવર જાગી ઉઠ્યો. માલણે ગલામાં હાર આરોપીને પુછ્યું:-

કિયારે મુલકના તમે રાજવી રે, રાજ કિયું તમારું ગામરે નાની રે વયમાં તમે નિસર્ચા રે, એવું થું પડ્યું તમને કામ રે.

તેજ ન મળે ત્રે લોકમારે, દિસા હજુ રાજ બાળેવેશરે
શે દુઃખે રે તમે દુવિધા રે, કેમ વેઠા તમે પરદેશરે.

માર માળણને જવાબ દેઃ—

નથી રે અમે કોઈ રાજવીરે, ખેન નથી કરતા અમે રાજરે,
પૃથ્વિરે પ્રદક્ષિણને કારણે રે, નિકલ્યા મુલક જોવા કાજરે;
નામ ઠામ તો ત્યાં બતાવિયે રે, જ્યાં થવું હોય વિવા કેર કામરે
આ શેહર શાંભિવું જોઈનેરે, જામશું અમે ખીન્ને ગામરે.

ગજરાની વાત સાંભળને માળણ બોલી—“માઈ હાલ આ શેહે-
રમાં કોઈ પરદેશીને જવા દેતા નથી, કેમકે હમારો રાજ રૂપસંગ
કુલાદેને પરણવામાર ગયોછે. પણ તે કાંઈ તેને દાદ દેતી નથી, તેથી
રાજ તેનાં મુલકની આમપામ કસ્યા કરેછે ને પરણવા જતો નથી,
તેમ પાછો આવતો નથી.”

એ વાત એમકે કે અંપાવની નગરીનાં રાજની કુવચી કુલાદે વ-
રવા જોગ થઈછે. તેણે ગજરામારને વરવાનું વૃત લઈને ગોરને અં-
પાધડ મોકલ્યો. ગોર જ્યારે અંપાધડ ગયો ત્યારે તેણે મારને દે-
શવટે કાઢડેલાની વાત જાણી, તેથી નિરાશ થઈને પાછો કસ્યો. રસ્તે
રૂપસિંહનો મુલક આચો ત્યાં રાજને જીવાન જોઈ ગોરે વિચાર્યું કે
કુલાદેએ ગજરામારને નજરે જોયો નથી તેથી જો તેને નામે રૂપ-
સિંહને ટોળી ધાલિય તો એ ક્યાં જાણવાની છે? ને માર ઇનામ પણ
પાકશે. કુલાદેનાં રૂપની અચો બધાય મુલકમાં પમરી છે તેથી રૂ-
પસિંહે ગજરામારનું નામ ધારણ કરીને પણ અંપાવની જવાને ક-
બુલ કર્યું. જાન અંપાવની જઈ પાંહોચી ત્યારે કુલાદેને વિચાર
સુઝ્યો કે ગજરા માર અતૂર છે માટે પોંહેલાં તેમનું પારખું લઉ.
એમ ધારીને તેણે ધોળો, પિંજો, રાતો, કાંજો, લીલો, કાપરો, ને ફર-
તો, એવા સાત પડદા બાંધ્યા ને કહાચું કે રાણીએ પડદા બાંધ્યા છે

તેની સમસ્યાનો ખુલાશો કરીને વરવા આવવું. હવે રાજા રૂપસિં-
હને પડદાની વાત કાંઈ ખબર નથી તેથી મૂઠરત જોઈને પડદા ખો-
લવા આવવાનો વદાડ કરીને આસપાસ ફર્યા કરેછે. દરમિયાન ખુ-
લાશો કરે એવો કોઈ ચતૂર પુરુષ શોધી લાવવાને આરે દીશાએ
રાજાના અનુચર ફરી વલ્યા છે.

માગણુને મોડેથી કુલદેનું નામ સંબલતાંજ ગજરાને અંપાદ્યે સંક-
ન આપનો પેળા કહોલી વાતનું રમરણ થયું. પણ થાક્યો પાક્યો ને
ભુખ્યોછે તેથી માગણુને એક મોર કાઠી આપીને કહ્યું કે મને શેહરમાં
ક્યાંઈ ઉતારે. અપાવ. માગણુ ખોલી “વીરા ! રાજા નથી તેથી ગામમાં
કોઈ પરદેશી સ્વારને જવા દેતા નથી કે રખે રાજા જોડી લીધે. તારી
મરજી હોય તો મારો ભાઈ દેશથી આવ્યોછે, એમ દરવાનને કહીને
તને મારે ઘેર લઈ જાઉ” એમ કહી માગણુ તેને પોતાને ઘરે લઈ
ગઈ. ત્યાં ખાઈ પીઈને આનંદમાં દિવસ ગુજ્યો. પછી ગોરસપેળા કુલ-
દેનાં શેહર તરફ કૂચ કરીયા. ત્યાં આવી તેણે એક ધર્મચાળામાં
ઉતારે લીધો. રૂપસિંહ રાજાના એક છુપા જાસુસે ગજરાને જોતાંજ
તેને બત્રીસ લક્ષણો જાણી મળશે કરીને પાસે ખેંટો. એક પાળતી
ખબર પુછ્યા પછી રૂપસિંહ ગતા સેવકે તેને સાત પડદા છોડવા વિશે
પુછ્યું. પરદેશિયે હા કહી, તેથી સેવકે ખુશીથી કુલદે તથા પોતાના
રાવનું વૃત્તાંત કહી સંબલાયું. પછી નકડી કબુલે રૂપસિંહ
પોતાના વસ્ત્રાલંકાર મોકલે તે પહેરીને ગજરા મારૂ કુલદેનાં પડદા
છોડી આવે ને રાજા તેને અતુલ ધનમાં આપે.

અનુચરે રાજા પાસે જઈને સર્વે નિવેદન કીધું ત્યારે તે ખુશી થયો
અને તેની સાથે પાસ વસ્ત્રાલંકાર મોકલાવી રાણીને કહાસું કે આજ
સાંજે રાજા પડદા છોડવા આવશે. તેથી શેલિ શૃંગાર સજા અને
નવરંગી ચીર પહેરી બની ઠંઠાને સાંજ સમયે કુલદે રાણી રાજાની
વાટ જોતી ગઈ એવી છે. તેવામાં તેની નજર એકાએક પોતાના મે-

હેલ તરફ આવતા અસ્વારપર પડીને તેને જોતાંજ તે છક થઇ ગઇ.

મહા મૂલ્યવાન વસ્ત્રાભૂષણ મળીને કોઇએક પરદેશી રાજમાર્ગે પોતાના રેવંતને નચાવતો ખેલાવતો ફુલ દેના મહેલ તરફ આલ્થો જાયછે. તેને જોવાને લોકોનાં જુથ બેઠે આજુએ ભેગાં થયાંછે. સ્વર્ગમાંથી જીએ ઇદ્રરાજ આલ્થો હાય એવો તે શોભતો હતો. તેની કાંતરે જોઇને બલી બલી સતિ અને પતિવ્રતા નારીનાં મન પણ વિચ્છલ થયાં, અને એવે લોક તેની પછવાડે ગાંડા થઇ આલ્થાં. અલૈકિક રીતે રેવંતને નચાવતો નચાવતો તે રાણીના મહેલ સામે આવી પહોચ્યો. જેવાં અંનેનાં જોણે જોણે મહ્યાંકે તેણે તેજ વખતે એડ મારી તોખારને એવો તલપાલ્થો કે જે જરૂઆમાં રાણી રાજની રાહ જોતી બેઠી હતી ત્યાં જઇને તે પોહોચ્યો. જોત જોતાંમાં વિજલીગી માફક તે એવે લોકોની નજર આગલથી ગૂમ થઇ ગયો. આ કૌતકથી રાણી લજ્જા અને ગભરાતની મારી તરત પડદામાં ગઇ. દાસી અંચલ એટલે ઝટ આવીને ઘોડાને આલ્થો અને વર-રાજને ત્યાં એક કનક બાજઠપર બેસાડ્યો. હવે રાણિયે ત્યાં સાત રંગના પડદા બાંધ્યાંછે, તેનો જૂંમ જેમ રાજ ખુલસા કરતો જાયછે તેમ તેમ દાસી તેને વેગળા ખસેડે.

પ્રથમ ઘોળા પડદો.

પડદે આખારે મારા વાલમારે, મને કોહિની પડદા કેરી રીનરે
ઘોળારે પડદા કહી દાખવોરે, વરમાળ આરોપું આણા પ્રાંતરે.

રાજનો ખુલસો.

ઘોળારે રાણી વનમાં ધન ચરેરે, જાણા ઘોળા તે વન કપામરે
ઘોળી તે પુરૂષમાયે પાંચડીરે, જે શોભતોછે ખારે માસરે.

પિલા પડદો.

બસે કહો ને બસે આપિયારે, કાંઇ બસો બજાવિયોછે રંગરે—કાંઈ
પિજો પડદો કહી દાખવોરે, પોઢાડું તમને સેજ પલંગરે—પોઢાડું.

ખુલાસો.

ઘોઝારે પડે રાણી પાછો કરે રે, પછે પિળાની સુણુજો રીતરે
ધડી એકમાં રે રાણી કહી દાખવું રે, પસણી લઈ જાયે અચીતરે;
પિળા તે રાણી વનમાં પોપટો રે, વળી પિળાંછે ચણાની દાલરે
પિળા ગોરાદીનો છે કંચવો રે, કમી કમી પેહેરો આણી વાહાલરે.

રાતો પડે.

ભલે કહો ને ભલે આપિયારે, તમે ભલો ભજવો છે રંગરે—તમે
રાતો પડે કહી હવે દાખવોરે, તમને પોઠાડું મેળવલંગ રે—તમને

ખુલાસો.

પિળા રે પડે રાણી પાછો કરેરે, રાતાની પછી સુણુજો રીતરે
એક ધડીમાં રે કહી હું દાખવું રે, રાણી પરણું આણી પ્રિતરે;
રાતી તે વનમાં ચણાઠડી રે, રાણી રાતો છે કસુંબો મજીઠ રે
રાતો છે ગોરાદીનો ચૂડલો રે—બારે માસ પેરંતો દીઠ રે.

કાળો પડે.

ભલે કહો ને ભલે આપિયારે, રાજ ભલો ભજવિયોછે રંગરે
કાળો પડે કહી હવે દાખવોરે, હું તો લડાવું તમને ઊચ્છરંગરે.

ખુલાસો.

રાતોરે પડે રાણી પાછો કરેરે, પછી કાળાની સુણુજો કોહુરે
પલક એકમાં ભણીને દાખવું રે, રાણી માથેરું જાણી મજવણુ રે;
કાળો રે રાણી વનમાં કોશિયોરે, તેથી કાળો ઉડેછે કાગ રે
કાળો ગોરાદીનો ચોટલો રે—જાણુ શોભે વિશ્વલ નાગરે.

લીલો પડે.

ભલે કહો ને ભલે પાઠવ્યારે, રાજ ભલો મલિયોછે મંગરે—રાજ.
લીલોરે પડે કહી તમે દાખવોરે, જોયે કેવોછે તમારો ઢંગરે—જોયે

ખુલાસો.

રાણી કાળોરે પડે તમે અચવોરે, પછે લીલાની સુણુવા ધરજોહોડરે
પલ દારામાં તે તો તમને દાખવુ રે, કામિની કરીશુ પુરા તમારા કોડરે;

લીલા તે વનમાં વાલોળિયોરે, રાણી લીલા છે જવનો છોડરે
લીલા તે ગોરાદીનો સાબુડોરે, ચોડતાં પોહ્યે તેના કોડરે.

કાચરો પડે.

બલે કહો ને બલે સાંભલોરે, રાજા બલો બજવિયો રંગરે—રાજા
કાચરો પડે કહીને દાખવોરે, પોઠાડું તમને સેજ પલંગરે—પોઠાડું

ખુલાસો.

લીલોરે પડે રામા એસવોરે, કાચરાની પછી કરશું વાતરે—કાચરાની
પલકમારે તેનો બરમ બાંગશુંરે, ત્યારે થશે હમને નિરાંતરે—ત્યારે
કાચરાં રખારી ઘેર ઘેટડાંરે, વળી કાચરી બાવસારની ભાતરે—વળી
કાચરી છે ગોરાદીની આંખડોરે, તે તો આંજતી માજમ રાતરે-તે.

ફરતો પડે.

બલે કહો ને બલે સાંભલોરે, રાજા બલો બજવિયો રંગરે—રાજા
હવે ફરતો પડે તમે દાખવોરે, પોઠાડું તમને સેજ પલંગરે—પોઠાડું

ખુલાસો.

કાચરોરે પડે પદમણી હઠવોરે, સુણુએ પછી ફરતાને ધરી ઉલ્લાસરે
જોતાંમારે તમને હું પ્રિછવુંરે—પરણીને રાખું નિશ્ચે પામરે;
ફરતોરે ધાંચીઘેર બલદિયોરે—વળી ફરતો કુંબારઘેર ચાકરે
ફરતો ગોરાદીનો રે રંઝિયોરે—જેની જોના વણી છે તાકરે
આત છોડ્યા ને વળી છોડ્યા રે, રાણી પુછો તે જવાબ દર્જરે
શાખો રખે હયામાં ચારતો રે, ચાલુ દોટ પુછો તે હું કહું રે.

રાણી કેહેછે.

રૂપ જોળે રાચી હું છું સાહબારે, કથન શુણીને લાગ્યાં મોહબાલુરે
જોલા બવતાં રે પુન્યે પામિયોરે, રવામિ ચૈદ વિદ્યા ગુણુ બાલુરે;
પડદારે છોડ્યા મારા વાલમારે, હવે રેહેતી નથી હૈયે ધીરરે
વરમાળ આરોપું હું હેતસુંરે, કરી થાપું નણુદી કેરો ચીરરે.

બલા કહ્યા ને બલા સાંભળ્યારે, બલો બળવિયો રાજા રંગરે
ગડબડ પડે બહિને દાખવોરે, જ્યો પોંદ્યે મનના ઉમંગરે
રાજા ખુલાસો કરેછે.

પડદા પાછા કરે હવે કામિનીરે, તમે આવી બેસો સનમુખરે
ગડબડ પડે બાણકિ પ્રેમથીરે, પમાડું પરણીને મહા મુખરે;
ગડબડ રે રાણી ધીને સાકરેરે, ગડબડિયો જાણો કંસાર રે
ગડબડ રે રાણીની કુલસેનડારે, પોહોડે તેમાં કુલદેનાર રે.

રાજા પડદા છોડી રહ્યા પછી રાણિયે લજ્જતી તૈયારી કરાવી. માફ
પોતાને ઉતારે આવીને રૂપસંગી સેવકને વસ્ત્ર બુપણ સોંપી દીધાં.
રૂપસિંહ તેજ પોશાકમાં પરણી આવ્યો ને માફ રાજોરાજા નિસરી ગયો.
રાજા રાણી પરણ્યાને પીજે દિવશે જન આવી. શહેરની લગભગ આવી
પોંદ્યો ત્યારે માફ સામે આવતો મલ્યો. દેવચંદ્ર તેનો ધોડો ચમ-
ક્યો ને તેણે નાચવાજ માડ્યું. માફ ધણિયે તેને ખેંચી ધરે, પણ
તે થોભ્યોજ નહિ. રાજ્યના લાવલરકરમાંથી તે કુલંગો ભરતો
આલ્યો. એવામાં માફના શીરપરનું મોઢયું વાડુના પેગે ઉડી આલ્યું
ને તેનો અંધોડો છુટી જઈને તેની પીડપર વાદીગરના નાગની
માફક નાચવા મંડ્યો.

કુલદે રાણીને અતરની સોરમ આવેથી તેણે દાસીને પુછ્યું:—

નથી રે સરેયા ને નથી હાડડારે, અતર પ્રમલ મળને ક્યમ થાયરે
અંધો મોગરો ને જીર્ણ અપેલડી રે, એથી અમખો કહી નવ જાયરે.

ત્યારે દાસી આમુપામ જોઈને રાણીને કહેછે:—

પડદા છોડી ગયા રાજવી જરે, એવો સંદેહ મળને થાયરે
જાણે એજ ધોડો એવો સાહ્યારે, જાણેગજરે માફ આલ્યો જાયરે.

અપલ તોખાર છે એમનો રૂ, દીસેછે પોતે રાજા બાળિવેશ રૂ
સુરંધ આવીરે રામા ત્યાંધકારે, વિખરાઈ પડ્યાછે શીરના કેશરે.

રાણી અને દાસીનું મંભાપણ ચાલેછે એવામાં એક જરકમી રૂ
અમી મોઢયું પવનના મપાટાથી ઉડતું ઉડતું આવીને રાણીના રથના
આગળમાં ભિરવાયું ને પત્થકાની સાફક ઉડવા લાગ્યું. તેને એળો
દાસીનાં ઉપર જોઈને રાણિયે તેને પુછ્યું કે, વળી આ શું કૌતુક રૂ સાર-
થી પસિંધી દાસિયે મોઢયું માગી લીધું અને રાણીના હાથમાં તે આપ્યું
તો તેમાં એની એજ ખસખો હતી. રાણી હાથમાં લઈને જોતાંજ
રથમાં ઢલી પડી. દાસીએ તેની આસનાવાસના કરીને કેટલીક વાર
સાવચેત કરી, ત્યારે ફુલંદેએ પુછ્યું કે પડદા છોડાવવા એ આબ્યો
હતો ત્યારે મારી સાથે પરણ્યો તે કોણુ? દાસી બોલી કે રૂપસીંચ
રાજાએ તમારો હાથ જાલ્યોછે ને હવે તમે એના રાજમાં આવ્યાછો!
આ સાંભળતાંજ ફુલંદે રીથમાં ચઢી ને તેણે નીમ લીધા:—

ઝટપટ દાસી પડદા ખોલજેરે, મજને માર જોવાના ખંતરે
રાય રૂપસીંચ મારો બંધવોરે, હોય ગજરા માર મારે કંથરે;
રાયરૂપનો ચુડો મેં ભાંગિયોરે, ગજરા મારને ચુડલો હાથરે
હવે શહેર એનામાં નહીં સાંચરે, હું તો નહીં જઈ રાયની સાથરે.

એટલું બોલી રહ્યા પછી રાણી પડદા ઉઘો કરીને બેઠાંજે તો
ગજરા મારને રાજા રૂપસિંગ સાથે વાત કરતાં જોયો:—

કિયારે દેશના તમે રાજવીરે, વળી શું છે તમારું નામરે-વલી.
શાંરે કારણ પરદેશ નિસર્યારે, એવું શું પડ્યુંછે તમને કામરે-એવું.
કોના દુઃખરે તમે દુઃખિયારે, દીસોછો હજી બાળિવેશરે—દીસોછે.
રાજ તેજ મુખે તગતગેરે, કેમ છોડ્યો તમારો દેશરે—કેમ.

રાજાની વાણી સાંભળીને માર જવાબ આપેછે:—

અમે નથીરે રાજા રાજવીરે, છેટેરું છે મજા ગામરે—છેટેરું.
આબોધુરે હું પરદેશમારે, રાજા સેર અન્ન મલવાનુ કામરે--રાજા.
નામરે માઈ નથી પાડ્યુરે, ઠાકાર કેહેછે મજાને સકરે—ઠાકાર.
હેત કરીને મજાને જે રાખશેરે, તેની નિશ્ચ હજુર રહુરે—તેની.

આવા ભાગા અને ખુલ્લા જવાબથી રાજા તેના પર વિશેષ મોહા
અને તેની વખાણ કરવા લાગ્યો. પછી તેને પગાર વિષે પુછ્યું, ત્યારે
મારૂં માસના સવાલાખ સૈનૈયા કહ્યા. આથી રાજાના મોનો
રંગ ફેરવાયો અને વિચારમાં પડ્યો કે એતો મારા બંધકરની આખા
વરસની ખરચી થઈ. કદાચ ના પાડુંછ તો મારી આખર જશે,
અને રાખુંછ તો મારો ખજાનો ખુટશે. રાજા શીકરમાં પડ્યો તેથી
ઠાકારે તેની મનોર્થત કળીને કહ્યું કે, “રાજા જે તારી મરજી હોય તે
ખાલદે :-મારે ખાતર નકામો શેખ તું ના કર!” ઠાકારના આ
ખાલવાથી રાજા એકજ નિશ્ચય કરીને ખાલ્યો—“ઠાકાર બલે રેહો,
આ રાજ તમારું છે!”

સેક સાહુકાર, અમીર ઉમરાવને સાથે લઈને રૂપસીંગ બડી ધામ-
ધુમથી શેહરને દરવાજે આબો, ત્યારે કુલદે રાણીયે પોતાનો રથ
ખાણુયે રખાબો. તેની ખબર રાજાને થતાંજ તેણે આત્રીને
રાણીને આમ કરવાનું કારણ પુછ્યું. ત્યારે રાણીયે કહ્યું કે હાલ
મારે ખાર માસસુધી શેહરમાં આવવાનો નિમ છે, માટે હું તો શેહ-
રખાર આ સરોવરને તટે જે એક દંડી મેહલ દેખાયછે તેમાંજ
રહીશ. પછી રાજાએ રાણીને તે મેહલમાં રાખ્યાં.

મારૂં રાજ કચેરીમાં જાયછે અને રાજાસાથ એકાદ બાજુ ખેલીને
પાંચો માળણુને ઘેર આવીને રહેછે. એમ કરતાં કેટલાક દિવસ વહી
ગયા, પછી રાજાને માઈનો ખરચ ભારે પડવા લાગ્યો તેથી તેણે
એક દિવસે પ્રધાનને ખાલાવી એકાંતમાં ઠાકારનો કાઠ કાઢાડવાનો

વિચાર કીધો. પ્રધાને કહ્યું કે કાલે એને પશ્ચિમ દરવાજે ચોકી કરવાને મોકલિયે તો પેલો રાક્ષસ રોજ ત્યાં આવી માણસનો ભાગ લેછે તે એને ખાધ જશે એટલે ખારાંપાણિયે ખસ જશે.

આજ દિવસે જ્યારે ઠાકોરે કચેરીમાંથી ઘેર જવા માંડ્યું ત્યારે તે રાત્રે પશ્ચિમ દરવાજે જઈ ચોકી કરવા તેને રાજ્યે કહ્યું. ગજરા પાધરા ઘેર આવીને માગણને હકિકત કહી સંભલાતી. માગણ માથુ ધુણાવીને બોલી કે “બેટા! હવે તારાપર રાજની નૈયત બિગડેલી જણાયછે. પશ્ચિમ દરવાજે તો રોજ રાક્ષસ આવી માણસને ખાઈ જાયછે. એને ત્યાં તારો ઘાત કરવાને રાજ્યે તને તે મચકુર ન કરાવતાં ચોકી સુંપીછે!” માગણને મોહાડેની આવી વાત જાણી માર-તો ઉલટા મદમાયો કે રાક્ષસની તે શુ બિશ્વાદ છે? પલકમાં પાડીને પિંડ મુકાઈ! પછી સાંજ સમયે ઠાકોર શસ્ત્ર સજ સામદો થઈને પશ્ચિમ દરવાજે ગયો. હમેશના રાખેતા પ્રમાણે દરવાજે બંધ થયા કેડે ડોકા બારી પણ બંધ કરતા હતા. પણ આ રાત્રે ઠાકોરે ડોકાબારી ખુલ્લી મુકી પોતે નાગી તરવાર ધરીને ઉભો. મધ્યરાત્રને સમયે રાક્ષસ બુમ-બરાડા પાડતો આવ્યો. દરવાજાની બારી ખુલ્લી જોઈને તે મલકાયો કે આજ તો આપણાં મોટાં ભાયગ કે બારી ફોડવાની માથાકુટ ટલી. પછી તે બારીમાં માથુ ધાલીને જોવા અંદર પેસવા જાયછે તેવામાં તો “ઉભો રહે કુતરા!” કહી ઠાકોર બરાડ્યો. એ ધડી લડાલડી કરીને તેણે ગરદનપર એક ઝટકો ફટકાર્યો, જેથી તેનું ઘડ એને શીથ વેગળાં થઈ પડ્યાં. પછી તેના નાક કાન કાપી લઈને માગણને ઘેર જઈ મુઈ રહ્યો. રાક્ષસના મરણની અફવા સવારનાં ગામમાં તેમજ દરબારમાં ફેલાઈ ગઈ, ત્યારે તો રાજા અને પ્રધાન બંને ખુશી થઈને તેને મોટું નજરાણું કર્યું.

પેલા એકદંડી મહેલના સરોવરમાં ઠાકોરના રેવંતને દરરોજ તેનો રાવત પાણી પાવાને બંધ જાયછે. ત્યાં એક દિવસે કોઈ બાઈએ રાવતને

કહ્યું કે, “તારા ઘોડાનો છ માસનો પિયાવો ચડ્યો છે તે ચુકાવી આપ, નહિતર કાલે લેતો આવજો. કદાચ તારો સરદાર પિયાવો આપવાને આનાકાનો કરે તો તેનેજ રેવંત લઈને મોકલજો.” ઠાકોરે રાવતને મોડેથી આવો તગાદો સાંભળીને, ખીજે દિવસે પોતે સરૌવર ગયા, અને ઘોડાને પાણી પીવા સરૌવરમાં છોડ્યો. ઠાકોરને પાણી પાતાં જોઈને દાસી છંછેડાવી આવીને બોલી:—

નથી ખણ્યાવ્યા ને નથી ચણાવિયારે, નથી દાદે બંધારી પાળરે
નથી ચકકું ચાંચજ બોળતુંરે, પરદેવી પીતો તુરી તું ખાળરે.

ઘોડાને સરૌવર છુટો મુકી દઈને ઠાકોર કેહેછે કે મારે દાદે નવસેં વિંધાનું સરૌવર બંધાવ્યુંછે, ને તું આ ખખોચિયાને શું દુવા બેઠી છું?

નવસેં કુંભા તળાવ મારા બાપનુરે, રામા તું કોને ચઢાવેછે ગાળરે
જે આવે તે પાઈ જાય ત્યાં નીરરે, શું દુવે ખાભલી તલાવની પાળરે.

તાળ તો ભોપાળ તાળ, એર તાલ તલૈયાં
ઘડતો હેં ચંપાઘડ, એર ઘડ કેનાં ઘડેયાં ?

પછી ઠાકોર ઘોડાને ખેંચી રાખીને બોલ્યો:

કેહેતામાં તુરી તેણે ખાળિયોરે, ખેંચી ઝાલી મુનેરી લગામ રે
પાણીથી થયાંરે રામા પાતળારે, લોની નિરતા મનગમતાં દામ રે.

કદાચ તમારું પાણી મોઢુંજ હોએ તો હવે આ એનું મુલ !
એટલું બોલી, હાથમાંથી હેમનું કડું કાઢાડીને મેહલમાં નાખેછે:—

એ વેળા દાસી રાણીને કેહેછે:—

આજરે બાગી ચઢી નહાળજોરે—બાઈ એ ગજરા માફ નિરધારરે.

ત્યારે રાણી તો ગજરા મારનું થત લઈને બેઠી હતી તેથી દાર્શને કહેછે:—

સાચા-ખોલી જો હોય છોકરીરે, તો તને હું આપું એકાવલ હારરે.

એટલું સાંભલતાંજ દાર્શી ખડખડ કરતી ઉતરી મેહલની આર આવી ઘોડાની રાંગ સાહીને ખોલી:—

ધણું દીનો વિન્નગડો ભાંગવારે, તેડે તમને કુલંદે નારરે—તેડે.

મેહલે પધારે માર પાતજારે, રખે લગાડો કાંઈ વાર રે—રખે.

દાર્શી ઘોડાને છોડતી નથી ને તેને માર કહેછે:—

સાચા-ખોલી જો હોય છોકરીરે, અમે એમ ન આવિયે પરઠારરે
પર બુદ્ધિયે ખોઈ લાજનેરે, પેટ ભરી ખાધયે પેજરરે.

હજી મારે ખેલેછે એટલામાં જોગે સૂગાર સજીને હાથમાં જળની શોનાની ઝારી લઈને કુલંદે રાણી ત્યાં આવીને ઉભી અને કહેછે:—

જોગે સૂગાર ઠાકાર મેં સજ્યારે, મજમાં ખાપણુ દીસે તે કાહડરે
તુજને જળ પાવા કારણેરે, હવે આવી હું તમે છોડોતી રાડરે.

રાણી જમણે હથિ મારને જળની ઝારી આપતાં કહેછે:—

હ્યો મારજી તમે જળ પિયોરે, મારાં જમણાં દુખેછે અંગરે
મુકો હવે તમે મન મનામણારે, રખે રામાની કરે આશા ભંગરે.

મારે જળ લેતો નથી ને કહેછે:—

જળ પિધાની મારે આપડારે, મોડે ખોલ્યાના મારે વ્રતરે
પર રાયની પ્રિત રાણી પરહરારે, જવાણા મજને તજી તમ હઠરે;
પર મલક ને પર રાજ્યમારે, રાણી નથી ખોલ્યાનાં લાગરે
માથાં વઢાય ને ધડ રડવડરે, આંખો કોતરે કાળો કાગરે.

ત્યારે રાણી કહેછે:—

અગર અંદનની રે કાઠી મંગાજીરે, ઠાકોર ખડકાજી હું એહરે
મજરે કારણુ તમને કોઈ મારશેરે, બલશું સગાંથે આપણુ એહરે.

રાણી હસીલી થઈને ઉભી સમજતી સમજતી નથી. નથી પોતે
ત્યાંથી જતી અને નથી માફને જવા દેતી. એ પ્રમાણે રગજક
કરતાં પોહોર વીતી ગયો, પણ રાણી એકની એ થતી નથી. ગજરાને
આટલી વાતચીતથી મોહ્યાન વાગી રહાંછે, પણ કોઈ ન જાણે
તેથી રીતે જઈ મલવાને ઠરાવી હાલતો લાગ જોડેને તે ત્યાંથી નાટો.
તેની જાળથી છુટીને શિકારને જ્યારે રાણિયે નાસતો જોયો ત્યારે:—

ધણુરે દિવસનેા વિયોગ ભાંગિયોરે, મજને ઉમંગ ધણુ વાધ્યો અંગરે
મેહુલે પધરાવત પ્રિતમ પાતલારે, તમને પોઠાડત સેજ પલંગરે;
ઠાકોર ડગલુરે ભરોતો મારા સંમંછેરે, રામતણીછે તમને આણુરે
સોના કુંડીયે રાજ જળ ભરેરે, થોડાને નિરં હું નાગર પાતરે.

રાણી બોલેછે એટલામાં તો તે દરવાજામાં તીરતી માફક પેઝી
જઈને તેની નજરથી ગૂમ થઈ ગયો. ત્યાંથી માફ નિકલ્યો તેણે
પોતાને ઉતારે આવીને થોભ્યો. ઘરમાં આવીને માળણુને કહેછે કે
“માડી ! મને ભુખ લાગીછે તેથી ઝટ ખાવાનું કરી આપ !” તે
વખતે માળણુ રાણીને સાફ હાર ચુંથતી હતી, તેથી તે રાંધવા ગઈ
ત્યારે ઠાકોર તેનાં કુલ ચુંથવા બેઠો. આદર યુધીને તૈયાર કીધા બાદ
રાણીને સાફ ચોળી ચુંઠતાં તેણે પોતાની અંચુઠી ચુંઠી લીધી અને
એક છાંયમાં ચોલી, આદર અને ગજરા તૈયાર કરીને મેલ્યા.
એટલે માળણુ રાંધી રહી અને ઠાકોરને જમાડીને પોતે છાંય લઈને
ચાલી. માળણુના હાથમાંથી આદર લઈને રાણિયે આડી લીધી,
ચોલી પેરી, અને ગજરા હાથમાં ધાલ્યા પછી તેણે માળણુને પુછ્યું
“સાચું બોલ ! આજે કુલ કોણુ ચુંથાછે ?” ત્યારે તે બોલી કે

દેશથી મારી બેન આવીએ તેણે શું થયાં. તેથી રાણીએ કહ્યું કે કાલે તારી બેનને સાથે લેતી આવજો—બુધીશ તો ગરદન મરાવીશ!

ત્યાંથી નિકળીને માળણુ ઘેર આવી ત્યારે ઠાકોર બુલે બેઠા બેઠા હુકો ગગડાવતો હતો. માળણુ પોતાની વિતક વાર્તા વર્ણવી સંભળાવી નિશાંસો મુકીને બોલી, “હવે મારે બેન કે કોઈ નથી, તેથી આ જીઠારાનો હવે શો ઉપાય કરવો તે સુઝતો નથી. મને તો કાલે ગરદન મરાવશે!” એટલું બોલીને તે તો છાતી ફાટ રડવા બેઠી. ત્યારે ઠાકોરે બેનનો વેશધારણુ કરીને સાથે જવાને કબૂલ કર્યું તેથી તેને ખીરજ આવી. ખીજે દિવસે જવાનો વખત થયો ત્યારે ઠાકોર ઠકરાણીનો વેશ લઈ ખત્રી ઠગીને માળણુ સાથે રાણીને મેહલે ગયો.

ત્યાં પહેલે પોરાગીરે માળણુને પુછ્યું કે એક માણસને આવવાનો દરબારનો હુકમ છે તો આજે તમે બે કેમ આવ્યાં? માળણુ કહ્યું કે એતો મારી બેન દેશથી મને મલવાને આવીએ, તેને બોલાવીએ, તે લઈ જાઉં. એ પ્રમાણે છ ચોકી વટારી અને સાતમી આવી, ત્યાં એક આંધળો પોરેગીર હતો તેણે પુછ્યું, “કોણુ એ માળણુ કે? અને તારી સાથે ખીજું કોણુ છે?” માળણુ બોલી “કેમ બાઈ! બેઠા છે કે? એતો મારી બેન દેશથી આવી તે છે.” આંધળો બોલ્યો “મોલ રાં—તારો બાઈ કે બેન!” માળણુ બોલી—“હવે તમે ધરડા થયા તોપણ તમે તેના તેજ રહ્યા. મળક મુકતા નથી?” આંધળો બોલ્યો, “હું કે તું તેના તેજ રહ્યા! પગનાં અવાજથી તો પુરૂષ જણાય છે ને તું કેહે છે કે મારી બેન આવીએ. હવે એ કેમ મનાય? વાઈ, જોઈ, લાપો તમારા બંનેના હાથ!” તે ચાર હાથ પોતાના હાથમાં ઝાલીને તપાસી જોઈ ઠાકોરનો હાથ પકડીને બોલ્યો “નિશ્ચે આ પુરૂષ છે!” તેની આવી પરિક્ષા જોયા પછી તેના હાથમાં સો રૂપિયાની કોથલી મેલી કે તેલેવાયો! “જાઓ જલદી પાછા આવજો—હું તો આંધળો થઈને છુટીશ, પણ પેલા દેખતાઓની સી

વલે થશે !” પછી માળાણુ તેની સાથે હમી બોલીને મેહલમાં ઘાખલ થઈ. ત્યાં ઠાકોરે પોતાનો મરદાની પોચાક પરિધાન કરી લીધા. પછી રાણીને મધ્યે અને તેની સાથે હાંસયવિનોદમાં રાત ગુજરી. વાંણુ વાતાં પહેલાં પોતાને ઘર આવેછે ત્યારે માર્ગમાં તેનો રાવત મળ્યો, જે તેને પુછેછે કે:—

આજની રે આંખો રાતડીરે, ઠાકોર દિમે ઉગ્ગરાનુ ઘેનરે
કિયેરે મેહલે રંગ માનિયો રે, જગ્યાએ ઠાકોર મારી રેન રે.

રાવતને ઠાકોર જવાબ આપેછે:—

અમે ગયાતા રાવની વાડિયેરે, ભુંડા સાચી મધ્યા દસીસરે
કેસર કસુંબા રૂડા ઘોલિયારે, ત્યાં પાવાની મચી રહી ગીસરે.

રાવતને વેહેમ પડેથી પાશ્વું પુછેછે:—

અમલની લહેર મારે ખારીરે—ઠાકોર ક્યાં રમીઆ મધ રાતરે
તમારે અંગે બહેકે ફુલ વાસનારે, કહેને કંઈ સાચી વાતરે.

ઠાકોર બોલ્યો:—

હમેરે ગયાતા ફુલવાડીએ રે, ત્યાં મધી અમલ કસુખાની ગીસરે
પીથુ ને પાથું બાંધવોએ હેતસુંરે, પછી લીધા ગજરા દસ વીસરે.

રાવત પાછો બોલ્યો:—

અમલની કેફો ઠાકોર ઘેરિયોરે, આતો માર્યાં મોરંગીના બાણુરે
નેણુ ચલકે છે નારી નિરખ્યાનારે, શું અમળવો ચતુર સુખાણુરે?
જુઠા બોલનાં રે મારા માફે રે, તમે જુઠાં કેમ બોલોછો વેણુરે
તમે મધ્યાતા ફુલદેની મેહડીએ રે, તમારાં ફુલબચ્ચાં બહેકે અંગરે.

રાવતની વાત સાંભળી ઠાકોર ડોલા ફેરવી ચાલી ગયો કે પછી રાવત પોતાને રસતે પડ્યો. પછી ગજરાએ માળાણુનાં ઘરથી તે મેહલ-સુધી ભાંયર બોદાવી નિત્ય રાણીની પાસે આવજ કરવા માડ્યું. એમ

એક દિવસે તેઓ બંન્ને ભેગાંછે—તેવામાં રાજા આવી પુગ્યો કે રાણીએ ગજરાને એક ચારડામાં મંતાડ્યો. રાજા આમ તેમ જીએછે એટલામાં તેની નજર એક મંડીલપર પડી. તે મંડીલ રાજાએ ઓળખ્યું. એવામાં રાણી રાજાનો પાસે આવીને બેઠી ત્યારે રાજા પુછેછે:—

રાજા કેહેરે રાણી સાંભલોરે, કાંઈ પુછી પામું હું પાર રે
સાચું બોલોરે સતવંતી રે, રાણી કેટલા પુરૂષ ઘેરનાર રે.

ત્યારે રાણી જવાબ આપેછે:—

સાચું કહું રે રાજા સતવંતા રે, મુણજો તમે સધલો માર રે
પતિવ્રત અમે પાળિયે રે—છિલે ચાર પુરૂષ ઘેરનાર રે.

રાજા પાછું પુછેછે:—

પતિવ્રતા નારીછે એકની રે, તમે કહ્યા ચાર તે કોણુ રે
પર પુરૂષ સચે તેતો બોલતાં રે, પ્રથમ ગણુ બાઈ બેનરે.

રાણી એનો જવાબ આપેછે:—

પલંગ મારામાં રાજા પોડની રે, તેમાં પ્રથમ પાયા નર ચારેરે
તેની વચમાં રે સુવું મારે રે, મોટે ગણ્યા મેં ચાર ભરથારરે;
સાચું કહ્યે રાજા શક પડ્યો રે, હવે સુણીને પામજો પાર રે
જીવતાં લગી જે એક જાંખિયેરે, અમે તો તે પુરૂષ ઘેરનાર રે.

રાણી તમે કહેછો કે અમે એક પુરૂષની નાર કૈયે, તે બતાવો કે કોની? રાણી (મંડીલ તરફ આંગળી કરીને) કેહેછે કે આ મંડીલ ઘેરનારની ! રાજા પુછેછે એ મંડીલ કોનું ? રાણીએ જવાબ આપ્યો કે—એ મંડીલ તમારા નામનું છે. આ સરેવરને તો ને વળી એકાંત વાસમાં મંડીલને જોઈને જાણે આજ હમારા દેવામિ એવી રીતે સમજીને હમારાં મન પાળિયે છે. રાજાએ પુછ્યું, વાર, એ બાંધ્યું

કોણે? રાણી બોલી “અહીં હમારા શિવાય ખીજી કોણુ છે, જે મંડીલ બાંધે? તે છતાં તમારે ખાત્રિજ કરવી હોય તો હમણાં હમે બાંધી આપિયે? પણ મરદના દેખતાં બાંધિયે નહી, મોટે તમારી મરજી હોય તો હ્યો એ તમારે હાથે છોડી નાખો ને પણ એરડામાં જાઓ. પછી જીવ્યો અમે કેવું મંડીલ બાંધિયેએ તે!” રાણીના એ સુકન સાંભળીને રાજા મનમાં રિજ્યો, અને બારથી તેવું જ ડોલ ધાલીને બોલ્યો. “ના ના રાણી! તમારી વ્યતુરાહ હમે જાણિયેએ” રાજાને બાવાર્ય લઇને રાણી કટાક્ષથી બોલી કે—“રાજા તમે છોડશો નહીં, તો હું તમારા સમક્ષ મંડીલ છોડીને તમને પટ-તરે રાખી બાંધી લાડિશુ” રાજા ભાગે એટલે આ સ્ત્રીચરિત્રને તે સમજ્યો નહીં અને મુગે મોડે રાણીનાં દરએક વાક્યપર તે ભાગવા-ઇને મલકાયા કીધો. પછી રાણિયે જોત જોતાંમાં રાજાની રૂબરૂ મંડીલ છોડી નાખ્યું. રાજાને ત્યાંજ બેસાડીને પોતે એક એરડામાં બરાહ કમાડ વાસ્યાં, અને અગાડીના જેવું મંડીલ હાથમાં લઇને તેજ દરવાજે પાછી બાર નિકલી. રાજા જોઇનેજ વિશ્મય પામ્યો. રાણી સાથે વિનોદ વાતો કરીને તે તો પછી પોતાને મેહલે પધાર્યો. ખીજે દિવસે કચેરીમાં ઠાકોરને માથે તેજ મંડીલ જોઈને રાજા આશ્ચર્ય થયો. તેના મનમાં તેજ વેળા ખરખરો પેટા કે રખે આનામાં કાંઈ કાવતરું હોય! તેથી નક્કી કર્યું કે હવે એનો કાઠ નિકળે તો સાફ. ઠાકોર ચતૂર એટલે તેણે પણ રાજાનાં પેટનો ડાખ વળી લીધો. પછી તે ધીમે રહીને બોલ્યો—“મહારાજ! આજે તમે શા શાસ્ત્રમાં પડ્યાછો. કેમ તમારી મુખદ્રા મ્હાન માલમ પડેછે? અમારાં છતાં તમને એવડું કિયું કષ્ટ નડેછે તે કહો! શેને નકામા ઝૂરાયા કરેછે? હંદ્રાદિક દેવતાયે કદાચ તમારી પ્રવંસા કરી હોય તો આજા કરો તેમને તમારી સામે લાવી ઉભા કરો.”

ઠાકોરને આ પ્રમાણે બોલતાં સાંભળીને રાજા ઉલટો ગભરાયો

અને વધારે કરડી નજરથી તેને જોવા લાગ્યો. પણ તે સારી પંટે મમજતો હતો કે તે ઠકોરને જિત્યો જાય તેમ નથી. પછી રાજ્યે તેને એક તુતનો લાખોટો દેખાડીને કહ્યું કે “આ * * * દરબારમાંથી આવ્યોએ. દેવીને ભોગ આપવા સારું કોઈ બચીસ લક્ષણાની શોધ ત્યાં થાયએ, તેવામાં કોઈયે તેની પાસે તમારી પ્રસંસા કરેથી તેણે તમારા બદલ મારાપર આ લાખોટો બિડ્યોએ. માટે એવા નીમિત્તસર હું તમને મોકલી ચકતો નથી, તેમજ તેનો ઇતકાર કરી ચકતો નથી. તેથી તમે હાલ ને હાલ કોઈ વિદેશે નિકળી જાવો. તમારો હિસાબ ચુકાવી આપવાને તથા રસ્તા ખરચને સારું મેં ભંડારીને આપા કરીએ, તે તમારે ઉતારે લઈ આવશે.” રાજ્યે તેજ વખતે તેને વિદાયગીરી આપી વળાવ્યો. છુટા પડતી વખતે ઠકોરે રાજ્યને કહ્યું કે “તમારું આપેલું સર્વે ધન હું માગણુને સુંપુછુ, તેમાંથી તે મારા નામનું સદાચિત્ત ચાલવું કરશે, તેની તમે રક્ષા કરજો અને આ છેલ્લી વખતએ તેથી જાણાઉં છું કે હું અંપાધડના રાજ્યનો ઠીકરો થાઉં ને મારું નામ મજરા મારીએ!” એટલું કહી તે નિકળી ચાલ્યો.

આ સંભલતાંજ રાજ્યના હાંખાં ગગડી ખેટાં. હવે કુલદેને મારું જરૂર લઈ જશે એવો વિચાર આવેથી તે તેની પાછળ માગણુને ત્યાં ગયો: મજરાએ માગણુને આહીંની સર્વે સંપત્તિ સોંપીને કહ્યું “માંડી ! આમાંથી મારા નામનું સદાચિત્ત ચાલુ કરજે ! અને એની સંભાલની રાજ્યને મેં ભલામણુ કીધીએ તે છતાં પણ કોઈ તારા કનેરી ખુંસી લેવા આવે તો તુ અંપાધડમાં જમાનમના ખેટા મજરામારને જાણુ કરજે, એટલે તે તારી સાહ્ય કરશે.” પછી માગણુની રજા લઈને તે ત્યાંથી નિકળ્યો. રાજા લાવ લશ્કર લઈને મારને વળાવવા દસેક ગાઉ સંધે ગયો. એક ખાજને પ્રેમથી મત્રી બિટ્ટીને તેણે છુટા પડ્યા. રાજા ગામ તરફ વળ્યો અને માર અગાડી માર્ગે ચાલ્યો. પણ માર પડી કે મારે પોતાના ઘોડાને પાંચે ફેરવી ટેકા-

બો તે કુલદેના મેહલ આગળ આવી ઉભા. રાજા માફને વિદાય કરી આડીને વેળાસર મેહલમાં સુતો, એટલે તેને સ્વપ્ના યયાવી તે અપકી ઉઠયો અને નજીકના આરડામાં તેની મામી સુતી હતી તેને જગાડીને કહેછે:—

રાજા કહેછે મામી સાંભળોરે, મળને અજાપો બહુ થાયરે,
પેહલા પ્રહરનાં સ્વપ્નાં આવીયારે, દિટા મેહલે અઢતો રાયરે;
ખીજરે પોહારના સ્વપ્નાં દેખિયારે, જાણે જોગડાં માંડયાં જોગરે,
બેઠાં બિદલાં ચાવે પાનનારે, અંધર દીઠાં મેં રાતાં જોગરે;
ત્રીજા પ્રહરને રૂપને નિરખિયરે, મામી માયો સમજાળે મારરે,
ભમર પલંગપર તે પોઢતારે—છે ટુટયો નવસેરા હારરે;
ચોથા પ્રહરના રૂપને બાઢ્યારે, માફને ઠીક થયલો તે સ્વારરે
અપગ રેવત તેણે પજાણિયોરે, હરી આઢ્યો તે કુલદે નારરે.

ત્યાં રાજાને તેની મામી સમજાવેછે:—

સમણાં પડોરે મુકે લાકડેરે—સમણાં સમુદર ખેડરે
સમણાં સાચાં ન હોય રાજવીરે, સમજ સમણાં વંધ્યાતાં પેડરે;
સમણે નિર્ધન પામે ધનરે, વળી વંધ્યાતો પ્રસવે પૂતરે
સમણે મૃત્યુ વિદ્યા ભણેરે, દરિદ્રી સાઈ પાલે ઘરજૂતરે;
સમણે ભુખ્યો જોગન જામેરે, કાંઈ તણાવે બહુ તેની કુખરે
જાગીને જીવે તે સવારમારે, ભાલે પેડમાં ભુખની ભુખરે.

એ પ્રમાણે તેની મામિયે બહુરી તે રાજાને સમજાવ્યો તેથી સુતેા; પણ તેને કાંઈ જાંપ વળી નહી. કુલદેને તેની દાસી ગજરાની વાટ જોઈને બેઠાં હતાં, તે પાછલી રાત્રે આવી પેહોર્યો, ત્યારે તણે સ્વાર થઈને ચાલવા માંડ્યું. સવારનો પોહાર ફાટતાંજ રાજા રૂપસિંહ જોડે સહીને કુલદેનાં મેહલે જઈ જીએછે તો રાણી મલે નહિ. વળી તેણે બીંત ઉપર એક દુહો લખેલો વાંચ્યો:—

એનીને મોહલે ભાગ આપ્યારે, તમે જાએને મારી માડીજાયાનીરે
રાય રૂપાનો હમે ચુડલો ભાંગ્યોરે, ને આડીઆંગજરા માઝ જનાં ચારે.

આટલું વાંચતાજ રાજ રૂપસિંહ એત તયાર કરીને ગજરા માઝની
પુંડે પડ્યો. થોડા એડ એડ કરતાં અડધા દિવસ થયો, ત્યારે એતની
દૃષ્ટિએ તેમનો ચિહાર પડ્યો. હવે ગજરાની સાંમે આડી નદી વહેછે
ને પાછળ દોડોડ કરતું લરકર આપેછે, તે જોઈને ગજરાએ કુલંદેને
કહ્યું કે ‘લોક કહેછે કે સતિ વહેતાં નીરને થોભાવેછે, મારે જો તું સતિ
હઉ, તો નદીનાં નીર ઉતરી જાશે. ત્યારે રાણી કુલંદે બોલેછે:—

એક સાહજા ને એક ભરથારે, તિય દેવી આપો ઉતારે
સતીતારે સત જો ફોરે, માતા માર્ગ થો જાવા પારે.

એટલું કહેતામાં મહિતાના એ ભાગ થઇ ગયા, અને વચે માઝ
સપાટ રેતાલ જમીન નિકળી આવી. તે ઉપર થઇને ગજરા માઝ
ને રાણી ઉતરેછે તે જોઈને પછી પાછલરી તેજ માર્ગે શત્રુનાં એને
ઉતરવા માંડયું, ત્યારે માઝએ કહ્યું કે તું કહેતી કે માગ્યા મેંદ વરણાડ
તો હવે વરણાવ. કુલંદે રાણી બોલેછે:—

ભાઇ મેધલા તજને પેતગુંરે, વિજ્ઞાની કર મારી એતરે—વિજ્ઞાની.
ગાજયા કસાં ગિરિ યુગ્ધામરે, હવે સીરા વરણાની આ દતરે—હવે.

હજુ રાણી કુલંદે બોલી તો રહી નથી, એટલામાં વર્ષાદ મુશલધા-
રાયે વર્ષવા લાગ્યો. જોત જોતામાં નદીની રેલછેલ થઇ ગઈ, તેની
નદીમાં સમેતુ એટલું લરકર ઉતરી રહ્યું હતુ તે તણાઇ ગયું. તે જોઈ
ને કુલંદે સાંમે પાર રાજ રૂપસિંહ ઉભોછે તેને કહી સંભળાવેછે:—

એનીને વળાવવા વિરા એટલેરે, હવે પાછા વળી જાએ. ધરરે,
એનીને સાસરવાસો એટલેરે, તમે માનીને પધારો શેરરે.

ભાઈએ એતને સાસરે વળાવવા ધણે દૂર જવું નહિ અને તે છતાં
આટલું લરકર નદીની તાણમાં એંચાઇ ગયું એ કાંઈ એછો

સાસરવાસો કેવાય નહિ, માટે છે રાજ્ય હવે જ પાછો તારે ધર. એટલું કહી ગજરા ને કુલાદેએ ઘોડા હંકારી મુક્યા ને રૂપમિંહનાં સ્વારો માં વકાસી રહા.

રાજ્ય રૂપમિંહ પોતાને મેહુલે જઈ મામીને સર્વ વિતક કહી જણાવી. રૂપમિંહ ખાલી હાથે પાછો ફર્યો તેની મામીએ તેનો તિરસ્કાર કર્યો:—

મેળિયું મુકાને આડ ચુંદડીરે, તેં લખડું ફૂળ કપુતરે,
ભાણો ભાંગીને ઘડાવ રે ટિયારે, ખેતીને કાંતો કીણું મુતરે;
તેની ચણાવ તું કીચીપામરીરે, જઈ મેલ મારજીને તું મેટરે,
જતાવર પાલેછે તે જેમ બહુરે, તેમ તારૂં લે ભરશે પેટરે.

હવે મારૂં સાલ્યો સાલ્યો ગયો તે કાચી નગરીમાં આબ્યો ને એક વાણિકને ત્યાં ઉતારો કીધો. કાચીનાં રાજ્યની કુવરી એગલદેએ ગજરાને ધરવાનો નિમ લીધેછે. કુવરી ઢોહ વરને પમન કરતી નહી તેથી રાજપિતાએ તેને ઘરજાવર પરાણુવા મારૂં સ્વયં વર રચ્યો ને દેવ પ્રદેશના નાતા મોટા રાજાએને કંઢાવી લખીને તે ડાલ્યાછે. એ સર્વ રાજ્ય મંડપમાં જઈને બેઠાછે, ત્યાં ગજરા પણ જઈને ઉભો. મોગ શૂગારે યજીને કુંવરી હાથિશીવર એ હાયમ વારમાગ લઈને મંડપમાં આવી હાથિશીએ અધાય રાજાને પડતા મુકી ગજરા ઉભો છે તે ઉપર કળમ દોળ્યો. અધાય રાજા બકારો કરી પડ્યા કે આ તો કોઈ પરદેશી ગરીબ માણુય છે, માટે હાથિશી બુલી. પછી હાંડી શૂગારી લાયા કે તેણે પણ ગજરા મારૂં ઉપર કળમ દોળ્યો, એટલે કુવરીએ તેને તરત વરમાગા આરોપિને પુછ્યું:—

કિયેર મુલકરી આયા ટાકરારે, તમે કિયા મુલકમાં જવરે
કેઈ જનિતાને પેટ જનનિયારે, કેઈ ગોરીના છો તમે નાવરે;
સાચું ખેલિા રે રાજા સંતવંતા, હો કીયછે તમારા ગામરે
કુંવર છો કોયુ રાજા તમારે, વળી ચા છે તમાર નામરે?

રાજા પુત્રીની આવી વિનયવાણી સાંભળીને તે પ્રદેશી તેને પ્રેમથી
જોવા લાગ્યો. નાખથી શિખાપર્યંત નગર ફેરવીને રહ્યા પછી તે
હમીને કેહ્યું:

ઉત્તર દેશથી અમે આવિયારે, કાંઈ પશ્ચમનો છે અમ ભાવરે,
ભૂમંડળના થઇયે અમે રાજિયારે, રાણી મંછાગોરીઆંના નાવરે.

પેદલાં તેા ભૂમંડળ એટલે પૃથ્વીનાં રાજાને જે રાણી જોઇને મોહી
જાય તેનો સ્વામિ એમ કહ્યું તેથી વરની પીછાણ થઈ નહી, એટલે
રાજાએ પાછા બરાડી ઉઠયા; પણ કુંવરીએ કબૂલ રાખ્યો તેથી
વરકન્યાને મોતિયે વધારી બીડી ધામધૂમથી નગરમાં ઉતારી
આપ્યો. ફુલંદેને પણ બોલાવીને સાથે રાખી. એમ ત્રણ દિવસ
રહીને માર્ અને રાણીએને લઈને ચાલવા નિકળ્યા. ત્યારે રાજાએ
લરકર મહિત વિધાય કર્યો. ત્યાંથી કૂચ કર્યો તે ફુલંદેનાં આપનાં
નગરની પાદરે પડાવ નાખ્યો. ફુલંદે સુખપાળે સદાને આપને મોહાણે
ગઈ ને ત્યાં તેની આગળ પોતાની હકિકત કહી જણાવી.

ફુલંદેના સાત ભાઈમાંથી એક મોહાણે હતો ને છ શિકાર રમવાને
ગયા હતા. મોહાણે ભાઈએ બેનની વાત જાણી ચુરમ્મો કર્યો
કે મારી બેનને વગર પરણવે હરણ કરીને એ કયા મુખે અડી આવી
પડ્યોછે, તેથી આપને વગર જણાવવે લડવા આવ્યો. એટલામાં છ
ભાઈ પણ શિકારથી પાછા ફર્યા તે બધાય મક્કી ગજરાનાં પડાવને ઘેરી
લાંબા. એવા મામલો જ્ઞેને ગજરા પોતાની બેનને સાંભળે થવાને
વકારેછ:—

હલ્લા કરે ર મારા સાથિયારે, હલ્લ મારે બાંધા હથિયાર ર
હલ્લ જોડોરે તમે શત્રુનું ર, વીરા મરવુંછે એકજ વાર ર.

પછી લડાઈ ચાલી તેમાં હઝારેક માણસ કપાઈ મુંઢ, ત્યારે
ફુલંદેને અબર પડી કે તરત તેણે બાર આવીને દુઆઈ ફેરવી ને

લડાઈ બંધ કરાવી. પછી વાજતે ગાજતે ગજરાને થેહિરમાં લઈ ગયા. તેજ વખતે રાજ્યએ ઘડિઆળાં લગન લઈ કુલંદને માફ સાથે પરણાવી આપી. રાજ્યએ જમાઈને પેરામણીમાં અગાધ લક્ષ્મિ દાશ દાસિ ને લાવ લશ્કર આપ્યાં, ને એક મહિનેા સુધી નગરમાં જિત્સાહ મનાવ્યો.

હવે ગજરાની પટરાણી ચંપાદેએ તો બાર વરસથી જંગલમાં શ્વામિનાં વિયોગનાં આવેશમાં જોગ માંધ્યોછે. ધણીને આપ્યાની મુદત પૂરી થઈએ તેથી તે વનમાં જોય કરી બેઠીએ—વનનાં પવન ને તેમનાં વેલી ને પશુ પક્ષિની સાથે તે માફને સંધિસા કહાવેછે:—

વનનાં વાવડા વીણ વીનવુંરે—તું દે સંધિમંડા માફ હાથરે,
ચંપાદે તમને વળએ ધણુ રે—મારા માફજીને કર મજ સાથરે.
વનનાં વાલાં વનચરોરે—તમે ઉડીને જુઓ ગજરા નાથરે,
એની મારી વન વેળડીરે—રખે ભેરથી એડી મારા પતિને આથરે.

તળાવમાં કુજરીએ કહ્લોલ કરેછે તેમને કહેછે:—

મુખવાસો કુંજરયાં તમને વીનવુંરે, તમે મારી ધરમની માફ જાડ બેનરે
મરોવરછોડી તમ જવરે, નહીતો ગજરા માફને જાહ કહેા કહેણુરે.

એટલે એક કુંજરી રાણીની પાસે આવી તેની ફોટમાં રાણીએ ધ્રગળ લખીને બાંધ્યો. પછી દસ પનર કુંજરી ભેગી થઈને જોડી ચાલી, ને ગજરાનાં મોહાલની સામે એક ઝાડ હવું તે ઉપર જઈ બેઠી તે એક દિવસ થયો, એવા બે ને ચાર ને પાંચ થયા, તોય ગજરા માફ બારીએ દીર્યો નહિં. પણ છોટ દિવસે ગજરાએ તેમને જોઈ ગંજોલ લઈને મારવા ગયો કે ફોટમાં બાંધેલા કાગળવાળો કુંજરી ઝટ આપીને તેના હાથ ઉપર બેઠી. કાગળ વાંચતાંજ તેણે ચાલવાની તયારી કરી. બંને રાણીઓનાં લશ્કર મહિત તે ખેડ ખેડ કરતો કટલેક દિવસે ચંપાદેનાં જંગલમાં આવી પહોંચ્યો. પછી ત્યાંની ચાલી આપના રાજમાં ગયો કે બાપે મુખ માની તેને પોતાની ગાદી સુંપી.

દેવડો મહેપાલ.

પૂર્વે પાટણ નગરમાં બે ભાગનું રાજ્ય હતું. એક ભાગમાં દેવડો મહેપાલ તેના પાંચસો મહેપાલા સથિ રાજ કરતો હતો; અને બીજા ભાગમાં મેગરો આબરિયો અને એથા આબરિયો તેના પાંચસો આબરિયા બૂતો સથિ રાજ કરતો હતો. મેગરાને આંપલદે નામની મહા રવરૂપવાન અને તેજસ્વી દીકરી હતી. એક દિવસે મેગરાયે દીકરીનાં નામથી દોંડી ફેરવી કે તે દિવસે ઢાઢ મરદે આહાર કરવા નિકલવું નહિં, કારણ કે રાજકન્યા મહેલિયોને સથિ લઈને મરેાવરપર નાહાવા જનાર છે ! દેવડાનો કચેરીમાં પણ મેગરાના અનુચરે આવી દોંડી પીટી ત્યારે દેવડો બોલ્યો કે મરદની મના તો હોય, પણ બેંગાંની આણુ તે કેવી ? એઉપરથી તેનો મામો વાધજી, જે પ્રધાનવટુ કરતો હતો, તેણે કહ્યું કે એ આબરિયાણુ પમિની છે, જે ચંદ્રસ્થ એના રૂપ-આગલ થંભી રહે એવી છે, માટે મૂર્ખેને આહાર જવાની આબરિયાયે મના કરી છે તે વાજ્યાં છે. હવે આણુ ફરિયાને ઘડી બેઘડી થઈ ના થઈ, એવામાં દેવડાયે પોતાના મામાને કહ્યું કે આજે શિકાર રમવાનું મને મન થયું છે, માટે ચાલો આપણે જઈએ. મામાયે જવાબ દીધો જે આજે બાહારજી નિકલાય નહિં, તો શિકાર કેમ જવાય ? ત્યારે દેવડો બોલ્યો, જે તરફ આંપલદે ગઈ છે તે તરફ નહિં જઈએ ને બીજી તરફ જઈશું, તેમાં શુ હરકત છે ? મામો બોલ્યો, બુંડા આબરિયાસથિ કામ છે, તેનો વિચાર કર્યો ? ત્યારે દેવડાયે કહ્યું, મામા આપણું હોયતો ઉઠો, નહિતર હું એકલોજી ચાલ્યો. પછી બંને મામા બાણુજે ઘોડા તયાર કર્યા. દેવડાયે પોતાનો અમુલ્ય મશ-રૂનો પોશાક પહેલો, રતનજડિત શૂગાર સજી સીધી, હાથમાં પોચી ને

કડાં, બાંહે બાળુ બેરખા, ડાકમાં હિરામોતીની માળા અને માથે નવા લાખનું નવધરું ધરું ને તે ઉપર સૂર્યમ્મ તેજના ભબુકા જેવા શિરપેચ નાખ્યો. આ પ્રમાણે વસ્ત્રાલંકાર મળીને દેવડો છેલછ-ખીજો બનીને બાહાર આવ્યો, તેને જોઈને મામાએ પુછ્યું, શિકાર રમવાને વગડામાં જવું છે, ત્યાં આ બધું કેને દેખાડશો ? દેવડાએ જવાબ વાળ્યો કે આપણે રજપૂત બચ્ચાઈએ, એટલે પહેરીજ લેયે તો. મામા અને ભાણેજ ગેલછેલ કરતા આગલ ચાલ્યા. કેટલીક વારસુધી આડામ્મવળા ઘોડાને વગડામાં દોડાવ્યા, એટલે મંધાન વેળા થઈ, ત્યારે દેવડો બોલ્યો, મામા! હવે કકળની મંધાનવેળા થઈ છે, ચારે બાળુએ ફરતો કાળસમો લુ વરસી રહ્યો છે, બલબલતા બેસરના તડકાથી આપણાં મોં લાલસુરખ થઈ ગયાં છે અને હવે ગલા-માં કાંટા પડે છે, જનાવરોની પાણુ તેવીજ અવસ્થા થયલી છે, માટે ચાલો ઘોડાને પાણી પાછને આપણે કોઈ વૃક્ષ નીચે આરામ લઈએ. મામાએ પુછ્યું, ક્યાં પાણી પાવા જઈશું ? ત્યારે ભાણેજે ઉત્તર વાળ્યો કે—ચોપર સરોવરપર જઈશું, કેમકે ત્યાં ઝાડી ગીચ અને રળિયામણી છે. મામાએ કહ્યું ના, આપણે પાણી પાવા જવું નથી, ગામમાંથી રાવતને મોકલીશું. ભાણેજે બોલસકરી કહ્યું કે આપ-ણેજ પાણી પાતા જઈએ-વળી રાવતને નકામો ફેરો શેને આપવો જોઈએ ? ત્યારે મામા બોલ્યો, ચોપરપર સ્ત્રીઓ નાહાય છે, માટે ત્યાં આપણાથી ના જવાય. દેવડાએ ઉત્તર આપ્યો, એમાં શું હરકત છે ? બેસાં તો માહિ નાહાંતાં હશે, ને આપણે પાળઉપરથી પાણી પાઠ વળીશું. એપ્રમાણે રીગજીક કરતા બંને સરોવર કિનારે આવી પોહચ્યા. ત્યાં બેસીને જોઈને, મામા પાળે રહી પીઠ ફેરવીને ઘોડાને પાણી પાવા મંડ્યો. એટલામાં દેવડાએ આધો પાછો ખસી જઈને ઘોડાને ફેરવતાં જોસભિર એડ મારી લગામ તંગ રાખીને પાણીમાં ઝાકાવી દીધી, ને ચાંપલદેની સમિ આવીને પાણી પાવા માંડ્યું!

નાગણુના જેવાલાંબા કાળા ચલકતા વાળથી મુખકમળ ઠાંકીને ચાંપ-
લદે પાણીમાં ખેંટીછે. તેની પછવાડેડોઢસું સહિલિયોછે, તેમાંથી એક બે
તેને મરદન કરી સ્નાન કરાવેછે. તેની આસપાસ મધુર ખુશખી
મગમગી રહીછે અને પાણીની સવાડીપર તળ જેવી ઢારી પ્રસરી
રહીછે. તેની સહિલીમાંથી કેટલીએક માંહા માંહુ એક બીજાપર
પાણીની ઢાલકો ઉરાડેછે, અને માંહલાંની માફક નહાસભાગ કરેછે.
કેટલીએક મધુર સરોદે કરી ગાનની ધુન મચાવી રહીછે, તેવી જાણે
આખું સરોવર સજીવન થઈને તેમની સાથે વિનોદથી હાસ્ય
કરતું હોય એમ લાગેછે. આ પ્રમાણેના જળવિહારમાં તેઓ સર્વે
મદન થઈ રહ્યાછે, તેવામાં એકાએક કોઈ પશુના પાણી પીવાના
મડકારા તે કુંવરીને કાને પડ્યા. તેણે પોતાના માંપરનો એક લટ
ખસેડીને જોડું તો ઘોડાપર સ્વાર થયેલો કોઈ વીરપુરુષ સાંભે જોતો
તેની નજરે પડ્યો. તેનો પોચાક, રૂપ, કાન્તિ અને છટા જોઈને તે
વિન્નુલ થઈ. લોકમયોદા અને કલાચારની અવગણના થાય નહિ,
તેથી નાચાર થઈને દાસીપર ચિરડાઈને બોલી, અહી કયા નકટ
મરદે આવવાની હિમત ધરાવીછે? બાબરિયાને જાણુ થયે તો
આજ ટેકાણે એનું ધડ માથાવેશું પાણી પીશે! દાસી આંકલી
ફાંફલી થઈ આસપાસ જોઈ ઘોડાપર બેઠેલા સ્વારને તેણે આજ-
ખો, ત્યારે બોલી, ચાંપલદે! મોડે આવે તેમ બક માં! એતો
આપણું અર્ધ નગરનો ધણી દેવડો મહેપાલછે. કન્યા બોલી-રાજ
છે તો એના રાજમાં, અહી આવવાનું એનું શું પ્રયોજન?
આજેજ બાબરિયા શાન્ત થયા શું? દાસી બોલી, ખાઈ! આમ છેક
છોકરવાદી ના કરીયે! હવે તમે મોટાં થયાંછો, મોટે કાંઈ વિચાર રાખો.
ચાંપલદે તપી તોરમાં બોલી, હુરમ્મી, પેચારણુ કહુંની? શાનો વિચાર
રાખાવેછે? એટલે દાસી તો આશિવાલી ધબ પડી ગઈ. આદલી
વારસુધી દેવડો જે દૂર મુગો ઉભો ઉભો આ સર્વે ચરિત્ર જોયા

કરતો હતો, તે હવે લાગ જોઈને નજીક આવીને ઉભો. ત્યારે સાંપ-
લદે છેક લજવાઈ ગઈ, અને નજીકની એક સહુલીને બીમથી કહ્યું
કે મારા વસ્ત્ર ઝડ લાવ, નિકરે મારું કુંવારાવૃત્ત ભંગ થશે. દાસી
ચરમાઈ નિચ્ચુ નિહાળીને બોલી, બાઈ હમે પણ તમારાં સમાનનાં
છિયે ને તમારાં જોડીજ અને સહુની સ્ત્રીતિ સમજજો, માટે બાહરે
કેમ નિકળાય? ત્યારે કન્યાયે દાસીને કહ્યું કે તું એ અસ્વારને પુછ કે
તે પોતાનો સથવારો મેળીને અહીં આરો. આબોછે માટે એના
મનમાં કાંઈછે. ત્યારે દાસી પુછેછે:—

જળ તરસ્યો જવાન, જળ દેખી જવાન ગર્યો;
એને મોહુ દીજ્યે માન.

ત્યારે દેવડો જવાબ આપેછે કે:—

તમે ડોડમેની સરદાર, જળમાં મારે જળયક,
તેને દર્જ ધરતી આય,

એટલે ડોડમેની સરદાર જે જળમાં ડ્રિડા કરેછે, તે માને તો મારા
ધરતી આય એટલે ગરાસઆસ સેંપ, વળા મારી અર્ધીગનાં કરીને
રથાપું. એ માંબળીને સાંપલદેના મનમાં વિશેષ વહાલ આચ્ચુ અને
તેનાપર મેટીને બોલી:—

હું ડોડમેની સરદાર, રમું હું જળમાં જળયક;
વાળે તું મુજ બાપિકું વેર, તો આથવિના આવું.

એ પ્રમાણે અરસ પરસ વાતો થાયછે, તેવામાં મામાયે જોયું કે
આટલી વાર થઈ તોપણ બાણજ પાણી પાઈ પાછો કેમ આવ્યો નહિ.
તથા મામા મો ફેરવીને જોયછે તો બાણજને સાંપલદે સાથે વાતમાં
મથેલો જોયો! ને નિઘાસમુકેછે એવામાં થોડો ફેરવીને દેવડો મામા
સાથે આવી મઢ્યો પણ તેનું ધરન્યાન તો સાંપલદેયે ચોરી લીધું. હવે

મહેપાળા ને બાબરિઆએને વંશ પરંપરા વેર ચાલતું આવેલું છે, તે વાળવાને માટે દેવડો ત્રીજે દિવસે મામાને સાથે લઇને મેગરાત્ની કચેરીમાં આવ્યો. ત્યાં આમન સામન ઝવાર કર્યાબાદ બાબરિઆએ મહેપાલને માનથી પોતાની પાસે બેસાડ્યા. વાત પરથી વાત નિકળતાં મેગરાત્ની આસપાસ બેઠેલા સાંગ અને માગ તેના બે કુંવરો સાથે ત્યાં ચોપટ આગી પાથરી. મહેપાલ અને બાબરિઆ રમવા બેઠા. બાજુએ કરતી વેળા મહેપાળે પુછ્યું, રાજા ! લુખ્મી કે ચોપડી બાજુ રમશો ? એટલે સાંગ બોલ્યો કે સત બાજુ અમે હારિયે તો અમારા પાંચસે બાબરિઆ હાર્યા અને તમે સાત બાજુ હારો તો તમારા પાંચસે મહેપાલા હાર્યા. એ પ્રમાણે સરત પરત્તે બંને બાહાએ રમવા માડ્યું. તે સાંને બાજુ બાબરિઆ હાર્યા તેથી બંને બાહાએ અનમનામણી થઇને બેઠા. એ વાતની બાબર અંતઃપુરમાં ચાંપલદેને થઇ ત્યારે દાસી સાથે તેણે મહેપાલને કહાતું કે મારા બાહાએ હજી નાના છે અને તેમને તમે જીત્યા તેમાં મારે માર્યો કોટવાય નહિ; પણ મારી સાથે રમીને મને હરાવે, ત્યારે હું ખરે માનું! તેથી ત્રીજે દિવસે ચાંપલદે સાથે રમત રમવાનું મુકરર કરીને દેવડો પોતાના દરબારમાં આવ્યો. એ દરમિયાનમાં ચાંપલદેએ પાંચસો પખાતી રાખીને પોતાના મેહલથી મહેપાલની કચેરી સુધા એકજ માણે જાય એટલો માર્ગ કોરા રાખીને આખા શહેરમાં પાણીની એવી રેલછેલ કરાવી મેલી કે જ્યાં ત્યાં યુદ્ધપૂર કાદવ થઇ રહ્યો, કે તેથી એકાએક જંગ ઉઠે તરી. પછી ત્રીજે દિવસે દેવડો મહેપાલ ચાંપલદેના રંગમેહલમાં પોતાની સરત પ્રમાણે આવ્યો. ત્યાં દાસિયે તેને આદરમાન આપાને સિંહાસનપર બેસાડ્યો. પછી ચાંપલદે નવરંગી ચીર પેહેરી અને સાનેશૂગાર સજ્જને રમઝૂમ કરતી બાહાર મહેપાલ પાસે આવીને બોલી—“રાજા ! હવે આપણે બાજુ માંડિયે, તેમાં સરત કરતી કે, “હું હારતો મારું” અડધું જમાણું અંગ તમારે ત્યાં ધરાણું

મુકું, પછી તે ઉપર તમારા શિવાય ખીજ દોહનો દાવો નથી; અને તમે હારો તો ગામવચે તમે એકલાયે કુંવારા રહેવું !” આવી સરત કરીને તેઓ ખંને બાજી માંડીને રમવા બેઠાં. રમતાં રમતાં ચાં-પલદે હારી, ત્યારે તે દેવડાના સાંભી હાથ-જોડી બોલી, હવે આ જમ-ણું આંગ તમરું થઈએ, તેથી મારો પિતા કોઈ ખીજ સાથે મને પરણાવશે તોપણ એને હું કોઈ પુરુષને આંગલી લગાડવા દઈશ નહિ. પછી રાજ કન્યાયે રાજનું માથું દુધ ને આંડરી ઘાથું ને બાર બત્રીસી રસોઈ કરીને જમાડ્યો. એટલે સાંજ પડી ત્યારે સુખ-મેજયા બિઠાવીને તેપર કુલની ચાંદર પાથરી રાજને પોઠાડી પોતે તેના પગ તલાચવા લાગી. એમ કરતાં ત્રણ દિવસ આનંદમાં વહી ગયા. એથે દિવસે હજનમે ચાંપલદેની બારિયે દેવડાને ઉભેલો જોયો, તેણે એરે જમને બાબરિયા આગળ આડીઆધીઃ માંગ ને માંગ ચાંપ-લદેનાં ભાઈઓ, મેહેપાલ સાથે પોતાની હારથી પ્રથમજ ચિરડાઈ રહ્યા હતા, તે ગાંબજની વાત માંબલીને કેવળ અગ્ની થઈ ગયા, ને હથિયાર ભાંડીને દોડ્યા. દૂરથી દારિયે ક્રોધભરે ખંને ભાઈને આવતા જોઈને બચાકુલ થઈ ભિતર ખમ્મર કરી. તેવોજ દેવડો બારિયેથી આગમાં રહીને ગૂમ થઈ ગયો. ખંને ભાઈ મેહેલમાં આવી આમતેમ તજરીજ કરતાં એક ચોરડામાં પોતાની બેનને ભ-રજીમાં દીઠી, એટલે તેને ધંદોળીને જગાડી. તે ઉડી બેઠી થઈને પૂછ્યું, બીરા ! તમે કેમ આપ્યાં ? તે બોલ્યો—આપણું ધરની કાંઈ નબલી વાત માંબલીને આપ્યા છીએ ; પણ હમને તે બોટી માલમ પડીએ. ત્યાંથી ફરીને રાજ પામે આવી ભાઈઓએ મર્ય વૃતાંત નિવેદન કીધું, ત્યારે રાજએ રાજપુત્રાને બોલુ આજ ચડાચુ’ મોટગાંબજને કુંકુચસહિત ઘાણીમાં પિલાવી નાખ્યો !

એક દિવસે બાબરિયા કચેરી બરીને બેઠાંએ, ત્યાં એક વૃદ્ધ આસણુ યુગર ગઠના રાજના દેવલદે સાથે ચાંદલા લાવ્યો. રાજ

બાલ્યો, મારી છોકરીને પુછવાયના મારાથી કહેવાય નહિં. આપ પુછવાને અંતઃપુરમાં ગયો ત્યારે ચાંપલદે બોલી, બાપા! મારે ડોઢસે સા-
હુલી છે, તેમને જે પરણાવે તેની સાથે વરવાનો મેં નિમ લીધો
છે. વળી જે મને પરણે તે ડોઢસે ભેંસ, ડોઢસે મણુ લવિંગ અને
ડોઢસે લીલાં કપડાં લઈ આવે; તેની સાથે મારે અમોડો બાંધ-
વાસાઈ સવાલાખનો દોરો જઈએ, મારા બાઈએને મારે સવા-
લાખના બે ઘોડા સગાઈમાં આવે તો તેની સાથે હું પરજીવું. આપે
જઈને પોતાની પુત્રીનો ઠરાવ બ્રાહ્મણને કહી સંભળાવ્યો. ત્યારે
બ્રાહ્મણ બોલ્યો, મારા જજમાનનું એટલું ગજુ નથી. બીજા ઘણા
રાજના માંગાં આવ્યાં પણ તે સર્વે કન્યાની માંગ સંભળીને વિલે-
મોડે પાછા ફર્યા. છેલ્લેસરવાલે છાપરવાળા નગરના ઠકોરે તેનું
માથું કરવાસાઈ બ્રાહ્મણને તૈયાર કર્યો, ત્યારે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે
રાજા! તમે માથું તો મોકલોછે પણ તે કુંવરીએ આવડ નાખીએ, એમ
કહી રાજાને વિસ્તારપૂર્વક માંગણી કહી સંભળાવી. ત્યારે ઠકોરે તે
કમ્બલ કરેથી છાપરવાલા ઢોલરા રાજાનું પેચિસાલ કીધું. બ્રાહ્મણ પા-
ટણથી પાછો ફરીને ઢોલરાને કહ્યુંકે ડોઢસો ભેંસ, ડોઢસે મણુ લવિંગ,
ડોઢસે લીલાં કપડાં, સવાલાખનો દોરો અને સવાસવાલાખના બે ઘોડા
એટલી સામગરી મિલકે કરીને આવજી સવામહિને પરણવા સાઈ
જઈને. ત્યારે રાજાએ પ્રધાનને તેડીને આજ્ઞા કરી કે આપણું ડોઢસે
ગામોછે, તેમાંથી એકેક ભેંસ, એકેક મણુ લવિંગ અને થોડું થોડું
કાપડ લગનવેરામાં લેવું, બાકીનું ખુટે તે આવણું ખજાનામાં સિં
કાહડવું. એ પ્રમાણે લગનની તૈયારી કરીને સર્વે સામન અગાડી સિ
રવાના કીધા; ને પાછળથી જન ભડેને રાજા આવ્યો. હાથી ઉપર
રાજાની બેન લાખણુદે તેના માથા ઉપરથી લવિંગ ડોડાડી (બલા
કાહાડી નાખવા) ચાલી; લામધુમથી વાજતે ગાજતે પાટાસુ નગરમાં
જન આવી પોકર્યા. નગરો ઢોળ, શરણાઈ વગેરે નાના પ્રકારનાં

વાળિત્ર વાળી રહ્યો છે તે તોય બંધુકાનાં ધડાકા થઈને આજુ પાટણુ ગાળુ રહ્યો છે. ચાંપલદે હિંડોલા ઉપર બેઠી બેઠી મુલા આપે છે, તેણે આ નિર્દોષ શાંભલીને દાસીને પુછ્યું કે આ કોલાહલ શેણે? દાસી બોલી, જન આવે છે. ક-યાયે પુછ્યું, કેની જન? દાસીએ કહ્યું, ચાંપલદેની ત્યારે કન્યા બોલી, મારા શિવાય ખીજુ કેમ ચાંપલદે છે, જે જન આવે છે? દાસી બોલી, એતો તમેજ પર-ણો છો! તો મારે મારું જન આવી તે વાત તે કેમ જાણી? ત્યારે દાસીએ કહ્યું કે તમારી સરત પ્રમાણે મરે આમથી સરગસમાં આ-ગળ કરેલી છે:—જુઓ પેતું ભેંસનું વંદ, વળી લવિંગ, લુંગડાં અને પેલા બે તુરી કેવા ઠતઠત નાચતા જાય છે!—ને હવે પાછલથી છાપરવાળા નગરનો રાજા ઢોલરા તમને પરણવાને આવે છે. એ વાત શાંભળતાંજ ચાંપલદે મુઠ્ઠા પામી ધરણુ તુડી પડી. દાસીની આ-ગતા સ્વાગતાથી પાછી આવૃત્ત થઈ કે તેને ભાંચ ઉપર લોટવા માંડ્યું. પછી આંખે પાટા બંધાવીને બોલી, કે મારી આંખો દુખવા આવી છે! જન ગામમાં આવી અને ચાંપલદેના બાપે જમાઈને આમૈયું કીધું. પછી ઉતારા દેખાડીને બાબરિયા સરદારે છાપરવાળાને પુછ્યું કે તમે પેહેલાં પરણ્યો કે જમ્યો? ત્યારે જમાઈએ પેહેલાં પરણવાને કહ્યું. તેથી ચાંપલદેને પીડી ચોળી નવાડી તૈયાર કરવા કહેવડાવ્યું અને ખીજુ બાળુ ચોરી રચારી. ચાંપલદેએ બાપને કહાવ્યું કે હાલ હું માંદી મરું છું માટે જોડીને પુછારી સમુદ્ધર્મ મારાં લગ્ન કરાવો ઠીક. ત્યારે બ્રાહ્મણ બાહ્યો, ના, આજે સુયોગ છે, માટે આજેજ લગન નિર્ધાર્યો છે: વળી રાજપિતા માંડપમાં ચિરાજ્યાં છે, માટે વહેલ થાઓ. એટલામાં એક બે દાસીએ તેલ કુલેલ અને પીઠી વગેરે એક થાલમાં લઈને આવી અને તે ચોળી ના ચોળી કે ચાંપલદેને ઝટ નવાડીને નવાં વસ્ત્રાલંકાર પેરાવીને માયરામાં લાવી બેસાડી. પણ તેની અખોનો પાટો એમનો એમ રહી ગયો. ચોરીમાં બેઠા પછી

દાસી સાથે તેણે દેવડાને કહેવડાવું કે તું વહેલો આવીને મારી માહતા કર, નહિતો કાગડો દાંધિરું લઈ જશે. દાસી ચોરા ઉપર જઈ જ્યાં મહેપાલ બેઠા હતા, ત્યાં ચાંપલદેને સંધિએ કહ્યો. તે સાંભળી દેવડો હસીને બોલ્યો “જો, રાં-અર્ધું અંગ મને સમર્પ્યું છે ને હવે ખીલ્લ સાથે ચાલી! પણ જોઈએ હજી એ કેટલાં પાણીમાં છે?” એવો વિચાર કરી તે મામાસાથે મંડપમાં જઈને ઉભો. એટલે દાસિયે ચાંપલદેને હલુસે ચેતાતી. ત્યારે ધીમેધી જમણી આંખનો પટ્ટો ખસેડીને તેને સત્કાર દીધો ને બંન્થોએ નેણનાં સાનથી વાતો કરવા માંડી. ઢોલરાત્રી બેન લાખણુદે ત્યાં બેઠી બેઠી લાભીના આ ચાળા જોયા કરતી હતી તે અંત્યે બોલી, આ શા ઢંગ માંડી બેઠાં છો? ચાંપલદે સમજીને શરમિડી પડી ગઈ. પછી હથેલાળાનો વખત થયો, ત્યારે ‘બ્રાહ્મણે કન્યા પાસે હાથ માગ્યો કે તેણે દામો હાથ આગળ કર્યો. ‘બ્રાહ્મણે બોલ્યો, બાહ તમે બુલેછો. તોપણુ તેજ હાથ તેણે પાછો આપ્યો. પછે ‘બ્રાહ્મણે ખિજવડને કહ્યું—આમ કેમ કર્યા કરેછો, જમણો હાથ આપોતી? દામો હાથ પાછો આગળ કરીને તે બોલી કે એ પણ હાથજ છે કેતી? ‘બ્રાહ્મણે જવાબ આપ્યો, હાથ તો ખરો, પણ તે ખોયો હોય કહેવાય. તે બોલી વરસાદ આપેછે ત્યારે હલ દામે હાથે ખેડોછે ને ખેતરમાં અનાજ પાકેછે, મોટે ખોટાજ હાથ હોય તો અન્ન કેમ ઉગેછે—ત્યારે તો કોડ ખોટે. ખરો કેહતા નથી? એટલું જતાં પણ ‘બ્રાહ્મણે દામો હાથને ખોટો કહ્યો, ત્યારે તે પાછી બોલી કે દામો હાથ તો ચરો કહેવાય અને જમણો હાથ કાયરે, કારણ, દામો હાથ લડાઈમાં ચતુ સામે ઢાલ ધરીને આગળ ધમેછે ને જમણો તો ખીકનો માથો પાછે પગલે હોછે. પણ ‘બ્રાહ્મણે કન્યાની કોઈ વાત કમ્બલ કરતો નથી, તેની છેલ્લ; તે બોલી, માન ન માન મારે જમણો, હાથ નથી, તેતો બ્યાળે મેલ-લોછે. પણ તેનો મર્મ કોઈના સમજવામાં આવ્યો નહિં, તેથી હાથે-

વાણી મેળવ્યો ના મેળવ્યો કરીને માયરાંમાંથી પરણાવી ઉઠાવ્યાં. એટલે કંસારની વેળા થઇ. ચાંપલદેને કંસાર અવડાવવાને કહ્યું, ત્યારે નાની ના કહી. ઘણી બાહસ થઇ ત્યારે તે બોલી કે હું થોડીજ એને પ્રીતથી પરણી છું કે કંસાર અવડાવું—ચાર મંગલ ક્યાં ફરી છું? કંસાર ખાતે તો દેવડાનું મન દુઝાય! દેવડાને પણ પેલીગમ અચર થઇ તેથી તે બાહ્યો, કોઇએવો નીરપુરુષ છે જે અમને કંસાર જમાડે; ચાંપલદે પરણી તો પછી મારે મનથી આખો સંસાર પરણી ગયો, અને જગતમાં ફુવારો તો ફક્ત હું જ રહ્યો. ખીજે દિવસે જાને જવાની તૈયારી કરી, જમાઇ દિકરીને આખરિયાએ વિદાય કરી. એક રથમાં ચાંપલદે અને લાખણદે સાથે બેઠાં. તેઓ ગાત્રે બે ગાઉ ગયો ના ગયાં એટલે પાછળથી તેના રથપાસે દેવડો બાહ્યો, ચાંપલદે તને મેહપાલના ઝવાર! તેણે અંદરથી કહ્યું કે રથમાં આવો તો ઝવાર કર. પછી રથમાં ત્રણે જણાં સાથે બેસીને વિનોદ વાર્તા કરી, ત્યાંથી લાખણદેની પ્રીતિ એનાપર ચોંટી. રસ્તામાં સરોવર આવ્યું તેની પાળે ઉતરી ત્રણે જણે ભાતું ખાધું. વાત કરતાં કરતાં દેવડો ચાંપલદેના બોળામાં માથું અને લાખણદેના બોળામાં નવઘર મેલને સુધી ગયો. ત્યારે ચાંપલદે પોતાના માથાને સવાલાખને દોરો છોડીને તેના માથામાં યુંધી વીટ્યો. ઉંઘમાંથી ઉઠ્યો તેવું જ નવઘર માથે મેલી બેઠ કામિનીને ઝવાર કહીને મેહપાલ ચાલતો થયો. જે સરોવરને કિનારે લાખણદે અને ચાંપલદેની સાથે બેસીને મેહપાલે ભાતું ખાધું હતું, ત્યાં તે આવ્યો ત્યારે જુએછે તો બે નાજુક સ્ત્રીના નાનાં પગલાં આડાં અવળાં પડ્યાં. તે જોઈ બાહ્યો, અરે! હમણાં તો એ અખળાઓ અંદી હતી, ને હવે ક્યાં જતી રહી વાર? એ વિચારમાં તે ત્યાં જ નવઘર પોતાના બોળામાં મેળીને બેઠો. વળ દુરસ્ત કરવાને તેણે માથામાં હાથ બાહ્યો ત્યારે દોરો જણાયો. કદાચ આ દોરો મારા વળમાં

લપેટાઈ આવ્યો હશે માટે ચાળ પાછો આપી આવું—એમ વિચારી તે ઘેડેરવાર થઈ ચાલ્યો. તેને દૂરથી આવતો જોઈને દાસી ચાંપલદેને કહેછે કે, 'આઈ મનિા ન મનિા પણ પેલો રવાર પાછો આવેછે. એટલામાં દેવડાએ નજીક આવીને કહ્યું કે ચાંપલદે લે તારા આ ઘેરો, નિકર નફામાં આળ ચડાવીશ. તે બોલી—આપણા હાથ તો મોઢે આવીને આવ. ત્યારે ઘેડાને રથની પાછળ બાંધીને તે રથમાં જઈ બેઠો. એવામાં ઢોલરાને ચાંપલદેનું મોં જોવાનું મન થયું, તેથી તે ઘેડો મારીને પાંચે આવ્યો, તેને દૂરથી જોઈને દાસીયે ચાંપલદેને અને દેવડાને ચેતાવ્યાં કે રાજા પાછળથી આવેછે. એટલે મહિપાલ રથની બાજુએ થઈ બેઠોના હાથમાં તાળી દઈને ઘેડા ઉપર કુદી બેઠો. ઢોલરાયે તેને જોયાથી હાથમાં બાણો પકડીને વિજલીની માફક ધસમસી આવ્યો અને ખેડે રવારે આગળ પાછળ પટોળની પેઠે ચકકર ફરવા લાગ્યા. પછે ઢોલરાયે મહિપાલને કહ્યું કે ધા કર ! ત્યારે દેવડો બોલ્યો, ના પ્રથમ ધા તું કર, કેમકે તારા ઘરમાં મેં ખાતર પાડ્યું છે. અ તે ઢોલરાયે ક્રોધથી દેવડાને બાણો માર્યો કે તેણે તરતજ પોતાની પાંજમાં તે પકડી લીધો, ને સંમિા ધા કરવાને બદલે ઘેડો મારીને ચાલી નિકળ્યો. તેની પુંઠે ચાંપલદેએ તો તેનાજ નામનું લવણ કરવા માંડ્યું. તેથી ઢોલરાએ વિચાર્યું કે એની આસપાસ મારા ખુબસુરત માણસને ફરતા કરે, કે જેથી કરીને એનું મન સ્થીર થાય ને દેવડો બુલી જાય. ત્યારે ઢોલરાએ રજપુતાની ખુબસુરત છોકરીએને મરદનો પોશાક પહેરાવીને રથની આસપાસ મોકલી. તેઓ આ કોરથી પેલી કોર ને પેલી કોરથી આ કોર ફેરા કરવા મંડી, પણ ચાંપલદેએ તો તેઓના ઉપર ફટકાર નાંખીને કહ્યું કે એમાં દેવડાના જેવો કોઈ પણ નથી:—

ઘાટ ચીનાનાં ઘણાં, આલુગમતાં પાંચે ફેર,

એક દી મને મોં દાખવે દેવડા.

ચાલતાં ચાલતાં એક નગર આશુ તેમાં માહદેવનું યુથાભિત દેર હતું, ત્યાં આરમની ફરતી મુરતીઓ હતી. ઢોલરાગ્ય વિ-
આશુ કે આ દેવગમાંની મુરતીઓની ખુબમુરતી જોઈને તે દેવડાને
ભુલી જશો. ત્યારે દેવગમાં લઈ જઈને તેને પુછ્યું—કાંઈ દીદું ?
ત્યારે તે બોલી કે એ દેવગમાં શું બધાપર્યટન છે—પણ માહિ દેવડા
નથી. પછી ઢોલરાના નગરમાં ગયાં. ઘેર આવીને પાટલા ઉપર એકલુ
મંગલ કરવા બેસે છે, ત્યારે ચાંપલદે દૂર જઈને બેઠી. 'કાલ-
ણ બોલ્યો, બાઈ, પાસે જઈને બેસો, નહીં તો ખેતરપાળ પરણી જશો.
ત્યારે જવાબ દીધો કે ખેતરપાળ ક્યારનોએ પરણી ગયો છે ! કં-
સાર લાગ્યા ત્યારે બાઈ બુખી થયલી તેથી તે ઉત્તો ઉત્તો નહિ પણ
માંહે ખીન્નુ થી નાખતી ટાઢો કરીને ખાધી. સંજવડે ખાટલો પાચ-
યો ને બધે દીવેદીવા મુક્યા ને પછી નણુંદ આવીને તેને સુવાનો આ-
રેડો બતાવી ગઈ. ત્યારે ચાંપલદે હેઠલ બેઠી ને ઢોલરો ઢોળીઆ ઉ-
પર બેઠો. તંબોળ લઈને ઢોલરો બોલ્યો જો મારા છાપરગઢનાં તંબો-
લ કેવાં છે ? જવાબ દીધો કે આ તારા ટકીઆ આગળ જે પાણુ છે
તેવાં પાણુને તો દેવડા શાયે રમતાં એક વખત લાત મારી નાંખી દીધ
હતાં, અને દાઝી આવી ભરી જઈને ઉકયડે નાંખી આવી હતી ! પછી
અંતે ભરજોરાવરીથી ઢોલરાગ્યે ચાંપલદેને ખીન્નવવા માંડી કે કટા-
રી કાઢાડીને કહ્યું કે જો જોર કરીશ તો કટારી મારી મરીશ તે તેને
હત્યા લાગશે.

ચાંપલદે નીચે બેઠેલી અને રાગ ખીજાના ઉપર જઈ બેઠો. રહ્યો.
એ પ્રમાણે આખી રાત વીતી ગઈ. સવારનો પોહાર થયો કે નણુંદ
ભિભાઈ ભિગાં થયાં, અને સોના રૂપાનાં બેડાં લઈને પાણી ભરવાં ગયાં.
ત્યાં દેવડો આવીને ઉભો હતો તે બંનેને કુવરીઓને ઘોડે બેસાડીને
હરી ગયો. એટલે ઢોલરો લશ્કર લઈને પાછળ ગયો પણ એટલે વધી ફરી
દેવડાને લાખણુદેને ચાંપલદે સુવાને લગત કસ્યાં ને દેવડાની બે બેન
માણેક ને મયર ઢોલરવિરે પરણતી આપી, તેથી સર્વનાં મનને
સંતોષ વળ્યો.

નજવા પુતલી.

ધરમ રાજ કાસીનો ધણી, ધર ધર પુજવા લક્ષ્મી ધણી;
અગરઅંદન સોનાના અવાસ, નગરમાં વસે સોડલદા સંતીદાસ.

મુકિત પુરી જે કાસી શહેર તેમાં ધરમ રાજ રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં સોડલદાસ અને શાન્તિદાસ જે મોટા ગ્રહસ્થ વરતા હતા. તેઓ ધણા ધર્મિષ્ઠ હતા. એક દાહાડો આ જે ભાઈઓએ દ્વારકાની જત્રાએ જવા મોટો સંઘ કાઢાડવાનો વિચાર કર્યો. ધણા ધન અજનો માલ ભર્યો અને હરતી ઘોડા ઇત્યાદિ ઠાઠ લઈને દ્વારકાની જત્રા કરવા નિકળ્યા.

એમ કરતાં કરતાં કેટલેક દાહડે ઉજાણુ નગરીમાં આવી પહોંચ્યા. નગર ધણું મોટું હતું તેમાં રાજ વિક્રમ રાજ્ય કરતો હતો. જે શુરવિર અનુન જેવો અને દાનેશ્વરી રાજ કરણુના જેવો હતો. તે રાજને અપ્પર પડી કે કાસીનો સંઘ આવ્યોએ તે આ નગરની સફરા નહિને કોટે ઊતર્યોએ અને દ્વારકાની જત્રા કરવા જાયએ, તેથી રાજએ પણ દ્વારકા જત્રા જવાનો વિચાર કર્યો. પછી રાજપાટ મનસાગર પ્રધાનને સોંપી પોને સંઘની સાથે જવાને રાણી પાસે રજ લેવાગયો. ત્યારે રાણી જનેઆ કહેએ:—

કહુ જનેઆ વિક્રમ શુણુ, આપણો વડો તીરથ ધરનો આગણુ;
એવા ફેરા પડીતા જોગતા ફેરે, જેને ન માયા ન ધર મણે.

હુ રાજ તમે હર લાખ માળવાનાં ધણીને તિથે જત્રા ના
શ્રેષ્ઠ. . ત્યારે રાજ જોલ્યો:—

મને આણી આપે તેજ પુરુષને હું વરું. પણ તે લાવી આપે એવો કોઈ નથી. ત્યારે રાજા બોલ્યો એટલું બધું તે શું છે? કહ કહ જાણશે તે મને તું કહે. ત્યારે કુંવરી બોલી:—

હું હામ કામ ઇંદ્રાસન હતી, આણી શાલમશા પેટે જન્મેવંતી:
મારૂં મરજીવા શહેર ને નજીવો પુતળી, તે કારણ ગર પેરાટ ઉતરી.
મે અંતર પટ ધરતીનું છરૂં (છેડો), મારી ચાર જાણુશાવે તેને વરૂં.
તેલ-કોટારો ને દળ-દરપણુ, વળી કાંચસી, દોરો વાએ,
વીસ વચ્ચા જાએ કે ન જાએ, અધવાણે ઉજાણુનો રાય.

તેણે કહ્યું કે હું ઇન્દ્રના ધરતી અંતરા છું; મારું નજીવા પુતળા નામ ને નજીવા શહેર છે, અને અહીં શામળશાને ત્યાં જન્મીશું. તેલ-કોટારો, દરપણુ, દોરો ને કાંચસી, એ ચાર જાણુશાવે તેને વરૂં. હામ આપે તે મારો સ્વામિ અને હું તેની સ્ત્રી થાઉં. જો વચ્ચા રાજા વિક્રમ જાણે કે નહીં જાણે પણ એક વચ્ચા જાણે એવું લાગે છે. પણ રાજા વિક્રમ મને મળવો દુર્લભ છે. એટલે તે બોલ્યો, રાજા વિક્રમ તો હું જ અને હું તારું દુઃખ ભાગ્યું, એમ કહીને ત્યાંથી ગયો. પછી રાજા સરોવર ઉપર પોતાને મુકામે આણ્યો, અને ત્યાંથી સંધ્યેને છાંડીને પોતે ઉત્તર ભણી ચાલી નિકળ્યા. એમ કરતાં કરતાં છ મહિને એવાળું ગામ આપ્યું. તે ગામ બહુ રણિઆમયું તથા ત્રિ-મંત લોકોથી વસેલું છે. ગામમાં જોઈને તે લોકોને ઘેર કમાડે હિરા, મોતી, માણિક જડ્યાં છે, લોકો લીલા પેહેરવેશ પેહેરે છે તથા જનાવર પણ લીલાં, ધરતી પણ લીલી તથા મનુષ્ય પણ પોતે લીલાં સ્વરૂપના છે. લોકો રત્ન જડિત વાસણુ તથા ઝોનાના દાગીના વાપરે છે, અને દેવળમાં જોઈએ તો ઝોનાનાં રત્ન જડિત ઝૂમર ટાંગેલાં છે. આવી ધન્યવાન તથા અલોકીક રણિકવાળું શહેર જોઈને તે આગળ ચાલ્યો. ચાલતાં ચાલતાં એક વન આપ્યું ત્યાં સાક્ષાત દેવીનું સ્થાનક

હતુ. ત્યાં મેઘનાથ પુતળી કોઈ મોટા પુરુષને વરવા માટે હરેરાજ દે-
વીની પુજા કરતી હતી. જ્યાં રાજા આવી પોહ્યો એટલે તરતજ
મેઘનાથ પુતળી આવી રથથી હોટે ઉતરી. ત્યાંથી ચરેચર ઉપર જઈને
પોતે રનાન કીધું, અને પુજામાંની વસ્તુઓ લઈને માતાજીનાં મંડ-
પમાં ગઈ. માતાજીની પુજા કરીને તેને વિનવી, હે માતાજી ! અજીત
તથા પરદુઃખ ભંજન રાજા તારા દેવળમાં આવ્યોછે તેની સચે મને
પરણાવ. કદાપિ રાજા જશે તો તે કરીને આવશે નહિ અને કરીને
એવો વર પણ મને મળશે નહિ. ત્યારે માતા બોલી—બાઈ ! હું શું
કરું ? ત્યારે તે બોલી, હે માતા ! તમે રાજાનો ઘોડો મારો કે તે
અંહીં અટકી રહે:—

પછી જુગતંબા પોતે પગક ઢાલ લઈને નિકળ્યાં:—

વાઘસરી વાઘનુ રૂપ ધરે, કરે રેવંત મયે ધાવ,
દેવળ બાહરે નીકળી, રાજાએ મુકી ધાવ.

અને રાજાના ઘોડા ઉપર ધા કસ્યો, એટલે તે દેવલોક પામ્યો. પછી
રાજા પોતે રડવા લાગ્યો એટલે મેઘનાથ પુતળી ત્યાં આવી અને
બોલી, હે રાજા તું મારો ભરથાર અને હું તારી સ્ત્રી-તું રડતો નહિ.
તારો ઘોડો મરી ગયો તો કાંઈ ફીકર નહિં. આપણે અહીં બાઈશું
પીશું ને મજા કરીશું માટે રાજાધીરાજ તું દીલગીર થઈશ નહિ.
પછી રાજા બોલ્યો, બાઈ ! મારે નજીવા પુતળી વરવા જીએ, માટે હું
હમણાં અહીં રહીશ નહિં, પણ આવતે તને પરણીશ, એમ કહીને પોતે
પગ રેતે ચાલવા માંડ્યું. ચાલતાં ચાલતાં એક ભયંકર પર્વતોનુ
વન આવ્યું. વનમાં રાજા પીળા ભયને ન ગણુકારતાં છ મહિના
અથડાયા, પણ જ્યાં ચાલે ત્યાં પર્વતોજ દીઠા, તેથી કંટાળીને પર્વ-
તોને પુછ્યું, હે પર્વતો ! નજીવા પુતળી ક્યાંછે તે મને દેખાડો !
ત્યારે પર્વતોને વાચા થઈને બોલ્યા, રાજાધીરાજ અમે અહીં જુગતાં

જુગ થયા પડ્યાછીએ, પણ હમે નજીવા પુત્રી દીડી નથી અને તેનું નામ આજે તારે મોડે માંભળ્યું છે—

હમે અમંત્ર જુગથી આડી છીએ, આ ઠુકાણુ આ ઠામ,
આજ કાને તેા માંભળી કામની—જે નવુ નજીવા નામ.

પછી રાજા ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો. રાજા ચાલતાં ચાલતાં થાકી ગયો. પણ શું કરે ? વચનથી બંધાયેલો છે અને સત્યવાદી છે, તેથી કંટાળ્યો નહિં ને હિમ્મતથી ચાલી ગયો. જતાં જતાં ગોરક મઠીએ જઈ પહોંચ્યો. હવે જયારે રાજા વીરવિક્રમ નાનો હતો ત્યારે ગોરકનાથ અને રાજા વિક્રમ એક નિશાળે ભણતા હતા, ત્યાં બંન્નેને એક દિવસ કજીએ થયો તેમાં ગોરકનાથે તેને પાટી મારી હતી. તેથી તે ખીનો કે વિક્રમ આજે વેર લેવાને આવેછે. તે ઉપરથી ગોરકનાથ રાજાની સાંભા આવી તેની આચનાવાચના કરવા લાગ્યો, ને રાજાને ખેસાડી પોતે વનફલ લેવા ગયો. થોડીકવારે વનફલ લાવીને રાજાને જમાડી પુછ્યું કે શી હરજા છે ? કહો, જે માગે તે આપું. પછી રાજાએ વિચાર કરીને કહ્યું—માહરાજ ! પગે ચાલ્યો આવુંછું મારે કંઈ વાહન ખેસવા આપો તો મારું. એટલે જોગીએ પોતાની તીતર ઘોડી જે એક દિવસમાં વીસ જોગજન ચાલે તે છોડી આપીને ઉપર પલાણુ બાંધી આપ્યો. પછી ગોરકે ઘોડીને કાનમાં કહ્યું કે રાજાને કોઈ ઠુકાણે નાખી દેઢને માંજે પાછી આવજે. રાજા પોતે રવાર થઈને ત્યાંથી ચાલી નિકળ્યો. જતાં જતાં ઘોડીને રાજાએ આમ-ઓ માચ્છો કે ઘોડી તો અધર હવામાં ઉડી ચાલી. પછી ઘોડી જેની માત્ર મુમુદ્રા એળંગીને ખેટમાંથી ચાલી જાયછે, એટલામાં તે ખેટમાં હંસ, ગરૂડ, પાપટ હંત્યાદિ પક્ષિઓને જોયાં તેથી તે ભડકી અને રાજા નીચે પડી ગયો, અને ખેટમાં જઈને ઉભો. ત્યાં આ સત્યવાદી રાજાને પેલાં પક્ષિઓએ જોયો એટલે તેમને બપો થઈને

બોલ્યાં, હે રાજા! તમે શું કરવા આંઆઓ? ત્યારે તે બોલ્યાં, ભાઈ! હું તો અહીં દુઃખનો માસો આંઆ છું—કહો, તમે નજીવા પુતલી દીકી છે? ત્યારે તેઓ એક એકને પુછવા લાગ્યાં. ગરડે પુછ્યું, કહે ભાઈ હંમે તે દીકી છે? હંમે કહ્યું ના. પછી હંમે અનળને પુછ્યું તો તેણે પણ ના કહી:

હંમેશલા ભેગા થયા, કહે તે વીક્રમ કરીયે કામ,
કાને તે આંબળી કામની, જેનું નજીવા પુતલી નામ.

હવે આ ટોળામાં જે ગરડ હતો તેનાં માઆપ આંધળાં હતાં. એક દાહાડો ગરડ અને તેની સ્ત્રી અને ઈન્દ્રની મહામાં ગયાં, ત્યાં આગળ એક નાગ હતો તેની પછવાડે ગરડ થયો. નાગને એક દીસા સુઝી નહિં એટલે ઈન્દ્ર રાજાને વિંટળાઈ ગયો. ઈન્દ્ર મહામાં ખેટા હતો, અને તે નાગ વિંટળાઈ ગયો એટલે તેને ક્રોધ ચહડ્યો તેથી ગરડને ત્રાપ દીધા કે જાઓ તમે બે નરનારી આંધળાં હવો. ઈન્દ્ર બોલ્યો કે તર્તજ તેઓ આંધળાં થઈ ગયાં. પછી તેઓએ પ્રાર્થના કરી એટલે ઈન્દ્રએ કહ્યું કે જ્યારે તમે રાજા વિક્રમનાં દર્શન કરશો ત્યારે તમારાં ચક્ષુ હતાં તેવાં થશે. પછી તેઓ ત્યાંથી ગયાં. હવે જે ગરડ વિશે આપણે પહેલાં વાત કરી તે તેમનો છોકરો હતો, તેણે જોયું કે આ રાજા વિક્રમજે તેને જો હું મારાં માતપિતા પાસે લઈ જાઉં તો તેઓનાં ચક્ષુ મારાં થાય. એવું ધારીને તેણે રાજા વિક્રમને પોતાની પાંખો ઉપર બેસાડ્યો, અને ઉડીને મેર પર્વત ઉપર પોતાનાં માઆપ પાસે લઈ ગયો:

ઉડ્યો ગરડ આકાશ જય, છતર પાંખની કરે છાંય;
કરે પાંખો તનો તો ઘેર, મંડીક રાજાને પોંચાડ્યો મેર (મિર.)
ઉઠા કે આંધી આંધાં લાગો પાય, પાપનાં પડળતે પડાં જાય.

ત્યાં રાજ્ય ગયો એટલે તેને આમન એમના આપ્યું. પછી તે અં-
ધાંઓ ઉઠી રાજ્યને પગે લાગ્યાં. રાજ્યએ હાથ મુક્યો કે નેત્ર
હતાં તેમ થઈ ગયાં. એટલે તે ગરડનો ખીન્ને છોકરો વેદગરડ
આવ્યો તેને પુછ્યું, ભાઈ તમે ક્યાંથી આયા? તે બોલ્યો, હું
દ્વારામતીથી આવ્યો. પછી પુછ્યું, ત્યાં કેવી રચના છે? તે બોલ્યો
કે ત્યાં શાંતિદામ અને સોડલદામ નામે બે શેઠીઆઓ શ્રી ભગવં-
તની જત્રા કરવા આયા છે. તેઓ ઘણી ધામધુમથી પુન્યદાન
કરેછે અને રાજ્ય વીર વિક્રમને યાદ કરી તેની જય બોલાવે છે.
મધ્ય રાત્રે ત્રીજો છોકરો શામગરડ આવ્યો, તેને પુછ્યું તમે ક્યાંથી
આયા? ત્યારે તે બોલ્યો કે હું ઊજ્જવલ નગરીથી આવ્યો છું.
તેને પુછ્યું કે ત્યાં કેવી રચના છે? ત્યારે તે બોલ્યો કે રાજ્યમાં
અંધેર વળી ગયું છે. પ્રજાની કોઈ ખબર લેતું નથી, લેકો પોતાની
ખુશીમાં જોમ આવે છે તેમ કરે છે. પણ રાણી તથા ખીન્ન રાજ્યનાં
સગાં સર્વ સુખી છે, અને રાજ્ય વિક્રમની વાટ જુએ છે. એટ-
લામાં ચોથો દીકરો ઉત્તર ગરડ આવ્યો તેને પુછ્યું કે ભાઈ તું
ક્યાંથી આવ્યો? ત્યારે તે બોલ્યો કે હું ઉત્તર પંથમાંથી આવું છું.
ત્યાં કેમ છે? તે બોલ્યો કે એ મુલક કદાપી મારો હોએ તો
શું થઈ?

હમે ઉત્તર પંથથી આયા, મારો દેશ સુવર,

એક નગર નજીવું દીડું, તે તો વડ કુકર.

મે એક નગર દીડું, જ્યાં નજીવાં માણસ તથા નજીવો રાજ્ય,
નજીવાં જનાવર, ઇત્યાદી, સંપ્રત્ત મેં નજીવું દીડું. એ રાજ્ય વીરે
સાંભળ્યું એટલે તે બોલ્યો—ભાઈ, એને મારેજ હું આવ્યો છું ;
ને અમુલ્ય જત્રા મુકીને ત્રણ વરસથી પૃથિવ રખડતો રખડતો
મરૂં છું, મારે તું મને ત્યાં લઈ જાયતો મોટી મેહરબાની થાય.

એટલે ગરૂડે તેને પોતાની પાંખો ઉપર બેસાડ્યો, અને ત્યાંથી તે નગર બહારી લઇ આવ્યો. તે ગામમાં ગયો એટલે નગર બાહાર એક ઝાડ હટું ત્યાં વિક્રમે ગરૂડને બેસવાનું કહ્યું અને પોતે નગર બહારી આવ્યો. જુએએ તો આદમી ઊભાં ત્યાં ઊભાં ને બેઠાં ત્યાં બેઠાં એવી રીતે જોયું—ક્યામાં જીવ તો મલેજ નહિં. આગળ આવ્યો તો એક જોનાનો મેહલ દીઠો, તેને જોનાની બારીએ, જોનાના ચોકીદારો, જોનાના માળા, એવું જોયું એટલે તેણે વિચાર્યું કે આ રાજ-મેહલ હશે. તેણે વિચાર કરીને પોતે મેહલ ઉપર ચઢ્યો, અને માંહે ગયો તો સુનેરી પક્ષગપર એક મુવેલી રાણીને સુતેલી જોઈ, અને પાસે ગોળલામાં કાંચકી, દોરો, ચલાણું ને આરમ્મી, એ ચાર જણુઓ દીડી એટલે રાજ્યે તે લીધી. હવે જ્યારે પણ કોઈ માણસ પેલી જણુઓ લીએ ત્યારે જાજેવંતીને પણ પેરાટમાં ખમર પડી, તેથી જેવી વિક્રમે જણુઓ હાથ કીધી તેવીજ જાજેવંતીને ખમર પડી, એટલે તે બોલી:—

વીર જણુઓ હાથ કરે—નગરમાં જાજેવંતી કલકો કરે;
ધડાવો કનક જોનાના હાર, ને પરાણવા આવજો ચીરપરમાર.

એટલે ત્યાંતો લગનની ધામધુમ થઈ ને પીટીઆ ચોળાઇ. રાજ્યે જણુઓ હાથ કરીને વિચાર્યું કે આ કોણ સુતેલું છે તે પણ જોઈ. પછી જોડ ઊઘાડીને જોયું તો તેને મોહ્યાણુ વાગી ગયાં. કામ બાવી ગયો એટલે રાજ્યે તેના ભિગાં પોઢવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ જેવો પોઢવા જાય છે તેવી વૈતાલને ચાંતા થઈ કે રાજ પોઢશે તો મડ્ડ થઈ જશે. એટલે વૈતાળ ત્યાં આવ્યો ને રાજ જોવો સુવા જાય છે, તેવીજ તેને ટોકર મારીને બોલ્યો—રાજવીરાજ તે તો મડ્ડ છે, ને જો ભિગા મુશો તો તમે પણ મડ્ડ થઈ જશો. એટલે રાજ સુતો નહિં, અને તેમાં જો લીલી, પીળી, રાતી, કસુંબી, મફેત, તથા કેસરની

તેના ઉપર છ શેડો હતી, તેમાંથી એક છેદલા રંગની શોડ ખેંચી લીધી. અને પેલી ચાર જણુઓ તેમાં વીટાલને પોતે ખોલામાં લઈ ચાલી નિકળ્યો. ગામ બાહાર ગરૂડ તેની વાટ જોઈને બેઠો હતો, તેણે પોતાની વીટ ઉપર ખેંચાર્યો, અને તેને હુકમ કર્યો તેથી-રાજાને પેરાટ નગરમાં લાવી ઉતાર્યો. પછી રાજા કુંવરીના મેહલમાં ગયો. જોશુ તો કન્યાને વીટી એળિસી છે, અને મેહલમાં હિંચોળા ખાટ-પર બેઠો છે. રાજા બોલ્યો, કન્યા જવાર, રાજા વીર વિક્રમના ! પેલી મહાપુત્રી થઈને બોલી, લાવો તમે જણુઓ લાવ્યા? પછી રાજાએ તેને લાવેલી જણુઓ દેખાડી. એટલે કેમરની શોડ જોઈને તેનો બહુ ગુસ્સો થઈને બોલી—આ શું કરવા લાવ્યો? શું મને નગરમાં મારું આડણુ આપ્યું કરી નાગી મેલીને આપ્યો? કે? રાજા પોતાને ઉતારે ગયો કે પેલીએ વિચાર્યું કે રાજા મારી કેમરની શોડ લાવ્યોએ તો હવે હું નજીવા નગરમાં જઈનેજ રહું. એવો નિશ્ચય કરીને તે કેમરની શોડ તાણી મુઠ્ઠી રહી. તેણે શોડ ખેંચી એટલે નજીવા નગરમાં બધા લોકોને જીવ આપ્યો, અને પેરાટમાં આનું નજીવા જેવું મડદુ થઈને પડ્યું. દાસીઓએ જોઈને તો મુવેલી જોઈને શેવા માંડ્યું, તે રાજા વીરને ખબર પડી ત્યારે તે શમજ્યો કે રાણી મને છેતરી ગઈ. એટલે તેના બાપને કહ્યું કે મારા આપ્તા વીના એને બાલશે નહિ. પછી પોતે ગરૂડને ખોલાવ્યા:—

વીર ગરૂડને તેડાવ્યા—ગરૂડ પડા તમારા કાજ,
પાત્રીશ માસની મારી પગથોડ, એજે ગઈએ આજ.

ગરૂડની પાંખો ઉપર રાજા પાંખો સવાર થઈને ઉડ્યો. ઉડતાં ઉડતાં નજીવા નગર પહોંચ્યો ને ગરૂડને નગર બાહર રાખીને પોતે અંદર ગયો. જીવે છે તો એણે જ્યાં પ્રથમ જીવનગર જોયો હતું, ત્યાં હવે સર્વ ખાપ્યો, પીયે છે ને ફરે છે, ને મેહલમાં તો રાણી હિંચોળા

ઉપર હિંચકા ખાયછે. રાજા મામે જઈને બોલ્યો, જવાર, કન્યા, જવાર! ફર! ભુંડી, તેં મને ફરો પાડ્યો. ત્યારે તે હસી પડીને બોલી કે તેં મારી કેમરની ઝોડશું કરવાને લીધી—શું મને નામી રાખ્યો હતા કે? તેથી મને અંત્ર ચઢાંનિ હું નાશી આવી. રાજાએ કહ્યું, જે થઈ તે થઈ પણ હવે ચાલ. ત્યારે તેણે પુછ્યું—બોલ રાજા બધાંયને પાછાં નજીવાં કરીને ચાલુ કે કેમ? રાજાએ કહ્યું—છો રહ્યાં જીવતાં—ભુંડી, શું કરવાને હત્યા લેછે? પછી રાણી રાજા ગઈડ ઉપર સ્વાર થઈને ઉડ્યાં તે ગોરકનાથની મહોએ ઊતર્યા. રાજાએ ગોરકને કહ્યું કે ભુંડા દગો કયો—લાવ ઘોડી! ગોરકે ઘોડી આપી તેને પણ ગઈડની પાંખ ઉપર ચઢાવીને રાજાએ કહ્યું—ગઈડ ચાલો કાળકાનાં દેવળમાં! ત્યાં મેઘનાથ પુરણી બેઠોછે તેને જવાર કયો ને પછી મેઘનાથ માતાનો આર્જવ કરીને રાજાનો ઘોડો મજીવન કરાવ્યો. તેનેપણ ગઈડે પોતાની પાંખ ઉપર લીધી ને રાજા ને બંને રાણી વૈરાટ આવીને ઉતરી ગઈડને વિદાય કયો. હવે રાજા તો જીજીવંતીના બાપને વદાડ આપી ગયો હતો કે હું આવું ત્યાં સુધી મડદ પડી રહ્યા દેજે, મારે તેને મોલે ચાલ્યો. ત્યારે નજીવા બોલી “હું રાજા મારો જીવ એક, ને બાગિઆં બે છે, મારે જી જીજીવંતી મજીવન કરાવીય તો મારે તેજ વેંહચાઈ જશે ને નજીવા જેવું મારે રૂપ તને મલશે નહિ.” રાજા બોલ્યો કે તમે બેમાંથી એકતો જ્યારે મરેજ ત્યારે મને કલંક લાગે. રાજાનો આપદ જીવને કોઈ વાણિઆની દીકરી તે વળા મુંઠ્ઠ હશે તેનો જીવ સ્વર્ગમાં જતો હતો, તે નજીવા સતિએ તેણે જીવ્યો, તેથી તે બેચી લઈને જીજીવંતીનાં બાગિઆમાં પ્રવેશ કયો, ને મહુને આનંદ થયો. પછી ત્યાં પીઠી પાછી ચાળાઈ ને માંડવા ધાધ્યા, એવામાં શાંતીદાસ ઝોડલશાને વળતો મંઘપણ આવી ચઢ્યો. બંને વણિક બાઈ રાજાને પગે લાગી બોલ્યા—હોહો! રાજા, તમે હજી અહીં જ છો!” રાજાએ કહ્યું “હા—પણ ઝોડલશા તમે દુવારકામાં મારા નામની જય બોલાવી તેથી, હ્યો, આ વાણિઆની દીકરી, જયજીવંતી તમને પરણાડીશું ને આ બે પુતલી હું પરણું છું” એટલે ત્યાં તણે સ્ત્રીઓનાં લગન થયાં ને પછી વાજતે ગાજતે બધાય ઉજેણ પાછા ગયા.

કોયલા રાણી.

દિલ્હીમાં પાદશાહી રાજ હતું. ત્યાં મિત્તર ખાન ને બેત્તર ઉમરાવ તેની સાહેબીમાં રહેતા. પાદશાહને ખત્રીસ લક્ષણો એક શાહનદો હતો. તેનું વય ચીસેક વરસનું હતું. તેને બે ત્રણ રાણીઓ પણ હતી. એક દિવસ તે શાહનદો શહેરની બહાર ત્રણ કોસ ઉપર કુલવાડી હતી, ત્યાં વજીરના છોકરા સાથે મેલેલ કરવા ગયો. વાડીની શીતળ છાયામાં બંને આરામમાં બેસીને વાત ચીત કરેછે, તેવામાં એક ભાટ દિલ્હી જતા હતો, તેણે આ રમિયામણો બાગ જોઈને બેઘડી વખત ગાળવાનો વિચાર કરીને અંદર ગયો; કે પેલા બે બેઠા હતા તેમને સલામ કરીને નીચે બેઠા. શાહનદાએ ફરમાવ્યું તે ઉપરથી તેણે વાતો કરવા માંડી. એક બે વાત સંભળાયા પછી તે બોલ્યો, હે શાહનદા ! રાણી કરતી હોય તો અહિંથી સાતસં કોસ દૂર એક પચરંગી નદી છે, તેને પેલેપાર નવરંગી ગઢ છે, તેમાં કોયલા રાણી રહેછે તેને કર. તેની સાથે હાથવાળો મેળવવા માટે મોઠા મોઠા તપેશરીઓ તપ લઈ બેઠા છે. એ વાત સંભળીને શાહનદાને મોહબાણુ લાગ્યાં ને સાંજ પડતાં શહેરમાં આવ્યો પણ તેનું ચિત્ત કોયલા રાણીમાં ભરાયલું તેથી રાત્ર ઉદાસીમાં યુગ્મરી. ખીજે દિવસે શાહનદાએ વજીરના છોકરાને કહ્યું કે, “ભાઈ, હું તો કોયલા રાણીને શોધવાને જઈશું.” ત્યારે પેલાએ કહ્યું કે, “ભલા માણસ, એ તો ઠંડા પોરનાં ગપ્પાં, ભાટની વાતમાં તે ભલીવાર શી ? એ તે સાચી વાત હોય ? દિલ્હી જેવાં રાજની સાહેબી મેલીને કંઈ જવાય ? એમ બંને દોરતદારો વચ્ચે દસ બાર દિવસ

મુંબી તો રકત્રક ચાલી. પણ આખરે શાહજાદો એક દેવાંશી ઘોડો લઈ કોયલા રાણીને શોધવા નિકળે ચાલ્યો.

શેરની પહાર નિકળ્યા પછી ઘોડાની કાનમરીપર વાધ મેલી દઈને શાહજાદો બોલ્યો:—હું દેવાંશી ઘોડા ! મને તો કાંઈ રસ્તો માલમ નથી ; પણ તું મને નવરંગી ગઢ ને કોયલા રાણી છે, ત્યાં લઈ જા. ઘોડો તો ઝકાં ઝકાં કરતો ચાલ્યો તે કેટલેક દિવસે એક અગર વનમાં આવ્યો. ત્યાં ધુધનીમલ કરીને ખાવો અખંડ ભજૂત લગાવીને બેઠો હતો. તે ખાવો તપેશ્વરી અને ત્રિકાળમાની પુરૂષ હતો. તેણે એને જોતાં જ બોલાવ્યો—“આવ, દિલ્હીપતિ પાદશાહ ! દિલ્હીની મહિની છોડીને તું આ અરણ્યમાં કેમ આવ્યો છું ?” શાહજાદો હાથ જોડીને બોલ્યો:—“હું કોયલા રાણીને મળવા જઈશું.” ખાવાએ કહ્યું, ખરચ્યા ! નબ્બાચુંએ તો મુંઠનો રવાદ ચાખ્યો ને તું સોમો વળી ક્યાં કારાગૃહની કોઠડી ભાડે રાખવા જાય છે ! જા, પાછો ફર. તારે ક્યાં રાણીએએની ખોટ છે ? એ વગર મરજી વેદના તારે શાને માથે હોરી લેવી ? શાહજાદો બોલ્યો, મહારાજ ! મારા પ્રાણપ્રેમમાં જે લખ્યું હશે તે થશે, પણ દિલ્હી તો હું પાછો જનાર નથી. ખાવાએ બહુએ સમજાવ્યો પણ એ તો એકનો બે ન થયો. ત્યારે ખાવોજી બોલ્યા કે વાર, આજની રાત અહિં રહે ને કાલે સવારે જાજે. રાત્રે શાહજાદાએ તો ખાવાની ખુબ ખિન્નમત ને ટેહલ ટકારી ક્યોં તેથી ખાવાજી તેનાપર પ્રમુન્ન થયા. તેથી વાણું વાતાં શાહજાદાને પુછ્યું કે “કેમ ખરચ્યા, હજી પાછો ફરે છે કે તારે નક્કી ત્યાં જવાનોજ વિચાર છે.” શાહજાદાએ કહ્યું કે, કૃપાનાથ ! મારું ધડ રમ્ભે તો કાંઈ ચિંતા નથી, પણ એકવાર મારે તેને મળવું એ તો નક્કી. મારે તથે મને મયા કરી આશીશ આપશો તો હું ખાતરીથી કહું છું કે મારે બેઝ પાર થશે ને મહુ મારાં વાતાંજ થશે. પછી ખાવાએ એક ગુઠકો (પોથી) ને

બચતનો ગોળો આવી માથે હાથ મુંકી આશીશ આપી કહ્યું કે
અહિંથી દશ દિવસના રસ્તાપર એક નદી આવશે તેને આ પાર
એક હનુમાનજીની મુર્તિ છે, તેની આગળ બેસીને આ યુરકાનો
પાઠ કરજો એટલે હનુમાનજી હું કારો હું આમા આવશે. ત્યાંથી
જતાં સાત મેહેલ નજરે પડશે તેમાં કોયલા સમેત સાત આશ્વરા
રહેશે, તે તારી સાથે હારજીતની આજી રમશે. તેમાં જો તું હાર્યો
તો તારા ભાગ કરીવધ્યા જાણજો. એટલા માટે તને કહુંકું કે
જ્યારે રમતમાં તારી આજી હારપર આવે ત્યારે આ બચતનો ગોળો
ધરતીપર પછાડજો કે પેલાંઆ આંધલી બીત જોની થશે અને તું
જીતશે.” શાહજહાં બોલ્યો, “મહાસાહ ! તમારી શીખ માથે ચઢા-
વુંકું.” એટલું કહીને પોતાનું બાથું પોતું લઈ ઘોડાપર ચઢ્યો
અને બોલ્યો:—“ચાલ દેવાંશી ઘોડા જ્યાં હનુમાનની મુર્તી છે
ત્યાં.” ચાલતાં ચાલતાં તે ધારેલે ટેકાણે આવી પોહ્યાઓ ત્યાં
હનુમાનની આગળ એક દિવસ પાઠ કર્યો, બે કર્યો પણ કંઈ
હુંકારો ન આવ્યો. ત્યારે ત્રોજે દિવસે તે અનનપાણીની આપડી
લઈને બેઠો. એમ કરતાં પીચ્છ ત્રણ દિવસ થયા, ત્યારે હનુમાને
બોલાવ્યો:—“કેમ આવ્યો પાદશાહ ! કોયલા રાણી લેવાને?” પછી
હનુમાને ચેતાવ્યો કે જા, પણ અપરદાર રહેજો. જ્યારે ત્યાંથી
પાછો ફરે ત્યારે આવી હાથે કરીશ નહીં—નહીં તો તને જીવતો
આવવા દેશે નહીં. પછી શાહજહાં નદી ઉતરીને ચાલ્યો; તે દશ
દિવસે નવરંગી ગઢ પુર્યો. ગઢની અંદર ગયો તો સાત મેહેલ,
તેમાં છ આસપાસ ને એક વચમાં હતો. હવે એણેતો વચલામાં
જઈને અડાચ્યાં. ત્યાં એક દરવાન હતો તેને પુછ્યું કે આ મેહે-
લામાં વસતી ક્યાં છે? દરવાને કહ્યું—તું થાક્યો પાક્યો આવ્યો છું તે
ખાઈ લે. વસતી ઘણી આવેછે. શાહજહાંએ તેને પાંચ મોહાર
મૂકીને આપી. તેથી તે ખુશી થયો કે આટલા રાજા આવી ગયા

તેમાં મને તો માત્ર એણેજ રાજી કર્યો. તેના અલ્લામાં દરવાને શાહાબદાને ચેતાવ્યો. સાંજ પડી ત્યારે જાતે પરી તે મહેલમાં ઉતરીને જુએ છે તો ત્યાં અલખેલો મરદ નજરે પડ્યો. એટલે તો અધીઆ ધમમસી ધાઈને આવી ને એક કહે મને અત્રીશો મલ્યો ને ખીજી કહે મને. કહેછે કે પરીઆને આરે વરજે જયારે કોઈ અત્રીશાને હાર કરે ત્યારે પાંખને નવાં પર આપેછે. તેથી અધીઆ તો તેને જોઈ હરખાઈ, પણ કોયલાનું મન તો વિગડા થયું, કે જો હાથ આવું તો આજ પુરૂષનો આવું. જાતે જરૂરીએ અત્રીશ ભાગ્યન કરીને શાહ-બદાને જમાડ્યો. પછી પોતપોતાને મહેલે પોતાના પાસા લેવાને ગઈ. તેવામાં કોયલા રાગીને એકાંત મતી ને તેને ચેતાવ્યો કે જો એઆ ચોસર રમવા બેસે તો તું હારીશ નહીં, નિકર માંધો જશે. રમતાં રમતાં તું હમારામાંથી કોઈના પાસા ચોરી લઈને રમશે તો તારો છરેજો દાવ પડશે. જાતે પાછી આવી એટલે એકે કહ્યું કે મારે મહેલે રમવા લઈ જઈ. ત્યારે ખીજી બાતી કે નહિં, મરે મહેલે લઈ જઈ. ત્યારે કોયલા બાતી કે મારે મહેલે પોડેલો આવ્યો મરે પોડેલાં મારી સુધે રમવું જોઈએ. પછી કોયલા રમેછ ને છએ બેસીને જુએછે. બાજી અડધીક થઈ કે શાહબદા હારવા આવ્યો એટલે તેણે ગુરૂએ આપેલો ગોળો પૃથિવપર પછાડ્યો કે તેની રજા અધીઆની આંખમાં બરાઈ. તે આંખ ચોળવા બેઠી. તેવામાં એણે પોતાના પાસા મુકી લઈને કોયલાના પાસા ચોરી લીધા. પરીઆનાં પાસામાં પ્રવંચ હોયછે એટલે નાખતાં જો દાવ ધારે તે પડેછે. તેથી રમવા લાગ્યો એટલે તો શાહબદા જીત્યો. અને શરત પ્રમાણે કોયલા એની થઈ રહી, અને છ જરૂરી પોતાને મહેલે ગઈ. વાણું વાતાં કોયલાએ કહ્યું કે “ દિવસનાં અમે અહિં રહેતાં નથી; મારી કુંચીઆ તને આપું છું તેને જીવનીપેટે જીવવી રાખજે. અહિંથી ડંઈ જતો કરતો નહીં, ને આમાંનો એકુ આરડો ઉઘાડી

જોઈય નહીં.” એટલું કહીને ને હડીને ચોતાના લોકમાં ગઈ. ત્યાં
અધામ્મી ખાયછે, પીએછે ને શાખ કરેછે. શાહજાદો પેહિર બે પેહિર
તો પેલીના કહેવા પ્રમાણે મેહિલમાં એકબે પડી રહ્યા, પણ ખપેર થયા,
ત્યારે તો તેને ચટપટી થઈ કે આમ પણ કોઈ મલે નહિં ને આહીં
એકલા પડી રહેવું તે કરતાં બાવને એકાદ એારડો ઉઘાડીને જોઈએ
તો ખરા કે માંહે શું છે? પછી આ અડપલે તો જઈ બડાક એારડો
ઉઘાડ્યો તો અંદર છ મહિનાનું પિંગણું કોઈ બાળક હોય તેવું
બેઠુંછે, તેને સાંકળે બાંધ્યું છે તે તરત બોલ્યું:—“બલે આબો
દિલ્હીના પાદશાહ! હું તારી ઘણા દિવસ થયાં વાટ જોતો હતો, તે
આજે નજરે પડ્યો. મને ઘણા લાંબા વખતથી અહિં બંદીખાને
નાખ્યો છે તે તું આજે તો બંધ છોડી બે ધડી મને ફરવ-જે, હું
કેવો મિલ કરું છું! તું દિલ્હીપતિ મને નહિં છુટો કરશે તો ખાલે
કોણ કરી શકશે? શાહજાદો સમજ્યો કે ઠીક કહેછે. રાં—ખીચા-
રાને કેદ કરી રાખ્યો છે તે હું નહિં છોડીય તો ખીચું કોણ છોડા-
વશે? પછી સાંકળ છોડી ત્યારે પિંગણું બોલ્યું કે મને છુટું મેલાદે.
શાહજાદાએ જેવું તેને છુટું મેલી દીધું કે ચોકમાં જઈ બે ધડી
આડી બેઠું બે ધડી તહીં બેઠું. પછી તે બોલ્યું, કે પાદશાહ,
એારે આવ ને સાંકળ બાંધીને હવે મને પાંચે લઈ જા. જેવો
શાહજાદો વાંકો વળીને સાંકળ બાંધવા જાયછે તેવો ચડપ પકડી
લઇને તેને બાંધપર ચઢાવી દીધો. ને ઊંચો થતો ગયો તે જેમ કોઈ
તાડ હોય તેમ, ને પછી તો એક ડુંગરા જેટલો ઊંચો થયો અને
મનમાં વિચાર કરેછે કે એને પડતો મુકું તો પછી માંસે તો શું, પણ
હાડકું મરખું પણ હાથ લાગશે નહિં, આહીં કોયલા પોતાની સ-
ખીઆ થયે ગાનતાન કરેછે ને માજ શાખમાં બેડી છે ત્યાં તેને
ખપર પડી કે અમણાં રાખને મારી નાખશે. રાજા મરખ કે માં
ફળું માંડું નહિં, પણ મરખ ઉપર શું મારે રાચ કરેલા? ગમે તેવો

પણ જોને મેં એકવાર મારો કહ્યો તેને હું ઉઘાડું, નહિતો તેમણે મારીજ લાજ ઘટે, માટે હવે તો એને બચાવી લઈ. એમ વિચારી તે અડધી ગજ લાખી ગરજ થઈને ઉડી તે પેલું પીંગળું હજી રાજને ઠેઠ આસમાનમાં સઠાવતું જાય છે ત્યાં આસિ પિંગળાંના માથાપર બેઠી. એને ઠણકા મારતી મારતી તેને દખ્ખીની છેક છ મહિનાનું પિંગળું હતું તેવું કરી નાખ્યું એને રાજને પણ જપડાક માનીને કહ્યું કે “મુખ્ય! મેં તને વાચી પણ તે માન્યું નહિં. તે મારી વાત આ કાને સંભલી પેલે કાને કાઠી નાખી, પણ તેનું પરિણામ એ થાત કે જો હું આવી પુગી ન હોત તો એ તને ક્યાંનો ક્યાં દરિયામાં કે પહાડપર પછાડીને મારી નાંખત.” પછી શાહજાનને પોતાના મહેલમાં લાવી ને ભોજન કરી આપી તેને જમાડ્યો.

શાહજાદો એવાર દિવસ સમે રહ્યો. પણ વળી પાંચમે દિવસે કુંચાએ આપીને જોતી કોયલા ગાઈ કે એ પોહાર તો ઠાવકાર રડી તેણે ત્રીજે પોહારે પાછું મન ફેરવ્યું. તેથી ખીજે એવારે ઊઘાડ્યો તો તેમાં જેમંગલ હાથી ચૂલા ખાઈ રહ્યો હતો તે શાહજાને જોઈને બોલ્યો:— “ભલે આબો દિલ્હીના પાદશાહ ! હું તારીજ વાટ જોઈ બેઠો હતો કે મને ચૌદ લોકમાં કોઈ ફેરવનાર છે નહિં, પણ એક પુંજ ફેરવશે.” શાહજાએ કહ્યું કે “ભાઈ, મને તારો ભરૈશો નહિં. પિંગલાને મેં છાડ્યું તો મને ક્યાંઈ ફેંકી દેવા તૈયાર થયું.” હાથીએ કહ્યું કે “ફટ ! ભુંડા ! તું પાંચે આંગળી સરખી ગણે છે. ? તારી ને મારી વચે જુદાઈ સમજે છે ?” એમ કહી સોગત ખાઈને પાદશાહનું મન પલાલી નાખ્યું ત્યારે તેણે અગાડીની ને પછાડીની સાંકળ છોડી. ત્યાં હાથીએ એ ધડી આમ ડોલ્યાં મારી ને એ ધડી આમ ડોલ્યાં મારીને બોલ્યો:— “હું ક્યોં તેમાં શું વળ્યું ? પણ જ્યારે તું સવાર થઈ મારી પીઠ પાવન કરે, ત્યારે મારે કાળજે ઠંડક વળે. તું બેસીને બેલ બેલાવ ને પછી જો કે હું કેવો બેલ બેલું છું ! ખાકી આમ તો

કર્ષો ન કર્યો સરખુંજ છે.” શાહનંદો લલચાયો તે “યા નર્સીય !” કહીને સુંઠમાથે પગ દેતો કોઇ બળભિયો ટેક મારીને વાસડાપર ચઢે તેમ છલંગ મારતો હાથીપર ચઢી બેઠો. ત્યાં તો હાથીએ વધવા માડ્યું. તે મોટો પહાડ જોડેલો જોયો થઇ જેમ કુદડી ફરેછે તેમ ફરવા લાગ્યો. તેવીજ કોયલાને બબર થઇ કે નાદાને તો નખોદ બાદ્યું ! અમણાં પટકી નાખશે. તેથી પાછી ગરજ થઈને આવી તે કૂટાકૂટ કૂટાકૂટ ચાંચ મારતી હાથીને પાછો ટેકાણાંપર લાવીને બાંધ્યો. અને મીણુના કોરડા તે યાદ કરે એમ ફટકાવી કહાડ્યા ને શાહનંદાને પણ ત્યાં પાણીથી પાતણા કરી નાખ્યો.

આ વાતને આઠ દસ દિવસ થયા ત્યારે શાહનંદાનું મન પાછું બદલાયું કે બે એરડા તો જોયા પણ ત્રીજામાં શું હશે તે કાંઈ આપણે જોયું નહિં. કાંઈ બધાયમાં બચ હોય નહિ. એમ વિચારી છેક નમતે પોહોરે લાગેલો ત્રીજો એરડો ઉઘાડ્યો તો તેમાં પાણી-પંચો ઘોડો બાંધ્યો હતો. તેણે આગલા બેની માફક આવકાર કરીને કહ્યું કે “જો તું જોયો સ્વાર મને મલ્યો હોત તો ત્રણ લોકની બબર એક કલાકમાં લાવી આપું એવો છું. પણ કોઇ સવાર મળ્યો નહિં તેથી કેદ પડ્યો છું.” કાજો, પાજો, ધોજો, લાલ વગેરે રંગના ઘોડા નવરંગી છે ને પાંચ દિવાલપર એનેરી લગામ, પલાણુ લટકાવેલાં છે તેથી શાહનંદો લલચાયો ને પલાણુ બાંધીને સ્વાર થયો. ઘોડો ફરતી એક પાટી મુકી, બીજી મુકી ને એમજ ત્રીજી, ચોથી ને પાંચમી અને જેથી છઠી મુકી કે ઘોડો તો બાંધેને અધર લઈને ઉડ્યોજ તો. ને ધરર આકાશમાં ઉડાડ્યો. હવે કોયલા ઇંદ્રાસનમાં નાટારાંભ કરેછે, માથે કળસ લાધ્યા છે, પગે બેવડા ચોવડા બુધરા બાંધ્યાછે, તાણ્યો (પખાલચી) ટપ્પાની ટેક લઇ રહ્યોછે, ત્યાં એને આ બનાવટની બબર પડી. પણ ઇંદ્ર રાજ પાંચે બે ઉડીને અવાય કેમ ? તેથી કોયલાએ મન વાળ્યું કે આપણે શું કરશું ? એને મેં

ત્રણ વાર વાર્યો તેણે એણે માન્યું નહિ ત્યારે એના ભાગ ! ઘોડાએ જે ઉડાડ્યો તે માત્ર મુમુક્ષુ એજાંગીને વચમાં એક ખેટ હતો, જેમાં ન મળે પાણી કે ન મળે ઝાડ ત્યાં બહુજાઈ શાહજાદાને મુક્યો. અને પોતે પોતાને સ્થાનકે આવીને ઉભા. અહીં શાહજાદા શેવચમાં પડ્યો કે “હવે તો આપણે એકું આરો રહ્યો નથી—આ તો નહિ વાટના કે નહિ ધાટના, તેવા નહિં દિલ્હીના કે નહિં કોમલાના થયા. આ તો હાથનાં કાંધાં હૈયે વાગ્યાં !” પણ નાટારંબ પૂરો થયો કે કોમલાએ શાહજાદાને જીવતો જાણી ખેટમાં આવીને મલી. શાહજાદાને કહ્યું, “ફટ બુડા ! મેં તને ત્રણ ફેરા વાર્યો ને તું હેવાન કેમ થઈ ગયો?” શાહજાદાએ કહ્યું—“રાણી મારી બુલ થઈ. પણ હું જે ત્રણ ફેરા બુલ્યો છું તે મારા શેકમાં બુલ્યો છું, નહિં તો કાંઈ બુલ્યું તેવો નથી.” પછી આધિ ખેસાડી કોમલા તેને પાછી પોતાના મહેલમાં લાવી. બત્રીસ પકવાન કરી આઈને બન્ને સુતાં.

આ વાતને પંદરેક દિવસ ચીત્યા, નહિં ચીત્યા, એટલે શાહજાદાનું મન વળી ખિગડ્યું, કે ત્રણ આરડા તો જોયા અને એક જોવાનો આકા રહ્યો છે તે જોઈ લઈએ. નહિં તો કુવાની છાંયડી જેમ કુવા-માંજ મમાઈ જાયછે, તેમ મારા મનનો અભિલાષ મનમાં રહી જશે. એમ વિચારીને જ્યાં તે આરડો ઉધાડેછે ત્યાં કોઈ દિવસે પણ દીઠામાં આવેલું નહિં, એવું તેજદાર અચ્ચર બાંધેલું જોઈ, તેણે આવકાર આપીને કહ્યું કે, “હૈ રાજા ! તે હાથી, ઘોડા, જીર, પાલખી વગેરેની સ્વારી તો ધણીએક ફેરા કરી હશે, પણ અચ્ચરની સ્વારીની મહેલ કોઈ દિવસ કરી નહિ હોય; માટે મને છોડીને મારી સ્વારી તો કર.” શાહજાદાએ તેને છોડીને સ્વારી કરી કે પાટી આમ નાંખી ને બે તેમ નાંખી ને જે ઉડ્યું તે ટેઠ આકાશમાં જ્યાં એવા વાયરાના મુસવાટા કે ઉપર જવા નાદ તેમ જીએ. પડવા નાદે ત્યાં અઠાસ્યા. શાહજાદા સુમજ્યો કે ભાગ મહ્યા. હવે આકા-

રમાં આ પરવશ પડેલ પિંજરમાંથી હં મહો ઉડી જવાનો, એમાં શક નથી. તેવામાં મધ દરિયો આંખો ત્યારે ખચ્ચરે વિચારું કે ખીળ મારા જોખતાંચે તો મુખ હતા કે કોઈ આંહીં મુકી આંખો ને કોઈ-એ તહીં ઉતારીને મારવાનો વિચાર કર્યો. પણ હું તો આ દરિયામાં એવો પડતો મુકું કે આ જનમ તો શું, પણ જાત જનમ મુખી એવો કાંઈ પતો ન લાગે. આંહીં ઇંદ્રને ત્યાં નાચનો રંગ પૂર જામ્યોછે, તેવામાં કોયલાને ખચ્ચર થઈ કે પેલા નાદાને તો પાછું નખાદ ધાલ્યું, તો જો દરિયામાં પડતો મુક્યો તો પછી એ આપણો નહિં. ને ખચ્ચર તો જો ધડી જાયછે તેમાં ફેંકી દેવાની તૈયારીમાં છેજ. ત્યારે કોયલાથી રહેવાયું નહિં, તે માથે મીંચી ધરેલો છે ને નાચેછે તેટલામાં બોલી:—“મહારાજ! ખમા કરો; મને તમ્મર આવેછે તેથી રજા આપો.” ઇંદ્ર કોપ્યા:—“કોઈ મૃત્યુનિકનાં માનવીયું વલું ખાલું?” કોયલા બોલી:—“ના મહારાજ!” ઇંદ્ર બોલ્યા, “તું ના કહે છે પણ તારાં નૈણાં કણી આપેછે તો. મં તારાં નૈણાં પરખ્યાં-જન, મહ્યા થઇને પડ.” અટલે કોયલા:-“હંહંહં મહારાજ!” ત્યારે કહ્યું કે “મારા બોલ પાછા ફરે નહિં. પણ તારી મહ્યા ઉપર દિલ્હીનો શાહજાનદા જોગી થઈને છ મહિના સુધી તપ આદરશે ને પછી મહ્યાને બાલી ચૂનો કરીને તેની આખાં શહેરને ભજૂત લગાવીને તે જગા ઉપર ચૂપ કરશે તો તું જેવી હતી તેવી પાછી થશે.” પછી આ તો ઉડી. ખચ્ચર જેમ કોઈ તારો ખચ ને પાણીનું પૂર ચાલે તેમ આવીને કર વધાર્યા ને શાહજાનદાને આકાર ઉપરથી નાખ્યોછે તે નીચે પડતાં પડતાં હવે પાણીથી પાંચ મિલજમ છેટો છે તેવામાં તેને ઝીલી લીધા. આટલી ઊંચાણથી પડતાં શાહજાનદાનો જીવ તો ઉડી ગયો છે. તે માત્ર સ્વાસ ભરેછે, તેને મોહાણે લાવી છાતીએ વળગાડીને જ્યારે ચાર પોહાર રાત તે મુઠ રહી ત્યારે સવારમાં તેણે જવાખ કર્યો. ત્યારે કોયલા કહેછે:—“લે રાજા! હવે

રામરામ છે, હું તો પાહાણો થઈને પડું છું.” એટલું બોલ્યાને તેને ઇંદ્રના સાવળી તથા તે ટળવાળી ક્રિયા કરી સંબલાચી રાજા પોતે તેટલું કષ્ટ વેઠવાને તૈયાર થયો ; પણ નવરંગ ગઢમાં કોયલા વિના તે રહે તો તેને મારી નાખે તેથી કોયલાએ તેને પોતાનું ઝાંતર હાર, ઝાલ ને યુજરી, એ ચાર વાનાં આપીને કહ્યું કે તને થોડો આપું છું તેપર બેચીને ઉડીજા, એટલે તારી પછવાડે મારી છ મહિનો સમલી થઈને આવશે તે જ્ઞે તને પહેાંચી વળી તો તને મારી નાખશે. પણ જ્ઞેના નજદીક આવે કે પોહી ફેરા મારે ઝાંતર પૂર્યીર નાખજે તે ઉઠાની લઈને પોતાના મેહલમાં મુકવાને ચારે જશે. વળી પાછી આવશે ત્યારે ખીજુ ફેરા હાર નાખજે એટલે તે લઈને મુકવા જશે; ત્રીજુ ફેરા આવે એટલે ઝાલ ને ચોથી ફેરા આવે કે મારા હાથની યુજરી નાખી દેજે. એમ ચાર વાનાં નાખશે ત્યારે તેઓ એમ જાણશે કે મારાં ચાર વાનાં એઆની પામિ રહ્યાં તો તે વિના હું તારી પાસે જઘથ નહિ, તેથી તે બધાને મેહલમાં આવવીને મુકવા જશે. એટલી વાર તને નામવાને વખત મલશે તેટલામાં તું નદી ઉતરી હનુમાનજીની હદમાંગયોકે પછી એઆનું કાંઈ ચાલશે નહિ. શાહજાદા થોડાપર ઉડ્યો. છ પરીઓ સમલી થઈને પાછળ આવી તે ચાર ફેરા પેલાં ચાર વાનાં નાખી રહ્યો ને હવે હનુમાનજીનું થાનક ચાર ખેતરવા દૂર છે, તેવામાં આ તો પાછી આવી પુગી. ત્યારે શાહજાદાએ ખૂમ મારી-“આ હનુમાન ! બજરંગ વીર ! તું મારૂં થા ! નિકર આ દુટ્ટીઓ મારેા પ્રાણ લેશે.” હવે હનુમાનજીની આગળ તો નવી હદમાં હોય ત્યાં ફેરે છે, તોપણ શાહજાદાએ જો હોંડારેા ક્યો તેથી પેલઆ ચોક્કી તે ત્યાં થંભી. તેવામાં શાહજાદાએ થોડાને જરા દાખ્યો ને ચડપ કરતો હનુમાનજીની હદમાં પેચી ગયો. ત્યારે પરીઓ નાચાર થઈ ને પાછી ગઈ. પછી શાહજાદો ત્યાંનો ઉપડ્યો મુંગીપુરપાટણ જઘ પહોંચ્યો. ત્યાં કોયલા તેની પછવાડેજ સહવા થઈને પડી. તેવોજ શાહજાદાએ પોતાનો તમામ પોચાક ઉતારી ભોંયપર ઉમેરી ઘેરો ને આક્રી બની સહવાપર તપ આદરવાને બેઠા. છ મહિનાસુધી તેણે રાત્રીને દહાડો બેચીને તપ કર્યો. પછી સહવા આળી તેની રાખોડી આખાં શેહરને લગાવી વળ્યો. પછી તે જગાએ ધૂપ કર્યો, કોયલા રાણીને સજીવન કરી તેને લઈ તે પોતાને વાતન આબો.

ભોજ રાજા.

એક દિવસે ભોજ રાજા સવારનાં પોહારમાં ઘોડા ઉપર બેસીને જાય છે. તેવામાં એક મેડીને ઝરખે એક અમાર ને તેની બાયડી બેસીને હવા ખાય છે, તેમને જોઈને રાજાનાં ફોફાશાહ શાહુકારના છોકરાની વડું પાણી ભરવા ગઈ તે હસીને ચાલી ગઈ. રાજા ભોજ વિચારમાં પડ્યો કે શાહુકારની છોડી શા કારણે હસી હશે. તેથી પનઘટ આગળ જઈને તેની માંમે ઊભા રહ્યા. ત્યારે છોકરીએ પુછ્યું—પિતાજી કેમ ઉભા છો ? ભાણે પોતાનો વિચાર કહ્યો, ત્યારે છોકરી ખાલી—રાજા જવા દ્યો, એ વાતમાં સાર નથી. તોપણ રાજાએ બોલિય કરી તેથી છોકરીએ કહ્યું—“જે હું પાણી ભરીને આ દરવાજામાંથી જઈશ તેવો દરવાજો મારા ઉપર પડશે ને હું મરીશ. મને છ મહિનાનો છોકરો છે તે રહેશે ને હું તારા મહેલના કુંડમાં માછલી અવતરીશ તે આજથી છ મહિને તું કુંડપાસે આવીને મને પુછજે.” રાજા ઉભા રહ્યા ને છોકરી જેવી ભાગોળમાં થઈને ચાલી તેથી ઊપરની મેડી તૂટી પડી ને તે છુંદાઈ મુઠ. રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો; પણ મહેલે જઈને દાહડોવાર લખી રાખ્યો. એમ કરતાં છ માસ પૂરા થયા ત્યારે સવારમાં ઉઠી કુંડ પાસે જઈને બોલ્યો—“માછલી બાઈ ! તેં મને વચન આપ્યું છે તે જો ખરું હોય તો આજ મારા સવાલનો જવાબ આપ.” ત્યારે માછલી ખરરર કરતી પાણીની સપાટી ઉપર આવીને બોલી—“રાજા, વાત જવા દે—એમાં સાર નથી; પણ જો તને બોલ્યું હોય તો જા હું માતીયા વહેવારીઆને ત્યાં અવતરીશ, ત્યારે આજથી બે વર્ષે મને પાછો પુછવા આવજે.”

ખીજ વહેવારીઆને દરબારમાં આવળ છે, પણ નોલીઆને નથી તેથી રાજ્યે તો તેને એક કામ ને બે કામ કરીને કામ ચીંધવા માડ્યું. ને યોગ મહિનામાં તેની સચેં ધરવટ કર્યું. એક દિવસે વાત કરતાં મોતીસાએ કહ્યું કે મારે એક છોકરો છે, તેની વહુને શ્રીમંત (અધ્યક્ષ) આવ્યું છે. નવમાસ પૂરા થતાં મોતીસાના દીકરાને ત્યાં છોકરી આવતી. તે દિવસે ના વધે તેવી રાત્રે વધે ને રાત્રે ના વધે તેવી દિવસે વધે છે. છોકરી તો વરસ દોઢ વરસની થઈ, ત્યારે બાલવા ચાલવા લાગી, તેથી તેનું વેવિશાળ કરવાની તજવીજ થઈ. હવે છોકરીનું વય બે વરસ થયું છે ને ફાફળશાહનાં છોકરાને છોકરો અઠી વરસનો છે એટલે ત્યાં સંબંધ થયો. છોકરીને તેના બાપે કહ્યું કે બેહન હવે તારું વેવિશાળ કરીયે છિયે તેમાં રાજ્યુંની? ત્યારે છોકરી બોલી કે, મારું વેવિશાળ કરો ત્યારે રાજ્યને બોલાવજો. બન્ને વેહવારીઆ, ફાફળશા ને મોતીસાને, રાજ્ય સાથે ધરવટજેવું છે, એટલે બન્ને વેહવાઈ રાજ્યને છોકરીના નામથી તેડું કરી આવ્યા. રાજ્ય તો રાજ્ય હાડા ગણતો ખેટો હતો. ખીજે દિવસે પેલા બે વરસ બરાબર પૂરાં થયાં ને અહીં વેવિશાળ પણ થયું. છોકરીનાં બાપે બે નાજિયર ને એક રૂપિયો છોકરાના બાપને પ્રથમ આપ્યો, પછી છોકરાનાં બાપે છોકરીનાં બાપને આપીને છોકરીને માંહેલો કરી રાજ્યનાં ખોળામાં બેસાડી. ત્યારે રાજ્યે છોકરીને પુછ્યું કે મારો કાંઈ ખુલાસો? છોકરી બોલી “રાજ્ય તું શું જોઈ રહ્યો છું—તું કાંઈ સમજે છે કે નહિ?” ત્યારે રાજ્ય બેસી રહ્યો, ત્યારે છોકરીએ એતબ્યો—હે રાજ્ય! હું કોણ હતી તે તું બૂલી ગયો છું કે યાદ છે? યાદ હોય તો કહે, જ્યાં મારું વેવિશાળ થાય છે, ત્યાં મેં જોયું કે નહિ? ત્યારે રાજ્યને ભાન આવ્યું કે છોકરી છોકરો તો પેને ભવ મા દીકરા હતાં, એટલે વેવિશાળ ટળાવ્યું. ત્યારે છોકરીએ કહ્યું કે પેલા તારો અમીર ને તેની બાપડી ભેગાં બેઠાં સુખ માનતાં હતાં, તેમને જોઈ હું હસી તેપણ પેલા અવતારનાં મા દીકરા હતાં.

આ વાત પછી રાજાને હવે આમળા બવ વિશે રહ્યું થયું માંડ્યું
 ને વિચારમાં પડ્યો કે હું પેલે બવ કોણ હતા ને શા પુન્ય કર્યા કે
 આ અવતારમાં બોજ જોયો યશસ્વી રાજા થયો. ત્યારે એણે તો
 પોતાનાં પાંચસે પંડિત, છસે વ્યાસ ને સાતસે જોશીને બોલાવી સવાલ
 કર્યો કે જો મને જવાબ નહિં આપો તો આટલાં વરસથી તમે મારું
 વર્ષાશન આચ્છેડો તે બદલે તમને બધાયને ગરદન મરાવીશ. પં-
 ડિત મંડળમાં માથ ઝેટ હતા, તેણે વિચાર્યું કે પેલા બવની વાત પુ-
 છી એ તો અતિસવાલ છે તે કાંઈ શાસ્ત્ર પૂરાણમાં મળશે નહિં ને
 બોજ રાજા માંથી બાહ્યો છે તે ગરદન મારવા વનાં રહેશે નહિં.
 તેથી આ વાતની શોધ કરવાને છ મહિનાની મહેતલ માંગી. મહેત-
 લના ચાર મહિના ગયા ; પણ ખુલાસો હોય ક્યાં કે જોઈ કહાડે ?
 એટલે માથ શીકરમાં ને શીકરમાં સુકાવ્યું બાગ્યો. પાંચ મહિના પૂરા થયા
 ત્યાં તો એક નાખી દીધું, ત્યારે એને એક બાળ કુંવારી છોકરી હતી
 તેણે પુછ્યું—બાપા ! તમારા શરીરમાં વ્યાધી નામે નથી ને તમે સુકાતા
 કેમ જાઓછે? એ ઉપરથી માથે-છોકરીને વાત કહી, ત્યારે તેણે
 જવાબ આપ્યો—“એમાં શી મોટી વાત છે? તમારા છ મહિના પૂરા
 થાય, ત્યારે રાજાને મારી કને મોકલશે તો હું એના મનની જાતિ
 બાંગીશ.”—માથ હસીને બાહ્યે, ખેટા બધા પંડિતો મોકયાં, તે
 તારી કેટલી બુદ્ધિ? છોકરીએ કહ્યું કે બાપા તમે તમારે રાજાને
 મારીપણે મોકલજો ને રાજાને મારાથી ખુલાસો નહિં થાય, તો તમે
 બધા પેટમાં કટારી મારીને મરજો ને તે બધી બ્રહ્મહત્યા મારે
 શિર છે.” ત્યારે તો માથને ધારજ આવી—મેહેતલ યદ રહી કે બોજ
 કરી પંડિત બ્રાહ્મણને બોલાવીને સવાલ કર્યો. માથે કહ્યું—રાજા આવો
 સવાલ તું રહેવા દે, એમાંથી તું કાંઈ કમલો કાઢીશ નહિં. ભાગ્ય
 બોહાસ કરી ત્યારે કહ્યું કે જાઓ—મારી છોકરી તમને ખુલાસો
 કરી આપશે. બ્રાહ્મણોનું મંડળ બધું કચેરીમાં બેઠું છે ને રાજા

ચડપ ઉઠી માધને ઘેર ગયો. છોકરીએ રાજનો આદર સત્કાર કરીને કહ્યું—રાજ એ વાત તું છોડી દે, પણ જાણુરી હોય તો તમદી લેવી પડશે. ભાતે કહ્યું જે તમદી તું કરીશ તે લેવા હું તૈયાર છું. છોકરીએ કહ્યું કે આઠીથી ૩૦ ગાઉપર અમૂક શેહર છે, ત્યાં તું એકલો જ ને સવારનાં પોઢારમાં જે તને ખાલાવે તેને ઘેર જઈને પુછીશ તો તે ખુલાસો કરશે. ભાત ત્યાંથી ઉઠી કચેરીમાં આવ્યો ને ‘ધાલ્લાણ મંડળને ઘર જવાની રજા આપી. પછી ખાઈ પી તૈયાર થઈને એ હજીરીયા સાથે લઈ અતાવેલા શહેરમાં તે આલ્યો ને રાતવાસો શહેર બહાર કર્યો. વાણું વાતાં શહેરમાં ગયો. પોતે રાજ છે, પણ એકલો તે આ-જખેછ કોણ ? તેથી આમ તેમ ધાણુંએ જોયું, પણ કોઈએ ખો-લાવ્યો નહિં. પછી શહેરની અધવચમાં જઈ પુગ્યો, ત્યાં એક શાહુ-કારની ખાચડી સવારમાં વાસિદું વાળીને કચરો બહાર નાખવા જ-ય છે તેણે રાજને જોઈને ખોલાવ્યો—“આવો ! રાજ ભાત !” એટલે રાજ ઊભો રહ્યો ને ખોલ્યો, ખાઈ મારે તારી મેડીમાં આવવું છે ! વાણિઆણી ખોલી—બલે પધારો, તમને માધની દીકરીએ માક-લ્યા છે કે ? ભાત એળંગ વ્યો કે આ ખાઈએ મને કોઈ દિવસ ભા-જ્યાં નથી ને એળંગ વ્યો ક્યાંથી ? ક્યાં હું, ક્યાં એ, ને વળી માધની દીકરી ક્યાં ? પછી તો પોતે ખોલ્યો—ખાઈ તું આટલું જાણું છું તો મારી મનોવૃત્તિ પણ જાણી હશે, તેથી મને ખુલાસો કર. વાણિઆણીએ કહ્યું કે રાજ એ ત્રાત જવા દે ને જાણવામાં કોઈ ફાયદો નથી. તો-પણ તેણે આગ્રહ કર્યો ત્યારે ખાઈ ખોલી કે ‘રાજ, તારે જાણવું છે તો જ અહીંથી ૧૦૦ કોસ ઉપર વાંઝયા નગરી છે, તેનાં રાજાની ઊ-મર સાઠ વરસની છે તેને કોઈ ચંતાન નથી; પણ રાણી ભારિવાઈ છે, તે આણીગમથી તું પુગશે ને સવારનાં પંચ વાગતામાં પેલી ગમ છોકરો અવતરશે તેની વધાઈ પોકારશે. નગારા દુંદુભી એ કલાક વાગશે ને છોકરો પાંચે થશે. તેને જ્યાં ડાડી આવે તે જગો તું

જોઈ રાત્રે ખોદી કાઢી છોકરાને નદીમાં નહવાડી ટીલું તાણીને તારા ખોળામાં લઈ બેસજે ને તારે જે પુછવું હોય તે પુછજે કે તે તારો ખુલાસો કરશે.” ભોજ ત્યાંથી ઉઠ્યો તે રવાર થઈને આવ્યો. પાંચ છ દિવસ વાંઝિયા નરીમાં પહોંચ્યો, ત્યાં સવારનો પ્રેહિર કુટવા આવ્યોજે ને નગારાં દુંદુભી પાણુ વાગ્યાં. ભોજે લોકને પુછવું કે વધાઈ શી છે ? ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે આ નગરીની ગાદીપર જે રાજા આવેછે તેનો માત પેડી થયાં નિવંશ જાયછે. હાલનાં રાજાને માઠ વરસે એક છોકરો થયોછે તેની વધાઈ પુકારીછે. પાણુ એ કલાક થયા કે છોકરો પાંચો થયો ને આપ્પા શહેરમાં શોક પથરાયોછે. શહેરનાં બધા લોક ગયા, તેમ ભોજ રાજા પાણુ માથે પટકો વિટાળીને આવડવા ગયો. મસાણુ કાઠે જ્યાં છોકરાને ડાટ્યો તે જગ્યા ધ્યાનમાં રાખી રાજા પાંચો કર્યો. પછી પોહિરિક રાત વીતી કે ભોજ એકલો મસાણુ કાઠે ગયો. જમીન ખોદીને મડદું કાઢવું ને તેને રેનાન કરાવી ટીલું કરીને ખોળામાં લઈ બેઠો, “જેલું મને અહિંસુધી મોકલ્યોછે, તેમાં મત હોય તો હું બાળ-મડદાં બાજ ! હું પેલે અવતાર કોણુ હતો ને શા પુન્ય કસ્યાં કે આજે ભોજ રાજા થયો ને હવે મારે શું કરવું કે ખીજે ભવ એથોપણુ મહંત પદ્ધતિ પામું ! ” મડદુ ખડ-ખડ હમી પડીને બોલ્યું—“હું રાજા એ વાતમાં કાયદો નથો ને તું જાણતો હમશ કે આ અવતારમાં કાંઈ મોટી પ્રાપ્તિ કરે તે થવાનું નથી. મોટું જ સુખમાં રાજ કર.” તોય રાજાએ કહ્યું કે મને કહે કે પેલે અવતાર હું કોણુ હતો ને મેં શું પુન્ય કસ્યાં ? ત્યારે મય બોલ્યું—“હું રાજા પેલે અવતાર તું કઠીયારો હતો, જે શેઠાણીએ તને મારી પાસે મોકલ્યો તે તારી વહું હતી, હું તારો દીકરો હતો ને માથે પંડિતની દીકરી મારી વહું હતી. તું રાજા જંગલમાંથી લાકડાં ફાડી લાવતો ને હમારો સર્વનો નિર્વાહ કરતો. પાણુ તેની નબળી હલતમાં તારું ઘીલ મોકું હતુ, તું જે કંઈ લાવતો તેમાંથી

ગુજરાત કરતાં જે વધતું તે તરત ગરીબને વેંદેલી આપતો. પણ એકે દિવસ કોણે જાણે કાલે કમાઈ થશે કે નહિ, એવો શોચ કરીને તેં અચાનીને પાસે રાખ્યું નહિં. એમ કરતાં જગ દુકાળ પડ્યો. તે એક નહિ પણ સાત સાત દુકાળો થયા. ત્યારે ત્રણ દુકાળ તો તેં નિભાવ્યા, પણ ચોથા દુકાળમા ક્યાંઈ અન્ન મળે નહિં, તેની મોટા શેઠ શાહુકારેને પણ કાંઈ કોવાડી નાખીને લાકડાં ફાડી લાવવાનો વખત આબ્યો, ત્યાં તો ગરીબ પાસેથી કોણ લાકડાં પેચાયાં છે ? અપવાસ કરતાં સાત દિવસ થયા, ત્યારે ઉચાળો ભરી આપણે માદ્યા, માલતાં ચાલતાં ત્રણ દિવસે આપણે એક વનમાં આચ્યા, ત્યાં એક તલાવ હતું જે પાસે વડના છાંયડા નીચે એક મોટો તપશ્વરી બેઠા હતો, જેને વારંતે નીત આકાશથી અન્નનાં બે થાળ ઉતરતા, તે એક પોતે ખાતો ને એક કોઈ અભ્યાગત આવે તેને આપતો. બપોર થયાંજે ને સતને ચાર આકાશથી બે થાળ ઉતર્યાંજે. તેવામાં આપણે ત્યાં ગયા, ત્યારે સંતે એક ચાલ આપણી તરફ ખસેડી મેલ્યો ને ખીળે પોતે ખાધા. આપણુ બધાયને ખારખાર અપવાસ થયાંજે, તોપણ તેં નાહી ઘાઇને ખાવાનો વિચાર કર્યો ને હમારૂં મન તો એમનાં એમ ખાવાનુ થયું. તે થાળમાંથી ચાર ચરખા હિરસા કરી ત્રણ અમને આપ્યા ને એક તારીપાસે રાખ્યો. તેવામાં દૂરથી કોઈ અભ્યાગત આવતો તારી નજરે પડ્યો. એટલે તેં હમને ખાતાં રોક્યાં ને કહ્યું કે આને ખવડાવીને આપણે ખાશું. તેણે આવીને કહ્યું કે મને પનર દિવસના અપવાસ થયા છે. તેજાજ તેં તારી પાસેનો થાળ તેની આગળ ખસેડી મુકી કહ્યું, તું આ ખા ને હમે ત્રણમાંથી ખાશું પેલાએ તો થાળ પૂરા કરીને કહ્યું કે હજી હું ભુખ્યોહું. ત્યારે તેં તારી ખાયડીને કહ્યું કે તારો થાળ એને આપાદે, તેથી તને માતું પુન્ય લાગશે. ખાયડી તને આવીને હતી તેથી તારા હુકમને અર્થે પોતાનું બોજન ખસેડી આપ્યું. પણ તેને મનમાં એમ વિચાર થયો કે ખાર

દિવસનાં બુખ્યાં મરીએ છીએ ત્યાં આ કાળરૂપ કાણુ આચરિ? એણે તો ખીજો થાળે પૂરો કરી ત્રીજી માગ્યો. ત્યારે તે મારી ખાયડીને કહ્યું કે આપીદે. તારી આમન્યા તે રાખતી; પણ તેને જે ક્રોધ અઢચો તેથી ધુમટો તાણેલો હતો તેમાં ને તેમાં થાળમાંથી એક કોળિએ ભરી મોમાં નાખીને થાળ ખસેડી આખો ને અન્ન ઉચિટ કર્યું. મેં જાણ્યું કે આને મેં પૂરા કર્યા તેમ ત્રીજીએ પૂરો કરશે, તો હવે મારે આપવો પડશે. તેથી તે ત્રીજી ખાવા બેટો કે મેં પણ ખાવા માડ્યું. પેલાએ પૂરો કરીને વહી થાળ માગ્યો, ત્યારે તે મને મારો કાઠી આપવાને કહ્યું; પણ તારું ન સાંભળતાં મેં તો નીચી મુંડીએ આપાજ કર્યું. પછી પેલો તો મારી સાંમે બેસીને મારામાંથી ભેગો ખાવા મંડ્યો, ત્યારે મેં પણ જલદી જલદી કોળિ-આ ભર્યા. હે રાજ! તારા આવા પુન્યથી તને ભોજ રાજને। વૈભવ મળ્યો, તારી ખાયડીએ માંહેથી કાંઈ મન ચોર્યું, તેથી તે મોટા શાહુકારને ત્યાં ગઈ, ત્રીજર રાણી થાત; પણ બુખ્યથી એનો જીવ વેટાઈ જતો હતો તેની પરવા ન કરતાં તારો હુકમ પાળ્યો, તેથી એને ઘેર મુખ્ય સંપત્તિ. મારી વહુએ પણ તારી આમન્યા પાળી; પણ રીશતી મારી ઉચિટ કરી અન્ન વૃથા કર્યું, તેથી 'પાદ્માણુ જેની ઊંચ વર્ણમાં ને તેમાં વળી માધ જેવા પંડિતને ત્યાં અવતરી, પણ અન્ન વૃથા કર્યું તેમ એનો જન્મારો ખાળરાંડ થઈને વૃથા જાયછે; ને મેં તારી કે અભ્યાગતની કોઈની આમન્યા ન રાખી તો મને સાત અવતાર આમ ને આમ ફોકટ ગયા. મારો જન્મ થાયછે તે મેં કલાક કે મેં દિવસ જીવુંછે ને પછી મરું છું. ચારિનો આ છેલ્લો અવતાર છે, મારે હે રાજ! તું જાણતો હઈશ કે હું પુન્ય કરીને મોટી પદ્ધિને પામું, તે આશા રાખીશ નહિં. રાજ થઈને માળ વાવરે તો તેમાં મોટાઈ નથી, તેથી કાંઈ તારાથી આગળા ભવનાં જેવું પુન્ય હવે થાય નહિં. તું હવે એટલી મહેનત કરીને લાકડાં ફાડવા ક્યાં જ ને

લાકડાં ફાડી લાવ્યો તો વેચવા ક્યાં જ ને વેચવા જ તો પાછો દુ-
કાળ ક્યાંથી આવે? ને તને-મને બાર બાર અપવાસ ક્યાંથી થાય ને
પંદર અપવાસનો અભ્યાગત બીજો ક્યાં મળે? માટે ગઈ રાત તારે
સંભારતી નહિંજ. ને તું જાણું છું કે રાજ પછવાડે નકંછેજ, માટે તારું
રાજ તું રૂઢી રીતે ચલાવીશ તો કીક, નીકર બધા રાજન મુઆ કેડે
નકમાં જાય છે તેમ તારૂં આગળું પુન્ય છે ત્યાં સુધી રાજ ભાગવીશ;
પણ નીતિ ને ધનસાફ ના ચલાવ્યા તો પછી તારા નસીબમાં પણ નકં
છેજ.” ભાજ આટલું સાંભલી મનને ડાઘીને પાછો ફર્યો; પણ હવે
ફિકરમંદ થયો, તેથી આગળા બવનાં અમાનથી જેટલું તેના મનને
ચેત હવું તે ઉજડું ખાઈ ખેડો.

શિયાળ ને ખિસકોળી.

એક વખતે પાણીમાં રહેનાર કાચખો સુકડી જમીનપર આવી પડ્યો, ત્યાં તે શિયાળડીની નજરે પડ્યો. કાચખો ખીકનો માસ્યો ફોટલામાં બરાહ રહ્યો, તોપણ શિયાળ તો તેની પછવાડે મડી. ત્યાં એક ખિસકોળી આવી તેણે જોયું કે શિયાળ છોડશે નહિ તો કાચખો જમીનપર આપડો મરી જશે તેથી ખોલા—

શીતૂરી (ટુકડી પુછડીવાળી) શિયાળ, બુધને જાણે આપડી, (બુધ હીન) કાચખ પાણીમાં પાળાજ, એટલે કડક વાગે કાચખી.

શિયાળે જાણ્યું કે ઠીક સંદર્શ આપેલું, તેથી કાચખાને અડસેત્રી અડસેત્રીને પાણીમાં લઇ ગઇ. કાચખો થોડું પાણી હવું ત્યાંસુધી તો મુનમુન પડી રહ્યો ; પણ જ્યાં વધારે પાણી આવ્યું ત્યાં ચડપ માંહે ગરી ગયો. એટલે શિયાળ ચડીડાઇને ખિસકોળી વાંસે પડી ખિસકોળીને કેથે લાગે ફાળ્યો નહિ, તે એક ઝાડ ઉપર ચઢી ગઇ. ત્યારે શિયાળે તો ઝાડ નીચે અડાચાં કે હમને શુ? હમે તો ભાત ખાઇને સાત દિવસ સુધી ખેમી રહીશું :—

હમારે ખાવા આવે ભાત, ને હમે રહાયે દીઆરા સાત.

ત્યારે તો ખિસકોળી ધબરાણી કે આમ કેમ પરવડશે ? પછી પોહિન રેક જવા દઇ ઝાડની સડેથી ઊંચી ડાળ ઉપર ચઢી ટગાઇથી ખોલા :

ખાઇ ખાઇ કુંગરાની ઢોળે, કોળી આવે વાકા તોલે ;

વાંસે કુતરાનું છે સાથ, રખે શિયાલખાઇ તમારજ ભાત ?

શિયાળે જાણ્યું કે કોળીઆ સાથે કુતરા લઇને ચિકાર માટે આવેલું, ત્યારે આપણે તો મુઆજ તો. તેથી ધબરાઇને પુછ્યું કે હું ક્યાં નાસું ?

માયું ખોલની ખાઇ ખીલી, હવે મારી ગાંડ થઇ થીલી ;

આટલી ઘડીક કરતી હાંસું—હવે કેતી ફાર નાહસું ?

ત્યારે ખિસકોળીએ એક દિસા ખતાવી ત્યાં શિયાળડી નાઠી કે પોતે ઝાડપરથી ઉતરી ખીજી ફાર ચાલી ગઇ !

સારંગધર સલાટ.

એક ગામમાં બે સલાટ સહિયારીએ રહેતા હતા. બન્ને પોતાનાં ધંધામાં કૂશલ હતા ને તેમનાં ઘરમાં ગિદિધ મિદિધ પણ સારી હતી. બન્નોત્તી બાપડીએ બારેવાઈ થઈ, ત્યારે બે મિત્રે એકમેક સાથે નકકો ક્યું કે જો એકને ત્યાં છોકરો અવતરે ને બીજાને ત્યાં છોકરી અવતરે તો આપણે બન્નેને સંબંધ. એટલામાં સલાટોને પોતાના રાજ્યસાથે વિદાય થયો તેથી બંને ઉચ્ચાળો ભરીને ચાલ્યા, તે એક એક રાજ્યમાં ને બીજા બીજા રાજ્યમાં જઈ વસ્યો. ત્યાં એક મુએ ને તેની બાપડીને છોકરો અવતર્યો. તેનું નામ સારંગધર પડ્યું ને તે મહા રૂપવાન ને બત્રીસ લક્ષણો છોકરો થયો. પણ બાપ મુએ એટલે ધર નબળું પડ્યું. બીજા સલાટ દેવધર ને રાજ્યમાં ગયો, ત્યાં પોતાની કૂશળતાને લીધે રાજ્યનો માગીતો થઈ પડ્યો ને પહેલાં ધરમાં જેવી લીલા લહેર હતી તેવી તેને ફરી થઈ. એને છોકરી આવી પણ પોતાનો મિત્ર મરી ગયો ને તેનું ધર નબળું પડ્યું, એટલે સારંગધર વેરે છોકરી આપવાથી એનું મન ડગ્યું. આ કારે સારંગધર બત્રીસ લક્ષણો છે, તે સાત વર્ષમાં તો પોતાનો હુન્નર શિખી રહ્યો ને ઈશ્વરી પ્રેરણાથી એના બાપ ને બધાય સલાટો કરતાં સવાઈ નિકળ્યો. રાજ્ય નવો નવો હુન્નર કરીને સારંગધર પોતાની માને બતાવેછે; પણ માને મન એનું રૂપ ને હુન્નર જોઈને ઉલટો શોચ થાયછે તેથી એક દિવસે તેણે પોતાની માને પૂછ્યું—માડી, બીજી મા છોકરાને જોઈને રાજ થાય ને તું મને જોઈને રાજ શોચ કરેછે તેનું કારણ શું ? શું હું કુટિલ નિકલ્યો ? ત્યારે માએ ઘીકરને એના વારસે એના બાપે કહેલા સંબં-

ધર્મી વાત કહીને હાલ તે કન્યા ટળી તેથી તેનાં ધરને હિલું લાગે છે તેનો અકુશોમ કર્યો. દીકરાએ સંધ્યહસ્તિ પુછી લઈને માને ધીજી આપી કે મારામાં હું નર છે તો એવી કન્યા હમં પરણી લાવીશ. એ વાતને વરસ એ વરસ થયાં કે તે વિચારે પડી. ત્યારે સારંગધરે મા પાસે પરદેય જવાને રજા માંગી. માએ કહ્યું, હું આંધળીની તું એક આંખ, તું કયાં બહાર જાશું ? પણ છોકરાએ માને ધાણું ધાણું કહીને સમજાવી એટલે હમં વીસ દિવસે માએ રજા આપી. તે પોતાનાં આંજીર બાંધી લઈને દેવધરનું ગામ પુછતો ચાલ્યો. તે પહોંચ્યો ત્યારે દેવધર ને તેનો બાપડી કામ ઉપર ગયલાં હતાં ને ધરમાં છોકરી એકલી હતી, તેને પુછ્યું કે દેવધર ધરમાં છે ? છોકરીએ કહ્યું નથી. ધરમાં આવશે કે નહિં ? ત્યારે છોકરીએ સમસ્યામાં જવાબ આપ્યો, “આવ્યો તો ના આવશે ને ન આવ્યો તો આવશે.” એટલે વર્ષા રતુએ ને ચંદ્રની પાદર નદી વહે છે તે જ વરસાદ આવ્યો ને નદીમાં પૂર આવશે તો દેવધરથી અવાજ નહિં ને જો વરસાદ ના આવ્યો તો તે ધેર આવશે. સારંગધર બનીસ લક્ષણ છે તેણે પાછો જવાબ આપ્યો—“હજી (વાદળો) ધોળા છે તે કાંઈ રેલે નહિં, કાળાં હોય તે રેલે.” આ જવાબથી છોકરી સમજી કે ચતુર છોકરો છે. તેવામાં આ બોલ્યો, “તમારા પિતાજી હું નર-વાળા છે તે સંભલી દૂર દેશથી હું એમનાં હાથ નીચે ચિખવા આવ્યો છું. મને આ શહેરમાં કાંઈ ઉતારે નથી, તેથી હવે આ ચોખ્ખા હું બાંધી લાવ્યો છું તે તમારા બાપ મા આવે તેટલાં મને રાંચી આપો.” સારંગધર પરીક્ષા લેવાને માટે પોતા સાથે પરચરની જીંછી કાંકરી ચોખ્ખા જોવી કરીને બાંધી લાવ્યો હતા તે પેલી છોકરીને છોડી આપી. છોકરી હાથમાં લેતાં જ ચેતી, એટલે તેણે અંદર જઈને લાલ પરચરની કાંકરી ચણાં જોવી કરી રાખી હશે તે લાવીને બાંધી, “મને રાધતાં વાર લાગશે તેટલાં તમે આ ચણાં આપો !” પે-

લાએ હાથમાં લઈને પારખ્યું કે એણે પણ મને કંકર આપ્યા. એમ એકમેકની ચતુરાઈ જોઈને બંને શાંત થયાં. બંનેની હમર બાર બાર વરસની થવા આવી છે તે એકમેકને અહાં જમી ગઈ છે, તેવામાં માઆપ આપ્યાં. મારંગધર દેવધરને કહ્યું કે તમારું નામ શાંભળીને હું તમારા હાથ નીચે હું નર શિખવાને આબોધ્યું. આનુ રૂપ ને તેજ જોઈને દેવધર પણ ખુશી થયો તેથી કહ્યું કે હું તને મારો બધા હું નર શીખવીશ ને પ્રવિણ થયો તો આ મારી છોકરી સાથે પરણાવીને ધરજમાઈ કરી રાખીશ. આતો સર્વ હું નર જાણે છે; પણ મતલબસર મુંઠ થઈને રહે. દેવધર જેમ શીખવે તેમ આ કારિગરી ખુબ બનાવી જવારે કામ પુરૂ થવા આને ત્યારે ૪૫ દહને એકાદ પુકાણે જોરથી હથોડી મારે તે બાંગી હઝાર રૂપિયાની કારિગરી દોઢીની કરી નાખે. એમ વરસ એ વરસ થયાં પણ આ બાઈએ તો પોતાની ઢંગ છાડ્યો નહિ. દરમિઆન ધરનાં મહુએ સાથે આને પ્રાંત જમી. ત્યારે એક દિવસે એણે ગામ જવા રજા માગી, ત્યારે દેવધરે કહ્યું કે તું હજી કાંઈ શીખ્યો નથી તે ગામ જઈને શું આશય? તોય એણે ઝડક કરી. પછી દેવધરની વહુએ સમજાવ્યો કે ભુંડા શું કરવા જાય છે? હમે તને હમારી છોકરી સાથે પરણાવિયે તે તું હમારા ધરનું ધન આ પી ને વાવર. ત્યારે મારંગધરે કહ્યું કે મને પરણાવો તો તમારા ધરમાં ના રહું ને મારાની કામ બિગડી જાય છે, તેથી દેવધર જવારે ત્યારે મને મૂર્ખ વિગેરે કહીને ધમકાયે છે તેવા પુરુષકારો ના ખમું. તેમ કબૂલ કરીને બંનેને પરણાવી જુદુ ધર માંડી આપ્યું. ત્યાં મારંગધર તો એ વખતે સ્થરાને ત્યાંથી જો જમવાનું આપે તે ખાઈને આખો દિવસ મુર્છા રૂહવા લાગ્યો. આમ વરસ ને એ વરસ ગયાં ત્યાં બાવડી મુઝારી કે આમ પડી રહે ક્યાંસુધાં નિભશે. એક દિવસે પેલાં બહુ રાડ કરી કહ્યું કે કાંઈ હું નર આપડો નથી તો બધા જંગલમાં જઈને લાકડાં કાપી લાવે છે

તેમ કરે. તોય નિર્વાહ ચાલશે. પછી જ્યારે મહાત્ કામ વના હોય, ત્યારે ગાડાં લઈને જંગલમાં લાકડાં કાપવા જતા; તેમ આ વૃષ્ટને ગયા ત્યારે દેવધરનાં દમ ગાડાંમાંથી એક ગાડું મારંગધરને સ્વાધિન કર્યું ને મારંગધર પણ જંગલમાં ગયો. ત્યાં તે મહાત્ લાકડાં કાપી ગાડાં ભરાઈ રહે ત્યાં સુધી પાંચ છ ને દમ દિવસ સુધી જંગલમાં પડી રહ્યા. ત્યારે આ મવારમાં બે ચાર કોમ આહી તહી ફરી પાછો આવી ખાઈને સુઈ રહેવા લાગ્યો. એમ પાંચ દિવસ ગયા ત્યારે મહાત્એ એને ટોક્યો કે કેમ તું લાકડાં ફાડી લાવેના નથી? એણે કહ્યું કે જોએને મારે રૂવ-કાંઈ લાકડા ફાડવા લાયક છે કે હું ફાડી લાવું? પેલાએ ઠઠા મસ્કરી કરીને સૂંપ રહા. ખીજે દિવસે આ દમ કોમ વનમાં નિકળી ગયો ને ત્યાં અગર સંદનનું ઝાડ જોયું તેમાંથી બે ત્રણ ત્રણ હાથના, બે ડોઠ હાથના ને ચાર હાથ હાથના કટકા કાપી કાંધે મારી લઈ આવ્યો. ખીજે દિવસે બધાએએ ચાલવા માંડ્યું, ત્યારે ખીજાએને દયા આવી તેથી મહુએ બંને ચાર ચાર લાકડાં નાખીને એનું ગાડું ભરી આપ્યું. ધર આગળ આવ્યો ત્યારે મારંગધર ગાડામાંથી પોતાના ટુકડા લઈને ધરમાં ગયો ને ભરેલું ગાડું એમનું એમ એમનીએ રહેવા દીધું. ત્યાં પછી ખીજા મહાત્ બોલ્યા, ગાડું ભરી આપ્યું તો તે હવે ધરમાં નાખવાને પણ હમારીજ રાહ જોતો હશે? એટલે રીઝ ચઢા તે મહુ બંને ચાર ચાર લાકડાં જેમ નાખ્યાં હતાં તેમ ઉપાડી ગયા. પણ મારંગધરની ખાયડીએ અગરસંદનના કટકા એળખીને પુછ્યું—“સ્વામિ, આટલા કટકાને શું કરશે—લાવવું હતું તો ગાડુંજ ભરી લાવતે, ક્યાં જંગલમાં ખોટા હતા?” મારંગધર બોલ્યો, મારે એટલાજાજ અપ છે—એ ઉપર કોઈ દિવસે કાંઈ હુન્નર બનાવીશ. એટલે ખાયડી પાછળ લાગી કે હજુજાજ બનાવેા. ત્યારે પોતે એકાંત એરડામાં જઈ ખાણુ ઠાંકી પોતાના એળગર

છોડ્યાં ને પેલા કટકાઓની ધંસ, ઉપ-હ્યાં ને ચાર પાયે ચાર પુતલી ખનાવીને માંજરે ખાયડીને કહ્યું કે જા વેચી આવ. ખાયડી કપાળે હાથ મુકી બોલી, “એમાં તે શી નવાઈ છે કે હું વેચવાને જાઉં ? ખાટલી તણુ હાથે લાંબી નથી તેનું તે શું મૂળ આવશે ? ” સારંગધરે કહ્યું કે “ખાટલીનું મૂળ ખાટલીને પુછ, તે તો તેણે રાંધ બેર ખાટલીને બે તકારા મારીને પુછ્યું—“ખાટલીબાહ, ખાટલીબાહ ! તમારું મૂલ શું ? ” ત્યારે એક પુતલી ચડપ ઉપર આવીને બોલી કે “એક રાતના સવાલાખ રૂપિયા ને સવારે મારા ધણીને ત્યાં પાછી જાઉં ! ” ખાયડી તો ભોટા પડી ગયું; પણ હિંમત આવેથી વેચવાને ચાલી. પણ પતર ધર આગળ ચાલી એક સંપિનાં ઘરમાં બરાહ. સારંગધરનાં ઢંગ આપી ન્યાત જાણુતી હતી તેથી સંપિએ મ-શ્કરી કરી કે બેહન ! તમારા ધણીને ગદમ ઘણું તેથી તમે વેચવાને જાઓછી, તો લાવો હુંજ વેચાથી રાખું—બોલો કિમ્મત શું ? ત્યારે પેલીએ કહ્યું કે ખાટલીને પુછીએ તે બોલશે. ત્યારે તો સંપિ દાંત કાઢી પડી ને બોલી—“હા બેહન ! તું મોટા ઘરની છોકરી વેચવા જાશુ તેથી તારાથી બોલાય નહિ ને ખાટલી બોલશે.” પછી તડકાઈને હાથમાં કાંઈ હતું તે ખાટલી ઉપર મારતી—“ખાટલીબાહ ! ખાટલીબાહ ! બોલ તારી કિમ્મત શું ? ” એટલે તો વળી ચડપ પુતલી ઉભી થઈ બોલી—“એક રાતનાં સવાલાખ ને સવારમાં ધણીને ત્યાં જાઉં ! ” પેલી તો શિથિલજ થઈ ગઈ. ને સારંગધરની ખાયડીને પતિજ થઈ તે લાગણી વેચવાને મણિકચોકમાં ગઈ. ત્યાં એકે પુછ્યું, બેએ પુછ્યું, ત્રણે પુછ્યું ; એમ કરતાં ઘડી બેએકમાં તો આપ્પા શહેરમાં વાત ફેલાઈ, તેથી રાત્રી ઘોડાપર બેસીને આવ્યો ને સવા લાખ રૂપિયા આપીને ખાટલી વેચાથી લઈ ગયો.

રાત્રીએ વિચાર્યું કે ખાટલીએ પોતાની કિમ્મત સવાલાખ રૂપિયાની કરીએ મારે એમાં કાંઈ યુણ્ણદશે તેનું પારખું લઉં. તેથી

શ્યનશાળામાં ઢાળી તે ઉપર પોતે એકલા જંગત પડી રહ્યા. એક પોહિર રાત ગઈ કે એક પુતલી બોલી “પુતલી બેહો ! તમે જંગોછી કે ? હું શહેરની ચર્ચા જોવાને જંગોછું, મઠે તમે મારી જંગોએ અધિક હાથ રાખજો કે રાજ સુતો છે તે ઢલોને પડી જાય નહિ.” એટલું કહીને તે ખરર ઉડી. પોહિર સુધી શહેરમાં ફરીને પાછી આવી કે ત્રણ પુતલીઓએ પુછ્યું—“બેહન તેં શું જોયું ? ” “શું કહું ? શહેરમાં મહું તો આગમે સોઢ્યાં છે; પણ અહીં રાજનું ઘણું અંધેર છે. રાજનાં કારભારીઓએ રાજનું તોશાહ્યાનું ખાલી કરી ખજાનો ચોરીને કુવામાં નાખી આવ્યાં છે તે કાલે કાહડીને વેંદેવી લેશે. જ્યારે કારભારીજ ચોરી કરે, ત્યારે ચોર પકડાય કેમ, તેથી રાજ હાથ ચોળીને બેસી રહેશે.” એટલે બીજી પુતલી બોલી કે હવે તમે ત્રણ મહાને મારી જંગા સંભાળજો કે રાજ પાસું બદલતાં પડી જાય નહિ ને હું શહેરમાં ફરીને આવું છું. તે પોહિર સુધી ફરીને પાછી આવી, ત્યારે વિતક કહી કે રાજનો જમાઘ એક વેશિયાનાં છંદમાં પડ્યો છે. વેશિયાને લાભ થયો છે તેથી તે આજ છ મહિનાથી રાજને મારી રાજપાટ પોતાને રવાના લેવાને જમાઘને ઉશકેરે છે. રાજ જમાઘને મનેહ તો પૂરો છે; પણ જમાઘ આજ કાળ વેશિયાનાં છંદમાં લેવાયો છે તેથી આવણે જે વાત કરિયે છીએ, તે જો રાજ સાંભળી વેશિયાને કાલ ને કાલ દેશપાર કરશે તો ઠીક છે—તીકર એની આવદા ખુટશે.

પછી ત્રીજી પુતલીને વારો આવ્યો તે શહેરમાં ફરવા નિકળી. કોઈ શોધાગરને ત્યાં અખૂટ ખજાનો હતો પણ તેનાં ફૂળમાં કોઈએ વાવચ્ચો નહિ, તેથી તેનાં ઘરમાં બધાય મરી ગયલાં તે અવગતિયાં બૂત થયાં હતાં. તે બધાં રાત્રે તેનાં માળામાં ભેગાં થઈ કોઈ ગાય છે, કોઈ રૂંધે છે, કોઈ કુટે છે, કોઈ પાટ કરે છે. પુતલીએ જોયું તો માળામાંથી સાદ આવે છે પણ દિવાનું કંઈ અજવાળું નથી, તેથી

અનુભવ થઈ અંદર ગઈ. ત્યારે જૂતને ભામ થયો કે કોઈ આગુભાણું માણસ માળામાં પેટું છે તેથી પૂછ્યું—અં કોણ છે ? પુતલીએ કહ્યું કે “હું પણ તમારા જેવી છું પણ અંદર પડી તેથી તમારી વચ્ચે બે ઘડી વાત કરવાને આવી છું. તમને શું દુઃખ છે તે કહો ?” ત્યારે એક જૂત ચાકુકારના કુટુંબની વિતક કહીને બોલ્યું કે હમારા બધાની અવગતિ થઈ છે માટે અમારી પાછળ કોઈ સખી દાતાર હમારા અન્નનો કાઠોને દાનપુતમાં ચેથિા દિરંગો પણ વાવરે તો અમારી ગતિ થાય. પુતલીએ પૂછ્યું—અન્નનો કયાં છે તે દેખાડો. જૂતે કહ્યું કે અહીં ભાંયરાં કરીને ડાટ્યો છે તે ચાલ દેખાડિયે. પુતલી બોલી “આહીં તો બધે અંધાર છે તેથી જોઈ શકાતું નથી.” ત્યારે જૂત હાથ ઝાલી ચોક આગળ લઈ ગયું, ત્યાં છેલ્લાં પગથિયાંનાં પથ્થરને પોકળ કરી તેમાંથી ચાર અમૃત્ય રત્ન ભરી ડાટો મારી બંધ કરી લીધા હતા. તે ડાટો ઉમેડ્યો ને એક રત્ન હાથમાં લીધું, ત્યારે તે તેનાં તેજથી આંખો માળો ઝડઝડાત થઈ રહ્યો. તે વેળે ભાંયરામાં ગિતરોને અન્નનો જોયો તો પાંચ પાદચાહી વેચાથી લીધે, એટલા બિરા, માણસ, ને આનુ-રૂપ જોયું. જોતાંમાં પોષારેક ચીતવા આવી કે પુતલી ઉઠીને આટલામાં બેઠી ને જોયલી વાત કહી જાણારી. તે પણ રાત્રએ પડ્યો પડ્યો માંભળી.

પછી ચોથી પુતલીનો વારો આવ્યો તે બેઠોને કહીને ઉઠી નિકળી. તે ફરતી ફરતી ચાલી જુએ છે તો, રાત્રનાં પંડિતને ઘેર એને એકનો એક છોડરો તે ગઈ કાલે પરણી આવ્યો છે ને પોતાની બાપડી બિગો સુતે છે. હાસવિનોદ કરતાં તેની ચોટલી છુટી પડે ભાંયડા પર લટકે છે, તે વાટે સર્પ ચઢી આવીને તેને ડંડે છે. તે જોઈને પુતલી પાછી ફરી. પોતાની સખિઆને આ બનાવત કહીને બોલી કે બાપડી બાપડીને તો કાંઈ અપર નથી ; પણ સવારમાં ગિતતાં તે બણીને મુએલો જોઈ, ત્યાં વળી આસું સસરાં ને ગામનાં લોક ઉલટું તેને ચિર

આગ ચઢાવશે. પણ જો શેરેની બાહાર નહીને પંચ કાંટે ફલાણી દિવાપર ફલાણાં ઝાડની આગળ ફલાણી બુટી છે તે લાંબીને, કોઈ એની આંખોમાં લગાડે તે તાળવે તથા છાતીએ ચોળે, તે છોકરો જીવતો થાય ને બાહનો બાળ રંગવો ટળે. એટલામાં તે બાળું વાકું, ત્યારે પહેલી પુતલી બોલી કે આપણે જોઈને જોઈ વાત કરીએ તે રાત્રીએ સાંભળી છે, તે પ્રમાણે ચાલશે તે એણે આપણાં વારને સવાલાખ રૂપિયા આપ્યા છે તે વળી જશે ને આપણે આપણાં ધણીને ત્યાં જશું. એટલું સાંભળીને રાત્રી ચડપ ઉભો થયો કે બાટલી ઉઠી તે સારંગધરના બાળાને એક બે ધપકારા કરીને આ-ઝરીમાં પડી. ત્યાં સારંગધરની બાટલી ચેરી કે બાટલી આવી તેની બાળું ઉઘાડી તેને અંદર લીધી.

અહીં રાત્રીએ દાતણ પાણી કરી રહીને વિચાર કર્યો કે પુતલી-આનાં ચાર પાનાંમાંથી પહેલું શું કરવું? પછી ઠરાવું કે પંડિતના છોકરાને વહેલો જીવતો ન કરીય તે તેને બાળી મુકશે જોયો પંડિ-તનાં ઘર આગળ થઈને જાય છે ત્યાં તેણે રોવા પીટવાનું સાંભળ્યું. તેથી થોડો ડામીને જ્યાં બુટી બતાવી હતી ત્યાં જઈને બુટી લાવ્યો. પંડિતને ઘેર જઈ છોકરાને જોઈને કહ્યું કે એને અર્પે ડર્યો છે માટે કોઈ ઝેર ઉતાર તે જીવશે. ત્યારે પંડિતો બાલ્યા કે મહિય, આવ મહું થઈ ગયું છે તે ક્યાં થઈ જીવશે? રાત્રીએ કહ્યું કે લાવ હું જોઈ. ત્યારે તે બાલણો આશંકાયા કે હમારો બાલણુનો ધરમ, તેથી મુખને અડાય નહિ. રાત્રીએ કહ્યું કે હું પણ ક્ષત્રી કૂળનો છું—કરી એકદમ ધર્યો તે છોકરાની આંખ ફાટી માંડે બુટીનાં ડીપાં ખુલ્લ રેડ્યાં. પછી ટાળવે ને છાતી વિગેરે પાત્રાં લઈને સારી પેટ ચોળાવ્યું, તે ધટી ડાઢેક થઈ કે છોકરો ઉઠી બેઠો થયો. રાત્રી ત્યાંથી ચાલ્યો ત્રીજી પુતલીએ બતાવેલા ઘરમાં ગયો ને ચોકનાં પગથિયાં-રની સહ્યા ઉભેડી તેમાંથી ચાર રત્ન કાઢાડી લઈને કચેરીમાં

આવ્યો. પછી અમુક ઝવેરાત જોઈયછે એવે મિષે હુકમ કર્યો કે રા-
જનો ભંડાર ઊઘાડો. ત્યારે સિપાઈ સપરા ખોલ્યા કે કુંચી રાખ-
નારા કારભારી હજી ઘેરથી આવ્યા નથી ! તો કહ્યું કે ઝટ ખોલાવી
લાવો. ભંડારી આવી કુંચી લઈને ભંડાર ઉઘાડ્યો તો માંહે
કાંઈ મલે નહિં. રાજ્યે પ્રથમ તે ખાતાનાં ચોરીયાતોને પકડી બાંધી
મરાવ્યા, ત્યારે એક કુટ્યો કે માહેબ ! કારભારીઓ પોતે સર્વેસવ લઈ
ગયા છે. ત્યારે દિવાન ખોલ્યો કે સિપાઈ લોકજી ચોર છે ને આ-આને
માર આપો પડે છે તેથી હમારું નામ દીધે છે. રાજને કાંઈ અડ
તેમ હતું નહિં, એટલે તેણે બધા કારભારીઓને નજર કેદ કરી
ઓળમાં રાખ્યા ને પોતે ઘોડે ખેડીને પુતલીએ ખતાવેલા કુવા પાંચ
જઈ ખજનો બાહર કહડાવી કારભારીઓની રૂબરૂ લાવી નાં-
ખ્યો. પછી રાજ્યે પોતાનાં જમાઈને ખોલાવી તેની સાથે એ-
કાંત કરીને પુતલીથી સંભળેલી વાત કહી, જેથી તે બહુજ શરમાઈ
ગયો. ને તેની અરુઅર માંજ હજુરીઆઓને ખોલાવીને પેલી
વેશિયાને દસ કલાકમાં તેનાથી તેનો માળ ખજનો જેટલો ઉઠાવી
લઈ જવાય તેટલો સાથે લઈ જવાની છુટ આપી દેશપાર કરી.
પછી સંજની કચેરી વેળા વાજ્યાં, સવાર ને મેણે પાલખી મોકલી
સારંગધરને ખોલાવી મંગાવ્યો. તે કચેરીમાં જેવો દાખલ થયો,
તેવો રાજ ઊભો થયો ને રાજ્યે તેને કહ્યું કે એક વચન મા-
નું છું તે આપ. સારંગધર ખાલ્યા કે મારા પંડિતિવાય જે માગો
તે હાજર છે. રાજ્યે કહ્યું કે એમ નહિં, મારે પંડનીજ જરૂર છે,
તે તારે એશિયાળ થઈને મંગુછું. સારંગધરે કહ્યું કે મારી માનુશી
બાહાર છે, તેમને મારે લઈ આવવાંછે, મારે હું ના કહું છું. રાજ
ખોલ્યો કે તું કહે તેવી રીતે તારાં માનુશીને ખોલાવી આપુ ને તારેજ
જવું હોય તો તું જા: પણ પાછો આવવાનું વચન આપીને જા, ને
આજથી મારો દિવાન તું થા. પછી દિવાનનો શરૂાવ કરીને વાજતે
ગાજતે સારંગધરને ઘેર મોકલ્યો.

સિદ્ધિ સાધનારો જતિ.

એક જતિ મંત્ર સાધવા નિકળ્યો ને સાધના કરતાં કરતાં મંત્ર શાસ્ત્રના જે ૧૧૦ હોમ છે, તેમાંના ૧૦૮ હોમ કર્યા ને તેને ખીજા જેજ બાકી રહ્યા હતા. તે સંપૂર્ણ કરવાનાં હેતુથી કોઈ ઠાકોરડાનાં ગામમાં આવી પુણ્યો, ત્યાં જઈ રાજાને ખેલ કરી બતાવી તેને ખુશી કર્યો, ને તેની સાથે જીવજન દોરતી ખાંધી. તે એવી રીતે કે રાજા જે માગે તે મંત્રના જોરથી જતિ તરત મંગાવી આપતો. આવી રીતે ઘણા દિવસ લગી ચાલ્યું, પછી જતિએ રાજાને કહ્યું કે રાજા હું આટલાં વરસ થયાં તારીપાસે છું, માટે તું મારાપર શું ઉપકાર કરીશ? હું તને કહું કે હું માર તો તું કોઈને મારીશ? રાજાએ જવાબ આપ્યો એમાં શું ભારે કામ છે? એવો મારાથી બનશે તે વિશિની ખાતરી રાખ. પછી કાળી ચૌદસને દિવસે જતિએ ચારે દિશાની રિદ્ધિ પાતાને ઘેર આણવાની સાધના આરંભીને રાજાને કહ્યું કે માફ કાતરીજ લે ને એવતી હું ન્યારે હુંકારે દઈ, ત્યારે તારી સામે જે આવે તેને તું મારજે. રાજાએ કબૂલ કર્યું અને જતિ શહેરની બાહાર જઈ ચારે દિશાએ ચાર ઘડા મેલી ડુંડાણું કરીને મંત્ર સાધવાને માંહે બેઠા ને રાજાને બાહાર બેસાડ્યો. મંત્ર સાધતાં પહેલો પોહાર થયો એટલે રાજાની ગૌશાળામાં એક નંગડી ગાય હશે તે ત્યાં ખોડંગતી ખોડંગતી આવી એટલે જતિએ હંદ કરી પોકાર્યું. રાજાનો ગાય જોઈને અંખવાયો ને કહ્યું—મેર જુંડા! તે બતાવી બતાવીને આનેજ મારવા બતાવી? હું રજપૂત બચ્ચો. આયને માફ એ મારાથી ન થાય. એટલે ગાયતો ચાલી ગઈ ને જતિ

બોલ્યો, ભુંડા ગાય નહોત-એતો માયા હતી. તેં મારી બધા વરસની મહેનત બરબાદ કરાવી-જોઈ તારી દોરતીને તારૂં વચન, માટે લે હવે મારા રામરામ છે. કહી મંત્ર સાધવાનો સામાન સમેટીને જતિએ ઉઠવા માડ્યું. ત્યારે રાજાએ કાંડું ઝાલીને રોક્યો-રહે, રહે, ફરી બેસ, હવે જો સામે આવશે તેને મારીશ. આવા આગ્રહને લીધે પેલા પાછો સાધના કરવા બેઠો. ખીજે પોહોર થયો એટલે ઠાકોરના ગામની એક વિધવા બ્રાહ્મણી જેને રાજાને ઘેરથી વરસ દહોડે કાંઈ વસ્ત્ર ને અન્ન મલતાં હતાં તે ચાલી નિકળી, ત્યારે જતિએ હંકરીને પાછો હંકારો કર્યો. રાજા વળી આશંકાયો ને બોલ્યો-મેર ગાંડા ! રજપૂત થઈને બ્રાહ્મણી ઉપર હાથ ન ઉપાડું. ને આતો વળી મારા ઘરની માગણુ તેનેજ હું માં ? વળી જતી બોલ્યો-ભુંડા એ બ્રાહ્મણી નથી ને પેલા કેહ કે છે, એટલામાં તે અલોપ થઈ ગઈ ને જતિએ ગુસ્સો ચઢાવીને પાછાં પોતાનો સામાન ઉપાડી ચાલવા માંડ્યું. એટલે રાજાએ પાછો તેને બેસાડ્યો, ને કહ્યું કે જા હવે જેને કેહેશે તેને માસ્તાવિના નહિ રહું. એમ કહી ફરી પેલાનું મન મનાવીને પાછો સાધનાથે બેસાડ્યો. જ્યાં ત્રીજો પોહોર થયો કે રાજાના આંધળા કાકાનો એકનો એક દીકરો ત્યાં થઈને ચાલી નિકળ્યો. તેને આવતો જોઈને જતિ બોલ્યો હાં ! પેલાએ વિચાર કર્યો કે આને કેમ મરાય ? જો હું એને માં તો આખા ગામમાં મારી વાત થાય કે રાજાએ ગરાસ ચાસ ઝુંટી લેવાને ધાતાના પિતરાઈને મારી નાખ્યો ને આંધળા કાકાને રજાતો કર્યો, એને તો ના મરાય. એટલે પેલા જતિ વળી ખીજવાઈને ઉઠ્યો ને કહ્યું કે એતો તારો પિતરાઈ ના હોય-ભુંડા તેં મારી આટલા વરસની મહેનત ધૂલ કરાવી. એમ કહીને હવે તો તે ઉઠીને ચાલ્યો. તેણે રાજા તેની પછવાડે દોડ્યો ને સમજાવીને પાછો લાવ્યો. પણ જતિએ જકં કરી કહ્યું-બસ તારો વિશ્વાસ હવે મને નથી, માટે તારે વધારે એચતાણ કરવી નહિ.

રાજા બોલ્યો કે મારે એકનો એક કાકો છે, તે બાપડા આંખે અપંગ ને પગે લૂલા છે ને તેનાં એકનાં એકજ દીકરીને હું માંડે, એમાં મારી બેઆમર થાય, માટે તું કોઈ રજપૂતને મારના બાયક ભાગ બતાવ ને તેમાં જો પાછો રહું તો મને ધી:કારજો. જતિએ સમજાવ્યો કે એ તારો સગો ન હોય, તેમ પેલાં બે ગાય ને ગોરાણીએ ન હોય. એતો લક્ષ્મ વેશ ધારણ કરીને ચાળા કરેછે, માટે હવે તું જો આવે તેને મારજો. પછી પાછો પેલો સાધના કરવા બેઠો. એટલે થાંડીક વારમાં એક મોટો સિંહ દોડો કે જતિએ હંદેકહું. રાજા તરત બોલ્યો, હાં એને હું માંડે ને હવે પાછો હંદુ તો રજપૂત નહીં પણ કાયર જાણજો. એમ કેહેતાંજ તેની સામે દોડીને આંડું તેના માથાપર માર્યું, એટલે તેનું શિર અને ધડ જુદાં થઈ ગયાં. જોવાં તે જીવે પડ્યાં કે તેનો એક નાનો છોડવો થઈ ગયો. તે જતિએ ઉપાડી લઈ એક નીસા આપીને કહ્યું કે લે આને બેઠો. બેઠો વાટ અને હું આખી રાતને થાક્યો છું તેથી નદિપર જઈ હાથમાં ધાઈ આવું છું. જતિ નદિએ ગયો ને રાજા વાટવા બેઠો. વાટનાં વાટનાં આગળાંએ છોડવાનાં પાંદડાં ચોર્યાં. આંખે જરા ચણે આવી, તે અંજવાળવા ગયો તેથી તે આંખને હાથની આંગળી ચીડકી, ને છોડવાનું મંજન થયું. એટલે તે તેની દૃષ્ટિ ખુલી ને જમીનપર જોયછે ત્યાં નજરે માતાના ને ગવેરના ચરનાં ચરની હાર લાગેલી જોઈ. એટલામાં જતિ આવ્યો તેને કહ્યું જુએછે શું—અરે આ ઉપાડ—માતા ને જવાહીરનો બધો ખજનો જમીનપર પોલોછેને ! જતિએ વિચાર્યું કે હુંતો નિર્ધન-બોજ રહ્યો તો, ને મારી મહેનતનું ફળ આ લઈ ચાલ્યો, તેથી બોલ્યો—કટ ખુંડા ! મારી આંખો ફાટી તો કે આવું જુએછે! લાવ હું વાટુ ને તું મોં ધાઈ આવ. પેલાને મોં ધોવા માકળો જતિએ છોડવો બધો લુંછી લઈને ઝોલીમાં નાંખી લીધો. રાજાએ મોં ધાઈ આવી જોયું તો

મોતી કે ઝવેર ક્યાંય મલે નાહ. પછી જતિએ કહ્યું કે હું રાજા સે હવે રામરામ છે—હું જાઉં છું ! રાજાએ પુછ્યું કે મારે ખજાનો ક્યાં ? કહ્યું કે આ જગાએ તું ખોદજે, તારા નસીબમાં જે હશે તે તને જડશે—એમ કહી જતિ ચાલતો થયો. ચાલતાં ચાલતાં એક ગામ આવ્યું ત્યાં મુકામ કીધો. જતિની વિખ્યાતી ગામમાં પ્રસરી તેથી ત્યાં એક ગરીબ બ્રાહ્મણે પોતાના જે છોકરાને તેને ત્યાં શીખવા મુક્યા. તે એવી સરતથી કે બંને શીખી રહે, ત્યારે તેમના માં બાપ પ્રસન્ન કરે તે એક છોકરાને તેઓ લેઈ જાય, ને બીજો જતિને આપી દીધે. ચાર વરસે છોકરા ભણી રહ્યા. તેમાં નાનો છોકરાએ યુરની સર્વ વિદ્યા સંપાદન કરી ને મોટો તો મુરખજ રહ્યો. પછી એક દિવસ જતિએ વિચાર્યું કે આ બેમાંથી કયો છોકરો હુશિઆર છે તે આપણે તપાસિએ. એટલે બંને છોકરાઓને ઘડા આપીને કહ્યું કે છાતી લગી પાણીમાં ઉતરી શરિર પાણીમાં ન ભીંજવતાં આ ઘડા ભરી લાવો—તેમાં તમે બંને સાથે જાઓ. પણ સાથે રહીને પાણી ભરશે નહીં, માત્ર નજર-વેગે રહેજો. બંને છોકરા સવારનો પો કાઢતાં જ ચાલ્યા. તેમાં નાનો છોકરો ચપુર હતો તેથી રાજાનું બ્યાં ખીડ હશે તેમાં છાતી છાતી પૂર ધાસ ઉગેલું હતું, ત્યાં જઈને પોતાની પીછાડી ધાસ સાથે વીંઝાટી, એટલે તે ઉપર ઝાકળ પડેલું તેથી પીછાડી ભીંજાઈ ગઈ ને તેને ઘડામાં નીચોવી. એમ પાંચ છ વખત કરીને ઘડો ભરી લીધો. મોટો ભાઈ મૂખંતે નાનાને દૂરથી હાથ ફેરવતો જોઈ ધાસમાં ઘડો ફેરવવા લાગ્યો, તે ભીંજાઈ તળીએથી ફસડી ગયો ને એના હાથમાં કોરો કાંડો રહી ગયો. આ ઉપરથી યુરએ જાણ્યું કે મોટો છોકરો ખરેખર મુરખ છે. બીજો દિવસે તેઓને અકેકો ચડવા ને અકેકો રૂપિયો આપીને કહ્યું કે આ રૂપિયો ખરચ્યા વગર વાણિયાની દુકાન પરથી એ ચડવાને ધી પાઈ રાખેડા કરી લાવો. બંને છોકરા ચાલ્યા. યુરએ બંનેને

સાથે રહેવાળી ના કહી હતી, માટે ઓટા છોકરે આગળ ગયો ને તેણે
 દુકાને દુકાન ધી માગવા માંડ્યું; પણ એમતો કોઈ પૈસા એ પૈસા
 બાર આપે તેથી ચડવો કાંઈ ચીકટાય? પૈસા નાનોતો એક ધીવાળાળી
 દુકાને ગયો, ને ધી છે? પુછી કહ્યું કે લે આ મારી પાસે રાપથ
 રોકે છે તેનું આમાં ધી આપ. ત્યારે ધીવાળાએ ચડવામાં ધી નાખી
 તેને તોલપર ચઢાવ્યો, કે પેલાએ પા ચડવી ધડી તેને વાતમાં નાં-
 ખ્યો ને પછી પુછ્યું—બાલ, કેટલું જોએ છે? ત્યારે ધીવાળો બોલ્યો,
 રૂપિયાનું પાંચશર. છોકરે કહે કે મને તો ખીજ સાતશર
 આપવાનું કહે છે, ને તું પાંચશર કેમ આપે છે? ત્યારે ધીવાળો કહે કે
 સાતશર કોઈ આપવું નથી. છોકરાએ જવાબ દીધો કે નહીં આપે તે
 રહેવાદે. ધીવાળો બોલ્યો કે જોખ્યાપછી કહે છે તે અડધીશર ધીતો
 તારો ચડવો પી ગયો, તે કોણ આપે? છોકરાએ કહ્યું કે મેં તને થોડું
 કહ્યું હતું કે ચડવાને ધી પાળે—તેં તારી ગરજે તોલપર ચઢાવ્યો. પછી
 એમ તકરાર કરતાં લોક ભિગા થયા અને વાણિયાને કહ્યું કે બાઈ
 એ લંગોટીઆ જોગીને શું કરશે? એમ કહીને તેને કાઢી સુક્યો.
 છોકરાએ ગુરૂને જઈને ચડવો બેતલાવ્યો. તે જોઈ જતિની ખાતરી
 ચાઈ કે આ નાનો છોકરો જ ચતૂર છે. આણી તરફ નાના છોકરાએ
 વિચાર્યું કે હું મારા મા આપને જઈને કહી આવું કે તમે જ્યારે
 માગો ત્યારે મને માગી લેજો. લાજ જોઈને પેલા ઋઠ માખાપને કહી
 પણ આવ્યો કે તમે ગમે તે થાય તો મને માગી લેજો, પણ કદી માજ
 બાઈને લીધો તો તે છેક સુરખ રહ્યો છે તેનું પેટ ઉલટું તમને ભરવું
 પડશે. પછી થોડે દિવસે છોકરાનાં માખાપ સમૂહમાં હરાવીને જતિ
 પ્રાપ્ત થી છોકરો લેવાને આવ્યો. તે વેળાએ મૂર્ખ છોકરાને જતિએ
 મારાં મારાં વસ્ત્રાશુષણ પહેરાવીને કોઈ રાજકુંવર હોય તેમ હારીને
 હાંઠાલા ઉપર બેસાડ્યા. ને નાના છોકરાને માથે મોટા મોટા
 વાજ વધારી એક કાટું કાટું પોતીયું પહેરાવી દરિદ્રી જેવા બોંયપર

મેસાડી સુક્યો. જતિએ મા બાપને કહ્યું કે આ બેમાંથી જે નજરમાં આવે તેને લેઈ જાઓ. ત્યારે તેઓ બોલ્યાં, માહારાજ, મોટા છોકરાને તમે લાકમાં લોળેલા છે તેને અમારે ત્યાં એવું સુખ ક્યાં મળશે. માટે એને તો તમેજ રાખો ને હમને આ ગરીબ છોકરો આપો. જતિ એ ત્યાં કે એમાં આ છોકરાનોજ કાંઈ દગો છે. પણ હું વચને બંધાયેલો છું માટે હાલ તો લેઈ જવાદઉ, પછી જોઈ લેઈશું. છોકરાને વિદાય કર્યો કે તે માબાપ સાથે ચાલ્યો. ગરમીના દિવસ હતા, તેથી થોડેક ગયા એટલે છોકરાએ વિચાર્યું કે મારા માબાપ તડકામાં ચાલતાં જાય છે, માટે લાવની હું સુખે ઘેર પહોંચાડું. એટલે મંત્રના જોરથી પોતે ધોડો થયો ને માબાપને પીઠપર સ્વારી કરાવી. જે સમજાવ્યું કે હું તમારી સાથે આવું છું ખરો, પણ જતિ મને રહેલા દેવાનો નથી; માટે રસ્તામાં કોઈ પણ મને વેચાતો માગે તો આપશો નહિ ને કદી વેચો તો મારી લજમ મને તે કહે તોપણ આપશો નહિ. પેલાં થોડેક ગયાં એટલે જતિ ધોડાના સોદાગરને વેશે સદ હોઠસો ધોડા લઈ આવી પહોંચ્યો, ને પેલાંએને પુછ્યું—કેમ તમારે આ ધોડો વેચવો છે. પેલાં માબાપે ના કહી. ત્યારે સોદાગર બોલ્યો કે આવું જાતવર તમને શોભે નહિ—ત્યાં હજાર રૂપિયા આપું છું! બાપે પુછ્યું, તું કોણું કે લેવા આવ્યો છું. જતિએ કહ્યું કે હું ધોડાનો સોદાગર છું. ફરી પુછ્યું કે આ બધા ધોડા તારા? પેલાંએ કહ્યું કે હા. તેથી બાપની ખાતરી થઈ કે આ કાંઈ જતિ નથી, પણ ધોડાનો વેપારી છે તે માગે છે એટલે તે લોભાયો. જતિ ઝટ બોલ્યો કે ત્યાં બે હજાર રૂપિયા. ત્યાં ચાર હજાર. એમ કરતાં કરતાં દસ હજાર પર આવ્યો તેથી પેલાં છોકરાના બાપનું મન લલચાયું કે આપણી બધી ઇંદગી જશે તોપણ આપણે દસ હજાર રૂપિયાનું મોં જોવાનું નથી, માટે ચાલો આવી દઈએ. છોકરાની માએ બાપની ના કહી, પણ પેલા બાપે માન્યું નહિ ને ધોડો વેચાતો આવ્યો. પછી સોદા-

મરે કહ્યું કે એ ઘોડાની લગામ આપ. ત્યારે પેલાએ કહ્યું—ના, લગામતો નહિ આપું. સોદાગરે જક લીધી કે લગામ વગર બોડાને શી રીતે લઈ જઈ. પછી રકઝક કરીને લગામનાં પણ એ હજાર રૂપિયા આપીને લીધી. પેલાં રૂપિયા લઈને ઘેર ગયાં, જે સોદાગર જતિ હતો તેવો બની ઘોડાને લઈ આવ્યો. ઘેર આવીને તેને મોટા ભાઈને સાંપી પાતે નાહાવાને વાસ્તે ગયો, એટલે ઘોડા ભાઈના કાળાવાળા કરીને ત્યાંથી ભાગ્યો. ને પાસેના ગામમાં કાંઈ આણી વીસ કોળાં લઈને વેચવા બેઠી હશે, ત્યાં એક કોળું થઈ પેલાં કોળાં ભેગો પડ્યો. જતિ આવીને જુએ છે તો ઘોડા મળે નહિ ત્યારે તેણે મીઠ માંડીને બેધું. તો એલા કોળું થઈને પડ્યો છે તેથી પાતે વાણિયો થઈને કાંઈ આણી પાસે જઈ તેને આજખીને કોળું વેચાવુ લઈ ઘેર આવ્યો. ને વિચાર્યું કે હવે તો એને તરતજ પુરે કઈ. ઘરમાં વચે કોળું જીલીને પાળી જોતાં ક્યાંઈ જડી નહીં, તેથી વાર થઈ. એવામાં પેલા પોપટ થઈને ઉડી આવ્યો. જતિ તેની પછવાડે આજ થઈને ઉડ્યો. એકાદ દિવસ પછી પોપટ તો યાકો ને આજ તેને પછાડી મોરે એટલે નિજદીક આવ્યો. પોપટને ક્યાંઈ ના કાવ્યું એટલે એક તળાવ આવ્યું તેમાં પાણીનો પુરે થઈ સંતાઈ ગયો. એટલે જતિ તેની પાછળ મોટી સુસવાળ થઈને તળાવમાં પડ્યો. પછી ગડગડ કરીને તળાવનું પાણી પી જો તેમાં જનાવર હોય તે પેટમાં રાખી પાણી પાછું નાકવાટે છોડી મેલવા લાગ્યો. એમ કરતાં કાંઈ લાખો જીવ મુવા, ત્યારે એલાએ વિચાર્યું કે મારા એકલા ને વાસ્તે લાખો જીવ મરે છે. તેથી તળાવપર એક પટલાણી પાણી ખરવા આવી તેનાં ઘડામાં ભરાઈ ગયો, અને તેની સાથે તેને ઘેર ગયો. પટલાણીએ ઘેર જઈ પાડીને પાણી પાપું કે એલા પાડીના પેટમાં જઈને બેઠો. થોડીક વાર પછી જતિએ જાણ્યું કે એલા તો તળાવમાંથી જતો રહ્યો. ત્યારે પાછો માણસનો વેશ લઈને તેણે પટલેણને ઘેર જઈ પાડી વેચાતી લીધી. તેવામાં પાડીએ છાણુ

ક્યું તેમાં પેલો પુરો ખાર નિકળ્યો, એટલે જતિ લાગ્યો કાબેર ખની તેને વીણી ખાંચા આંચો. ત્યારે પુરો ખીલાડી થઈ કાબેરને મારવા આંચો કે કાબેર હતી તેનો કુતરો થયો. ત્યારે ચેલો પાછો પોપટ થઈને ઉડ્યો કે ગુર ખાજ થઈને પાછળ પડ્યો. ઉડતાં ઉડતાં જ્યારે પોપટને ના ફાંચું ત્યારે એક શેહેરના રાજાની કુંવરી અગાસી ઉપર હવા ખાવાને બેઠી હથે તેના હારમાં માતી થઈને મેળવાઈ ગયો. ગુર હવે નિરપાય થયો. ગરીબને ત્યાંથી તો વેચાતી લેવાય, પણ રાજા પાસેથી કાંઈ લેવાય ? તેથી ગારડી થઈને તે શેહેરમાં રહ્યો, અને ત્યાંના લોકોને ખેલ કરી બતાવી ખ્યાતિ મેળવી. પછી મંત્રવતે બૈરી ઉત્પન્ન કરી રાજા પાસે જઈને સુંધીકે હું સૂર્ય સાથે લઢાઈ કરવાને આકાશમાં જઈછું, ત્યાંસુધી એને સાચવજો. પછી સુતરનો દોડો લાવી તેનો એક છેડો આકાશ ભણી ફેંક્યો કે દોડો ગડગડ કરતો ઉડેલાતો ગયો તે બે હાથે ઝાલી કોઈ વાંસડા ઉપર ચઢે તેમ ચઢીને તે આકાશમાં છેક અલોપ થઈ ગયો. ઘડી અર્ધ ઘડી થઈ કે આકાશમાં બંધુકનાં બાહાર સંભળાવવા લાગ્યા ને પછી તો પોંચો પૃથ્વીપર પડ્યો, એક હાથ પડ્યો, બીજો પડ્યો, સાથળ, ઘડ ને મસ્તક પણ લોહી લૂવાણ ગડગડતાં આવી પડ્યાં. ત્યારે પેલી બૈરીતો તેની વાંસે સતિ થઈને બળી મુઈ. પછી પોહોરેકે પેલો ગારડી આકાશમાંથી ગડગડ કરતો પાછો ઉતર્યો, ને રાજાને સલામ કરીને બોલ્યો—રાજા મારી બૈરી ક્યાં છે તે લાવ. રાજાતો શિથિલજ થઈ ગયો. પછી રાજા લાચાર થઈને બોલ્યો—ભાઈ હું હાથે, માટે તારી બૈરીને બદલે તું જો માગે તે આપું—મારી રાણી માગશે તો રાણી આપીશ. જતિએ કહ્યું કે મારે રાણીનું કામ નથી પણ નારી પુત્રીના ગળામાં હાર છે તે આપ. રાજાએ પુત્રીને હુકમ કર્યો તેથી તે હાર ગળામાંથી કાઢીને જોતી આપવા જાય છે તેવું પેલું માતા બોલ્યું—હે કુંવરી ! તારે શરણે આંચો ને તું મને રાખી શકતી નથી. આ ગારડી નથી પણ જતિ છે ને હું એનો ચેલો છું ને તું

એને હાર આપીશ તો એ મને મારી નાખશે તેની હત્યા તને એસશે. એટલે કુંવરીએ હાર ના આપવા રાજને કહેવડાવ્યું. તેથી આપૂ દી-કરીને વિરોધ પડ્યો ને ત્રણ ત્રણ દિવસ સુધી સૌને મહેલમાં લાંબણ થઈ. ત્યારે ચેલાએ વિચાર્યું કે મારાસાર મહેલમાં સર્વ ભૂખ્યાં રહી મરી જશે તેથી કુંવરીને સમજાવી કે તું રાજને કહે કે ત્વને જોઈએ છે તેને મારી પાસે મોકલો તેને હાર આપીશ ને તે આવે ત્યારે તું હાર તોડીને માતાએ માતા વિખેરી નાખીને કહેજે કે લે હાર. તેમ કર્યું ત્યારે ચેલો જીવડો થઈ ગયો. ત્યારે યુર કુકડો થઈને વીણવા લાગ્યો, તેવો ચેલો બલાડી થયો કે યુર કુતરો થયો. ત્યારે ચેલો પોપટ થઈને ઉડી ચાલ્યો કે યુર બાજ થઈને પુઠે પડ્યો. ઉડતો ઉડતો પોપટ ઉજ્જન પહોંચ્યો. ત્યાં શહેરથી ત્રણ કોસ ઉપર ક્ષિપ્રા નદિ, ગંધ્ર-પિયું મસાણુ ને સિંધ વડ તે ઉપર માખીનો પુડો હોય તેમ થઈને ચોંટી ગયો. ગંધ્રપિયું મસાણુ સજીવન છે ત્યાં આગળ કોઈ જતિ શેવડા જાય તો મચ્છા જાય તેથી યુર હવે હાથ ચોળીને શહેરમાં જ રહ્યો. પાચ દસ મહિના રહીને રાજ ભોજ સાથે દોસ્તી કરી ને જ્યારે ખુબ જમી ત્યારે જતિએ રાજને કહ્યું કે તું મને કહે તે તારું કામ હું કરી આપું તો તું મારું એક કામ કરીશ ? ભોજે આડ નાખી કે આ મારા બાગમાં સોનાનાં ફળ ને રૂપાના બાડ કરી મુક. તે પછી સવાર થતાં રાજ ઉઠીને જુએ છે તો બાગમાં બંધું સોનું રૂપું થયું છે ! ત્યારે તો વચન હાથે ને જતિએ સિંધ વડ ઉપરથી પેલો પુડો લઈ આવવાને કહ્યો. પછી રાજને સાવધ કર્યો કે વડપરથી પુડો લાવે ત્યારે રસ્તામાં તને ગમે તેમ બોલાવે તોય બોલીશ નહિ, વીકર પુડો પાછો જઈને વડપર ચોંટશે ને મહેનત વૃથા જશે. ગંધ્રપિયા મસાણુમાં પર વીર ૧૪ જોગણી, ૮ ભૈરવ, ૩૬ કૈણ, શાકેણ, ભૂત ને વળી ઝાંપડીનો વાસો છે. તેમને માટે ૧૧ કળસી ગોળ પાપડી, લાડુ, વડાં, ખીર, કંસાર વિગેરે નિવેદ ને ૧૧ કળસી બાકળા (બઉ ને જવાર પાણીમાં અર્ધકચડી રાંધેલી) લઈને રાજ ખોજે દિવસે

આલ્યો. ધણી મહેનતે ઝાડપર ચઢીને પુટો લીધો; પણ પંથે પડે ત્યાંજે પુટો કોઈ વાત એવી કરે કે રાજાને તેનો જવાબ આપ્યા વના ચાલે નહિ, ને રાજા ખોલે કે પુટો ઝટ હાથમાંથી ઉડીને પાછો ઝડે જઈને બોલે! એમ મહિનાસુધી રાજાને રખડાવ્યા પછી પુટો ખોલ્યો—હું રાજા તને આ પ્રમાણે વરસોનાં વરસ રખડાવી મારૂં એટલી મારામાં હુશિયારી છે; પણ તારૂં ધૈર્ય ને સાહસ જોઈને મને દયા આવેછે, તેથી તારી સાથે આવુંછું. પણ સંભાળજે, એ તને માસ્થાવના મુકનાર નથી. કારણ એણે ૧૦૬ બત્રીસાના હોમ કસ્યા છે ને હવે બે બાકી છે, તેમાં પહેલો હું ને બીજો તું. મોટે હું રાજા! તેની પૂજા સમાપ્ત થયા પછી તે તને કહેશે કે દેવને નમસ્કાર કર, ત્યારે તું કહેજે કે મેં આજ સુધી કોઈને નમસ્કાર કસ્યા નથી, તેથી કેમ થાય તે તું મને કરી દેખાડ. પછી તે જોવા દંડવત કરે તેવા તેને ઉઠાવીને તું તેલનાં કડામાં નાખી દેજે, એટલે ૧૦૮ હોમનું કૃણ તને પ્રાપ્ત થશે. પછી જતિની જોખિમાં સજીવન કરવાની બુદ્ધિ છે તે લઈને તું કડામાં નાખજે, તેથી હું સજીવન થઈશ તો તને લાભ થશે. પછી રાજાએ પુટો લાવી જતિ પાસે મુક્યો. ત્યારે જતિએ રાજાની ધણી પ્રશંસા કરીને કહ્યું કે રાજા કાલ રાત્રે તું આવીશ તો તને પ્રતિઉપકાર કરીશ. બીજે દિવસે રાજા આવ્યો. ત્યારે જતિએ પૂજા કરી રહીને દેવને નમસ્કાર કરવા કહ્યો. તે વેળાએ રાજાએ ચેલાનાં શીખવ્યા પ્રમાણે જતિનેજ તેલમાં હોમ્યો, તો તેનો સોનાનો ફરસો થઈ ગયો. તે બાહાર કાઢીને રાજાએ સજીવન બુદ્ધિ કડામાં નાખી, તેથી ચેલો જીવતો થયો. પછી ચેલાએ ૧૦૬ બત્રીસાને જીવતા કસ્યા ને રાજાને કહ્યું કે આ સોનાનાં ફરસાની આંગળી કાપશે તો આંગળી, હાથ કાપશે તો હાથ, ને પગ તો પગ, જેમ કાપશે તેમ પાછો જોડેલો ને તેડેલો થશે. માત્ર એનું મસ્તક છેદવું નહિ. તારે જોઈએ તેમ એના અવયવ કાપીને સોનું વાવર તોપણ એ અચળ રહેશે, તેથી તારા ઘરમાં હવે નવનિર્ધિષ્ટ સદાકાળ વાસો કરશે.

પાળુ ભાલેરો.

ગઢ ગુંડીમાં શીશી જુંઝરો ને ગઢગાજરમાં બુધુ ઘોંધાળો નામના એક વખતે એ રજપૂત રાજા હતા. એ બન્ને વચ્ચે હાડવેર હતાં. એક સમયે ઘોંધાળો બાહેર શિકાર રમતાં કોઈ શેહેરમાં જઈ પહોંચ્યો, ત્યાં કેટલાક દિવસ ઢાલો નાખી પડી રહ્યો. તેવામાં જુંઝરાએ મોટું લશ્કર લઈ જઈને ગઢગુંડી ઘેરી લીધું ને મોરચા બાંધી તોપ જારી કરી. શેહેરમાં જેટલા શૂરા જોડ્યા હતા તેટલા માર્યા ગયા. પછી રૈયતે નાસવાનો વિચાર કર્યો, તો તેમને નાહાબારીએ રહી નહિ. અંતે જેમ જેનાથી નસાવું તેમ નાહા, ને જુંઝરાએ ગઢ લઈ તેને પાડી નાંખ્યો તથા મેહાલ, ચોરા, ચૌરાં બાંગી નાખી હજ ફેરવીને સંઘળી સપાટ જમીન કરી મેલી. એ વાતની ઘોંધાળાને ખબર પડી તેવો પાછો ફર્યો; પણ તેની પાસે એટલું લશ્કર નહોતું કે શત્રુનાં શેહેરને ફના કરે, તેથી તેણે તો બારસેં ઘોડા સહિત તેનો મુલક લૂટવા માંડ્યો. એમ થોડા દિવસ લૂટ કરતાં એક વખત મેલો થઈ ગયો, તેમાં બુધુ ઘોંધાળો ને શીશી જુંઝરો બન્ને મુવા. શીશી જુંઝરાનો એક ૧૨-૧૫ વરસનો છોકરો હતો, તે રાજ ચલાવવા લાગ્યો ને ઘોંધાળો મુવો ત્યારે તેના છોકરા માથુનું વય એ વરસનું હતું ને રાણી ભારેવાઈ હતી. દીવાનપણુ મુવો હતો, તેનેપણુ દોઢ એ વરસનો આંદિયો કરી એક છોકરો ને આયડી ભારેવાઈ હતી. રાણી ને પ્રધાનની આયડી રાણીને પિયર જઈ રહ્યાં. ત્યાં બન્નેને છોકરા અવતર્યા ને બન્ને મુઈ. પછી તેમની દોઢ આવીને બધાય છોકરાઓને પોતાને ત્યાં બઈ ગઈ.

રાણીનાં છોકરાનું નામ બુડિયો નો પ્રધાનનાં છોકરાનું નામ વિંધો રાખ્યું. અધાય સાથે ઉધરેલા તેથી જીવજન દોરતી અંધાઈ. એમ કુળનાં સોળ સોળ વરસનાં થયા ત્યારે ગણેણે રમતા. તેમાં એક દિવસે કોઈ સાઠ વરસની બુદ્ધીડોસી પાણી ભરીને ડ્યુમડ્યુ ચાલી જાય છે. ત્યારે ચાંદિયાએ ગણેણે મારી તેનાં બડાનો કાંઠો ઉડાડ્યો, ને પાશુએ ગણેણે મારી સોંસરી આરપાર કાઢીને બેડો ફોડી નાંખ્યો. ડોસીને યુરસો લાગ્યો, તે બોલી “ રાજાએ વળી આવું પાપ શું કરવાને શહેરમાં લાવી રાખ્યું છે. આપ વનાનો બેટો લાડમાં લોળીને જોને મસ્તાન થયો છે! ” પાશુને ડોસીનું વેણ લાગ્યું તેથી રાત્રે જ્યારે એની ફાઈ થાળ ભરીને જમાડવાને લાવી, ત્યારે કહ્યું કે હું જમીશ નહિ ? ફાઈએ પુછ્યું કાં ? ત્યારે કહ્યું કે ડોસીનું વેણ મારી છાતીએ ચોટ્યું છે. માટે કહે કે આપણું તે કાંઈ રાજા ને શહેર હતું કે જંગલમાંજ રહ્યાં હતાં ? બણી જક લીધી તેથી ફાઈએ બનેલી હકીકત કહીજણાવી.

આ વાતની એક વરસ પહેલાં ખીજે બનાવ બન્યો હતો. અસલનાં વારાની રીત પ્રમાણે પાશુ પોતાનાં ધરની ગાય ચરાવાને રોજ જતો હતો. એક દિવસે વગડામાં બપોરની વખતે પોતાનાં ઢોર ઢાંકર છુટાં મેલીને પાશુ તથા ચાંદિયો એક ઝાડ નીચે બેઠા છે. એવામાં આકાશમાંથી ધન (ધેનુ) વાળવાને પાંખાળા ધોડા ઉતર્યા. જોવા ધોડાએનો હણહણાટ સાંભળ્યો તેવા પાશુ ને ચાંદિયો તરવાર લઈને ઉઠ્યા કે ધોડા નાઠા. તેમાં એક ગર્ભવાન ધોડી હતી તેનો ખીકને મારે ગર્ભ તુટી પડ્યો. બપોરનો તડકો તપે છે તે તાજા ગર્ભને લાગેથી રખે કરમાઈ જાય, માટે પાશુએ વહેરી ઉપર તરત પોતાની ઢાલ ઢાંકીને ઝાડનાં છાંયડાતળે લાવી મુકી. ને સાંજે ઘેર જતી વખતે તેને આંધિ મારી લઈ ગયા ને ફાઈને સુંપી. તે દેવલોકનો વહેરો છે એમ જાણીને ફાઈએ તો તેની સારી ખરદાસ રાખી તથા નિત ખીર ને સાકર પાઈ. આ વહેરો બાર માસની

થઈ છે, તેવામાં ડોસીનું મેલું સાંભળીને પાપુનાં સોસરાં રૂંધાયાં.
ખીન્ને દિવસે પાપુએ ફાઈ પાસે જઈને ગઢ ગાજર વસતવ
વાને રજા માગી. રકઝક પછી રજા લઈને દેવાંશી ધોડી સજ કરી.
ત્યારે ફાઈ પેલી હમેર ધોડીને કહેછે:—

“હમેર તું તેછે દેવાંશી દેવ, ગઢગાજરે જઈ તું પગ ખુમવાર”.

પછી પાપુ ને તેનો ભાઈબંધ આંદિયો પારધી ચાલી નિકળ્યા.
તેઓ ખેડખેડ કરતા ગાજરે ગામ જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં ધોડીને બહા-
એ હાંકી પણ તેણે પગ ઉપાડ્યો નહિ. ત્યારે તેઓએ જાણ્યું કે
આજ ગાજર ગામ હશે. પછી ધોડી ઉપરથી હેઠલ ઉતરીને તોરણ
ખાંધીને ગામ વસાવ્યું. એ વરસે ગામ વસી રહ્યું, ત્યારે ફાઈ વિગેરેને
ખાલાવીને રાખ્યાં. પછી એક નવિન મોટો બાગ ખનાવ્યો ને
બાગમાં તરેહતરેહનાં ઝાડ, જેવાં કે ચંપા, કેવડા, દોડેમ, ખીન્નેરાં,
દરાખ, વિગેરે રાખાવ્યાં. એવામાં તે બાગમાં ધંધરેચ્છાથી એક
કાળું મોટું વગડાઉ ભુંડ આવ્યું ને તેણે રાત્રિવિશે બાગમાંથી ફળ-
ખાદિ તથા ઓટાનું સત્યાનાશ વાળી મુક્યું. જ્યારે ખીન્ને દિવસે
બાગનો માળી આવ્યો ત્યારે તેણે જોયું તો બાગમાં સંધળું રમણ
ભમણ કરી નાંખેલું છે. એટલામાં તેની નજરે પેલું સુવર પડ્યું.
તે તેને હાકવા ગયો પણ સુવર તો તેનાથી બાહાર નિકળ્યું નહિ. ત્યારે
માળીએ રાજની પાસે જઈને ફરિયાદ કરી, ને રાજાએ લશ્કર લ-
ઈને બાગ ધેરી લીધો. એવામાં ધોંધાટ કરતું પેલું સુવર જાગૃત થઈને
ઉઠ્યું, ત્યારે રાજાએ હુકમ કર્યો કે જેની પાસેથી આ સુવર જશે
તેની પાસેથી સોનાનો સુવર લઈશ. એવું સાંભળીને તો પેલું સુવર
જે આરામાં ખેડું હતું તે આજસ મરડીને ઉભું થયું:—

“કરે કરે મારો કરણી કરતા, સામાસામી રાજાને બિટિએ,

“કે કોઈ ગરીબ માણો ન જાય.”

કરતા હરતા તો ધંધર છે, પણ જો રાજની પાસેથીજ

જતા રહીએ તો ખીચારા કોઈ ગરીબ માણસને આજ નહિ
 આવે. એમ કહીને એક જખરી ડોર મુકીને રાજના ઘોડાના ચાર
 પગની વચે થઈને તે એકદમ નિકળી ગયું. પછી રાજ ભાલ્યો કે
 તમે સૌ સૌને સ્થાનકે જાઓ, કેમકે સુવર મારા ઘોડાના પગ
 વચેથી નિકળી ગયું છે, માટે હુંજ તેની વાંસે જઈશ. એમ કહીને
 રાજ પેલા બુંડની પાછળ પડ્યો અને જ્યારે રાજ તેને ગોળીથી
 મારવા જાયછે, ત્યારે તે ભાલાવતે મરે એટલું નજીક આવી જાયછે,
 ને જ્યારે ભાલાથી મારવા જાય છે ત્યારે તરવારથી મરાય એટલું
 ઘોડાની આગળ થઈ જાયછે. એમ રાજને રમાડતાં રમાડતાં તે
 છેક દસ વીસ ગાઉ નિકળી ગયું. પછી એક ખાર ગાઉનું રણ
 આવ્યું, ત્યાં પેલું સુવર અભોષ થઈ ગયું તે ફરીથી માનમ પડ્યું
 નહિ. તેવામાં પોતે તરચ્યો થયો તેથી ઘોડા બાટે બાંધીને રાજએ
 ઝાડ ઉપર ચઢી ફરતા ત્રણ ચાર ગાઉમુધી એક નજરે જોયું.
 એટલામાં ગાઉ એએકને છેટે તેને એક તળાવ દીઠામાં આવ્યું.
 ત્યારે રાજ નીચે ઉતરી ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈને તળાવ પાસે
 ગયો તો ત્યાં આગળ તેને ઇંદ્રની અપ્સરાના સ્વર સાંભળ્યા.
 જ્યારે તે તળાવની પાળ ઉપર ગયો ત્યારે તો અપ્સરાએને નન
 નાંહતી જોઈ. ત્યારે અપ્સરાએ બોલી કે તું કોણછું? તળાવની
 હેઠળ જ, નહીંતો હમે તને શાપ દેઈને બાળી ભસ્મ કરી
 નાંખીશું. જ્યારે એમ વચ્ચે પહેરીને તારી પાસે આવિયે ત્યારે
 તારે જે માગવું હોય તે માગજે, એટલે એમ આપીશું. રાજએ
 તેમ કહ્યું. પછી પેલી અપ્સરાએ વચ્ચે પહેરીને બાહાર નિકળી
 ને રાજની પાસે પાળ ઉપર આવીને બોલી—માગ, માગ, તને જે
 જોઈએ તે આપિએ. રાજએ કહ્યું કે તમે સાતમાંથી એક
 જણી મને વરો. ત્યારે અપ્સરાએ બોલી કે હમને વરોને તું શું
 ફરીશ? કાંઈ ખીજી માગવું હોય તે માગ. રાજ ભાલ્યો કે તમે ના

કેહો ત્યારે તો તમારૂં વચન ગયું. આપું રાજનું કેહેવું સાંભળીને તેઓએ વિચાર કર્યો કે આપણું વચન જય તે હીક નહિ. પણ સાતે જણીએમાંથી કોણ વરે માટે તેઓએ રાજને કહ્યું કે અમે સાતે જણીએ એક ખીજની આંગળી ઝાલીને તારી આસપાસ ફરીએ, તેમાંથી તારી મરજીમાં આવે તે એકજણીનો હાથ પકડજે એટલે તે તને વરશે. તે પ્રસાણે સાતેજણીએ એક ખીજની આંગળીએ ઝાલીને રાજની આસપાસ ફરવા લાગી, એટલે રાજ-એ ઝટ તેમાંથી એક જણીનો હાથ પકડ્યો. ત્યારે તે બોલી-હું રાજા—હું આજથી તારી થઈ; પણ આ વાત જ્યાં સુધી તું ખે મોહિતો રાખીશ ત્યાં સુધી હું રહીશ ને જો ત્રીજો મોહિતો જશે તો તને બાળી નાંખી ખરાખરા કરીને જતી રહીશ. પછી પાપુને સુઝ્યું કે જ્યાં મારે માથે શસ્ત્ર તપેછે ત્યાં મારે ધરવાસ કરવો નહિ; પણ કાંઈ વર માગી લઉં, જેથી મારા શત્રુનું ઊંધું વળે. એટલે તેણે અપ્સ-રાને કહ્યું કે બાઈ મને અજીત થવાનો રસ્તો બતાવ તો મને તારો કાંઈ અપ તથી. ત્યારે અપ્સરાએ તે વખત રમરણ કરીને કાળિકા દેવિને બોલાવી. ને વાત કરતાં વાર લાગે, પણ માતાએ પાપુને પોતાની ચુંદડી આપીને કહ્યું કે તને લડવું પડે ત્યારે તારા બાળા સાથે આ ચુંદડી બાંધી રાખીને લડજે કે જોગણીએ તારા બાળા ઉપર આવીને બેસશે તેથી તને કોઈ પણ જીતી શકશે નહિ. પછી માતા ને અપ્સરા અલોપ થઈ ગયાં ને પાપુ પોતાને ગામ આવ્યો.

એક સંખ ને વળી દુધે ભર્યો. પાપુ જતે શૂરે છે ત્યાં માતા-નું વરદાન મળ્યું પછી પુછ્યું જ શું? તેણે તો આપ્પા દેશમાં હાક વગાડીને એનો ભાલો ઝીલી શકે એવો કોઈ રેહેવા દીધો નહિ. લોકમાં પાપુ હવે પાપુ ભાલેરાના નામથી ઓળખાવવા લાગ્યો. હવે, ગઢગુંડીમાં જંઝરાની બેઠેન મોટી થઈ છે તેથી તેણે બ્રાહ્મણને તાજિએર આપી સગાઈ સોધવાને મોકલ્યો. બ્રાહ્મણ બધે ફર્યો

પણ ક્યાંઈ સગાઈ તેની નજરમાં ઉતરી નહિ. પણ સરજનહારને બનાવિયું છે તેથી 'બ્રાહ્મણ' ફરતો ફરતો ગઠ ગાંજરે જઈ પહોંચે. ત્યાં કચેરીમાં પાત્ર ઠાઠ બનાવીને ખેડા છે. કંડો મોહનમાળા ઉતરી શોભે છે, પામરી પટકા પહેલ્યાં છે, કલગીનાં છોગાં લટકે છે, હાથમાં હેમનાં કડાં, ને પગમાં લંગરદાર તોડા છે, તેની કમલની પાંખ જોવી આંખો, અર્ધ ચંદ્રમા જેવું કપાળ ને વળી,

આંગળીએ ચોગઠ વળે, નહીં વીંધો નહીં વળ;

કણ દેશરા વખાણ કરે, જાણે હોય માધવોનળ.

એવો ઠાઠ જોઈને 'બ્રાહ્મણે' વિચાર્યું કે આમાં આપણને સાબાશી મળશે. તેથી તેજ વખતે સોનાનું નાણિયર ને કંકુનો પોડા સામે મુક્યો. ઠાકોરે પુછ્યું શું છે ? 'બ્રાહ્મણે' કહ્યું કે સગાઈ છે. પુછ્યું ક્યાં ? તો ગઠગુંડીનાં જંઝરાની બેહેન મોઢીબા વેરે. આણેતો તેજ ધડી નગારાં વગડાવી વધાઈ મનાવી. બે દિવસ 'બ્રાહ્મણ'ને રાખી શરપાવ આવી લગન બંધાવીને વદાય કસ્યો. પાત્રએ ફોહને સગાઈની વાત કહી તો તેને તો માથાથી પગસુધી ઝરવર (ઝાળ) લાગી; પણ શું કરે સગાઈ કાંઈ ટલે નહિ, તેથી ચૂપ રહી.

પણ પાત્ર કરતાં મોટો તેને પરમોલ નામની એક બહેન હતી. તેને પહેલાં પરણાવી પછી તું પરણવા જા એમ ફોહએ પાત્રને કહ્યું:

“પાત્ર ઠાકોર તારી પરમોલને પરણાવ, પરમોલ સમાળી
સહિયરે સાસરે ગઈ.”

પાત્રએ કહ્યું કે મારી બેનને વરે એવો નર મેં કોઈ જોયો નથી:

“જોઈ જોઈ ફોહ ઘેલેરી ગુજરાત, જોયો ને જોવડાવ્યો

હર લાખ માળવો;

“બહેનીને સમાનો એકે સગાઈએ ના મળે.”

ફોહએ કહ્યું:—

“જો રાખો દીકરા હમારાં વેણુ-સાંગામાચી ઁઠેવર ના લીયે.”

પાશ્વઁ કહું:—

“તમારી ફેરવું તો મારા પરિયાંની આણ, તમારી
કરેલી સગાઈઁ ના ફેરે.”

એમ વચન લઈને ફાઈઁ બ્રાહ્મણને ધડીયાળાં લખ લઈને
પરણવા આવે તેવી સગાઈ સાધવાને મોકલ્યો. તે ચાલ્યો ચાલ્યો ગયો
તે પારગર સગાઈ કરી આવ્યો. પછી પારગરથી જન આવી ત્યારે
અનેનીતો પાશ્વની હાકથી ડર્યો, તેથી પરમાલપર ધાવ લખી મોકલ્યો:

રાણી ધાંધળ તારા બંધવને મનાવ, તારો બંધવ બોલડે યે બાળશે;

રાણી ધાંધળ તારા બંધવને મનાવ-તારો બંધવ હમને મારશે.

ત્યારે પરમાલે જવાબ વાળ્યો:

પીઠડા કાંઈ હેડે ના હાર, હેડું રાખ તાં હુશિયારમાં;

પરણતાં બાળશું બોલ, હેડે તારાં જાણને.

પછી વરવાળાઓએ જાણું કે જે છે તે પાશ્વની ધોડી ને
બાલામાં છે, મોટે બહેનના કન્યાદાનમાં તેજ માંગી લેવું. તેથી
પરમાલને કહી તેની માગણી કરાવી:

રાણી ચોરીના માંગા ચાર, જરૂર તું જાણને;

તે પ્રથમ તું માગને હમેર ધોડીસાર.

ચોરીનાં માંગા ચાર, ખીન્ને બોલ તું પાળને;

માગને માગને ભમર બાલુ સાર, માતાએ જે સાહ્ય કરી.

ચોરીનાં માંગા ચાર, ત્રીન્ને બોલ તું પાળને;

માગને માગને પામરી સાર, માતાએ જે લટકાળી.

ચોરીનાં માંગા ચાર, ચોથો બોલ તું પાળને;

માગને માગને તું પાશ્વ શીર, તારો મુઠો રહેશે અમર.

એ પ્રમાણે ત્રણ મંગળે ત્રણ ચીજ બહેને વરનાં કહ્યાં માગી
તે પાશ્વએ આપવા ના કહી કે તે બધે માં શિર માગો તો તે

આપું. ત્યારે બહેને શિર પણ માગી લીધું! તેની પાપ્તુએ હા કહી કે જ્યારે માગશે ત્યારે હાજર કરીશ. એ વાતની અંત બનેલીનાં મનમાં ભરાઈ રહી.

મેહનનાં લગ્ન પછી દેવળ ફાઈએ બ્રાહ્મણને બોલાવી પાપ્તુનાં લગ્ન લેવાનું મુહુરત પુછ્યું:

‘રાજ ગોર જ્ઞેશી મારે રાજ્યુડે આયો, જ્ઞેસ જ્ઞેવરાઉ રૂડી રીતના’.

‘સીંહના લગ્નને ઠાકોરને પરણવું, ઠાકોર પરણે આઠમ ને આદીતવાર’;

‘તીને દહોડે તરૂંએ પડે તાળી, પાપ્તુ થાયે તારે જ્યુઆમે પુત’.

‘પાપ્તુ લાવ્યો વરસ ત્રીસની ઉમર, ત્રીસ વરસે પાપ્તુ તારે ખુટશે’.

ત્યારે ફાઈએ કહ્યું:—

‘રાજગોરજ્ઞેશીમારેરાજ્યુડેથીજ્ઞેઓ, નગરમાંકેહેશેધાધાખામાંએસચું;

‘રાંક તે કારમે જ્ઞેશી તે છોકરે માચ્ચો.’

ઠાકોરને પરણવાનું મુહુરત આઠમ ને આદીતવારનું શુભ છે. પાપ્તુને શૂરવિર છોકરો પેદા થશે પણ પાપ્તુની ઉમર ત્રીસ વરસની છે ને ત્રીસ વરસ પછી તે મરી જશે. ત્યારે તેની ફાઈએ રાજગોરને કહ્યું કે તમે અહીંથી જતા રહો; કારણ કે પાપ્તુ જાણશે તો તમને મારી નાખશે અને ગામના લોકોમાં કહેવત રહેશે કે રાંકડા જ્ઞેશીને મારી નાખ્યો. ત્યારે તે જતા રહ્યો. પછી પાપ્તુ પરણવા આવી નિકળ્યો એવામાં શેરીની બાહાર આવ્યા એટલે એક બલાડી ડાબી બાજુએ આડી ઉતરી:

‘લગન લગ્ને નિસચ્યા શેરડીઆં બાહાર,—ડાબી બલાડી ઉતરી.’

ત્યારે પાપ્તુએ પોતાનાં જાનિયાએને પુછ્યું:—

‘ઠાકોરો મારા કરો સકનોનાં વિચાર!’

ત્યારે તેઓએ કહ્યું:—

‘એવા સુકને ઠાકોર વળતા ધેર ન આવિયે’.

દરવાજા બાહાર આવ્યા ત્યારે બાળવાની કાઠીનું ગાંડુ ને

તેને વળી કાળા બલદ ઝિવી વેહેલ સામી મલી. ઝિ પ્રમાણે માન સકનો થાયછે ને પાત્રને જનૈયા વારેછે પણ તે માનતો નથી:—

‘જમજગને નિસચ્ચા દરવાજા બાહાર, કાળાબળદને કાઠિહિલસાંમીમળી’.
 ‘ઠાકોરો મારાકરો સકનોનાં વિચાર!—ઝિવાસકને વળતાધરનઆવિયે’,
 ‘ઝિવાસકન મજ્જાધાત્રૂહાણુને હોય, ઝિવેસકને આપણુવેલાધરઆવયે’.
 ‘જમજગને નિસચ્ચાસામા સીમાબાહાર, ડાબાહરણાંઠાકોરનેઉતચ્ચાં’.
 ‘ઠાકોરોમારા કરોસકનોનાં વિચાર—ઝિવા સકનેવળતા ધરનઆવિયે’.
 ‘ઝિવાસકન મજ્જાધાત્રૂહાણુને હોય, ઝિવેસકનેવેહેલાધરઆવિયે’.

પાતે શૂરેછે તેથી માનસુકનોને આંખ આડા કાન કરી ચાલી નિકળ્યો ને સાસરે પહોંચ્યો. ત્યાં પાત્રના બાપને વેર હતું તેથી તે ગામના રાજ-બૈરાં આજ તો આપણાં કૃતારથ થયા ઝિમ સમજી ઝેહરના પાણીની ઝારીઓ ભરી ભરીને શેહરના દરવાજાથી બાહાર તેના સામાં આવ્યાં, કારણ કે સામિયું આવે ત્યારે તેમનામાં પાણીના કોગળા કરાવવાની રીત છે,

‘હેડેરા ઉતરે પાત્ર ઠાકોર, અષ્ટાષ્ટાં કરાવિયે રૂડી રીતના.’

ત્યારે પાત્ર ઠાકોર કહેછે:

‘અમારે ધોંધાજાને અવળી રીત, અમોખા લેધઝિ બરછી કુળે.’

ઝિટલે બરછીને પાઓ ને અમેતો નહિ પીજીએ. બરછી પેલા પાણીમાં બોળી તે તરતજ કાળી થઈ ગઈ. પછી પેલાં બૈરાં લાડવા વિગરે ખાવાનું સાંમે લાવીને કહેછે:

‘હેડેરા ઉતરે પાત્ર ઠાકોર, તમને સલાવવા કરાવિયે રૂડી રીતના’.

ત્યારે પાત્ર બોલ્યો:

‘અમારે ધોંધાજાને અવળી રીત, સલાવવા કરશે ધોડી હમેર’.

કારણ ઝિ જાણેછે કે પેલા લાડવા ઝેરના છે, તેથી પાત્ર ધોડી હમેરને કહેછે:

‘હમેર તું તો છે દેવમાની દેવ, તરતજ પારખાં હમેર દેખાડજે’;
 ‘હમેર તું તો છે જાતની સજાત, અમૃત કરીને હમેર આરોગજે’.
 ‘લાડુરો ખાધા એક ને બે—તીજો લાડુરો વેગજો ફેંક્યો’;
 ‘પાસેરે બેઠું એક કાળુ કુતરું, લાડુરો સુંગીને મરતુ પામ્યું.’

એટલે પેલા ઘોડીએ એમાંના બે લાડવા ઝરવનાંનાં પારખીને ખાધા ને ત્રીજાને કોરાણું ફેંક્યો. એવામાં એક કુતરું પાસે બેઠું હતું તેને તે લાડવો સુંગ્યા ને તરતજ મરી ગયું. તેથી સામૈયું લેધને આવી હતી તે રાં—પિશાચણીઆ શરમાઈ ગઈ ને એકદમ મુઠીયા વાળીને નાસી ગઈ. આમાંનો કશો લાગ ન્યારે ના ફાળ્યો ત્યારે દરવાજો તરતારતુ તોરણ બાંધ્યું હતું ને ત્યાં આગળ દરવાજા ઉપર બે મોગલને બેસાર્થો હતા. એવા વિચારથી કે જોવા પાત્ર દરવાજામાં પેસવા જાય કે પેના મોગલ તોરણ નીચે ઊતારે ને પાત્ર કપાઈ જાય. દરવાજો પહોંચ્યા એટલે ચાંદો કહેછે કે—

‘પાત્રરે વીરા તું ઊચેર જો, —તરવારે તોરણ બાંધ્યાં.’
 ‘ચાંદે ચઢાવી ઢેચણાંવીંધણ, સવાશર લોઢાનો બલકો કુકે ધાલ્યો.’

બાઈ પાત્ર લગાર જાય જો ! એમ કહીને ચાંદાએ સવાશર લોઢાનું તીર માણું કે દરવાજો તોરણ અંખેરીને હોંડે પડ્યો. ત્યાંથી આગળ ચાલી મેહલ આગળ આળ્યા, ત્યાં સાસરીઆં કહેછે:

‘હોંડેરા ઊતરો મારા પાત્ર ડાકોર, તમનેમાંડવે બેસાડિયે રૂડી રીતના.’

માડવામાં કટારીઆ ઉપર બાંધેલીછે કે જોવા પાત્ર બેસે કે તરતજ તેનાં ઉપર પડે. પણ પાત્રએ બાહાર ઉભા રહીને કહ્યું કે અમારે ધાંધોજાને અવજી રીત. પછી ચાંદાએ બાલો માણ્યો કે માડવો ટુટી પડ્યો. ત્યાર પછી કહ્યું:—

‘હોંડેરા ઊતરો મારા પાત્ર ડાકોર, તમનેહાયેવજા મેળવિયે રૂડી રીતના.’

ત્યારે પાત્રએ કહ્યું:

‘અમારાધાંધોજાને અવજી રીત, ઘોડી હમેરેબેઠે હાયેવજા મેળવિયે.’

કારણ પાપુએ વિચાર્યું કે ઘોડી ચોરી જાહેને પછી તુટી પડેતો શુ કરીયે ? તેથી ઘોડી ઉપર બેઠા બેઠાજ હાથેવાળો મેળીવ્યો. પછી પેલા બેરાંમિાએ કહ્યું:-

‘હુંકેરા જીતરો મારા પાપુ ઠાકોર, તમને મંગળ વરતાવિયે રૂડી રીતના.’

ત્યારે પાપુએ કહ્યું કે હમારા ઘોધાળાને તો અવળીરીતકરીએક બે મંગળ વરત્યાં નેતીજી મંગળ વરતતી વખતે ઉઠીઉભો થઈને બોલ્યા: “ હમારા ઘોધાળાને અવળી રીત—મંગળ વરત્યાં એક ને બે:

‘ત્રીજામંગળજન્મજલ(ચીંતા)આવ્યો, ચાંદાહવેવરતુંતો પરિચાંગી આણ; ‘ચારણિયા મારીને ચોપગધન વાળીગયો, તેની અખર લાવે તું વીરા.’

ન્યારે પાતાની બેહેન પરણાવી હતી ત્યારે બનેરીએ પાપુની ઘોડી બહિસમાં માંગીહતી. તે વખતે પાપુએ કહ્યું હતું કે મારે મારા વેરાળા (વેરીએનાં) ગામમાં પરણવા જવુંછે, માટે ન્યારે હું પરણીને પાછો આવીશ, ત્યારે તમને હું ઘોડી સોંપીશ. એ વાતનું વેર રાખીને પેલો બનેરી ન્યારે પાપુ પરણવાને ગયો ત્યારે તેની સીમમાં આવી ચારણાને મારીને ઢોર વાળી ગયો. દેવળ ક્રોધે વિલાપ કર્યો અને પાપુ ઘેર નહોતો તેથી તેના ભાઈની દરબારમાં ફરિઆદ કરી: ‘જુડિયા રાવ પોઢારે હોયતું તો જાગ રે, ચારણ્યા મારી ચોપગ વાળ્યાં.’

ત્યારે જુડિયો બોલ્યો:—

‘ક્રોધ દુએ મારી અંગાળું આંખ—મારા ઘોડા ચરે મોતી તળાવરે.’

ક્રોધે રૈશ કરીને શાપ દીધો:—

“જુડહારાવનતનતદુખજેઆંખડી, તારાઘોડાનેયાન્નેરાવલીઆપડી.”

પછી પાતાના કાલિયા દુધિયા નામનાં ડાંડિયાને હુકમ કર્યો કે તમે ઢાલ વગાડો કે કદી રાજમાં શૂરા હોય તે સાંભલી વાહરે ચઢે:— “કાલિયા દુધિયા વાય વાઢાળો ઢાલ, તેને ઢબુકે શૂરાનર કો વારે ચઢે.”

તેમણે જવાબ આપ્યો:—

‘ક્રોધેડિયો(ડંકો)રહ્યો જુડિયાદરબાર, ઢાળનાં કરશણધરને સુવે કાપ્યાં.’

પણ ફોઈ ખુબ રીસ ચઢાવીને બોલી. ત્યારે ઢાલ વગાડ્યું પણ ફોઈ શૂરો નરતો મળ્યો નહિ; પણ છોટા પડી હતી તે ખેતરવા ખેતરવાને છેટે જડવા લાગી ! ત્યારે ફોઈ નિરાશ થઈને બોલી:—

“ નથી નથી મારો પાપ્ત પીયાર ધરે, મારો ધન લીધાને પડાવનાર.”

પછી ફોઈએ સમડીનો વેશ ધારણ કર્યો ને દાઢમાં ગાય દોવાનું શેલું (દોવાની વખતે ગાય ભેંસના પગ બાંધવાનું જે દોરડું હોયતે) દાંતમાં પકડીને ત્યાંથી જડી. પાપ્ત બ્યાં માંહેરામાં ખેંચી હતો ત્યાંજ દાંતમાંનું દોરડું હેંડે નાખ્યું. તે પાપ્તના બોખામાં જઈને પડ્યું કે તરતજ તેણે જિયુ જોઈ માંદાને કહ્યું:—

“ માંદા વીરા તું તો જિયેરે જો, સામડીના વેશે કઈ ફેરા ફેરે. ”

ત્યારે માંદાએ અરજ કરી કે ફોઈ તમે હેઠળ ઉતરો. ફોઈ હેઠળ ઉતર્યા ત્યારે પાપ્તએ પુછ્યું—તમે કેમ આવ્યાં તે મને ખરે-ખરું કહો. ફોઈએ જાણ્યું કે હજી બે મંગળ ફરવાનાં બાકી છે તેથી વાત ઉડાવીને બોલી કે તને પરણાવવાને વારતે તારી સાથે તારો બાઈ બ્રિડિયો કે તારી બહેન કોઈ પણ આવ્યુ નથી, તેથી તને ખોટું ના લાગે માટે હું આવી છું. ત્યારે પાપ્ત બોલ્યો—ના ના, ફોઈ તું જુદું બોલે છે. મને લાગે છે કે કાંઈવિતક બની છે તેથી તું આવી છું. પણ જા માર વચન છે કે તું ખરે કહીશ તો હું મારા મંગળ ફરવાનાં ફરી લઈ પછીજ અહીંથી ઉઠીશ. ત્યારે ફોઈએ ધન વાખી ગયાની વાત કહી. એટલે પાપ્તએ તરતજ બે મંગળ બાકી હતા તે પોતે વરતી લઈ ચાલવા માંડ્યું. સાસુએ પ્રથમ તો બાણું વિપરીત કર્યું પણ હવે તેને લાગ-ણી થઈ. તેથી પોતાના સાત પુત્રો તેની વાહરે આપવા કહી તેને એક રાત પણ પોતાની ઘીકરી જોડે રહેવા કહ્યું. પાપ્તએ પણ સાસરિઆનાં કરતુક ધ્યાન પર લેવાને બદલે ઘીકું અણઘીકું કર્યું:— સાસુને—મેલો મેલો સાસું ધોડીલાની વાળ, હમેર ખુંદે પગનાં પાવલાં ! સાસુ-રહો રહો કાકેર આગ્યુરલાનીરાત, તમવારે ચઢાઉ બાળાકું વરસાત.

બાયડીને—લેને લેને ગોરી સેંઢણીયો તીર, આંગ જરણો પુતરતને આવશે

“પારણુંબાંધને ગોરી પારસ પિપળે, જતાં વળતાં વાયરા ધુમરી ગાસશે”

“તેનું પડે ગોરલી ઝરડો નામ, જુગો જુગ નામ રાખશે એ રૂક ;

“જોડો ગોરલી જાતની સજાત, રથ જોડાવી ગઢગાજુરલે પધારને ;

“જેમડાં ગોરલી કુડીઆમાં નાગ, તેની ગોરે તારે રંડાપો ડાળને ;

“જેરે ગોરી જીવતા હથું તે આવશું ઘેર, નકર બવાર હમારા માનને.

પાત્ર એ કન્યાને પોતાનું તીર કાઢી આવી કહ્યું કે તે સાથળમાં ખોસી રાખશે તેથી તને પૂત્ર થશે. પછી કન્યા પિયરથી રથ જોડાવીને ગઢગાજુરે ગઈ. ને પાત્ર ઘોડા ઉપર ને આંદો ને વિંધો એ પેંગડા પર ઉભા રહી ચાલી બનેલીનાં મુલકમાં પહોંચ્યા. પણ તે આવ્યો નહોતો તેથી તેના ગામનો ઝાંપો રોકીને ઉભા. જ્યારે પાત્રની બેઠેનગી સાસુએ મોહલમાંથી પાત્રને જોયો, ત્યારે વિચાર્યું કે એ મારા છોકરાને મારવાને વારતે આવ્યો છે, માટે નક્કી મારી નાંખશે. તેથી રથ જોડાવીને પાત્ર પાસે આવીને કહ્યું—હે ઠાકોર તમારો બનેલી છે, માટે કદી મચકરી કરી હશે એ હું ના કહેતી નથી, એટલા વારતે તમે અહીં આગળ આવી ઝાંપો રોકી શું બેઠા છો ? ત્યારે પાત્ર બોલ્યો વહેવણુ સાંભજો,—દીકરીના મેણા આહ/એ, વળી વધારે કહેવડાવોતો બેઠેનના પણ મેણાં આહ/એ, પણ તેટલા વારતે શું આહ/ડાનાએ આહ/એ ? કે તમારો દીકરો જે હમારાં ઢોર લાવ્યો છે તે મારી બાયડી લાવ્યા બરાબર. વહેવણુ બોલી કે તમે એટલા બધા જોસમિર છો, ત્યારે એકવાર મારાં પિયરમાં એટલે સોરઠમાં જાંધને તો ખા પડાવો, તો જાણ્યું કે તમે જોરાવર ખરા. ત્યારે બોલ્યો કે અમારે કાંઈ એવડી મતલબ નથી, પણ તમે જ્યારે કહો છો ત્યારે આ સાધ્યા ! પછી ઘોડીને લાંબને ચાલ્યો ચાલ્યો સેરડ ગયો ત્યાં એક રખારી સોળ સાંઢનું ઝુંડ ચારતો હતો તેને પુછ્યું કે આ ગામમાં કોઈનો બો છે ? ત્યારે રખારીએ કહ્યું કે હમારા “મૂરો” ને “વરસંગ

બે ભાઈ બળિષ્ઠ રાજા છે તેના રાજમાં કોઈનો બિા નથી. ત્યારે પાપુએ આંદાને કહ્યું કે જોને આ રખારી શુ કરે છે ? જગાર એને સમજવતો ખરો. ત્યારે લીલા સાંટા લાવીને તેવતે આંદાએ તેને માસ્ત્રા કે તે ખીચારો રડતો રડતો મૂરા વરસંગ પાસે ગયો:—

“લીલીએ પીધી લીલાગર ભાંગકે ભંગીનો સાખેલો રખારી કરે કુકવા:”

મારા મુલકમાં કોઈનો ભય નથી તે જતાં આ રખારી આટલો બધો કેમ આરો છે ? શું તેને ભાંગ બાંગ પીધી છે ને તેની બુમ ચઢી છે ! ત્યારે રખારી બોલ્યો:

નથી પીધી સાહેબા લીલાગરી ભાંગ—

નથી ભંગીનો સાખેલો (સાખતી) રખારી કરતો કુકવા.

રખારીએ શાંત રહીને વિતક કહી, પછી તો રાજાએ ૭૫૦ સોઠા નેરણુમા મોકળ્યા. તે દરવાજા બાહાર આવ્યા ત્યારે પાપુ બોલ્યો: “આંદાવીરાકાંઈ ખોતરાદા ચઢયા મેધ, ઉગમણીવીજલીઓ સરસલે.”

હે ભાઈ આંદા આ શુ છે ? કાંઈ બિચાર દિશાએ વરસાદ ચઢ્યો છે કે ધુળની કાળાશ પડીગઈ છે. આટલા બધા ભાખા તે કાંઈ વીજલીઓ ચળકે છે શું ? ત્યારે

“ચાંદિ ચઢાવ્યું ઢેંચણુ વીધણુ, સવાશર લોઠાનો ભજકો ધાળ્યો

“એક એક તીરે સોસો સોઠા માસ્ત્રા”.

આંદાએ તો આગળની માફક તીર ચઢાવ્યું ને એક એક તીરે સો સો સોઠાઓને માર્યા. ને પાપુએ કોઈ બાજરી કાપે તેમ ભાલા ને બરછીથી તેમને કાપ્યા. પછી તો સૂરો ને વરસંગ એકલા હાથી ઉપર રહી ગયા. ત્યારે પાપુએ આંદાને કહ્યું કે રખે હવે કોઈ ને મારતો. ત્યારે આંદાએ એક તીર હાથીને માસ્ત્રું કે હાથી મુવો ને સૂરો અને વરસંગ હેઠલ પડયા તેમને તરત બાંધી લીધા. સૂરો અને વરસંગ સવારના જડાઈમાં ચઢેલા છે ને ઘેર આવ્યા નથી, માટે રાણીઓએ દાસિને હુકમ કર્યો કે તું આપણા સાતમાં માખના સુખડિયા મેઠે-

લ ઉપર ચઢીને જો કે હજી સુધી તેઓ કેમ આંખા નથી ? ત્યારે દાસિએ કહ્યું:

“શુંરે ચઢુ બાઈ સુખડીયા મેહલ, રાતરીયા રણમાં કાગડા કરગલે.”

હે બાઈ હું શું જોઉં ? ત્યાં તો કોઈ નથી ને રાતું રણ થઈ રહ્યું છે ને તેમાં કાગડા કલકલે છે. એવું દાસિનું કહેવું સાંભળીને રાણીએ સત ચઢ્યું. તે માયામાં તેલ ધાલીને ઉઘાડે માથે રણમાં આવી. તેમને જોઈ પાત્રએ ચાંદાને કહ્યું કે સતિએના સતને ઉતારીયે ત્યારે આપણે શાણા ખરા. માટે લીલો વાંસ લઈને રાણીએ મારવા માંડ કે તેથી કરીને તેમનું રાત જવું રહે ! માર પડ્યા થી રાણીએ તાપે થઈને ભાંયઉપર ખેડી ! ! ત્યારે તેમાં જે સઉથી નાની કુટડી હતી તેના વિશે પાત્રએ પુછ્યું કે એ દોણ છે. રાણીએ કહ્યું કે એતો અમારી નણંદ છે. ત્યારે પાત્રએ પુછ્યું કુંવારી છે કે પરણેલી ? જવાપ દીધો કે કુંવારી છે. ત્યારે પાત્રએ સૂરા અને વરસંગને કહ્યું કે મારા નાના બાઈવેરે એને પરણાવ. જે તેઓએ કબૂલ કર્યું. પછી પાત્રએ ચાંદાને ઘોડી લઈને પોતાના બાઈ પુડિયા રાવને તેડવા મોકલ્યો. ત્યાં ઘડીયાળાં લગ કરાવ્યાં. ત્યારે પાત્ર રાણીએને કહે છે:

“રોડે ઘોખારીએ ગાળે રેડેરાં ઘોખ, મારીમાડી જાયો હૈયામાં બાંખશે.

આ વિવાહ ખુશીના નથી તેથી બાયડીએ રખે ઉપર ચોટકા લાવે ગાય તેથી તેમને કહ્યું—હે ગાનારીયો મારો બાઈ ખુશી થાય એમ ગીત ગાઈને પરણાવજો; જીકર એના મનમાં આરતો રહી જશે કે મને કોઈએ ગાંધું નહિ. વરકન્યા પરણ્યાં એટલે દેવલ તો પાત્રની ભાભઈ થઈ. હવે હોલીનાં દિવસ છે, તેથી દેવલ બોધી કે પાત્ર દીયાર, આપણુ દીયાર ભાભઈ હોલી ખેલિયે. પછી બન્ને ઠઠારી મઠારીને હોલી ખેલવાં લાગ્યાં ને ખેલતાં ખેલતાં બાભી હસકે તસકે દેવરને પુછે છે:

ભાભી—આવ્યો આવ્યો દીયોર ફાગણ માસ આપણું હોલીખેલિયે; હું

તમને પુછું મારા પાપુદીયોર, પહેલો પવોડો (લઢાઈ) ઠાકોર ક્યાં રમ્યા.

પાપુ—પહેલોરે હતો ભાભી લખમણનો અવતાર, આકાશે ભમતો
એક ભમર માસ્યો;

બાબ્યારે બાબ્યાં ભાભી બાર ધાણીનાં તેલ, તેમાં તાવી હથિ-
યાર ધડાવ્યાં.

*

*

*

ભાભી—હું તમને પુછું મારા પાપુદીયોર, ત્રીજો પવોડો ઠાકોર ક્યાં રમ્યા.

પાપુ—ત્રીજો પવોડો રમ્યા ગાજુર લેગામ, સાતસેં પારધી હમે માસ્યા.

ભાભી—હું પુછું તમને પાપુ દીયોર, ચોથો પવોડો ઠાકોર ક્યાં રમ્યા.

પાપુ—ચોથોરે રમ્યા ભાભી પારગર નગરી, હમે સાલા બનેવી
ધોડા વોડાવ્યા (સરતરમ્યા).

ભાભી—હું પુછું મારા પાપુ દીયોર, પાંચમો પવોડો ઠાકોર ક્યાં રમ્યા.

પાપુ—પાંચમો રમ્યા ભાભી મારે સાસરે, તરવાર તોરણ હમે હેડ તોડ્યાં.

ભાભી—હું પુછું તમને પાપુ દીયોર, છોડો પવોડો ઠાકોર ક્યાં રમ્યા.

પાપુ—છોડો રમ્યા ભાભી તમારે પિયોર, સાતમો બતાવો! હમે ખેલિયે.

એમ ગાતાં ગાતાં હોલી ખેલી રહ્યાં પછી આંદાને મોકલી ભાઈ
ભાભાઈને પાતાને ગામ પહોંચતાં કહ્યાં. આંદા પાછો વળ્યો કે તર-
તજ સૂર અને વરસં અને લેઈને પાપુ પારગર આવ્યો. તેવામાં પાર-
ગરમાં મૂરા વરસંગની ખેડેને એક આદમણને અડધુ રાજપાટ લખી
આવી મોકલ્યો કે જા એવી વધામણી લેઈને આવ કે મૂરા વરસંગે
પાપુ ઠાકોર તથા આંદા વિધાને મારીને તેની ધોડી લઈ લીધીછે. તે
આદમણ પાપુને રસ્તામાં સામે મળ્યો તેને આંદિયે પુછ્યું કે ભાઈ તું
ક્યાં જાઈ ? આદમણે કહ્યું કે હું સારી શોરડના રાજ સૂરા વરસંગ
પાસે ખખર તારતે જગીછુ કે તેમણે પાપુ તથા આંદા વીધાને મારીને
ધોડી લેઈ લીધીછે:—તેવી વધામણી સાંભળીને તેમની બહેન
અને અડધુ રાજ આપશે. ત્યારે પાપુએ કહ્યું કે જો ભાઈ તાર કામ

થતું હોયતો જ જમને કહેકે બન્નેને મારીને સૂરા વરસંગે ઘોડીએઈ લીધીછે. પણ આંદો ખોલી ઉઠ્યો કે અલ્યા બ્રાહ્મણા ! જોજોહો ! જેવું જોયું હોય તેવું કહેજે, નકર મારી નાખીશ. ત્યારે આગળ બ્રાહ્મણ ને પેલા પઞ્ચાડે એમ ચાલી તેઓ પારગર પહોંચ્યા. ત્યાં તો વેડેવણને બાહાર ઝાંપે આવીને ઊભેલી જોઈ. તે પોતાનાં બાઈ-ઓને સાંઠગી સાથે બાંધેલા જોઈને પાપુને મેણું મારેછે:

“ બડતાલો પડો તારે દેથ— તું થાજે ભવોભવ વાંઝીઓ.

ત્યારે પાપુ બોલ્યો:

“બડતાલો પડીરે વેડેવણ તારે પિયાર, તું રહેત ભવોભવ વાંઝણી.

જો તું વાઝણી હોતતો તારે ઘેર મારી બેહેન ના આવત અને મારો બનેલી મારાં ઢારાં લેઈ ના જત ને તું મને મેણું પણ મારત નહીં ને હું તારા બાઈઓને પકડી લાવત નહીં. પછી પાપુએ પેલી સોળ સાંઠો અને સૂરા વરસંગ એ બધાને પોતાની બેહેનને સાંધ્યાં ને પોતે આસોપાલવનું એક ઝાડ હતું તેની પાસે કુવો હતો ત્યાં આગળ જમને ઊતર્યો. તેવામાં પોતાના બનેલીને ઢારાં ગાજીરલેથી વાળીને પાછો આવેતો દોડ્યો. તેને પાપુએ હોકારો કર્યો, ત્યારે તો બનેલી સામે આવીને બોલ્યો કે દાનમાં તમે તમારે માથું આપવા કબૂલ થયાછો તે અતારે આપો. હવે પાપુ વચનથી બંધાયેલોછે તે જાણી આંદાનું મોં ઉતરી ગયું. ત્યારે પાપુએ તેને ધીરજ આપી કે હું, તું, વિધો ને ઘોડી ધડીકપણ છુટાં પડવાનાં નથી:

આંદા વીરા હૈયે હેણું ન ભાખ, ધડી એકના છેટા નહીં પડિયે;

વિધા વીરા હવે હેણું ન ભાખ, ધડી એકના છેટા નહીં પડિયે.

પછી બન્નેને મંત્ર બોલીને પાણી ઝાંટ્યું કે પથ્થર થઈને હેડલ પડ્યા. પછી ઘોડીને પથ્થર કરી મેલીને બનેલીને કહ્યું—“દાસના ! માથું લેવું હોય તો લેજો !” કહી પોતે જોમ ગટોરગછ જોવો હૃષ્પ્રહ હતો તેવાજ પથ્થર થઈ જમને પૃથ્વીપર પડ્યો.

